

ОРГАНІЗАЦІЯ І УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ

Під загальною
редакцією
О.Ю. ЄРМАКОВА

$$P = \frac{П}{В} \cdot 100\%$$

Навчальний посібник

**для студентів вищих аграрних навчальних закладів,
які навчаються за освітньо-професійними програмами
підготовки бакалаврів з напрямів “АГРОНОМІЯ”
і “ЗЕМЛЕВПОРЯДКУВАННЯ ТА КАДАСТР”**

Київ-2016

**Національний університет біоресурсів і
природокористування України**

ОРГАНІЗАЦІЯ І УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЦТВОМ

Під загальною редакцією О.Ю. Єрмакова

Навчальний посібник

для студентів вищих аграрних навчальних закладів,
які навчаються за освітньо-професійними програмами
підготовки бакалаврів з напрямів
“Агрономія” і “Землевпорядкування та кадастр”

Київ – 2016

УДК 631.1:631.11(075.8)

ББК 72 я 7

Є 75

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(лист № 1/11-17918 від 11.11.2014 р.)*

Рецензенти:

Гудзинський О. Д. – д.е.н., професор;

Кропивко М. Ф. - д.е.н., професор, академік НААН України;

Червен І. І. - д.е.н., професор

Є 75 Організація і управління виробництвом: навч. посіб./
Єрмаков О.Ю., Вакараш В. М., Остапчук А. Д., Гаврилюк І. П. – К.:
НУБіП України, 2016. – 352 с.

У навчальному посібнику „Організація і управління виробництвом” відповідно до програми курсу викладено теоретичні, методолого-методичні основи дисципліни та практичні завдання з організації і управління виробничою підприємницькою діяльністю в сільськогосподарських підприємствах.

Для студентів, аспірантів та викладачів вищих навчальних закладів, фахівців національного господарства України.

ISBN 978-617-7396-19-1

© Єрмаков О.Ю., Вакараш В.М., Остапчук А.Д., Гаврилюк І.П., 2016

© НУБіП України, 2016

Вступ

Дисципліна „Організація і управління виробництвом” висвітлює особливості раціональної організації і управління виробництвом на засадах підприємницької діяльності в сільськогосподарських підприємствах різних форм власності і господарювання (приватних підприємствах, господарських товариствах, сільськогосподарських виробничих кооперативах, фермерських господарствах та ін). Мета вивчення курсу передбачає озброєння майбутніх фахівців національного господарства України теоретичними і практичними знаннями з питань ефективної організації і управління сільськогосподарським виробництвом.

Вивчення даної дисципліни базується на діалектичному методі пізнання та загальноекономічних законах і має тісний зв'язок з такими дисциплінами, як основи економічної теорії, макроекономіка, мікроекономіка, економіка підприємства, економіка сільського господарства, управління сільськогосподарським виробництвом та іншими економічними, агробіологічними і технічними науками, з проблем землевпорядкування тощо.

Основними формами вивчення студентами даної дисципліни є: лекції, практичні і семінарські заняття, а також самостійна робота студентів.

При проведенні семінарських і практичних занять головна увага приділяється поглибленню студентами теоретичних знань з організації і управління виробництвом в сільськогосподарських підприємствах різних форм власності і господарювання, яке в сучасних ринкових умовах здійснюється на засадах підприємництва, з широким використанням навчально - методичної та додаткової наукової літератури. Закріплення знань забезпечується шляхом виконання студентами передбачених навчальною програмою завдань і здійснення відповідних розрахунків. В основу практичних і семінарських занять покладена робота студентів по індивідуальних завданнях під керівництвом викладача.

В результаті вивчення даної дисципліни студенти повинні знати:

- особливості розвитку організаційних форм сільськогосподарського виробництва в умовах ринкових відносин;
- основи організації виробничої підприємницької діяльності в аграрних формуваннях;
- принципи, методи та організаційні структури управління підприємствами;

- систему, принципи і методи планування діяльності аграрних формувань, а саме: стратегічне, поточне, бізнес-планування та оперативне;

- ресурсний (земельний, технічний, трудовий) потенціал сільськогосподарських підприємств і організацію його раціонального використання для ефективного ведення аграрного виробництва;

- особливості інвестиційно-інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств;

- методи визначення норм виробітку, форми і системи оплати праці в сільському господарстві;

- раціональні способи організації виробництва і трудових процесів в рослинницьких і тваринницьких галузях;

- особливості організації та оцінки виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.

На підставі одержаних знань студент повинен вміти:

- обґрунтовувати організаційно-економічні заходи, спрямовані на підвищення ефективності виробництва сільськогосподарськими підприємствами рослинницької та тваринницької продукції в сучасних умовах господарювання;

- організувати раціональне використання земельних, матеріально-технічних і трудових ресурсів для ефективного виробництва сільськогосподарської продукції;

- визначати ефективні організаційні структури управління сільськогосподарським виробництвом;

- складати технологічні карти вирощування сільськогосподарських культур і робочі плани по періодах польових робіт, визначати потребу в робочій силі і засобах виробництва;

- визначати ефективні напрями інвестиційно-інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств;

- здійснювати економічну оцінку прогресивних організаційно-технологічних прийомів вирощування сільськогосподарських культур;

- розраховувати норми виробітку на ручні та механізовані роботи в сільському господарстві;

- оцінювати кінцеві результати виробничо-господарської діяльності аграрних формувань.

Навчально-методичний посібник підготовлений відповідно до програми дисципліни “Економіка, підприємництво, менеджмент”.

Теоретичні відомості з дисципліни «Організація і управління виробництвом»

ТЕМА 1. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ОСНОВИ ВИРОБНИЦТВА

1.1. Сутність і суспільне значення виробництва

Виробництво є основою будь-якої економічної системи. У широкому розумінні виробництво — це створення певного корисного продукту — товарів, предметів, послуг, інформації, знання тощо.

Виробництво можна охарактеризувати як систему, де здійснюється цілеспрямований процес перетворення вхідних елементів (сировини, матеріалів) у корисну продукцію. Іншими словами, виробництво являє собою певну технологію, відповідно до якої здійснюється трансформація вкладених ресурсів у кінцевий результат — продукцію (послуги).

Створення корисного продукту відбувається у процесі виробничої діяльності, яку розглядають як сукупність цілеспрямованих процесів, що здійснюють люди за допомогою засобів праці або природних процесів, у результаті яких предмети праці перетворюються на готову продукцію, змінюючи при цьому склад, стан, форму та отримуючи певні нові властивості.

Таким чином, виробнича діяльність об'єднує живу працю, предмети праці і засоби праці.

Жива праця становить основу трудового процесу. Під час діяльності людина приводить у рух засоби виробництва (засоби праці і предмети праці). Предмети праці — це матеріали, сировина, напівфабрикати тощо, над якими працює людина для перетворення їх у проміжний чи кінцевий продукт із певними заданими властивостями. До засобів праці належать машини, обладнання, інструменти, за допомогою яких людина впливає на предмет праці.

У процесі виробничої діяльності створюється продукція — вироби — або надаються послуги.

Виріб — це матеріалізований у вигляді закінченого виду продукції результат праці, який задовольняє певні потреби людини і має певну вартість. Завдяки цьому він набуває властивостей товару.

Залежно від подальшого використання продукція може бути кінцевою та проміжною.

Кінцевою вважається продукція, яку виробляє підприємство і яка передається іншим суб'єктам господарювання. Розрізняють споживчу, що використовується безпосередньо (наприклад, консерви, меблі тощо), та інвестиційну (виробничу) продукцію — для виробництва інших продуктів (машини, інструменти та ін.).

Проміжна продукція у багатостадійному виробництві застосовується у подальших процесах як фактори виробництва (наприклад, ніжки для столів на меблевій фабриці є проміжним продуктом).

Відходи — це продукти, які залишаються при виробництві або використанні виробів і не можуть бути застосовані у вигляді споживчих або інвестиційних продуктів. Їх або переробляють, або знищують.

Залежно від етапу технологічного процесу продукція може бути незавершеним виробництвом, напівфабрикатом або готовим до споживання продуктом.

Особливе місце в організації виробництва посідає виробництво послуг. Послуги розглядають як будь-який захід чи вигоду, які одна сторона може запропонувати іншій. Надання (виробництво) послуг може бути пов'язане або не пов'язане з товаром у його матеріальному вигляді. Тому розрізняють два види послуг: виробничі (матеріальні) і невиробничі (нематеріальні).

Перші є матеріально опосередкованими і пов'язані з матеріальними продуктами. Надання таких послуг за змістом не відрізняється від процесу праці в матеріальному виробництві. Другий вид послуг не пов'язаний із матеріальними продуктами і спрямований безпосередньо на людину або її оточення.

Основою виготовлення продукції є виробничі ресурси, до яких належать сировина, матеріали, устаткування, інструмент, комплектуючі вироби, енергія, кваліфіковані кадри. Їхнє поєднання за певних умов забезпечує виготовлення заданого виду готової продукції.

Основна мета (місія) виробництва в ринкових умовах полягає в забезпеченні споживача необхідною йому продукцією (послугами) у певні строки, заданої якості та комплектації, з мінімальними витратами для виготовлювача (продуцента).

Організація виробництва — це координація й оптимізація у часі та просторі усіх матеріальних та трудових елементів виробництва з метою досягнення у встановлені терміни найбільшого виробничого результату з найменшими витратами.

Є й інше визначення: організація виробництва — це форми, порядок з'єднання праці з речовими елементами виробництва з метою забезпечення випуску високоякісної продукції, досягнення високої продуктивності праці на основі ліпшого використання виробничих фондів і трудових ресурсів. Тому організацію виробництва можна розглядати як комплекс організаційно-економічних, технологічних і технічних заходів, спрямованих на раціональне використання

трудових ресурсів, засобів і предметів праці з метою одержання прибутку підприємством.

Основні завдання організації виробництва:

- удосконалення форм організації виробництва, забезпечення безперервності та ритмічності виробничого процесу;
- удосконалення організації процесів праці та виробництва у просторі й часі;
- забезпечення можливості швидкої переорієнтації виробництва на інші види продукції;
- підбір машинного парку з метою забезпечення виробничої потужності підприємства;
- обґрунтування оптимальної спеціалізації підприємства, проведення реконструкції та переозброєння виробництва;
- організація підрозділів допоміжного та обслуговуючого виробництв; забезпечення їх взаємодії з основним виробництвом;
- оптимізація експлуатаційних режимів роботи устаткування, вибір методів його ремонту і проведення профілактичних робіт;
- оптимізація забезпечення підприємства сировиною, матеріалами;
- формування якості та забезпечення конкурентоспроможності продукції;
- обґрунтування форм організації підрозділів та їх взаємодії з навколишнім середовищем.

Багато завдань організації виробництва вирішується на підприємстві завдяки технології, що застосовується, тому слід відокремити те, що належить до функцій технології та організації виробництва. Технологія характеризує способи, варіанти виготовлення продукції і це обумовлює її функцію, яка спрямована на визначення можливих типів машин, інструменту, пристроїв, оснащення, складності робіт, рівня кваліфікації персоналу, норм витрат матеріальних ресурсів і часу для виробництва кожного виду продукції. Технологія визначає, що і як, за допомогою яких засобів виробництва треба робити з предметом праці для перетворення його в продукт з потрібними властивостями.

Якщо у виробничій дійсності завданнями технології є підвищення потенційних можливостей збільшення обсягів виготовлення продукції, поліпшення якості, зниження норм витрат ресурсів при її виготовленні, то завдання організації виробництва — визначення методів та умов для досягнення цих можливостей з урахуванням зовнішніх та внутрішніх чинників роботи підприємства.

1.2. Виробництво як відкрита система

Виробництво — найважливіша сфера людської діяльності з перетворення предметів праці з метою задоволення потреб всіх суб'єктів суспільства. Таким чином, виробнича функція охоплює всі дії, що безпосередньо пов'язані з виготовленням товарів чи наданням послуг.

Економічна сутність виробничої системи полягає у створенні (у процесі перетворення) доданої вартості як різниці між вартістю вкладень та вартістю або ціною кінцевого продукту.

Досягнення мети виробництва з виготовлення продукції для задоволення потреб споживачів можливе тільки за умови тісної взаємодії виробничої функції насамперед з функціями маркетингу та фінансів, а також іншими допоміжними функціями.

Фінансова функція передбачає дії з забезпечення виробничої функції ресурсами за вигідною ціною і з розподілом цих ресурсів, у тому числі й за іншими функціями.

Маркетингова функція полягає: у продажу і просуванні на ринок товарів та послуг; у здійсненні заходів у сфері реклами та ціноутворення; в оцінці побажань і потреб споживачів; у доведенні до виробників результатів короткострокових маркетингових досліджень і до дизайнерів та проектувальників — довгострокових.

З позиції системного підходу виробничу функцію розглядають як своєрідну складну систему.

Поняття «система» походить від гр. *systema* — ціле, складене з частин, з'єднання — множина елементів, що перебувають у відносинах і зв'язках між собою та утворюють цілісність, єдність.

Система — це сукупність взаємодіючих елементів, що становлять цілісне утворення з певними якостями, яких немає в окремих її елементах.

Будь-яка система складається з не менш як чотирьох основних компонентів: входу, процесу, виходу та пристроїв зворотного зв'язку і контролю. Той самий об'єкт, що входить в іншу систему, розглядається в ній уже як підсистема або елемент.

Отже, будь-який об'єкт може бути одночасно як самостійною системою, так і елементом різних систем. Водночас об'єкт, який вибирається для дослідження з позицій системного підходу, повинен мати низку ознак, що характеризують його як систему. Зокрема, серед ознак систем, які призначені для виконання виробничих функцій, мають бути такі: 1) основні вхідні компоненти; 2) сукупність

елементів; 3) суттєві зв'язки між елементами; 4) інтегративні (об'єднувальні) властивості; 5) цілісність; 6) внутрішня упорядкована структура й організація; 7) мета функціонування і критерії оцінювання функціонування системи; 8) керуючий або регулюючий пристрій; 9) межі з зовнішнім середовищем і здатність системи до взаємодії з ним; 10) особливі властивості елементів, з якими вони входять в дану систему.

Розрізняють три види систем: технічні, біологічні та соціальні (соціально-економічні).

Виробництво — соціально-економічна система: соціальна тому, що головним її елементом є люди, а економічна — тому, що в процесі праці людей створюються матеріальні блага.

Соціально-економічні системи — це складні системи, причому окремі їх елементи не мають тих якостей, що характерні для них загалом.

Кожна соціально-економічна система (підприємства, об'єднання тощо), як і будь-яка інша система, складається з певної кількості структурних елементів.

Елемент системи — структурно-утворювальна одиниця з однією або декількома властивостями, які є умовою входження її у систему (де ці властивості виявляються) і котрі визначають її місце у внутрішній організації системи.

Велика кількість елементів та їх взаємозв'язки часто ускладнюють аналіз системи. Тому групи елементів з однорідними ознаками об'єднують у підсистеми і розглядають взаємозв'язки між ними.

Підсистема — це виділена за певною ознакою частина системи, яка має характерні особливості та взаємопов'язана з іншими частинами системи. Її можна розглядати як самостійну систему.

До складу кожної соціально-економічної системи входять дві самостійні, але взаємопов'язані системи — керуюча і керована.

До керуючої належать усі елементи і підсистеми, які забезпечують процес управління. Важливим її елементом є організаційна структура управління. До керованої відносяться усі елементи, що забезпечують процес створення матеріальних благ або надання послуг. До неї належать також усі елементи і підсистеми цехів, підприємств, об'єднань, галузей тощо.

Взаємодія керуючої і керованої систем здійснюється за допомогою зв'язків, які встановлюються між функціонально однорідними їх елементами (наприклад, головний технолог — технологія та ін.).

Міцні зв'язки між елементами системи називаються системоутворювальними. Найважливішими серед типів зв'язків є зв'язки функціонування, які підрозділяються на: матеріальні (потоки матеріалів, предметів праці, енергії), інформаційні (потоки інформації, зв'язки між людьми тощо).

Системи класифікують за певними ознаками.

Залежно від умов створення всі системи належать або до природних (у тому числі живі системи), або до штучних, які створені людиною (зокрема, виробничі системи різних рівнів).

Слід звернути увагу на такі системи:

- відкриті, для яких характерна взаємодія із зовнішнім середовищем;
- закриті, що не взаємодіють із зовнішнім середовищем (наприклад, хімічна реакція в спеціальному посуді);
- фізичні - сукупність природних або штучних об'єктів, що мають речову форму і реально взаємодіють між собою (наприклад, територія підприємства, споруди, будівлі, машини, устаткування, які забезпечують нормальний процес трансформації сировини, матеріалу);
- абстрактні являють собою символічне відображення зв'язків або процесів, які здійснюються у фізичних моделях, визначаючи їх поведінку, наприклад, моделі окремих об'єктів, явищ або процесів;
- прості мають у своєму складі обмежену кількість взаємопов'язаних елементів, які забезпечують виконання нескладних функцій системи (наприклад, терморегулюючий пристрій у приміщенні);
- складні складаються з великої кількості взаємодіючих частин (підсистем, елементів), які виконують складні різноманітні функції і вирішують великі завдання;
- централізовані - системи з головним, провідним елементом, зміни в якому викликають зміни всіх вхідних елементів, їх поведінки і системи в цілому (наприклад, керуючий орган будь-якого об'єкта);
- децентралізована система складається з рівнозначних елементів, зміна в одному з яких не веде до змін в інших, що з'єднані послідовно або паралельно (наприклад, групова робота);
- динамічні - системи, у яких стан внутрішніх елементів і її поведінка в цілому змінюються з часом. При цьому зміни можуть виникати під впливом як зовнішнього, так і внутрішнього середовища;

- статичні - стан окремих елементів і поведінка системи в цілому не змінюються в часі;
- ймовірні - природні і штучні системи, що змінюють поведінку в часі від випадкових впливів як зовнішнього середовища, так і внутрішніх процесів;
- детерміновані системи відрізняються поведінкою, яка визначається попереднім станом і характером входу системи.

Для системи властиві:

- специфічна поведінка;
- закономірності розвитку;
- результати;
- характеристики місця і часу;
- обсяг, широта, швидкість, склад і спрямованість зміни й розвитку.

Виробничі системи — це особливий клас систем, до складу яких входять ресурси (технічні, технологічні, кадрові, просторові, фінансові, інформаційні та ін.), предмети і знаряддя праці та інші елементи, необхідні для функціонування системи, у процесі діяльності якої створюється продукція чи послуги.

Функція виробничих систем (власне процес діяльності) полягає у переробленні ресурсів з метою створення продукту (товарів, послуг).

Перетворення входу системи на її вихід відбувається за рахунок виробничого процесу, внаслідок якого ресурси перетворюються на продукцію.

В основу виробничої системи покладено два поняття — виріб і виробництво. У системі вони посідають різні місця: перше є результатом у вигляді продукту (товар, послуга), друге — діяльністю, спрямованою на його створення (процес).

Елементами виробничої системи є люди і матеріальні об'єкти — праця, засоби і предмети праці, технологія та організація виробництва. Їхнє поєднання у просторі й часі забезпечує виробництво продукції.

Характерна особливість елемента виробничої системи — тісний взаємозв'язок та взаємодія з іншими частинами або елементами системи шляхом:

- послідовного здійснення частини функцій над предметом праці, що виконуються системою в цілому до отримання готового продукту (металургійні заводи);
- комплексного перероблення однорідної сировини і отримання з неї різноманітних продуктів (хімічні комбінати);

- паралельного виконання однорідних, але не однакових функцій з оброблення багатьох видів матеріалів і отримання з них частин готового продукту (машинобудівне підприємство).

У першому випадку вхід кожного елемента за ходом процесу збігається з виходом попереднього, а вхід і вихід системи в цілому відповідно — з входом і виходом першого і останнього елемента.

Для систем другого виду характерною є наявність багатьох виходів при одному вході.

Третій вид виробничих систем відрізняється одним виходом при багатьох входах.

Як і кожна система, виробнича система має свою структуру. Структура виробничої системи - сукупність елементів і стійких зв'язків між ними, що забезпечують цілісність системи та її тотожність самій собі, тобто збереження основних властивостей системи під дією внутрішніх і зовнішніх змін.

Виробничі системи — складні, відкриті, динамічні. Їхня складність зумовлена великою кількістю та різноманіттям внутрішніх змінних, а відкритість характеризує взаємодію із зовнішнім середовищем (зовнішні змінні). Динамічність полягає в тому, що виробнича система постійно зазнає змін.

Внутрішні змінні є характеристикою власне виробничої системи. Це цілі, завдання, структура, технологія, працівники.

Цілі — це конкретний, кінцевий стан або очікуваний результат організації. Кожна служба чи підрозділ має свої цілі, крім загальної.

Структура — сукупність відділів та служб, рівнів управління і видів робіт, які виконують служби або підрозділи.

Завдання — види робіт, які потрібно виконати певним способом та у визначені терміни. Це робота з предметами праці, інформацією та людьми.

Технологія — засіб перетворення вхідних елементів (матеріалів, сировини тощо) у вихідні (продукт, виріб).

Працівники — найважливіший фактор внутрішнього середовища, що впливає на систему.

Внутрішні змінні значною мірою контролювані. Керівники створюють і реалізують сукупність внутрішніх змінних через процес організації виробництва.

Складові зовнішнього середовища (зовнішні змінні), маючи великий вплив на виробничу систему, є менш контролюваними. Вони взаємозалежні, динамічні, характеризуються невизначеністю і складністю.

Фактори зовнішнього середовища доцільно поділяти на дві групи:

1) фактори прямої дії, які безпосередньо впливають на діяльність організації і самі залежать від цієї діяльності. Поділяються, у свою чергу, на:

- державні органи влади;
- систему економічних відносин у державі;
- споживачів і постачальників;
- конкурентів;
- законодавчі акти;
- партії та інші громадські організації тощо;

2) фактори непрямой дії, які впливають на діяльність організації не безпосередньо, а через певні механізми і відносини. До них належать:

- стан економіки та особливості економічних відносин;
- рівень техніки та технології, науково-технічного прогресу;
- міжнародне оточення та міжнародні події;
- політична ситуація та соціально-культурне середовище тощо.

Фактори внутрішнього і зовнішнього середовищ виробничої системи взаємозалежні і мають вплив на результати її діяльності. У результаті їх взаємодії виробнича система виконує свою місію.

У загальній структурі виробничої системи виокремлюють декілька взаємопов'язаних і взаємодіючих підсистем — технологічну, технічну, організаційну, економічну, соціальну, науково-технічну, інформаційну, логістичну.

Технологічна підсистема складається з таких елементів: предмети праці, окремі процеси та операції. Це набір правил і норм, які визначають послідовність виконання операцій в процесі виробництва. Вона досить гнучка, швидко пристосовується до змін, зумовлених науково-технічним прогресом.

Технічна підсистема обумовлена структурою і змістом технологічної системи, вимогами НТП. Її елементами є окремі технічні засоби, об'єднані в одну виробничу лінію. Ця підсистема відображає виробничі потужності підприємства. Вона дуже гнучка і повністю адаптується до змін зовнішнього середовища.

Організаційна підсистема забезпечує раціональне використання обладнання, предмети праці та виробничі площі, створює умови для виконання виробничих процесів. Характеризує організаційно-технічний рівень виробництва.

Економічна підсистема виражає єдність господарських зв'язків у неперервному русі виробничих фондів.

Соціальна виражає відносини у колективі.

Науково-технічна підсистема забезпечує довгострокову науково-технічну політику розвитку виробництва на основі досягнень науково-технічного прогресу.

Інформаційна є вихідною базою для усіх підсистем і забезпечує раціональні інформаційні потоки на підприємстві.

Логістична підсистема формує інтегрований матеріальний потік на підприємстві.

Усі підсистеми взаємопов'язані і завдяки своїй єдності становлять систему будь-якої ланки виробничої системи.

1.3. Організаційні основи виробничих систем

Системи формуються і функціонують на основі загальних (універсальних) законів і окремих принципів. Усі закони і принципи організації діють взаємопов'язано, а не ізольовано.

Закон — необхідний, суттєвий, постійно повторюваний взаємозв'язок явищ, що визначає етапи і форми процесу розвитку явищ природи, суспільства і духовної культури.

У теорії організації важливими є загальні закони, які мають всеприродний характер.

Загальні закони організації поділяються на ті, що виявляються у структурах організації як форми управління (у статичі), та в процесах — як функції управління (у динаміці). Закони організації виробничих систем — це необхідні, суттєві і стійкі взаємозв'язки між елементами виробничої системи та системою і зовнішнім середовищем.

Закони статичі виробничих систем:

1. Закон відповідності виробничих систем цілям, які перед ними поставлені. За цим законом кожна із систем спрямована на досягнення певної мети, що передбачає розроблення системи цілей та шляхів їх реалізації. Зі зміною цілей система також змінюється, а функціонування системи, підсистем та елементів оцінюється ступенем досягнення мети.

2. Закон відповідності організації виробничої системи зовнішньому середовищу. Він передбачає відповідність системи економічним законам, правовим нормам держави та нормативним документам, державним стандартам, системам вищого рангу тощо.

3. Закон внутрішньої відповідності елементів виробничої системи виражає потребу відповідності елементів системи один одному. Це стосується, насамперед, відповідності: сировини та

продукції технологічному процесові, устаткування — технологічному процесу, кваліфікації робітників — устаткуванню та технологічному процесові, форми організації виробничого процесу — виду продукції тощо.

4. Закон відповідності зв'язків елементів виробничих систем їх властивостям і сутності системи встановлює, що усі зв'язки взаємодії між елементами системи мають відповідати їх властивостям та виражати сутність системи, забезпечувати взаємну відповідність підсистем і визначати їх просторове розташування.

5. Закон резервів у виробничих системах зумовлений потребою компенсації відхилень від параметрів функціонування системи, що можливе за рахунок резервів — організаційних (створюють можливість перебудови структури системи), інтенсивно-екстенсивних (забезпечують тимчасову зміну інтенсивності роботи устаткування та робітників, збільшення тривалості роботи устаткування), ресурсних (об'єднують резерви устаткування, робітників, незавершеного виробництва, інструментів, матеріалів тощо), часових, інформаційних.

6. Закон усунення надлишковості означає, що кожна виробнича система має бути завершеною і пов'язаною з іншими системами лише необхідною кількістю зв'язків.

Закони розвитку виробничих систем:

1. Закон інерції — відбиває об'єктивну властивість системи зберігати свій стан аж до впливу на нього інших факторів.

2. Закон еластичності — відображає спроможність виробничих систем формуватися, змінюватися з часом зі зміною умов. Дія цього закону зумовлена переважно вимогами зовнішнього середовища. Розрізняють оперативну та стратегічну еластичність виробничої системи.

Оперативна еластичність забезпечується переважно за рахунок внутрішніх резервів системи (організаційних, матеріальних тощо), а стратегічна потребує суттєвих зусиль і заходів (перепідготовка кадрів, зміна обладнання тощо).

3. Закон безперервності вдосконалення — зумовлює необхідність удосконалення виробничих систем відповідно до зміни стану і вимог зовнішнього середовища та цілей, що виникають у процесі їх розвитку. Система вдосконалюється в процесі власного розвитку, а всі зміни здійснюються в межах її еластичності.

Є два види розвитку виробничих систем:

- саморозвиток передбачає насамперед зміну параметрів, що визначають гнучкість виробничої системи: невикористані можливості усуваються, а замість цього збільшуються межі всіх її елементів в потрібному напрямі;
- реконструкція являє собою суттєве перетворення відповідно до умов, що змінюються в зовнішньому і внутрішньому середовищах виробничої системи.

Виробничі системи, незважаючи на їх значну різноманітність, залежно від виду діяльності, типу виробництва, галузевих особливостей, мають ряд загальних особливостей, що відрізняють їх від систем інших класів і визначають своєрідність законів, принципів функціонування та розвитку. Найістотніші з них:

- цілеспрямованість виробничих систем — пов'язана зі створенням їх для задоволення певних потреб і спроможністю виробляти необхідну продукцію або робити послуги;
- поліструктурність виробничих систем — характеризується одночасним існуванням у них підсистем, що перетинаються, де кожний елемент системи одночасно входить у кілька підсистем і функціонує відповідно до їх вимог та цілей;
- відкритість виробничих систем, що виявляється не тільки в матеріальному, енергетичному обміні, а й в обміні інформацією з зовнішнім середовищем;
- складність виробничих систем, яка зумовлена їх основними елементами: працівниками, знаряддям і предметами праці; цілеспрямованістю, поліструктурністю, відкритістю, альтернативністю зв'язків, великою кількістю процесів, що здійснюються в системі;
- різноманітність виробничих систем, яка характеризується такими поняттями, як: спеціалізація, концентрація, пропорційність окремих частин системи і підсистем, прямоочність виробничих процесів, ритмічність часткових виробничих процесів, вид продукції, серійність виробництва.

У процесі проектування та вдосконалювання виробничих систем їм надаються такі певні властивості:

- результативність — характеризує спроможність виробничої системи створювати продукцію або надавати послуги, що необхідні споживачам. Вона забезпечується організацією виробничої системи;

- надійність — передбачає стійке функціонування, здатність до локалізації у порівняно невеликих частинах системи негативних наслідків стохастичних обурень, що відбуваються як усередині системи, так і в зовнішньому середовищі;
- гнучкість — являє собою можливість пристосовувати виробничі системи до умов зовнішнього середовища, яке змінюється, насамперед через поліпшення продукції, що випускається;
- керованість — відбиває допустимість тимчасової зміни процесу функціонування в бажаному напрямі внаслідок керуючих впливів;
- довготривалість — характеризує здатність виробничої системи протягом тривалого часу зберігати результативність;
- структура — визначає сукупність взаємопов'язаних ланок елементів, що створюють систему;
- організація виробництва — відображає оптимізацію та координацію в часі та просторі всіх основних і допоміжних елементів системи та її підсистем, спрямованих на виготовлення необхідної споживачам продукції (послуг);
- рівень організації виробничої системи — відбиває ступінь наближення організації системи до ідеального стану.

1.4. Підприємство як виробнича система

Підприємство — це організаційно виділена та економічно самостійна ланка суспільного господарювання, що виготовляє продукцію, виконує роботу або надає платні послуги.

Головною метою підприємства, як правило, є задоволення певних потреб суспільства та досягнення максимального прибутку для власних потреб.

Для досягнення своєї місії (призначення) — повного і своєчасного задоволення потреб споживача — підприємство має забезпечити:

- конкурентоспроможність продукції та послуг;
- розвиток і підвищення ефективності виробництва;
- прискорення науково-технічного прогресу;
- належні умови для високопродуктивної праці;
- розширення ринків збуту.

Вирішення зазначених завдань підприємство досягає у результаті діяльності за такими напрямками:

— вивчення ринку, в процесі якого досліджуються ринковий попит, рівень конкурентоспроможності продукції, ціни, канали збуту тощо;

— інноваційна діяльність, яка передбачає дослідження можливості нововведень, науково-технічні розробки, виконання конструкторської і технічної підготовки нових видів продукції та впровадження нововведень;

— виробнича діяльність, що здійснюється з метою вироблення передбаченої продукції;

— комерційна діяльність, що здійснюється для реалізації продукції;

— економічна діяльність, яка забезпечує раціональне використання ресурсів підприємства;

— соціальна діяльність, яка пов'язана з розв'язанням проблем трудового колективу підприємства.

Для підприємства характерні такі ознаки: виробничо-технологічна та організаційно-економічна єдність, господарська самостійність.

Виробничо-технологічна єдність означає тісний взаємозв'язок усіх підрозділів підприємства. Технологічний взаємозв'язок доповнюється допоміжними й обслуговуючими підрозділами.

Організаційно-економічну єдність характеризує наявність:

— єдиних органів управління;

— єдиного виробничого колективу;

— адміністративної відокремленості;

— взаємозв'язку плану виробництва з необхідними для цього матеріальними, трудовими, технічними і фінансовими ресурсами;

— організації діяльності на основі комерційного розрахунку.

Організаційно-економічна єдність визначає господарську самостійність підприємства, яка передбачає:

— самозабезпеченість необхідними основними й обіговими коштами для здійснення виробничої діяльності та надання послуг;

— самостійний збут виготовленої продукції;

— наявність самостійної завершеної системи звітності та бухгалтерського балансу.

Підприємство можна розглядати як виробничу систему, оскільки воно має всі характерні для системи ознаки. До ознак функціонування підприємства як виробничої системи належать:

— цілеспрямованість — здатність створювати продукцію, надавати послуги;

— поліструктурність — одночасне існування на підприємстві взаємопов'язаних підсистем (цехів, дільниць, відділів), де майже кожний елемент системи одночасно входить до складу декількох підсистем і функціонує відповідно до їх вимог та цілей;

— відкритість, що виявляється у тісній взаємодії підприємства із зовнішнім середовищем — у матеріальному, енергетичному, інформаційному, фінансовому та інших видах обміну із зовнішнім середовищем;

— складність — велика кількість елементів системи з численними і, як правило, альтернативними зв'язками та багато процесів, що здійснюються.

Підприємство — це велика і складна система, яку утворює сукупність виділених підсистем. Підсистемами є цехи, дільниці, відділи, які у свою чергу формуються з елементів різної складності — працівників, предметів та знарядь праці тощо. Схематично підприємство як складну організаційну структуру зображено на рис. 2.5.

Підприємство — складна ієрархічна система, ступенями якої є корпус, цех, дільниця, робоче місце. Перші з них є виробничими системами вищого рівня і порядку. Структурним елементом нижчого порядку підприємства як системи є робоче місце. На робочому місці поєднуються засоби праці, предмети праці та власне праця.

Усі ступені ієрархії можна поділити на підсистеми функціонального характеру, зокрема:

— група підсистем виробничих процесів: підготовка виробництва, основні виробничі процеси, технічний контроль, контроль якості продукції, організація праці;

— група підсистем, які визначають склад елементів процесу виробництва: засоби праці, предмети праці, кадри;

— група підсистем управління підприємством: техніко-економічне планування, матеріально-технічне постачання, збут, фінанси, оперативне планування виробництва, бухгалтерський облік та економічний аналіз, науково-технічна та соціально-економічна інформація.

Кожна ланка підприємства і кожна функціональна підсистема є також і кібернетичною підсистемою. Вони мають об'єкт і суб'єкт управління, що пов'язані між собою каналами зв'язку.

Система виробничої діяльності підприємства ґрунтується на трьох функціональних підсистемах: підсистема переробки, підсистема забезпечення та підсистема управління.

У процесі діяльності переробної підсистеми ресурси змінюють свою форму і перетворюються на товари, які відрізняються від них на величину доданої вартості.

Підсистема забезпечення складається з трьох функціональних підсистем нижчого порядку:

- підсистема технічної підготовки виробництва нових продуктів (послуг): функції науково-експертного пошуку, конструкторської розробки, технологічного проектування;

- підсистема технічного обслуговування виробничої системи у процесі її функціонування: виготовлення робочого інструменту та оснащення, проведення ремонтних робіт, виконання транспортних і складських операцій;

- підсистема ресурсного забезпечення виробничих процесів: підтримує на необхідному рівні забезпечення виробничого процесу матеріалами, енергією, інформацією.

Головне завдання підсистеми забезпечення — забезпечити переробну підсистему, починаючи від науково-технічної підготовки виробництва і до його ресурсного забезпечення.

Підсистема управління, використовуючи зовнішню та внутрішню інформації, забезпечує формування завдань та управлінських рішень щодо діяльності системи відповідно до її завдань, планування використання виробничих потужностей, диспетчеризацію, управління матеріально-технічними запасами, контроль якості тощо.

Підприємство — динамічна система, яка може змінюватись, переходити з одного якісного стану в інший, залишаючись при цьому системою завдяки певним властивостям. Основними серед них є:

- результативність — здатність створювати продукцію або надавати послуги, що забезпечується організацією виробничої системи;

- надійність — стійке функціонування, здатність локалізувати у порівняно невеликих частинах системи негативні наслідки стохастичних збуджень, що простежуються як усередині системи, так і в зовнішньому середовищі;

- гнучкість — здатність пристосовувати виробничі системи до зміни умов зовнішнього середовища, насамперед до підвищення рівня конкуренції, зміни потреб ринку тощо;

- керованість — характеристика процесу управління підприємством як системою. Система керована, якщо в заданий час досягає мети управління і при цьому вкладається в обмеження за ресурсами. Система некерується, якщо цілі не досягаються; погано

керована, якщо ціль досягається не точно, а приблизно чи виходить за встановлені обмеження за ресурсами;

— функціонування — нормальний стан підприємства як виробничої системи, основою якого є здійснення виробничого процесу. Цей процес змінює елементи виробничої системи — одні з них (матеріали) перетворюються у готову продукцію і залишають систему, а інші (станки, інструменти) поступово зношуються і замінюються новими. Таким чином, виробничі системи перебувають у динамічній рівновазі, тобто система зберігається при неперервній зміні. Така властивість забезпечується структурою системи, тобто її організацією.

Зазначені вище властивості виробничих систем зумовлюють їх інерційність — встановлена структура системи підтримується доти, доки вона суттєво не зміниться у результаті нагромадження невеликих внутрішніх і зовнішніх змін або внаслідок цілеспрямованого удосконалення організації системи.

Контрольні запитання:

1. У чому полягає сутність виробництва і виробничої діяльності?
2. Дайте тлумачення поняття «організація».
3. Розкрийте суть поняття «система» та вкажіть, які класифікаційні ознаки систем застосовуються щодо організації виробництва.
4. Чому виробництво є соціально-економічною системою?
5. Охарактеризуйте фактори зовнішнього середовища виробничої системи.
6. Дайте узагальнені характеристики підсистем виробничої системи — технологічної, технічної, організаційної, економічної, соціальної, науково-технічної, інформаційної, логістичної.
7. Охарактеризуйте закони організації, що виявляються переважно в структурах.
8. Дайте загальну характеристику законів організації, що виявляються переважно в процесах.
9. Який із законів і чому вважається основоположним законом організації?
10. Які властивості надаються виробничим системам під час їх проектування та вдосконалення?
11. У чому полягає мета діяльності підприємства? Які завдання вирішує підприємство для досягнення цієї мети?

12. Чому підприємство можна розглядати як виробничу систему?
13. Дайте характеристику підприємства як складної ієрархічної системи.
14. Вкажіть та охарактеризуйте основні властивості підприємства як динамічної системи.

ТЕМА 2. ПЛАНУВАННЯ ВИРОБНИЦТВА В АГРАРНОМУ ФОРМУВАННІ

2.1. Організаційно - методичні основи планування виробництва в аграрному формуванні

Планування є однією з найбільш важливих складових підприємницької діяльності аграрного формування. Підприємство, яке не може або не вважає за потрібне планувати свою підприємницьку діяльність, само становиться об'єктом планування, засобом для досягнення кращих результатів іншими товаровиробниками.

Ефективність функціонування сільськогосподарського підприємства в ринкових умовах обумовлена багатьма обставинами. Основними серед них є: правильність встановлення „що, скільки, якої якості і до якого часу виробити продукцію” з врахуванням попиту і пропозиції; вибір оптимальної технології і організації виробництва; своєчасне та раціональне забезпечення ресурсами; розмір основного і оборотного капіталів; форми і методи реалізації виробленої продукції та ін.

В умовах ринкової системи господарювання діапазон використання цих факторів дуже великий. Тому кожне підприємство повинне прагнути до їх оптимального поєднання. Це передбачає необхідність застосування відповідних форм і методів їх внутрішнього погодження. Такою формою є планування виробничої і господарської діяльності підприємства, яке дозволяє оптимально поєднати його можливості щодо випуску продукції з попитом і пропозицією, що склалися на ринку.

Сутність планування полягає в обґрунтуванні цілей і засобів їх досягнення на основі виявлення сукупності завдань і робіт, а також визначення ефективних методів і способів, усіх видів ресурсів, які необхідні для виконання цих завдань і встановлення їх взаємодії. Особливостями планування є те, що:

по-перше, воно має справу з вибором із багатьох можливих варіантів розвитку підприємства в майбутньому;

по-друге, реалізація обраного варіанту здійснюється на основі рішень, що приймаються сьогодні. Тому завжди існує вірогідність помилки;

по-третє, планування є безперервним процесом прийняття рішень, які встановлюються і постійно уточнюються за часом мети і завдання розвитку аграрного підприємства (починаючи з виробництва сільськогосподарської продукції, її реалізації і завершуючи

подальшим його розвитком); визначаються стратегія і політика по їх досягненню; розробляються детальні плани, що відображують різні сторони ведення економіки підприємства;

по-четверте, вихідною позицією планування має стати принцип, за якого функціонування підприємства повинне бути рентабельним і забезпечувати грошові надходження та прибуток в обсязі, що задовольняє заінтересовані в результатах роботи підприємства фізичні та юридичні особи (власники, засновники, акціонери, держава тощо);

по-п'яте, виходячи із самої сутності і характеру прояву факторів виробництва та завдань, що впливають з окремих напрямів діяльності підприємства, планування поділяється на довгострокове і короткострокове. Так, наприклад, придбання обладнання і характер його використання, кадрова політика, визначення асортименту продукції і ринку її збуту вимагають розгляду цього питання в довготривалому періоді. В той же час, поточне забезпечення підприємства виробничими ресурсами, плата за енергію, воду потребують для аналізу в короткостроковому періоді.

Таким чином, планування охоплює усі сторони і етапи виробничої і господарської діяльності підприємства. Воно передбачає визначення всіх необхідних параметрів досягнення цілей - час, потреба в матеріально-технічних трудових і грошових ресурсах, строки постачання виробничих ресурсів, обладнання та ін. Заплановані рішення повинні забезпечити досягнення цілей підприємства у визначені планом строки за умови мінімальних витрат та потрібної якості.

Основною метою планування є інтеграція всіх складових аграрного формування для вирішення комплексу завдань і виконання робіт, що забезпечують ефективно досягнення кінцевих результатів господарювання.

Планування являє собою низку дій, що передбачають визначення мети підприємства, параметри взаємодії між завданнями, роботами і складовими підприємства, розподіл ресурсів і вибір інших організаційно-технологічних, економічних і мотиваційних рішень, що забезпечують досягнення цілей виробничо-господарської діяльності.

Процес планування в сільськогосподарському підприємстві не є і не повинен бути окремим одноразовим заходом. Він є безперервним внаслідок таких істотних причин. По-перше, більшість підприємств прагне як довше зберегти свою життєдіяльність. Тому вони повинні заново визначати або змінювати цілі, навіть якщо вони повністю

досягли своїх початкових цілей. Інша причина безперервності планування полягає в постійній невизначеності майбутнього. Внаслідок змін в навколишньому середовищі або помилково прийнятих рішень події можуть розгортатися не так, як це було передбачено при розробці плану. Тому плани необхідно періодично переглядати з тим, щоб вони поєднувалися з реаліями виробничо-господарської діяльності підприємства. Відповідно до цього планування в аграрному формуванні потрібно розглядати як безперервний, детермінований за часом і місцем процес визначення цілей і забезпечення погодженої діяльності всіх складових підприємства за умови обмежених можливостей і часу, збільшення і ускладнення залежності від зовнішнього середовища.

Першим аспектом планування є збільшення масштабу господарських завдань, їх комплексності залежно від розвитку науково-технічного прогресу. Складність породжує розподіл завдання на складові, на виконання яких витрачаються гроші, ресурси і час. Кожна виконана робота дає свій внесок у вирішення завдання, а вирішення кожного завдання - в досягнення цілей підприємства. В плані концентруються всі рішення, що приймаються для досягнення цих цілей. В процесі планування потрібно дати відповідь на такі питання:

- 1) що повинне бути зроблено?
- 2) коли це буде зроблено?
- 3) хто має це зробити?
- 4) де це буде зроблено?
- 5) що необхідно для цього?

Другим важливим аспектом планування є все більше зростання значення фактора часу. Усяка продукція аграрного формування повинна бути подана на ринок, споживачам не раніше чи пізніше, а саме в строк. Якщо підприємство прагне налагодити виробництво деякої продукції до того, як її почнуть виробляти і поставляти на ринок конкуренти, то воно повинне це зробити у відповідні строки. Ці часові фактори мають передбачатися в планах сільськогосподарських підприємств.

Третім аспектом планування є обмеженість виробничих ресурсів, тому дуже важливо досягти їх максимального використання. Відповідно до цього план повинен бути розроблений таким чином, щоб використання обмежених ресурсів було оптимальним і щоб можна було маневрувати.

Четвертий аспект відображує роль капітальних вкладень та їх рентабельності. Проект, в який зроблено капітальні вкладення, є

непродуктивним до того часу, поки вироблена продукція не буде реалізована. Тому повинні бути прийняті всі необхідні заходи для прискорення одержання прибутку як результату виробничо-господарської діяльності.

П'ятий аспект передбачає зростання елементу ризику в реалізації цілей підприємства. В зв'язку з цим, для їх фінансування потрібні не тільки відповідне обґрунтування виконання даних цілей, а й обґрунтовані плани, графіки і розрахункові оцінки в якості доказів здатності і можливості певного сільськогосподарського підприємства ефективно реалізувати план і, таким чином, досягти намічених цілей. Тому умовою фінансування плану реалізації цілей підприємства є не просто план, а план спроможний для реалізації в процесі його господарювання.

Шостий аспект полягає у врахуванні в процесі реалізації плану впливу різних умов і зовнішнього оточення на результативність виробничо-господарської діяльності. Відповідно до цього передбачається оперативне втручання (планування), в процесі якого необхідно заздалегідь розробити можливі варіанти рішення для запобігання небажаним наслідкам, що виникають при зміні ситуації. Оперативне планування є динамічним в тому смислі, що в початковий план вносять зміни для того, щоб відобразити зміну умов господарювання. Таким чином, при плануванні реалізації цілей підприємства в план закладається основа для контролю і управління.

Сьомий аспект наголошує на тому, що досягнення цілей сільськогосподарського підприємства залежить від внеску кожного його члена. Планування забезпечує єдинство цілей для членів підприємства, підвищення ефективності їх роботи, що в свою чергу веде до зростання продуктивності праці.

Восьмим аспектом, який підвищує важливість планування, є безперервна зміна складу виконавців, а також зміни в керівництві.

Методологія планування передбачає таку систему планів, як: стратегічний, тактичний, поточний і оперативний.

Функції планування мають бути розподілені по рівнях управлінської ієрархії. Для кожного рівня повинен бути розроблений певний план. Відповідно до цього планування стратегії, тактики і управлінської політики підприємства може відбуватися таким чином. Вища „мозкова” ланка в особі керівника та його заступників планує розвиток підприємства на перспективу, створюючи довгострокові програми. На цьому концептуальному рівні, виходячи з оцінки загальної економічної кон'юнктури, на максимально можливий строк (2 роки і більше, а при стабільній економічній ситуації і стійкій

позиції підприємства на своєму ринку - і до 10 років) плануються стратегічні цілі й управлінська політика в головних питаннях.

Реалізація цих відносно довгострокових програм передається на наступний рівень управління - заступникам, керівникам виробничих підрозділів та головним спеціалістам. На цьому рівні розробляються короткострокові програми реалізації стратегічних цілей - як правило, на кожен плановий рік (річний бізнес-план розвитку сільськогосподарського підприємства). На наступному рівні - рівні виконавців - розробляються плани по усіх розділах, питаннях з чіткими часовими, об'ємними, ресурсними параметрами і чіткими розмежуваннями між ділянками робіт, за виконання яких відповідають різні виконавці протягом року, півріччя або кварталу.

Оперативний план деталізує завдання виконавцям на місяць, тиждень, добу по комплексах відповідних сільськогосподарських робіт.

Окрім того, плани повинні деталізуватися по функціях управління. Функціональний план може бути розроблений на кожен комплекс завдань, комплекс робіт або на комплекс робіт, що виконуються одним підрозділом.

Планування в аграрних формуваннях ґрунтується на певних принципах. Сукупність принципів розробки планів розвитку сільськогосподарського підприємства становить методологію планування, а конкретні методи та прийоми розрахунків при розробці окремих розділів і показників планів - методику планування.

Основні методологічні принципи планування такі: аналіз вихідного рівня розвитку сільськогосподарського підприємства; найвища ефективність сільськогосподарського виробництва; виділення найважливіших вузлових завдань; наукова обґрунтованість планів; пропорційність; безперервність планування; контроль за виконанням планів.

У процесі аналізу вихідного рівня розвитку аграрного формування вивчають досягнуті показники в різних його галузях у тісному зв'язку з умовами їхнього розвитку, забезпечення матеріально-технічними і фінансовими ресурсами, узагальнюють передовий досвід, практику виконання планових показників, виявляють невикористані резерви. При аналізі даних за минулий період готують матеріали, які потрібні для визначення планових показників. Основним завданням економічного аналізу в сільськогосподарських підприємствах є виявлення внутрішніх резервів для збільшення виробництва продукції, яку потребує ринок, при зниженні витрат з розрахунку на її одиницю.

Принцип найвищої ефективності виробництва полягає в досягненні максимальних економічних результатів при найменших затратах праці і коштів. Цей принцип впливає з необхідності постійної економії затрат уречевленої і живої праці, тобто економії часу. В планах розвитку галузей підприємства даний принцип проявляється у визначенні найперспективнішого варіанту капітальних вкладень, оптимальних пропорцій у розвитку галузей, що забезпечують максимальне збільшення виробництва економічно найвигідніших у ринкових умовах видів сільськогосподарської продукції та поліпшення її якості при одночасному підвищенні продуктивності праці, зниженні собівартості продукції, зростанні маси й норми прибутку та рентабельності виробництва.

Керуючись принципом виділення найважливіших вузлових завдань, визначають основні напрями економічного розвитку аграрного формування. В умовах ринкових трансформацій велике значення мають визначення оптимальних темпів та пропорцій розвитку основних товарних галузей підприємств, реформування економічних відносин тощо.

Принцип наукової обґрунтованості планів передбачає відображення в планах вимог об'єктивних економічних законів розвитку суспільства, врахування результатів наукових прогнозів, розробку планових показників на основі найновіших досягнень науки і техніки, а також передового досвіду з організації і технології сільськогосподарського виробництва.

Сутність принципу пропорційності полягає в тому, що плани підприємства слід погоджувати, взаємо пов'язувати в усіх складових частинах.

Принцип безперервності планування характеризує тісний зв'язок у розробці перспективних та річних планів. Їх поєднання дає змогу уточнювати напрями розвитку підприємства з урахуванням особливостей певного періоду, повніше виявляти резерви і можливості розвитку складових підприємства.

Контроль за виконанням планів за кількісними та якісними показниками має бути систематичним і всебічним. При цьому потрібно вишукувати резерви збільшення виробництва найвигіднішої продукції, а також можливості скорочення затрат ресурсів. Важливими завданнями перевірки виконання планів є запобігання виникненню диспропорцій у розвитку складових підприємства і окремих його галузей, узагальнення та впровадження передового досвіду, а отже забезпечення виконання планових показників.

Основними методами планування є нормативний, балансовий, програмно-цільовий, розрахунково-конструктивний (варіантних розрахунків), екстраполяції, монографічний, статистичний, економіко-математичний та ін.

Нормативний метод. Його сутність полягає в обґрунтованості показників плану техніко-економічними розрахунками, що ґрунтуються на використанні науково обґрунтованих норм і нормативів затрат праці і коштів.

Прогресивні планові нормативи затрат праці та коштів використовують в усіх ланках планування. При визначенні науково обґрунтованих норм враховують рівень техніки й організації виробництва, продуктивність машин і механізмів, фактичні показники передових підприємств, зарубіжний досвід тощо. Планові норми, як правило, мають наближатися до тих, яких досягли передові підприємства. Прогресивні нормативи стимулюють підвищення продуктивності праці, збільшення виробництва продукції й поліпшення її якості.

Балансовий метод забезпечує виявлення зв'язку між елементами плану і матеріально-технічними, грошовими і трудовими ресурсами з потребою в них. За допомогою балансових розрахунків узгоджують плани розвитку галузей, виробництв, забезпечення їх ресурсами.

Програмно-цільовий метод передбачає поєднання цілей плану з необхідними виробничими ресурсами, розробку комплексної цільової програми, яка включає необхідні ресурси й спрямована на розв'язання відповідних завдань найефективнішим шляхом у певні строки.

Метод варіантних розрахунків (розрахунково-конструктивний) полягає в тому, що розробляють одночасно кілька варіантів розв'язання поставленого завдання та обирають найефективніший із них.

Метод екстраполяції використовують для аналізу фактичних даних за кілька попередніх років, встановлення закономірностей зміни показників і перенесення їх на плановий період. Обов'язковою умовою при цьому є врахування особливостей планового періоду при визначенні конкретних показників.

Монографічний метод застосовується в плануванні для аналізу роботи передових сільськогосподарських підприємств і ділянок сільськогосподарського виробництва, які досягли найкращих результатів виробничо-господарської діяльності, всебічного вивчення факторів, що сприяють їх досягненню (впровадження автоматизації й комплексної механізації, передові методи організації праці, вдосконалення технології виробництва та ін.).

Статистико-економічні методи використовують для вивчення звітних даних і аналізу вихідних матеріалів для розробки планів. Це методи групування, статистичної виборки тощо.

Економіко-математичний метод застосовують для визначення оптимальних варіантів планових показників шляхом розробки економіко-математичних моделей задач.

Кожне сільськогосподарське підприємство формує свою нормативну базу для планування. Норми і нормативи, які використовуються при цьому, формуються на базі: міжвідомчих норм та нормативів; галузевих і регіональних норм і нормативів; індивідуальних норм і нормативів, що розробляються на підприємстві; тимчасових норм та нормативів, розроблених на підприємстві й на рівні галузей.

Норми та нормативи, що використовуються при плануванні на підприємствах, можна розподілити на такі групи:

- норми витрат матеріальних цінностей, які встановлюються в натуральному (вартісному) виразі на одиницю продукції (робіт та ін.;
- норми затрат праці (робочого часу) й розцінки по оплаті праці за одиницю або 100 грн. продукції (робіт, послуг;
- єдині планово-облікові ціни на товарно-матеріальні цінності, роботи;
- розцінки і тарифи на роботи й послуги сторонніх організацій;
- нормативи витрат коштів на ремонтні роботи;
- норми витрат на організацію виробництва та управління;
- показники якості продукції, строки виконання робіт.

Норми і нормативи, що використовуються в аграрному формуванні, повинні періодично оновлюватися і використовуватися у зв'язку із зростанням технічної озброєності праці та зміною умов виробництва.

2.2. Стратегічне планування діяльності та стратегія розвитку аграрного формування

В умовах ринку кожне сільськогосподарське підприємство зустрічається з великою кількістю непередбачуваних факторів, що зумовлює необхідність використання гнучкої системи планування його виробничої і господарської діяльності. Реалізація цього пов'язана з розробкою стратегії діяльності підприємства, в якій визначаються головні цілі і завдання, їх ресурсне і фінансове забезпечення, шляхи і методи досягнення цілей і вирішення завдань та проблем, що виникають перед підприємством.

В сучасному уявленні стратегічне планування являє собою процес здійснення сукупності систематизованих і взаємопов'язаних робіт щодо визначення довгострокових цілей і напрямів діяльності підприємства.

Стратегічне планування передбачає проходження таких послідовних етапів, як: визначення місії підприємства; формування стратегічних цілей; аналіз зовнішнього середовища підприємства та оцінка актуальності цілі; аналіз внутрішнього потенціалу підприємства, перспектив його розвитку і адекватності поставленим цілям; вибір стратегії; аналіз стратегічних альтернатив; розробка функціональних субстратегій; впровадження, контроль, та оцінка результатів.

Для успішної діяльності підприємство як суб'єкт ринкових відносин само повинне визначити стратегічні цілі й тактичні завдання, що забезпечують досягнення запланованого у його виробничо-господарській діяльності.

Планування діяльності підприємства завжди починається із визначення його місії. Раніше вже зазначалося, що місія - це основна загальна мета підприємства, яка є чітко обумовленою причиною його існування і функціонування. У більшості підприємств місією є виробництво і реалізація продукції з метою отримання прибутку.

Для здійснення місії обґрунтовуються і розробляються цілі, які слугують в якості критеріїв для всього наступного процесу прийняття управлінських рішень. Місія деталізує статус підприємства і забезпечує напрям і орієнтири для визначення цілей й стратегії на різних управлінських етапах та організаційних рівнях. В поняття місії підприємства включають такі аспекти: 1) завдання підприємства з точки погляду його основних товарів, його основні ринки, технологія та ін.; 2) зовнішнє середовище підприємства, яке визначає його робочі принципи; 3) культура підприємства та робочий й соціальний клімат в ньому.

Генрі Форд, засновник і багаторічний керівник могутньої автомобільної компанії, який добре знався на значенні прибутку, визначив місію своєї компанії як надання людям, дешевого автотранспорту. Він відзначав, що якщо хтось це зробить, то прибуток навряд чи пройде мимо. Це вказує на те, що вибір вузької місії підприємства (такої, як прибуток, доход, обсяг продукції) обмежує можливість керівництва вивчати допустимі альтернативи при прийнятті рішення. Внаслідок цього можуть бути не враховані ключові фактори, і наступні рішення можуть привести до низької ефективності підприємства.

Цілі підприємства - це конкретний стан або бажаний результат, до якого прагне підприємство, тобто це конкретизація його місії.

Система стратегічних цілей підприємства може бути такою: багаторівневою, тобто поділятися на головну і субпідрядні; неоднорідною за часом (довго -, середньо - і короткострокові цілі); різноманітною за змістом або предметах відображення діяльності (виробничі, комерційні, соціальні); нерівнозначною за об'єктами характеристики (всього підприємства або його підрозділів).

В системі стратегічних цілей сільськогосподарського підприємства повинні мати місце такі показники:

- ринок товарів та місце на ньому підприємства;
- прибутковість діяльності;
- виробничий потенціал;
- наукові дослідження і впровадження нововведень;
- фінанси підприємства;
- ефективність виробництва;
- організаційна структура управління та її зміст;
- кадри підприємства;
- соціальна відповідальність.

Аналіз зовнішнього середовища підприємства є наступним етапом стратегічного планування.

Зовнішнє середовище підприємства - це сукупність господарських суб'єктів, а також суспільних, економічних і природних умов, що діють в зовнішньому оточенні підприємства. Залежно від характеру впливу зовнішнє середовище поділяють на макро- і мікросередовище.

До факторів макросередовища належать: природні, демографічні, науково-технічні, економічні, екологічні, політичні, міжнародні та ін.

До факторів мікросередовища належать: постачальники (види сировини та ресурсів, обсяги постачання та ціни на них, відстань доставки), споживачі (асортимент споживаної продукції, обсяги і ціна споживання, рівень платоспроможності), конкуренти (ступінь освоєння ринку, якість і асортимент товарної продукції, політика ціноутворення та ін.), фінансово-кредитні, державні органи (контроль виконання законодавства, система керівництва, взаємовідносини з місцевою адміністрацією), стан підприємства (середній рівень заробітної плати, забезпеченість трудовими ресурсами, організаційна структура управління, злагодженість колективу).

Зовнішнє середовище оцінюється за такими трьома параметрами:

- 1) зміни, які впливають на різні аспекти діяльності підприємства;
- 2) фактори, які являють загрозу для поточної стратегії підприємства;
- 3) фактори, які надають більше можливостей для досягнення цілей підприємства шляхом коригування планів.

Таким чином, аналіз зовнішнього середовища являє собою процес, за допомогою якого керівники підприємства контролюють зовнішні по відношенню до нього фактори, щоб визначити можливості, які можна використати, і загрози, яким потрібно запобігти. Він одержав назву аналізу можливостей і загроз або скорочено МЗ - аналіз.

МЗ - аналіз зовнішнього середовища допомагає відповісти на такі запитання: 1) який сучасний стан підприємства? 2) яким воно повинне бути в майбутньому? 3) що необхідно зробити, щоб перевести підприємство в стан „майбутнього“?

Фактори зовнішнього середовища вивчаються і оцінюються в такій послідовності: 1) відстеження зміни фактора; 2) аналіз стану фактора; 3) виявлення характеру впливу фактора на підприємство; 4) оцінка ступеня впливу фактора на підприємство (у балах); 5) прогнозування можливих наслідків його впливу на підприємство; 6) визначення варіантів можливих рішень.

З цією метою широко використовуються експертний метод і бальна оцінка (від 1 до 100) факторів зовнішнього середовища.

Наступний етап стратегічного планування передбачає аналіз внутрішнього середовища підприємства.

Аналіз внутрішнього середовища або внутрішнього потенціалу підприємства включає аналіз його виробничих потужностей, стану і наявності основних виробничих фондів, оборотних засобів, трудових ресурсів, співвідношення власного і залученого капіталів та ін.

Метою аналізу внутрішнього середовища є виявлення внутрішніх сил підприємства, щоб скористатися ринковими можливостями, які відкрилися, а також його внутрішні слабкості, які можуть ускладнити проблеми, пов'язані із зовнішніми загрозами. Цей аналіз одержав назву СС - аналізу, тобто аналізу сили (С) і слабкості (С) підприємства і являє собою управлінське дослідження, за допомогою якого проводиться оцінка функціональних складових підприємства (маркетинг, фінанси, виробництво, організаційна структура, персонал та ін.) з метою виявлення його стратегічно сильних чи слабких сторін.

Предметом СС - аналізу є вся доступна інформація з тих чи інших напрямів або функціональних складових діяльності

підприємства, що відображає зміну його стану. Початковим джерелом інформації для цього аналізу є дані статистичної, бухгалтерської та оперативної звітності і обліку щодо стану і використання усіх видів ресурсів в процесі виробництва продукції та її реалізації.

Головна особливість стратегічного планування полягає у відсутності припущення, що майбутнє має бути обов'язково кращим від минулого. При цьому особлива увага приділяється аналізу різних ситуацій і позицій сільськогосподарського підприємства у майбутній конкурентній боротьбі.

Під стратегією прийнято розуміти комплексну програму дій (заходів), яка забезпечує здійснення місії (генеральної мети) аграрного підприємства і досягнення його множинних цілей. У даному випадку поняття „стратегія” вживається не як синонім „управління”, а як економічне поняття, що характеризує логічну побудову програми перспективних заходів, за допомогою яких підприємницька структура очікує успішного досягнення поставлених цілей. Об'єктами стратегії можуть бути продукція, капітал, максимізація прибутку, поведінка на ринку, конкурентоспроможність, організація, технологія та інші елементи ринкової системи господарювання.

Стратегію від інших планів і програм насамперед відрізняють: а) комплексний характер; б) практична спрямованість; в) орієнтація на використання переваг конкретного підприємства.

Процес стратегічного планування є досить складним і трудомістким, але він забезпечує успіх підприємницької діяльності, оскільки: а) привчає підприємця до чесного й активного ведення справ у власному бізнесі; б) допомагає підприємцю чітко усвідомити, у чому саме полягає бізнес та хто його вірогідні конкуренти і споживачі щодо вироблюваної продукції; в) значно підвищує шанси підприємця не лише вижити, а й ефективно діяти у конкретному середовищі.

Загальна процедура формування підприємницької стратегії сільськогосподарського підприємства передбачає кілька взаємопов'язаних між собою етапів.

Перший етап - оцінка й аналіз існуючої стратегії сільськогосподарського підприємства передбачає аналітичну оцінку його внутрішніх можливостей щодо задоволення потреб ринку і досягнутого ступеня їх використання. Дієздатність обраної стратегії аграрного підприємства має відповідати таким вимогам: а) наскільки ця стратегія характеризується цілісністю і за яких умов кожна з її складових може „працювати” на загальну стратегію; б) як вона відповідає принципу сумісності із зовнішнім середовищем; в) наскільки збалансовані між собою стратегічні цілі і матеріально-

фінансові ресурси сільськогосподарського підприємства; г) як обрана стратегія враховує потенційну можливість комерційного ризику і передбачає конкретні заходи щодо його мінімізації або повної нейтралізації; д) наскільки стратегія аграрного підприємства відзеркалює обґрунтований горизонт ділового планування і строки реалізації, які містить у собі довго- та короткострокові цілі; е) наскільки стратегія сільськогосподарського підприємства спирається на дії її лінійних та функціональних структур, їхні перспективні орієнтири і цінності. Аналіз діючої підприємницької стратегії має засвідчити, що аграрне формування: а) знаходиться у достатній відповідності з сучасною інвестиційною, виробничою і комерційно-фінансовою політикою щодо підприємництва; б) відповідає сучасним вимогам ринку частково і потребує коригування стратегічних альтернатив; в) потребує докорінного перегляду своєї виробничо-господарської діяльності.

Другий етап - розробка нової чи коригування існуючої стратегії аграрного формування включає такі заходи, як: конкретизація напрямів коригування існуючої стратегії; вибір базової стратегії відповідно до кон'юнктури ринку і стану розвитку підприємства; розробка обраної базової стратегії. Таким чином, залежно від стадії життєвого циклу, на якій перебуває сільськогосподарське підприємство у даний час, його керівництво може вибрати одну з наведених нижче базових стратегій підприємницької діяльності:

1) стратегію виживання, яка є за своєю сутністю, захисною стратегією і використовується за умови кризового стану економічної діяльності підприємства;

2) стратегію стабілізації, тобто стратегію діяльності аграрного формування з урахуванням нестабільності (коливання) обсягу продажу своєї продукції і отримуваної величини доходів;

3) стратегію зростання, яка вважається найбільш ефективною стратегією і передбачає стабільне зростання обсягів продажу, прибутку, капіталу сільськогосподарського підприємства тощо.

Вибір базової стратегії є прерогативою керівництва аграрного формування або самого підприємця. Вона реалізується, коли отримано всебічну інформацію щодо реального стану підприємства. Потрібно пам'ятати, що вибір стратегії має бути багатоваріантним, тобто альтернативним.

Третій етап – це процес планування або передбачення (прогнозування) потенційно можливих для сільськогосподарського підприємства господарських ризиків, який передбачає: 1) визначення максимально можливих критичних допущень (передбачувані можливі

господарські ризики); 2) оцінку впливу окремих ризиків на результати підприємницької діяльності (виявлення можливостей виникнення кожної з несподіванок і розрахунки величини ризику кожного виду); 3) розробку системи захисних або ж нейтралізуючих заходів за умови настання кризової ситуації (можливого ризику) в аграрному формуванні.

Четвертий етап – обґрунтування і вибір стратегічних альтернатив (визначення основних показників і стратегічних альтернатив за базової стратегії: виживання; стабілізації (наступально-захисної); зростання (наступальної). На основі результатів ситуаційного аналізу здійснюється конкретний вибір стратегічних альтернатив сільськогосподарського підприємства.

Вибір стратегії сільськогосподарського підприємства для конкретного етапу його розвитку має здійснюватись на основі аналітичних оцінок господарських шансів і ризиків, що є найбільш вірогідними для кожної з можливих стратегій з урахуванням сучасної економічної ситуації.

Вибір сільськогосподарським підприємством стратегій виживання або стабілізації є об'єктивним і вимушеним процесом за умови катастрофічного занепаду економічної діяльності даної підприємницької структури чи настання нестабільності (значних коливань) у показниках фактичного продажу продукції та отриманого прибутку.

Стратегія виживання має захисний характер і передбачає здійснення системи заходів, що забезпечують вихід сільськогосподарського підприємства з кризового стану в максимально короткий строк. При цьому необхідно рішуче і швидко здійснити: а) у сфері маркетингу - перегляд товарної політики, системи товаропросування, її більшу адаптацію до зовнішнього середовища і кон'юнктури ринку; б) проведення гнучкішої цінової політики; в) внесення необхідних змін в організацію виробництва; г) у фінансовій діяльності - створення умов жорсткої економії витрат матеріальних ресурсів, обмеження до виправданого мінімуму процесу інвестування; д) залучення нових банківських кредитів (бажано на пільгових та ощадливих умовах); е) централізацію фінансових операцій; є) продаж чи закриття збиткових виробництв; ж) у системі управління - перегляд методів управління, співвідношення централізації і децентралізації управлінських рішень; з) проведення необхідних кадрових змін.

Стратегія виживання для аграрного формування не може бути довготривалою, оскільки не відповідає як економічним інтересам

підприємця, так і персоналу підприємства. Її практична реалізація майже завжди потребує жорсткої централізації управління виробництвом, граничної обачливості у прийнятті та максимальної рішучості в проведенні управлінських рішень.

Щодо стратегії стабілізації, то вона передбачає насамперед вирівнювання обсягу продажу, прибутку та інших найбільш важливих показників ефективності підприємницької діяльності сільськогосподарського підприємства з наступним їх підвищенням. Залежно від реальної економічної ситуації в аграрному підприємстві рекомендується використовувати один з трьох вірогідних підходів до практичного здійснення стратегії стабілізації: 1) економія та найбільш ощадливе використання всіх видів ресурсів з активним наміром швидкої стабілізації системи господарювання; 2) позитивне зрушення в обсягах і ефективності виробництва з певною надією на швидке поживлення підприємницької діяльності; 3) обґрунтована стабілізація економічної ситуації, за якої стають необхідними довгострокові науково-технічні і соціально-економічні програми для досягнення міцної ринкової позиції сільськогосподарського підприємства.

Стратегія економії може бути використана у випадках, коли спад виробництва передбачений і контролюється керівництвом аграрного підприємства або коли починається непередбачений раптовий спад обсягу продажу сільськогосподарської продукції і загальної величини прибутку.

Цілі названої стратегії у відповідному вимірі часу можна сформулювати так: найближча (термінова) - зупинити спад ділової активності та результативності підприємницької діяльності; середньострокова - розпочати процес поліпшення економічного стану аграрного підприємства; довгострокова - започаткувати стадію поживлення і зростання. При цьому стратегія економії може охоплювати три фази:

1) ревізію витрат, яка передбачає: скорочення чисельності персоналу і витрат на його утримання; зменшення накладних витрат; здешевлення маркетингових досліджень тощо. Особливу увагу звертають на програми жорсткої економії по кожному виду продукції, застосовуваній технології по всіх виробничих підрозділах, постійно регулюючи ці програми з урахуванням кон'юнктури ринку;

2) консолідацію, що є окремою фазою економії витрат і пов'язана з обґрунтуванням часу та швидкості поживлення економічної діяльності і розробкою програми підвищення прибутковості сільськогосподарського підприємства в плані

розв'язання таких завдань, як: раціоналізація системи управління і мінімізація адміністративних витрат; аналітична оцінка факторів динаміки продуктивності праці та практична реалізація виявлених резервів зростання;

3) поживлення – це особлива фаза стратегії сільськогосподарського підприємства, що передбачає в цілому поступовий перехід від захисної до наступальної стратегії шляхом принципів перегрупувань у системі формування і використання ресурсів, активізації маркетингової та фінансової діяльності аграрного формування.

Стабілізація економічної ситуації аграрного формування, як правило, здійснюється за умови, коли результативність його підприємницької діяльності характеризується значними коливаннями. Дії керівництва сільськогосподарського підприємства щодо досягнення стабілізації мають полягати в наступному. Якщо коливання показників ефективності агробізнесу мають короткостроковий характер, то варто домагатися необхідної збалансованості між обсягами виготовленої сільськогосподарської продукції і ринку її збуту. За досить тривалого періоду коливань, коли аграрне формування тривалий час неспроможне забезпечити стабільність виробництва і продажу сільськогосподарської продукції, йому варто розпочати здійснення програми переходу на випуск іншого виду продукції.

Стратегія зростання є важливою і привабливою для будь-якої підприємницької структури. Її потрібно розглядати як певну сукупність окремих стадій і адекватних їм різновидів стратегій загального циклу зростання, а саме: 1) початкову; 2) проникнення; 3) прискореного зростання; 4) перехідну.

Метою початкової стадії як різновиду стратегії є поступове зростання ділової активності для того, щоб забезпечити підприємству досягнення оптимальної ефективності господарської діяльності. При цьому необхідне достатньо виважене ставлення до виявлення і ліквідації «вузьких місць» у системі господарювання. Реалізація цього різновиду стратегії вимагає значних витрат ресурсів за мінімальних доходів.

Визначальними і характерними властивостями стадії і стратегії проникнення є: 1) подальше проникнення сільськогосподарського підприємства на товарний ринок, знаходження нових збутових ніш; 2) відносно пропорційне зростання обсягу продажу та прибутку (доходів); 3) поява певних конкурентних переваг в окремих напрямках діяльності. Стратегія проникнення звичайно передбачає: більш

глибоку дифузію у ринкові ніші, збільшення темпів зростання обсягу продажу; активізацію реалізації довгострокових програм з метою модернізації техніко-технологічної бази аграрного формування і зміцнення його фінансового стану.

Стадія і стратегія прискореного зростання сільськогосподарського підприємства супроводжується швидким збільшенням обсягу продажу і доходів. Позитивною рисою при цьому є те, що зростання доходів за своїми темпами випереджає динаміку обсягу продажу. Негативна ж риса полягає у необхідності вкладання великих фінансових ресурсів у технічний розвиток сільськогосподарського виробництва. Метою цього різновиду стратегії зростання є максимально можливе використання внутрішніх можливостей аграрного формування. Тому сільськогосподарському підприємству вигідно стратегію прискореного зростання підтримувати якомога довше.

Перехідній стадії притаманні такі риси, як: зменшення темпів зростання обсягів продажу і загальної величини прибутку; на завершальній стадії цього періоду може настати стагнація, яка примушує аграрне формування переорієнтуватися на іншу базову стратегію (стабілізації або виживання). Метою стратегії перехідного періоду є перегрупування ресурсів і напрямів діяльності сільськогосподарського підприємства заради скорочення періоду стагнації. Застосування цього різновиду стратегії є виправданим для започаткування аграрного підприємства, можливості втримання на ринку і зміцнення своїх позицій на ньому, якщо зростає попит на продукцію тощо.

Стратегію ефективного господарювання сільськогосподарських підприємств можна сформулювати лише на основі їх постадійного розвитку, зорієнтованому на стратегічне передбачення з урахуванням забезпечення можливостей швидкого реагування на зміни у внутрішньому та зовнішньому середовищі шляхом інноваційно-інвестиційної діяльності.

Вихідною позицією стратегічного планування ефективного розвитку сільськогосподарського підприємства є коригування його місії та цілей як результатів, які будуть сприяти саме ефективному господарюванню. В межах обраної стратегії та ресурсів для її реалізації формуються стратегічні альтернативи ефективного господарювання підприємства з урахуванням зовнішнього та внутрішнього середовища. На основі результатів ситуаційного аналізу здійснюється конкретний вибір стратегічних альтернатив господарювання того чи іншого сільськогосподарського підприємства.

Контрольні запитання:

1. В чому полягає сутність планування в аграрних формуваннях?
2. Що є основною метою планування виробничо-господарської діяльності?
3. Назвіть систему планів.
4. Визначте основні методологічні принципи планування.
5. Охарактеризуйте методи планування виробничо-господарської діяльності сільськогосподарського підприємства.
6. Поняття і етапи стратегічного планування діяльності сільськогосподарського підприємства.
7. В чому полягає головна особливість стратегічного планування?
8. Види стратегій і їх характеристика.
9. Як фази може охоплювати стратегія економії?
10. Охарактеризуйте стадії стратегії зростання.
11. Назвіть визначальні і характерні властивості стратегії проникнення.

ТЕМА 3. СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ, КОНЦЕНТРАЦІЯ І АГРОПРОМИСЛОВЕ КОМБІНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

3.1. Економічна сутність спеціалізації сітьськогосподарського виробництва. Форми спеціалізації виробництва

Загальноекономічна сутність спеціалізації полягає в суспільному поділі праці, який виникає й удосконалюється разом із розвитком продуктивних сил і виробничих відносин, що зумовлює виділення виробництва певних видів продукції в самостійні галузі, підгалузі відповідно до потреб суспільства. В сільському ж господарстві спеціалізація ґрунтується на тому, що кожне аграрне формування використовує свої обмежені ресурси на виробництві тих видів рослинницької і тваринницької продукції, які найбільшою мірою відповідають конкретним природним та досягнутим економічним умовам і попиту ринку.

Спеціалізація сільськогосподарського виробництва органічно поєднана з його розміщенням. Вони є формами суспільного поділу праці і знаходяться в постійному взаємозв'язку та взаємообумовленості.

Розміщення сільськогосподарського виробництва характеризує кількісну сторону суспільного поділу праці і вказує, які види продукції, в якому розмірі й на яких площах виробляються на тій чи іншій території (в зоні, області, районі, окремому аграрному формуванні).

Спеціалізація сільськогосподарського виробництва в свою чергу віддзеркалює якісну сторону суспільного поділу праці і вказує, виробництво яких саме видів рослинницької і тваринницької продукції є переважаючим на даній території. Це - організаційна форма ведення сільського господарства, яка дає можливість зосередити виробництво певних видів рослинницької і тваринницької продукції на окремих сільських територіях чи підприємствах і досягти на цій основі кращих результатів виробничо-господарської діяльності.

Потрібно відзначити, що на економічний стан аграрних формувань має істотний вплив вибір галузей сільськогосподарського виробництва та їх раціональне поєднання, тобто спеціалізація виробництва.

Спеціалізація сільськогосподарського виробництва - це складний економічний і разом з тим закономірний, багатоплановий

процес, який залежно від природних, економічних та організаційних факторів розвивається в різних напрямках, внаслідок чого склалися різні її форми: територіальна, загальногосподарська (спеціалізація сільськогосподарських підприємств), внутрішньогосподарська, галузева і внутрішньогалузева спеціалізації.

Під територіальною спеціалізацією розуміють переважаюче виробництво тих чи інших видів сільськогосподарської продукції на певній території. У свою чергу територіальна спеціалізація поділяється на: зональну (Полісся, Лісостеп, північний і центральний Степ, південний Степ, передгірські і гірські райони Карпат, передгірські і гірські райони Криму), обласну і районну. Зональна спеціалізація характеризує виробничий напрям зони.

Обласна і районна спеціалізація сільського господарства вказує, виробництво яких саме видів рослинницької і тваринницької продукції є основним на даних територіях. Ці види формуються під впливом зональної спеціалізації.

Загальногосподарська або спеціалізація аграрних формувань є основною формою поділу праці в сільському господарстві. Вона означає переважаюче виробництво в конкретних виробничих умовах відповідного виду (видів) сільськогосподарської продукції, для якого (яких) тут склалися найбільш сприятливі природно-економічні умови. Ця форма спеціалізації сільськогосподарського виробництва розвиває й поглиблює його територіальну спеціалізацію.

У ринкових умовах господарювання критерієм спеціалізації аграрного формування з виробництва певного виду рослинницької чи тваринницької продукції є економічний інтерес товаровиробника з одночасним урахуванням й інших факторів, що впливають на розміщення і спеціалізацію сільськогосподарського виробництва.

Внутрішньогосподарська спеціалізація являє собою подальший розвиток спеціалізації аграрного формування шляхом виділення виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції або його технологічних стадій в окремих спеціалізованих внутрішньогосподарських підрозділах - бригадах, фермах, загонах, ланках (рільничі, тракторно-рільничі, садівницькі, овочівницькі бригади, механізовані загони з вирощування цукрових буряків й інших культур, молочно-товарні ферми, свиноферми, тощо). Значення внутрішньогосподарської спеціалізації полягає в тому, що вона дозволяє врахувати існуючі в межах багатьох аграрних формувань відмінності в умовах господарювання, а також підвищити концентрацію виробництва до оптимальних розмірів (навіть тоді, коли певна галузь не є основною в даному аграрному формуванні). Завдяки

цьому забезпечується підвищення ефективності ведення сільськогосподарського виробництва.

З поглибленням спеціалізації сільськогосподарського підприємства на певній рослинницькій чи тваринницькій галузі виникає необхідність у вдосконаленні його внутрішньогосподарської спеціалізації, оскільки при цьому змінюється характер і обсяги виробництва, а разом з ними й організаційна структура даного господарства. Тому питання спеціалізації підприємств та їх внутрішньогосподарської спеціалізації повинні вирішуватися в органічній єдності й тісному взаємозв'язку з такими її формами, як галузева і внутрішньогалузева спеціалізації.

Галузева - це така форма спеціалізації, за якої певна галузь функціонує в сільськогосподарському підприємстві за принципом замкнутого циклу виробництва. Так, переважна більшість сільськогосподарських культур внаслідок своїх біологічних особливостей вирощується від посіву (садіння) до одержання готової продукції на одній і тій земельній площі. В процесі такого вирощування відповідні підрозділи сільськогосподарського підприємства виконують всі технологічні операції по догляду за культурами, оскільки їх економічно недоцільно виокремити або розподілити з іншими господарствами чи їх підрозділами у вигляді самостійних виробництв.

Внутрішньогалузева спеціалізація передбачає поділ праці всередині галузі за принципом розчленування загального технологічного процесу з виробництва певного виду продукції на окремі його стадії, які на взаємоузгодженій основі виконують внутрішньогосподарські підрозділи або окремі сільськогосподарські підприємства. Ця форма спеціалізації сільськогосподарського виробництва за своїм економічним змістом означає самостійну відокремленість певної стадії виробництва в межах однієї й тієї самої галузі. Так, у буряківництві в самостійне виробництво виділяється насінництво, що ведеться спеціалізованими насінницькими господарствами, і товарне виробництво буряків, яке здійснюється сільськогосподарськими підприємствами різних форм власності і господарювання. Подібне маємо і в таких галузях, як садівництво і виноградарство, де створюються спеціалізовані розсадницькі господарства і функціонують садівницькі та виноградарські підприємства. Особливо значного поширення в Україні знайшла внутрішньогалузева спеціалізація у птахівництві.

Для визначення рівня спеціалізації сільськогосподарських підприємств використовується показник структури товарної

продукції. Він обчислюється шляхом ділення грошової виручки від реалізації певного виду рослинницької чи тваринницької продукції за всіма каналами її продажу на загальну суму грошових надходжень господарства і множення одержаного результату на 100 %. До аграрних формувань, що спеціалізуються на виробництві продукції однієї галузі, належать такі, в яких ця галузь в структурі товарної продукції займає понад 50 %. Щодо вузькоспеціалізованих (глибокоспеціалізованих) сільськогосподарських підприємств, то до них причисляємо ті, в яких головна галузь займає в структурі товарної продукції понад 75 %. До цієї групи підприємств відносять птахофабрики, тваринницькі комплекси, тепличні комбінати, садівницькі та виноградарські підприємства тощо.

При розгляді спеціалізації сільськогосподарського виробництва було використано й поняття „галузь”. За своїм економічним змістом галузь - це частина сільськогосподарського виробництва, яка відрізняється від його інших частин кінцевою продукцією, набором засобів виробництва (предметів і знарядь праці), технологією виробництва і його організацією, а також професійним складом працівників.

Сільськогосподарські підприємства, крім вузькоспеціалізованих, мають кілька галузей, які залежно від економічної ролі у виробничо-господарській діяльності поділяють на головні, додаткові й підсобні. До головних належать галузі, які формують виробничий сільськогосподарського підприємства, його спеціалізацію. Безперечно, що вся діяльність аграрного формування спрямовується, насамперед, на створення необхідних умов для успішного розвитку саме цих провідних галузей, оскільки від рівня ефективності їх функціонування залежить загальний економічний стан господарства. Водночас кожне сільськогосподарське підприємство розвиває додаткові галузі, які мають, як правило, товарне значення. Основна їх функція полягає в тому, щоб підвищити доходність підприємства, створити необхідні умови для успішного розвитку головної галузі (галузей), забезпечити найповніше використання матеріальних ресурсів і робочої сили, пом'якшити сезонність аграрного виробництва. Наприклад, для тваринництва як головної галузі, винятково важливе значення має кормовиробництво, яке в структурі товарної продукції зовсім не знаходить свого відображення, тоді як у структурі валової продукції його частка може досягати 20 % і більше.

Поряд з головними (головною) та додатковими галузями у складі аграрних формувань можуть бути підсобні сільськогосподарські галузі, що мають незначне товарне значення

(наприклад, свинарство - для забезпечення працівників господарства приплодом і громадського харчування свининою, птахівництво - для задоволення потреб громадського харчування тощо). Підсобні галузі також можуть бути представлені несільськогосподарськими виробництвами (місцевими промислами, виробництвом будівельних матеріалів тощо), які одержують розвиток з метою раціонального використання трудових та інших ресурсів і надходження додаткового доходу.

Раціональне та ефективне функціонування галузей можливе лише за умови їх правильного поєднання в конкретному сільськогосподарському підприємстві, яке ґрунтується на певних принципах, що обумовлюють взаємозалежність використання спорідненої продукції, однотипних технічних засобів, рівномірність використання трудових ресурсів протягом року та грошових надходжень.

3.2. Концентрація сільськогосподарського виробництва та розміри сільськогосподарських підприємств

Концентрація сільськогосподарського виробництва - це зосередження землі, засобів виробництва, робочої сили й обсягу виробництва продукції в одних і тих же аграрних формуваннях, що зумовлює збільшення їх розмірів. Проте в сучасних умовах господарювання визначити переваги великих, середніх та невеликих підприємств досить складно, оскільки тут діє багато інших факторів, які впливають на ефективність діяльності. Тому при визначенні концентрації сільськогосподарського виробництва і розміру аграрних формувань слід керуватися раціональним поєднанням цих факторів. Під раціональним розуміють такий розмір, який забезпечує кращий результат виробничо-господарської діяльності за інших рівних умов - природних, економічних, організаційних, технічних, які діють не окремо, а в поєднанні один з одним.

Таким чином, показники розміру аграрних формувань водночас можна розглядати і як показники концентрації сільськогосподарського виробництва. Основними серед них є: площа сільськогосподарських угідь підприємства, включаючи й орендовану землю; авансований капітал підприємства (разом з орендованим майном); середньооблікова чисельність працівників; обсяг виробництва і продажу сільськогосподарської продукції.

Потрібно розрізняти абсолютний і відносний рівні концентрації виробництва. Абсолютний рівень концентрації характеризується

середнім розміром аграрних підприємств за певним показником і його доцільно визначати в розрізі окремих типів сільськогосподарських підприємств (великих, середніх, дрібних) як у цілому по країні, так і по окремих адміністративних регіонах. Відносний рівень концентрації виробництва визначається часткою великих підприємств за відповідним показником розміру в загальній кількості сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм господарювання.

У вузькоспеціалізованих сільськогосподарських підприємствах (птахофабриках, тваринницьких комплексах, тепличних комбінатах тощо) абсолютний рівень концентрації виробництва доцільно визначати за показниками їх потужності, тобто річним обсягом виробництва продукції або умовно ресурсним показником (кількістю птахо - і скотомісць, площею закритого ґрунту та ін.).

Загальновідомо, що концентрація сільськогосподарського виробництва має істотний вплив на його ефективність, оскільки з її підвищенням зростають економічні показники господарської діяльності сільськогосподарських підприємств за рахунок позитивної дії фактора масштабів виробництва. Це досягається шляхом економії постійних витрат, зменшення питомих капітальних вкладень, зростання маневреності матеріальних ресурсів, що в кінцевому підсумку внаслідок спільної дії зазначених факторів забезпечує підвищення продуктивності праці і прибутковості сільськогосподарського виробництва.

Але підвищення рівня концентрації сільськогосподарського виробництва справляє позитивний вплив на економіку аграрного формування лише до певної межі, перехід за яку призводить до зниження ефективності господарювання. В дуже великих підприємствах, як відомо, ускладнюється процес управління аграрним виробництвом, зростають внутрішньогосподарські транспортні витрати, погіршується контроль за якістю виконання робіт і дотриманням технологій виробництва сільськогосподарської продукції. У зв'язку з цим надзвичайно важливою в економічному плані є проблема досягнення оптимального рівня концентрації сільськогосподарського виробництва, що передбачає визначення раціональних розмірів аграрних формувань різної спеціалізації з урахуванням їх зональних особливостей.

Основним показником, який визначає розмір внутрішньогосподарських підрозділів сільськогосподарського підприємства, є обсяг виробленої валової продукції. Цей показник дає змогу порівнювати підрозділи підприємства незалежно від їх

спеціалізації, розміщення, рівня інтенсивності та інших факторів. Однак не завжди обсяг валової продукції зростає пропорційно до збільшення земельної площі, поголів'я худоби, основних виробничих фондів, кількості робітників тощо. Особливо це стосується тих аграрних формувань, які здійснюють свою виробничу діяльність на невеликих земельних ділянках (відгодівельні комплекси, тепличні комбінати, птахофабрики та інші формування). Тому згадані показники є додатковими, що всебічно характеризують розмір того чи іншого підприємства. Серед них найбільш вагомим є земельна площа, оскільки на одній й тій самій площі можна одержати різний врожай, що значною мірою відображує рівень господарювання.

Розміри сільськогосподарських підприємств та їх підрозділів можна визначати різними економічними методами: статистичним (вивчають і порівнюють масові дані); монографічним (аналізують досвід кращих аграрних формувань) й виявляють фактори, за рахунок яких досягнуто вищих результатів господарювання); розрахунково-конструктивним (здійснюють прогнозування і розрахунки окремих варіантів розмірів підприємств); економіко-математичним (обґрунтовують багатоваріантні рішення й визначають оптимальні варіанти поєднання галузей, структуру машинно-тракторного парку, систему застосування добрив та інших складових виробництва за допомогою математичних моделей та використання ЕОМ).

Визначення розмірів внутрішньогосподарських формувань за обсягами виробництва валової продукції та кількісним складом робітників ґрунтується на встановленні оптимальних співвідношень між земельною площею, засобами механізації, кількістю робітників та їх збалансованості з обсягами виробництва.

На розмір сільськогосподарських підприємств та їх підрозділів особливий вплив має фактор керованості і вміння керівника знайти правильне організаційне рішення, вигідних партнерів для постачання засобів виробництва та збуту продукції, створити сприятливий мікроклімат у трудовому колективі.

Поряд з ресурсною для ринкової економіки характерна й економічна концентрація, під якою розуміють реальну можливість здійснення вирішального впливу однієї або декількох пов'язаних юридичних (фізичних) осіб на виробничо-фінансову діяльність інших суб'єктів господарювання.

Економічна концентрація суб'єктів господарювання може відбуватися різними шляхами, основними серед яких є: 1) безпосереднє або опосередковане придбання чи набуття у власність такої кількості акцій (паїв), яка забезпечує одержання їх контрольного

пакету (тобто перевищення 25 чи 50 % голосів у вищому органі управління відповідного суб'єкта господарювання); 2) безпосереднє або опосередковане придбання чи набуття у власність у інших суб'єктів господарювання цілісного майнового комплексу або структурного підрозділу; 3) одержання в управління, оренду, лізинг, концесію чи набуття в інший спосіб права користування активами у вигляді цілісного майнового комплексу або структурного підрозділу іншого суб'єкта господарювання; 4) отримання двома або більше підприємствами нового суб'єкта господарювання, який тривалий час може самостійно здійснювати господарську діяльність під їх контролем; 5) обрання або призначення на посаду керівника, заступника керівника спостережної ради, правління, іншого виконавчого чи наглядового органу суб'єкта господарювання особи, яка вже обіймає одну чи кілька названих посад в інших суб'єктах господарювання.

Законом України «Про захист економічної конкуренції» (2001р.) передбачено здійснення контролю за концентрацією суб'єктів господарювання, яка формується, крім зазначених шляхів економічної концентрації, і завдяки злиттю суб'єктів господарювання та приєднання одного суб'єкта господарювання іншим. За своєю сутністю це - ресурсно-економічна концентрація, яка полягає у виокремленні таких суб'єктів господарювання, що займають монопольне становище на ринку. Ним визнається такий суб'єкт, у якого на цьому ринку немає жодного конкурента або який не зазнає значної конкуренції від інших суб'єктів господарювання внаслідок обмеженості можливостей їх доступу на ринок. В результаті здійснення ресурсно-економічної концентрації окремі суб'єкти господарювання можуть займати значну частку в ринку певного товару.

3.3. Агропромислове комбінування сільськогосподарського виробництва

Для підвищення ефективності функціонування існуючих сільськогосподарських підприємств і формування на їх основі та з їх участю агропромислових організаційних структур ринкового типу винятково важливе значення має поглиблення інтеграційних процесів у сферах виробництва, зберігання, переробки й реалізації рослинницької і тваринницької продукції. Про це переконливо стверджує не тільки зарубіжний, а й багатий вітчизняний досвід.

Агропромислове комбінування дозволяє ефективно функціонувати сільськогосподарським підприємствам і в сучасних

складних економічних умовах. Тому поглиблення інтеграційних процесів і створення агропромислових організаційних структур в різних природно-економічних зонах України слід вважати одним із найважливіших напрямів формування аграрних формувальних ринкового типу.

Структурна перебудова агропромислового комплексу країни повинна бути спрямована на вдосконалення його функціонально-компонентної і територіальної структури, збалансування усіх його складових галузей, комплексування і комбінування виробництва, удосконалення територіальної організації, розміщення окремих галузей і виробництв, формування зон і районів товарного виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції, розвиток вузькоспеціалізованих підприємств з їх виробництва, прискорений розвиток переробної і харчової промисловості, агросервісу, удосконалення інвестиційної, цінової, податкової, рентної і страхової політики, створення сприятливого економічного середовища для високоефективного використання аграрно-ресурсного потенціалу, підвищення рентабельності і доходності господарств, їх конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках тощо.

Характерною особливістю сучасного етапу розвитку аграрної економіки є посилення залежності сільського господарства від галузей, які виробляють засоби виробництва та забезпечують зберігання, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції, а це в свою чергу є свідченням посилення процесів агропромислової інтеграції.

Прискорення інтеграційних процесів в аграрній економіці сприяло виділенню її в окремий виробничо-господарський комплекс. Відособлення АПК сприяє прискоренню інтеграційних процесів, нарощуванню їх глибини, розмаху, різносторонності прояву, охопленню сфер, в результаті чого зміцнюється цілісність, системність АПК, все більше проявляються принципові особливості комплексу, його власна природа та якості. В результаті цього відбувається: виникнення спільних економічних інтересів, які обумовлені залежністю результативності кожної із складових від узгодженої діяльності інших; поява і розповсюдження організаційних форм територіальної агропромислової інтеграції (агропромислові підприємства, фірми, комплекси, об'єднання та ін.).

Агропромислові об'єднання, агропромислові комбінати, агропромислові фірми, агропромислові підприємства належать до господарських формувальних, які здійснюють свою діяльність з

виробництва сільськогосподарської продукції, її переробки і реалізації на принципах горизонтальної і вертикальної інтеграції за єдиним планом, в єдиному економічному просторі і під єдиним керівництвом.

На рівень розвитку організаційних форм агропромислового виробництва та їх економічну ефективність впливає велика сукупність факторів, які тісно пов'язані між собою і забезпечують найбільш ефективні результати виробничо-господарської діяльності за умови комплексного і збалансованого їх врахування у процесі агропромислового виробництва.

З позиції формування і ефективного функціонування агропромислових формувань в ринковому середовищі ці фактори можна об'єднати в дві групи: 1) фактори зовнішнього середовища, які не залежать від діяльності того чи іншого товаровиробника агропродовольчої продукції, але мають істотний вплив на результати виробничо-господарської діяльності: природні; цінова, кредитна і податкова політика держави; можливість державної підтримки АПК; регулювання відносин власності щодо землі і майна; розвиток науки тощо; 2) фактори внутрішнього середовища, які безпосередньо регулюються товаровиробниками, а саме: системи та способи ведення галузей; застосування прогресивних технологій, високоврожайних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, розвиток матеріально-технічної бази та інше. Розвиток агропромислового виробництва відбувається на основі виникнення і взаємодії різних організаційно-економічних і виробничо-технологічних зв'язків. В сучасних умовах господарювання виділення цих зв'язків має здійснюватися виходячи з глибокого всебічного аналізу територіальної організації аграрного виробництва, його технологічної, предметної і постадійної спеціалізації, кооперування, комбінування і комплексування виробництва з урахуванням природно-економічних особливостей його розширеного відтворення на інноваційно-інвестиційній основі.

Вітчизняним і зарубіжним досвідом доведено, що на розвиток агропромислової інтеграції визначальний вплив мають такі взаємообумовлені економічні процеси організаційного плану, як поглиблення суспільного поділу праці і спеціалізації аграрного виробництва; інтеграція різних видів сільськогосподарської і промислової діяльності шляхом її кооперування та комбінування.

Загально визнаним є те, що спеціалізація як процес відокремлення галузей і підприємств з виробництва певних видів продукції або окремих етапів технологічного циклу створює сприятливі умови для високоефективного функціонування

сільськогосподарського виробництва. Поглиблення спеціалізації в АПК, яке супроводжується створенням спеціалізованих галузей, концентрацією виробництва, вдосконаленням технології та зростанням продуктивності праці, що безумовно є позитивним, в той же час посилює взаємозалежність галузей агропромислового комплексу. Це зумовлює певні ускладнення у функціонуванні агропромислової сфери в період економічних криз та фінансової нестабільності, насамперед в умовах перехідного періоду ринкових трансформацій, що мало місце в Україні. Разом з тим, процес поглиблення інтеграційних міжгалузевих зв'язків в АПК є об'єктивним явищем його історичного розвитку і є невід'ємною частиною еволюції агропромислового виробництва.

Як вище відзначалося, за ступенем інтегрування в агропромисловій сфері можна виділити агропромислові підприємства, агрофірми, агропромислові об'єднання і комбінати, характерною ознакою яких є повна технологічна і організаційно-економічна єдність функціонування.

Створення сучасних агропромислових формувань передбачає дотримання таких принципів їх ефективного господарювання:

- наукове обґрунтування створення того чи іншого типу агропромислового формування, його складу, розміру, виробничо-господарської спеціалізації, організаційної структури, характеру виробничо-технологічних і господарсько-економічних зв'язків, форм управління підприємством і правового статусу структурних підрозділів;

- виробнича (економічна і організаційно-технологічна) єдність і територіальна спільність суб'єктів агропромислових формувань, галузевих виробництв, підрозділів, тощо;

Таким чином, агропромислова інтеграція - це закономірне, економічно обґрунтоване і соціально необхідне явище, яке обумовлює створення різних організаційних форм виробництва агропромислового типу – агропромислових підприємств, об'єднань, комбінатів тощо.

Особливості створення і функціонування організаційних форм агропромислового виробництва полягають у наступному.

Агропромислове підприємство є традиційною організаційною формою комбінування сільськогосподарського виробництва, яка знайшла поширення в окремих галузях ще на початку 20-х років минулого століття. За своєю побудовою це - відокремлена юридично самостійна виробничо-господарська одиниця, яка здійснює свою діяльність на високотехнологічній аграрній і промисловій основі,

спрямованій на раціональне поєднання в єдиному організаційно-технологічному циклі процесів праці з матеріальними елементами виробництва, що здійснюються на основі пропорційності, синхронності, узгодженості в часі і просторі всіх технологічних операцій по створенню кінцевої агропродовольчої продукції. Найбільшого поширення в АПК України набули такі агропромислові підприємства, як тваринницькі комплекси та птахофабрики з замкнутим організаційно-технологічним циклом, виноградарсько-виноробні підприємства тощо.

В свою чергу агропромислове об'єднання – це добровільне кооперативне формування юридичних осіб для спільної діяльності з виробництва, зберігання і переробки сільськогосподарської продукції та її реалізації, які об'єднані замкнутим технологічним процесом і загальним економічним інтересом щодо розподілу прибутку від реалізації кінцевої агропродовольчої продукції.

Агропромисловий комбінат – добровільне виробниче об'єднання підприємств (підрозділів) різних форм власності і господарювання, які інтегровані в єдину господарську юридичну особу для спільної багатогалузевої діяльності з виробництва продукції, її переробки, сервісного обслуговування основних і допоміжних виробництв та торгівлі, що діють за єдиним господарським планом і загальним керівництвом. Прикладом такого агропромислового утворення є науково-дослідний виробничий агрокомбінат „Пуца-Водиця” Київської області. В цьому підприємстві основними галузями є овочівництво, садівництво, тваринництво тощо. До цього слід додати промислове вирощування шампіньонів з виробничою потужністю понад 800 тонн/рік (найбільше серед країн колишнього СРСР), плодоовочепереробний завод та іншу виробничу і ринкову інфраструктуру. У 2005 році чистий прибуток перевищив 2,5 млн.грн. Процеси агропромислової інтеграції стають важливою передумовою формування, становлення і функціонування агропромислового комплексу (АПК), що є складною диференційованою соціально-економічною системою, основними елементами якої виступають не тільки численні галузі, підгалузі, виробничі підрозділи і підприємства різних форм власності і господарювання, а й сукупність економічних взаємозв'язків між ними, які формуються на основі використання природних, матеріальних, інвестиційних, трудових ресурсів.

Агропромислові підприємства створюються шляхом поєднання в межах окремих господарств виробництва сільськогосподарської продукції з її подальшою переробкою на переробних заводах (цехах)

та тривалим зберіганням, які функціонують як внутрішньогосподарські підрозділи.

Критерієм для віднесення до цієї групи підприємств вважають наявність постійного штату працівників у промисловому підрозділі, а також обсяг (не менше 25 %) переробки сільськогосподарської продукції однієї з галузей спеціалізації підприємства.

Для визначення глибини інтеграційного процесу доцільним є використання такого показника, як рівень інтегративності – питома вага вартості товарної сільськогосподарської продукції, що пройшла промислово обробку, у виручці від реалізації свіжої і переробленої продукції. За даним показником виділяються: неінтегровані (до них належать товаровиробники сільськогосподарської продукції, які не мають промислової обробки); частково інтегровані (мають, як правило, один із видів промислової обробки, питома вага якої досягає до 25 %); інтегровані (до складу цих організаційних форм входить від одного до двох видів промислової обробки сільськогосподарської продукції, на які припадає 25,1-50 % виручки від реалізації); стало інтегровані (мають достатньо сталу промислову зону з рівнем інтегративності 50,1-75 %); глибокоінтегровані (організаційні форми, які функціонують по повному циклу агропромислового комбінування – товарна обробка, тривале зберігання і промислова переробка, які мають рівень інтегративності 75,1-100 %).

Характеризуючи агропромислові підприємства відзначимо, що це - форма організації виробництва, в основі якої лежать прямі технологічні зв'язки: виробництво сільськогосподарської продукції, її зберігання та переробка. Притаманними для них є такі найхарактерніші риси:

- єдине керівництво сільськогосподарськими, переробними і обслуговуючими підрозділами;
- високий рівень централізації функцій щодо виробництва сільськогосподарської продукції, її зберігання та переробки;
- наявність спільних господарських служб для здійснення виробничо-економічної діяльності;
- єдиний план, баланс, розрахункові рахунки в банківських установах;
- загальний прибуток і єдині фонди матеріального заохочення.

Виробнича практика і наукові дослідження свідчать, що в агропромислових комбінатах, які є організаційною формою виробництва і управління, найефективніше здійснюється інтеграція сільського господарства, переробної промисловості і обслуговуючих галузей в межах районних агропромислових комплексів.

Підприємства й організації, що входять до складу комбінату, становлять єдину виробничо-господарську та соціально-економічну систему. Агропромислове комбінатування тут складається з окремих ланок, які в сукупності створюють замкнутий інтеграційний виробничо-економічний і організаційно-технологічний цикл, що включає виробництво, заготівлю, переробку, зберігання та збут кінцевої агропродовольчої продукції.

Основним принципом організації й управління агропромисловим комбінатом є поєднання широкої самостійності виробничих підприємств і організацій, які входять до його складу, із спрямованістю їх зусиль на досягнення головної економічної мети – зростання виробництва і підвищення його ефективності. При цьому всі вони зберігають господарську самостійність і права юридичної особи. Найбільшого поширення діяльність агропромислових комбінатів набула в 1990 році, коли їх в Україні було 41. На початку 1995 року в державі функціонувало лише 12 таких об'єднань. З часом деякі з них, наприклад „Рось” Білоцерківського району і „Колос” Яготинського району Київської області перетворилися на такі більш складні організаційні форми агропромислового комбінатування, як агроконцерни.

Сучасні агропромислові підприємства і об'єднання створюються, як правило, в основному для виробництва сільськогосподарської продукції і обслуговування основного виробництва, а також будівництва, виробництва промислової продукції і переробки сільськогосподарської сировини, ведення масового господарства та інших функцій виробничого і невиробничого характеру.

Поряд з підприємствами агропромислового типу, а точніше на їх основі, в період 80-тих років минулого століття в Україні почали інтенсивно розвиватися такі господарські агропромислові формування, як агрофірми, що є результатом поглиблення інтеграційних процесів у первинній організаційній ланці агропромислового виробництва.

Стосовно агропромислової фірми відзначимо, що це така організаційна форма виробництва, коли на базі великих аграрних підприємств здійснюється не тільки виробництво, переробка і зберігання, а й оптова та роздрібна реалізація кінцевої агропродовольчої продукції.

Характерною (відмітною) організаційною рисою агрофірм є те, що включені до їх складу переробні підприємства безпосередньо підпорядковані агрофірмі як внутрішньогосподарські підрозділи, а

отже, аграрне підприємство виступає тут в якості інтегратора виробничої системи. Така побудова агрофірми має низку організаційно-економічних і технологічних переваг, а саме: чіткіше забезпечується узгодження організації виробництва сільськогосподарської продукції та її зберігання і переробки; переробне підприємство отримує можливість оперативного обслуговування з боку загальновиробничих підрозділів господарства; наявність власної торговельної мережі гарантує підприємству більш швидке проходження кінцевої агропродовольчої продукції до споживача і ефективніше вирішення питань її реалізації. В результаті це забезпечує підвищення прибутковості господарювання даної організаційної форми агропромислового комбінування.

Як правило, агрофірми створювалися і створюються з урахуванням конкретних природно-економічних і організаційно-технологічних умов певного регіону, а також особливостей функціонування підприємств-партнерів. При цьому переробні підприємства та інші організації можуть входити до складу агрофірми як структурні підрозділи (цехи, заводи та ін.) на базі єдиного балансу аграрного підприємства або ж зберігати господарську самостійність.

Між агропромисловими підприємствами і агрофірмами є багато спільного, але є й принципові відмінності. Спільне проявляється в тому, що в даних господарських формуваннях виробництво комбіноване, тобто побудоване на принципах безвідходності і передбачає поєднання виробництва сільськогосподарської продукції з її подальшою промисловою переробкою та зберіганням. До того ж передовий досвід переконливо свідчить, що організація агропромислових підприємств та агрофірм доцільна на базі великих аграрних підприємств, що мають потужний виробничий потенціал і кваліфіковані кадри.

Відмінність між ними полягає насамперед у тому, що в агропромислових підприємствах комбінування виробництва обмежується виробництвом продукції, її переробкою, пакуванням і зберіганням, тоді як агрофірмам, крім названих видів діяльності, притаманний й такий важливий елемент єдиного організаційно-технологічного комплексу, як роздрібна реалізація кінцевої агропродовольчої продукції через власну торговельну мережу.

У багатьох випадках агрофірми створюються на базі кількох аграрних і промислових переробних підприємств, які своєю виробничо-господарською діяльністю охоплюють весь цикл агропромислового комбінування: виробництво продукції – зберігання – переробку – доведення її до споживача.

Потрібно відзначити, що створення нових і розширення існуючих ланок ринкової інфраструктури, зокрема служб маркетингу і власної торговельної мережі, є загальною тенденцією сучасного етапу розвитку агропромислового комбінування в країні.

Як відомо, в 90-ті роки в Україні відбувався процес бурхливого створення агрофірм, спричинений незадовільним станом економічних взаємовідносин між сільськогосподарськими виробниками сировини і переробними підприємствами-монополістами, від чого потерпали, передусім, аграрні формування. В цих умовах переробні підприємства мали змогу більше впливати на встановлення договірних цін на сировину на свою користь. Втрачали аграрні підприємства й на тому, що не одержували економічної вигоди від реалізації кінцевого продукту переробними підприємствами. Все це й підштовхнуло сільськогосподарських товаровиробників на створення своїх переробних виробництв і розвиток власної торговельної мережі. Проте даний процес має як позитивні, так і негативні риси. Позитивні риси полягають у тому, що із збільшенням числа агрофірм створюється конкурентне середовище в сфері переробки сільськогосподарської продукції. Щодо негативних рис, то ними насамперед є, низький технічний і технологічний рівні переробки продукції в багатьох сільськогосподарських підприємствах, оскільки побудовані ними малопотужні цехи не забезпечують глибини переробки та ін.

Серед головних факторів, які впливають на результативність виробничо-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств, важливе місце належить налагодженню партнерських економічних відносин між товаровиробниками сільськогосподарської продукції та її переробниками на взаємовигідних умовах, якщо вони не інтегровані в єдиний організаційно-технологічний ланцюг.

Так, на різкий спад агропромислового виробництва істотно вплинуло послаблення, а нерідко і повний розрив інтеграційно-економічних зв'язків між виробниками сільськогосподарської продукції та її переробниками. Негативного характеру набули монопольні позиції переробних підприємств, які, прагнучи забезпечити свою фінансову стабільність вдалися до застосування низьких цін на сільськогосподарську сировину. В результаті аграрні підприємства втратили належні мотиви і матеріальні стимули до виробництва необхідної сільськогосподарської продукції.

Визначною рисою подальшого розвитку інтеграційного процесу є економічна доцільність та матеріальна вигода. Нині переробні підприємства шукають найбільш вигідних постачальників сировини, а останні, в свою чергу, прагнуть поставляти власну продукцію тим підприємствам, які забезпечують кращі економічні умови. Крім того, сільськогосподарські виробники прагнуть встановити тісні зв'язки з підприємствами-постачальниками матеріально-технічних ресурсів.

Досвід роботи агропромислових підприємств, агрофірм і агропромислових об'єднань свідчить про їх переваги над неінтегрованими господарськими структурами. В цих агропромислових формуваннях більше виробляється продукції на одиницю площі, досягається вища продуктивність праці й значно зростає прибутковість. Кінцеві результати їх діяльності значною мірою залежать також від організаційної побудови інтегрованого агропромислового виробництва.

У кожному агропромисловому підприємстві чи об'єднанні повинна бути досягнута раціональна концентрація виробництва сільськогосподарської продукції, що спрямовується на переробку. При безпосередньому вирішенні цього завдання необхідно враховувати повне використання виробничої потужності переробного заводу (цеху), обсяги поставок продукції в свіжому вигляді відповідно до договорів, а також внутрішньогосподарські потреби в ній для особистого споживання. Водночас слід забезпечити більш тривалий період надходження свіжої сільськогосподарської продукції з метою повнішого задоволення попиту споживачів і пом'якшення сезонності її споживання, а також ритмічної роботи переробних виробництв при мінімальних втратах сировини.

Загальною тенденцією розвитку господарських агропромислових формувань на сучасному етапі є створення ними нових і розширення існуючих ланок ринкової інфраструктури, зокрема служб маркетингу, власної торгівельної мережі, оскільки такі організаційні структури позбавляються залежності не лише від переробних підприємств-монополістів, а й від торгівельних монопольних структур. Цим самим вони створюють для себе більш сприятливі ринкові передумови господарювання завдяки вільному вибору ринків збуту (споживачів), часу реалізації продукції, використанню для своєї вигоди сезонного коливання цін, більш повному врахуванню фактора дефіцитності й своєчасному коригуванню асортименту продукції відповідно до попиту на неї на споживчому ринку. Для ринкової економіки властиве об'єднання капіталу та зусиль, регульованих антимонопольним законодавством

України. При цьому у своїй діяльності об'єднання спираються на цілі й стратегію як порогового (мінімального), так і цільового розмірів, віддачі капіталів засновників і самого об'єднання, порогового та цільового зростання обсягів виробництва й продажу, синергію, тобто коли комбіновані види діяльності дають загальний ефект, який перевищує результати тих же видів діяльності, взятих окремо. Такі типи добровільних об'єднань і формувань, як асоціація, концерн, корпорація (акціонерне товариство), фірма (компанія) найбільше підходять агропромислому виробництву як під час перехідного періоду, так і на перспективу.

Але невеликі аграрні формування, як правило, неспроможні через обмежені фінансові ресурси створювати власні переробні виробництва із сучасною передовою технологією. Більше того, навіть за наявності коштів (власних і позичкових) такий крок економічно далеко не завжди може бути виправданий, оскільки згадані переробні виробництва також будуть малими за розмірами, а отже, менш ефективними. Тому подальший розвиток агропромислової інтеграції в цих умовах можливий шляхом кооперації, тобто добровільної централізації частини ресурсів сукупності сільськогосподарських підприємств з метою будівництва спільного агропромислового підприємства, раціонального за розмірами, що забезпечує виробництво конкурентоспроможної за якістю та ціною кінцевої продукції. На цей шлях доцільно ставати тим аграрним підприємствам, які входять у сировинну зону агропереробного підприємства з низькою ефективністю виробництва через його технічну і технологічну відсталість

У перспективі агропромислова інтеграція розвиватиметься шляхом створення агропромислових формувань, до складу яких будуть входити аграрні, переробні і торговельні підприємства різних форм власності та форм господарювання, зберігаючи при цьому статус юридичної особи. Успішне функціонування таких формувань можливе при встановленні досконалих економічних взаємовідносин між їх учасниками, головним серед яких є механізм розподілу прибутку від сумісної діяльності. Він тоді відповідатиме матеріальним інтересам учасників інтегрованого агропромислового виробництва, коли додатковий прибуток розподілятиметься пропорційно вкладеним ними ресурсам у спільний захід.

В переважній більшості випадків економічні відносини між аграрними і переробними підприємствами ґрунтуються на укладених між ними договорах, в яких обумовлюються строки, обсяги і асортимент поставок та технологічна якість сировини, з одного боку, а

також розрахункові ціни та строки розрахунків за поставлену сировину - з другого боку.

Головними інтеграторами при цьому виступають саме переробні підприємства, оскільки між ними ведеться жорстка конкурентна боротьба за джерела сировини.

Досить часто на фоні деформованої системи розрахунків між виробниками сировини і переробними підприємствами, через невідповідність між цінами і витратами виробництва сільськогосподарські виробники зазнають труднощів зі збутом продукції. З метою вирішення цих проблем вони зменшують обсяги поставок сировини на переробні підприємства, самостійно створюють власні м'ясо-, молоко-, зернопереробні цехи невеликої потужності. Організація переробки, зберігання, збуту підвищує доходність підприємств. Разом з тим, не всі підприємства в сьогоденних умовах мають можливість для створення власних переробних потужностей. Крім того, поряд з позитивним, така організація переробки сільськогосподарської сировини має негативні сторони. Для малих цехів характерним є недостатня глибина виробничого процесу, істотні втрати цінних компонентів, невисока якість і вузький асортимент кінцевої продукції.

Як уже відмічалось основним напрямом розвитку вертикальної інтеграції в агропромисловому виробництві є поглиблення контрактних відносин між сільськогосподарськими виробниками і переробними підприємствами. В їх результаті відбувається регулювання виробничої діяльності (інтегратор обумовлює технологічні прийоми, які можливо або доцільно застосовувати при виробництві продукції), регулювання управлінської діяльності (інтегратор бере на себе прийняття довгострокових управлінських рішень), гарантування доходу (інтегратор гарантує закупку продукції).

У такій схемі особливе місце займають безпосередньо інтеграційні процеси, здійснення яких спрямовується на першому етапі на технологічне об'єднання діяльності сільськогосподарських і переробних підприємств, а згодом їх органічне злиття в юридично єдині формування.

Агропромислова інтеграція в сучасних умовах покликана забезпечити інтереси аграрних, переробних, обслуговуючих і зокрема торговельних (супермаркетів, гіпермаркетів, оптових ринків) підприємств з метою задоволення потреби кінцевого споживача в агропродовольчій продукції.

Позитивним є й те, що на сучасному етапі в процес агропромислового комбінування активно включається торговельна мережа, зокрема системи ФОЗЗІ (торговельна мережа „СІЛЬПО”). В основі товаропросування агропродовольчої продукції тут знаходиться таке сучасне організаційне торговельне утворення, як міжсезонний оптовий ринок, який слугує посередником при проходженні продукції від її товаровиробників до роздрібних споживачів через систему ФОЗЗІ.

Як відомо, в умовах розвинутого ринку поява вертикально інтегрованих структур згідно з інституціональною теорією пояснюється зростанням зовнішніх (транзакційних) витрат. Диверсифікація капітала зумовлює зниження транзакційних витрат, оскільки інвестору дешевше їх інтерналізувати, тобто перетворити у внутрішньофірмові затрати. З цією метою створюються інтегровані структури, де обмінні операції опосередковуються через внутрішні (трансфертні) ціни. В українській ж аграрній економіці інституціональні перетворення, пов'язані з „реанімуванням” неплатежеспроможних аграрних формуваль.

В агропромисловому комплексі України з початком третього тисячоліття стали інтенсивно розвиватися нові форми агропромислового комбінування, які відзначаються потужним „вливанням” капіталу в сільське господарство з інших сфер АПК, а також інших не пов'язаних з аграрною сферою галузей. Таким чином, відбуваються процеси концентрації сільськогосподарських земель і створення агрохолдингових структур.

Для агропромислового виробництва країни можливі різні варіанти створення агрохолдингових структур, а саме: „зверху” і „знизу”. Якщо здійснюється перший варіант інтеграції, то усі організаційні заходи здійснюються досить швидко, але при цьому підприємства, що входять до складу агрохолдингу втрачають юридичну самостійність, хоча вони можуть мати певний рівень господарської самостійності. Варіант „знизу” передбачає, що інвестор створює коло юридично самостійних підприємств, які пов'язані між собою вертикальними зв'язками. Цей варіант слід вважати найбільш прийнятним для сучасних умов господарювання в аграрному секторі України.

Контрольні запитання:

1. Економічна сутність і форми спеціалізації аграрного виробництва.

2.Поняття галузі та її види в сільськогосподарських підприємствах.

3.Економічна сутність і показники концентрації виробництва в сільськогосподарських підприємствах.

4.Види концентрації виробництва і їх характеристика.

5.Поняття раціонального розміру сільськогосподарського підприємства.

6.Поняття і основні риси агропромислового комбінування.

7.Організаційні форми агропромислового комбінування.

8.Принципи ефективного господарювання агропромислових формувань.

9.Економічні передумови і варіанти створення агрохолдингових структур.

ТЕМА 4. ОРГАНІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ В АГРАРНИХ ФОРМУВАННЯХ

4.1. Склад земельних ресурсів України, права і обов'язки землекористувачів

Земельні ресурси - це не тільки загальні матеріальні умови і територіальна база виробництва, а й особливий засіб виробництва в сільському господарстві і водночас предмет праці, який відрізняється від інших тим, що не зношується, а навпаки, при правильному використанні може постійно поліпшуватись, набуваючи при цьому нових якостей та підвищуючи свою родючість. Від характеру і рівня ефективності використання землі залежить розвиток продуктивних сил, масштаби виробництва і рівень добробуту населення країни. Роль землі в сільськогосподарському виробництві визначається тим, що їй притаманна специфічна унікальна властивість - родючість. Проте без докладання до землі праці людини вона являє собою лише потенційний засіб виробництва.

Використання землі тісно пов'язане також із застосуванням інших засобів виробництва – технічних (трактори, ґрунтообробні, посівні та інші машини), технологічних (насіння, добрива, засоби захисту рослин та ін.), організаційних (створення певних територіальних систем і структур, виробничих підрозділів тощо). Без взаємодії зазначених факторів процес сільськогосподарського виробництва взагалі неможливий, а його економічна ефективність залежить від раціонального поєднання цих складових.

Разом з тим земля як засіб виробництва має свої специфічні особливості, а саме: просторову обмеженість, незамінність, родючість.

Завдяки цим властивостям земля активно впливає на процес сільськогосподарського виробництва і результати господарювання.

Розрізняють природну та економічну родючість землі:

а) природна - характеризується здатністю ґрунту забезпечувати рослини необхідними поживними речовинами за рахунок запасу, створеного внаслідок ґрунтотворних процесів, а також визначається кліматичними умовами;

б) економічна (ефективна) - створюється в процесі виробництва матеріальних благ, коли людина не задовольняється потенційними можливостями землі, сформованими під впливом природних факторів, своєю діяльністю намагається поліпшити фізико-

хімічні і біологічні властивості ґрунту для його ефективного використання сільськогосподарськими рослинами.

Кількісні та якісні показники економічної родючості землі можна відобразити через абсолютну (урожайність сільськогосподарських культур) та відносну (вихід сільськогосподарської продукції на одиницю затрат) родючість ґрунту.

Показники абсолютної і відносної родючості ґрунту є складовими земельного кадастру, який являє собою систематизовану на науковій основі сукупність достовірних даних про природні властивості землі, їх господарський і правовий стан.

Відповідно до Земельного кодексу України (2001 р.) всі її землі за основним цільовим призначенням розподіляються на такі категорії:

- а) землі сільськогосподарського призначення;
- б) землі житлової та громадської забудови;
- в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- г) землі оздоровчого призначення;
- ґ) землі рекреаційного призначення;
- д) землі історико-культурного призначення;
- е) землі лісового фонду;
- є) землі водного фонду;
- ж) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Земельні ділянки кожної категорії земель, які не надані у власність або користування громадян чи юридичних осіб, можуть перебувати у запасі.

Землями сільськогосподарського призначення визнаються землі, надані для виробництва сільськогосподарської продукції, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності, розміщення виробничої інфраструктури або призначені для цих цілей.

До земель сільськогосподарського призначення належать: а) сільськогосподарські угіддя (вони включають рілля, багаторічні культурні насадження, залежи і перелоги, сіножаті і пасовища) і б) несільськогосподарські угіддя (господарські шляхи і прогони, полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження, крім тих, що віднесені до земель лісового фонду, землі під господарськими будівлями і дворами, землі тимчасової консервації тощо).

Загальна земельна територія України становить 60354,8 тис. га. Серед усіх земель найбільшу господарську цінність мають

сільськогосподарські угіддя, площа яких становить 41763,8 тис.га, або майже 70 % усієї території країни.

Сільськогосподарські угіддя – це угіддя, які мають конкретне сільськогосподарське призначення і придатні для виробництва певних видів рослинницької продукції – зерно, цукрові буряки, овочі, картопля, плоди, ягоди, виноград та ін.

Склад і співвідношення земельних угідь не залишаються незмінними як у межах країни, так і її певних територій (населених пунктів) чи окремих сільськогосподарських підприємств. У зв'язку з цим використовують такі поняття, як: структура земельних угідь, трансформація і експлікація земель, земельний баланс.

Структура земельних угідь – це відсоткове співвідношення їх площ у загальній площі всіх (або сільськогосподарських) угідь. Так, для виробництва сільськогосподарської продукції можуть залучатись земельні ділянки, які раніше не знаходились в обробітку, тобто буде відбуватись трансформація земельних угідь.

Трансформація земельних угідь – це процес переведення угідь з одного виду в інший або зміна їх функціонального призначення. Після складання плану трансформації земельних угідь розробляються експлікація земель і земельний баланс.

Експлікація земель розробляється у вигляді таблиці, що містить дана про склад і площі земельних угідь і додається до планової документації.

Земельний баланс являє собою співвідношення використання земельних угідь з їх наявністю на початок і кінець поточного року.

В Україні є такі категорії землекористувачів: сільськогосподарські підприємства; лісгосподарські підприємства; громадяни, яким надано землі у власність і користування; підприємства, організації, установи промисловості, транспорту, зв'язку, оборони та іншого призначення; водогосподарські підприємства та ін.

Землі, придатні для потреб сільського господарства, повинні надаватися насамперед для сільськогосподарського використання.

Землі сільськогосподарського призначення передаються у власність та надаються у користування:

а) громадянам для ведення особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби, ведення товарного сільськогосподарського виробництва;

б) сільськогосподарським підприємствам для ведення товарного сільськогосподарського виробництва;

в) сільськогосподарським науково-дослідним установам та навчальним закладам, сільським професійно-технічним училищам та загальноосвітнім школам – для дослідних і навчальних цілей, пропаганди передового досвіду ведення сільського господарства;

г) несільськогосподарським підприємствам, установам та організаціям, релігійним організаціям і об'єднанням громадян – для ведення підсобного сільського господарства.

Землі сільськогосподарського призначення не можуть передаватись у власність іноземним громадянам, особам без громадянства, іноземним юридичним особам та іноземним державам.

Основними користувачами земель сільськогосподарського призначення в країні зараз є сільськогосподарські підприємства різних форм власності і господарювання.

Потрібно відзначити, що у ході здійснення земельної реформи в Україні збільшилася частка землекористування фермерських господарств та підприємств, які функціонують на основі приватної власності, за рахунок земель, що належали КСП та сільськогосподарським підприємствам з державною формою власності. Основним критерієм при вирішенні питань зміни власності на землю має бути припинення руйнування, зниження родючості та погіршення якості земельних ділянок.

Згідно чинного законодавства земля в Україні може перебувати у трьох рівноправних формах власності на неї: приватній, державній і комунальній. Право власності на землю – це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельними ділянками.

Суб'єктами права власності на землю є: а) громадяни та юридичні особи – на землі приватної власності; б) територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування, на землі комунальної власності; в) держава, яка реалізує це право через відповідні органи державної влади, на на землі державної власності.

Громадяни України мають право на безоплатну передачу їм земельних ділянок із земель державної або комунальної власності в таких розмірах:

а) для ведення фермерського господарства в розмірі середньої земельної частки, що визначається відповідною Радою народних депутатів. Решту землі у приватну власність фермерські господарства можуть придбати за плату;

б) для ведення особистого селянського господарства – не більше 2,0 га;

в) для ведення садівництва - до 0,12 га;

г) для будівництва і обслуговування індивідуального житлового будинку, господарських будівель і споруд - до 0,25 га в сільських населених пунктах і 0,15 га в селищах міського типу;

г) для індивідуального дачного будівництва - не більше 0,1 га;

д) для будівництва індивідуальних гаражів не більше 0,01 га.

В Україні використання землі є платним. Щорічно власники землі та землекористувачі сплачують земельний податок або орендну плату, розмір яких залежить від якості та місцеположення земельної ділянки.

Земельним кодексом визначені права власників земельних ділянок і землекористувачів. Вони самостійно господарюють на землі і мають право власності на вироблену продукцію і доходи від її реалізації, на посіви і насадження сільськогосподарських культур, можуть брати кредити під заставу земельної ділянки і використовувати для потреб господарства наявні на ній корисні копалини, а також зводити житлові, виробничі, культурно - побутові та інші будівлі і споруди (за погодженням з відповідною Радою народних депутатів).

Водночас на власників земельних ділянок і землекористувачів покладаються обов'язки ефективно використовувати землю відповідно до її цільового призначення, підвищувати родючість ґрунту, здійснювати комплекс заходів для охорони земель, своєчасно сплачувати земельний податок або орендну плату, не порушувати права власників інших земельних ділянок тощо.

4.2.Економічна і грошова оцінка землі. Формування ринку орендованих земель

Економічна оцінка земель згідно із Земельним кодексом України – це оцінка землі як природного zasobу і zasobу виробництва в сільському і лісовому господарстві та як просторового базису в суспільному виробництві за показниками, що характеризують продуктивність земель, ефективність їх використання та дохідність з одиниці площі. Вона проводиться для порівняльного аналізу ефективності їх використання.

Таким чином, економічна оцінка землі відображує продуктивну здатність землі як zasobу виробництва в сільському господарстві. За її допомогою визначають у скільки разів краща чи гірша одна земельна ділянка порівняно з іншою тобто характеризує її суспільно-економічну цінність.

Економічна оцінка землі сприяє поліпшенню організації сільськогосподарського виробництва в різних природно-економічних зонах України шляхом розробки і запровадження відповідних систем землеробства, поглиблення спеціалізації виробництва рослинницької продукції, диференціювання планів урожайності сільськогосподарських культур, вдосконалення ціноутворення й оподаткування тощо.

Економічна оцінка земель визначається в умовних кадастрових гектарах або у грошовому виразі. При здійсненні економічної оцінки землі найважливішими є вибір критерію оцінки та побудова оціночної шкали. Дану оцінку проводять за агровиробничими групами ґрунтів, як правило, за такими показниками: урожайність в ц з 1 га; вартість валової продукції рослинництва з 1 га в кадастрових цінах, грн.; вартість валової продукції в кадастрових цінах або кількість її в натуральному виразі з розрахунку на 100 грн. витрат; диференціальний дохід як додаткова частина чистого доходу на відносно кращих землях.

Для економічної оцінки землі з позиції вирощування окремих сільськогосподарських культур або видів багаторічних насаджень такими показниками можуть бути: урожайність певної культури в ц з 1 га, окупність витрат (грн.) та диференціальний дохід від кожної культури. Таким чином, можна здійснити економічну оцінку різних за якістю земель. Наприклад, на ділянці кращого чорнозему врожайність озимої пшениці становила 60 ц/га, середнього - 45 і гіршого - 30 ц/га. Якщо першу ділянку оцінити в 100 балів, то відносна оцінка другої буде 75, а третьої - 50 балів. При цьому слід пам'ятати, що природні (крім родючості) та господарсько-економічні умови сільськогосподарського виробництва на всіх ділянках мають бути однаковими. Результати вимірювання ефективності вирощування окремих культур (чи видів насаджень) дають можливість аграрним підприємствам правильно вирішувати проблему вибору найбільш ефективних в конкретних умовах рослинницьких галузей, встановлювати їх оптимальне співвідношення, обґрунтовано визначати планову врожайність та інші параметри виробничо-господарської діяльності.

На основі одержаних базисних показників по кожному оціночному району складаються оціночні в абсолютних і відносних показниках, які використовуються для кількісного порівняння економічної родючості різних земельних ділянок. Найвище значення оціночного показника певної таксономічної одиниці (ґрунтова відміна, ґрунтовий клас, агровиробнича група ґрунтів) приймається за

100 балів. Оцінка землі конкретних сільськогосподарських підприємств здійснюється накладанням оціночної шкали ґрунтів на ґрунтові карти та присвоєнням відповідних балів земельним масивам, які однорідним за складом ґрунтів.

Дані економічної оцінки земель мають велике значення для регулювання земельних відносин, зокрема вони є основою грошової оцінки земельної ділянки різного цільового призначення. Поява приватної форми власності на землю зумовила необхідність її грошової оцінки та визначення ціни землі, оскільки за своїм статусом вона набуває форм товару.

Визначення грошової оцінки землі з урахуванням її якості і рентних доходів дає можливість регулювати земельні відносини при переході її від одного власника до другого (успадкування, дарування, передача в оренду, під заставу, купівлю-продаж та ін.), встановленні ставки земельного податку, ціноутворенні, розподілі прибутків на капітал та ін.

Грошова оцінка земельної ділянки проводиться за методикою, яка затверджується Кабінетом Міністрів України. Ця методика ґрунтується на рентному доході, що включає диференціальну ренту I (утворюється під дією факторів родючості ґрунту і місця розташування земельної ділянки) та диференціальну ренту II, яка створюється за рахунок інтенсифікації використання земель.

Грошова оцінка визначається розміром щорічно одержуваного рентного доходу з урахуванням строку його капіталізації. Останній залежить від розміру процентної ставки за користування кредитом. Термін капіталізації визначено в 33 роки, що відповідає 3%-ній платі за користування кредитом. Низька процентна ставка зумовлена тим, що земля є найбільш стабільним об'єктом вкладання капіталу і залишається постійною в сфері сільськогосподарського виробництва.

В основу цієї методики визначення грошової оцінки землі покладено рентний дохід при вирощуванні зернових культур, які в структурі посівів мають найвищу питому вагу і вирощуються в Україні практично на всіх землях.

Диференціальний рентний дохід визначають за формулою:

$$P_{\text{дд}} = (Y \times Ц - 3 - 3 \times K_{\text{нр}}) : Ц, \quad (4.1)$$

де $P_{дд}$ - диференціальний рентний доход з 1 га у натуральному виразі, ц; $У$ - урожайність зернових, ц/га; $Ц$ - ціна реалізації 1 ц зерна, грн.; $З$ - виробничі витрати на 1 га, грн.; $K_{пр}$ - коефіцієнт норми рентабельності.

Крім диференціального рентного доходу, в сільському господарстві створюється і абсолютний рентний доход. Щодо загального рентного доходу, то він розраховується як сума диференціального і абсолютного рентного доходу.

Грошова оцінка землі обчислюється за такою формулою:

$$\Gamma_{оз} = (P_{дд} + P_{да}) \times T_k \times Ц, \quad (4.2)$$

де $P_{дд}$ - диференціальний рентний доход в натурі, ц; $P_{да}$ - абсолютний рентний доход в натурі, ц; T_k - строк капіталізації рентного доходу; $Ц$ - ціна 1 ц зерна.

Грошову оцінку по регіонах, адміністративних районах та господарствах ($\Gamma_{озр}$) здійснюють за формулою:

$$\Gamma_{озр} = [(P_{дд} \times B_k : B_y) + P_{да}] \times Ц, \quad (4.3)$$

де B_k - бал оцінки земель за рентним доходом по зернових культурах в регіоні чи господарстві; B_y - бал оцінки орних земель за рентним доходом по зернових культурах в Україні; $Ц$ - ціна за 1 ц зерна.

Рентний доход в натурі і грошовому виразі по агрогрупах ґрунтів ($P_{ар}$) визначають виходячи з економічної оцінки по землеоціночних (кадастрових) районах за формулою:

$$P_{ар} = P_k : B_k \times B_{ар} + P_{да}, \quad (4.4)$$

де P_k - диференціальний рентний доход по кадастровому району; B_k - бал оцінки орних земель за диференціальним доходом по кадастровому району; $B_{ар}$ - бал оцінки орних земель за диференціальним доходом по агрогрупі; $P_{да}$ - диференціальний рентний доход у натурі (постійна величина - 1,6 ц).

Грошову оцінку земель під багаторічними насадженнями встановлюють на рівні оцінки орних земель відповідної якості. Під природними сіножатями і пасовищами її визначають на основі співвідношень рентних доходів з даними економічної оцінки цих угідь та рентного доходу на орних землях відповідно до оцінки земель за ефективністю виробництва зернових культур.

На сучасному етапі розвитку земельних відносин надзвичайно важливу роль відіграє оренда землі, як платний перехід її від одного власника та користувача до іншого із збереженням цільового призначення, що є складовою частиною земельного ринку. Світовою практикою доведено, що ринок землі як сукупність угод купівлі продажу земельних прав, сприяє оптимізації площ землекористування конкретних господарюючих товаровиробників. Нині частка орендованих сільськогосподарських угідь в вітчизняних агроформуваннях становить більше 90%. Привабливість орендних земельних відносин полягає в тому, що вони дозволяють сільськогосподарським підприємствам збільшити розміри землекористування, а власникові – одержати гарантований дохід від своєї власності; а також за наявності тимчасового мораторію на здійснення іншого виду угод, частково реалізувати своє право власності на землю.

Функціонування земельного ринку пов'язано зі специфікою землі, яка виступає як національне надбання. Тому в Україні мають діяти особливі механізми, що забезпечують облік і захист інтересів усього суспільства щодо збереження, відтворення і ефективного цільового використання земельних ресурсів.

Механізм, що визначає загальні засади набуття, реалізації і припинення права на оренду земельної ділянки, відображено в Законі України “Про оренду землі”, в якому зазначається, що оренда землі - це засноване на договорі строкове платне володіння і користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності.

Потрібно відзначити, що з прийняттям цього закону та нового Земельного кодексу України розширилися деякі перспективи розвитку земельно-орендних відносин в країні та її регіонах.

Відсутність у власників земельних часток (паїв) достатніх коштів, техніки тощо, бажання та відповідної освіти для самостійного ведення виробництва, наявність мораторію на інші напрями реалізації прав на земельну частку (пай) (за винятком передачі її у спадщину та виділення в натурі для розширення особистого селянського чи створення фермерського господарства) зумовлюють формування ринку орендованих земель, який на сучасному етапі слід вважати найбільш важливою складовою земельного ринку.

Оренда землі - це передача її власником у тимчасове (строкове) володіння та користування іншим фізичним або юридичним особам за відповідну плату, яку називають орендною. Об'єктом оренди є земельні ділянки, що знаходяться у власності громадян та юридичних

осіб України, територіальних громад (комунальна власність), а також держави. Зазначені власники земельних ділянок водночас є і орендодавцями. Так, орендодавцями земель, що знаходяться у власності територіальних громад, є органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради народних депутатів, а земель державній власності - районні й обласні державні адміністрації, Рада міністрів АРК, Кабінет Міністрів України в межах їх повноважень. Вони мають право здавати землю в оренду на строк до 50 років, а конкретний термін оренди визначається за погодженням сторін.

В сучасних умовах господарювання договори оренди укладаються переважно на короткі строки - до 5 років. Це пов'язано з тим, що землевласники не бажають потрапити в залежність від довгострокової оренди, яка не дасть можливості позбавитися низької орендної плати від неефективних орендарів і укласти нові орендні договори з більш кращими підприємцями-організаторами сільськогосподарського виробництва. Але така ситуація суперечить економічним інтересам орендарів, тому що короткострокова оренда ускладнює здійснення стратегічного планування аграрного виробництва. Також слід враховувати й те, що всі витрати по збереженню та поліпшенню родючості ґрунтів (внесення мінеральних та органічних добрив проведення різних меліоративних робіт тощо) на даному етапі забезпечують підприємства-орендарі, а повна віддача від цих затрат настає через період, який перевищує термін дії договору оренди і діставатиметься орендодавцю, який не вклав сюди власних коштів. Тобто, короткострокова оренда підштовхує орендаря на досягнення господарського результату без значного інвестування власних коштів у підвищення родючості землі. Світовий же досвід свідчить, що в країнах з розвинутою економікою, як правило, застосовується довгострокова оренда землі терміном 10 і більше років.

Досить важливим економічним аспектом розвитку орендних відносин є визначення рівня орендної плати за земельні паї, оскільки здебільшого саме від неї залежить ефективність земельно-орендних відносин. Практика встановлення орендної плати може бути різноманітною. В деяких зарубіжних країнах (Данія, Греція, Ірландія тощо) власник землі та орендар самостійно домовляються про рівень орендної плати. Інші країни (Бельгія, Нідерланди, Іспанія, Португалія) законодавчо встановлюють рівень орендної плати, яка виплачується в грошовій формі, виходячи із потенційного врожаю і цін у минулі роки.

В Україні відповідно до указу Президента України “Про додаткові заходи щодо соціального захисту селян- власників земельних ділянок та часток (паїв)” розмір орендної плати для орендодавців становить не менше 1,5%, визначеної відповідно до законодавства вартості орендованої земельної ділянки, частки (паю).

Орендна плата за земельну ділянку являє собою платіж, який орендар сплачує орендодавцеві за володіння і користування земельною ділянкою. Розмір, форма і строки внесення орендної плати встановлюються за згодою сторін і зазначаються в договорі оренди земельної ділянки.

Законом України “Про плату за землю” визначено, що плата за землю може справлятися в грошовій, натуральній чи відробітковій (послуги) формі.

Грошова орендна плата ґрунтується на тому, що орендар виплачує орендодавцю наперед певну суму грошей за користування землею. Такий вид орендної плати для обох учасників орендних відносин має свої недоліки і переваги.

Так, орендарю вигідно виплачувати фіксовану орендну плату грошима, оскільки він самостійно управляє виробництвом, а весь додатковий прибуток від зростання цін на сільськогосподарську продукцію залишається в його розпорядженні. Але в неурожайні роки орендар бере на себе додатковий ризик від зниження цін на сільськогосподарську продукцію та обсягу її виробництва. За таких умов ця форма орендної плати для орендаря є одним з видів постійних втрат, які потрібно відшкодувати нежалежно від того, яка отримана виручка від реалізації продукції.

Фіксована орендна плата вигідна тим орендодавцям, які не мають досвіду роботи в сільському господарстві або не бажають брати на себе часткові управлінські функції щодо ведення сільськогосподарського виробництва, а також наражатися на ризик від можливого зниження доходів. Розмір фіксованої грошової орендної плати можна визначити різними способами. Найпростіший з них: помножити середню для даного району норму доходу від землі (у відсотках) на її ринкову вартість.

Ефективною оренда землі може бути тільки тоді, коли орендар буде чітко усвідомлювати власну відповідальність та мати достатню кількість матеріальних ресурсів і робочої сили, щоб забезпечити конкурентоспроможність своєї продукції.

В останні роки все більшого поширення набуває оренда землі корпораціями, лізинговими компаніями, спільними підприємствами, що створюються за участю іноземного капіталу, зернотрейдерами та

іншими комерційними структурами. Серед них: компанія “Каргілл”, “Масей-Фергюсон”, “Чумак”, СП “Агро-комплекс”, СП “Райз-Інвест”, СП “Дако”, сільськогосподарське товариство “Маїс-Дако- МТС” та інші. Ці компанії є активними орендарями сільськогосподарських угідь в великих масштабах (сотні тисяч гектарів). Таким чином, на орендованих у сільському господарстві землях активно розвивається діяльність агрохолдингів. Серед таких орендарів землі є й несільськогосподарські компанії, які займаються торгівлею агропродовольчою продукцією, закуповують сировину, постачають ресурси для сільського господарства тощо. Поряд з позитивними факторами такої оренди (постачання новітньої техніки, передових агротехнологій на село, тощо), не слід забувати й про те, що іноді інтереси великих компаній-орендарів йдуть всупереч з вимогами комплексного й екологічнобезпечного ведення сільськогосподарського виробництва, оптимального розвитку його галузей і, на жаль, зовсім не передбачають вирішення соціально-економічних проблем на селі. Оскільки оренда землі ще досить тривалий час буде залишатися домінуючою формою земельного обігу в країні, тому необхідним є запровадження ефективного механізму державного регулювання земельно-орендних відносин і розвитку ринку оренди землі в напрямку забезпечення сталого та ефективного ведення сільського господарства, раціоналізації структури землекористування з врахуванням екологічних вимог, стимулювання зростання частки переробленої продукції у структурі аграрного експорту та вирішенні проблеми безробіття на селі. Цьому сприятиме прийняття таких Законів України, як “Про ринок землі”, “Про державний земельний кадастр”, “Про державний земельний (іпотечний) банк” тощо.

Виходячи з того, що у сільських та селищних рад практично відсутні землі запасу доцільним є викуп державою частини земельних паїв, зокрема в осіб похилого віку, з наступною передачею їх у комунальну власність органам місцевого самоврядування на селі. Останні можуть ці землі надавати в оренду ефективним товаровиробникам для ведення сільськогосподарського виробництва, а кошти з орендної плати спрямовувати на соціально-економічний розвиток сільських територій.

4.3. Організація раціонального використання сільськогосподарських угідь

Головне завдання організації території аграрних формувань полягає в розробці та вдосконаленні економічного механізму раціонального використання землі і збереження родючості ґрунту.

Особливої актуальності ці питання набули на сучасному етапі господарювання, коли відбувається реформування земельних відносин та створення нових організаційно-правових форм сільськогосподарських підприємств на основі приватної власності на землю.

Раціональна організація сільськогосподарських угідь передбачає: упорядкування існуючих земель користувачами з метою усунення незручностей у розміщенні меж; внутрішньогосподарську організацію території із введенням економічно обґрунтованих сівозмін, розробку заходів щодо захисту земель від ерозії; виявлення нових придатних для сільськогосподарського і народногосподарського використання земель (лінії електропередач, відокремлені смуги залізниць, військові полігони, нерекультивовані землі після промислових виробок та ін.); Встановлення і уточнення меж населених пунктів; проведення топографо-геодезичних, ґрунтових, геоботанічних та інших досліджень з метою розробки заходів щодо поліпшення ґрунтів.

При внутрішньогосподарській організації території сільськогосподарських підприємств вирішують такі завдання: уточнюють земельні ділянки виробничих підрозділів відповідно до кількісних показників закріплених за ними угідь; розміщують дорожню мережу; встановлюють (уточнюють) склад і співвідношення угідь, кількість та розміри сівозмін; розміщують поля, бригадні стани, полезахисні смуги, споруди для польового водопостачання, комунально-побутового обслуговування; визначають межі пасовищ, складають пасовищеобороти, розміщують багаторічні культурні пасовища.

Оптимальний варіант організації території сільськогосподарського підприємства оцінюється за такими показниками: вихід продукції з одиниці площі; забезпечення тваринництва кормами; розміри капіталовкладень на проведення робіт по організації території.

При організації і розміщенні постійних внутрішньогосподарських підрозділів необхідно прагнути до зменшення сезонності в роботі, найбільш повного використання всіх сільськогосподарських угідь та підвищення родючості ґрунтів.

Після вирішення питань щодо забезпечення підрозділів земельними угіддями, трудовими ресурсами, дорожньою мережею, об'єктами виробничої та соціально-побутової інфраструктури проводиться оцінка комплектності території за такою формулою:

$$K = P_{\text{кв}} : P, \quad (4.5)$$

де K - коефіцієнт комплектності; $P_{\text{кв}}$ - периметр квадрата, який за площею дорівнює масиву; P - фактичний периметр. Чим ближче коефіцієнт комплектності до одиниці, тим оптимальніший варіант формування земельного масиву для того чи іншого виробничого підрозділу.

Визначивши розмір земельних угідь для підрозділів сільськогосподарського підприємства, вирішують питання їх трансформації. Трансформація - це переведення одних видів земельних угідь в інші з метою підвищення інтенсивності їх використання, збільшення обсягів виробництва, усунення недоліків у їх розміщенні та захисту ґрунтів від ерозії, або, навпаки, переведенні ріллі в необроблювану площу з метою її консервації, відтворення природної родючості та збереження землі як національного багатства кожної країни.

При визначенні ефективності трансформації земель порівнюють витрати на її проведення та додатковий вихід продукції і розраховують строк окупності - як співвідношення капіталовкладень до прибутку, одержуваного від виробництва додаткової продукції.

При створенні нових сільськогосподарських підприємств, зокрема шляхом розукрупнення, їх центральну садибу доцільно розмішувати в середині землекористування даного підприємства на базі одного з виробничих підрозділів. Це дає можливість створення оптимальних умов для організації сільськогосподарського виробництва і керівництва ним, а також зменшує витрати на спілкування внутрішньогосподарських формувань з центральною садибою.

На полях, розташованих далеко від центральних садиб, організовують польові стани - тимчасові і постійні. Тимчасові, пересувні польові стани розмішують на межах полів, а постійні - на межах полів двох підрозділів. На постійних будують побутові об'єкти, тимчасове житло на час проведення польових робіт та відпочинку, можливі в даних умовах комунікації (освітлення, водопостачання та ін.), майданчики для проведення профілактичного ремонту техніки та навіси для її зберігання.

При організації території сівозмін враховують такі вимоги до полів сівозмін і робочих ділянок: розміщення на землях, що мають однотипні ґрунти і однакову ступінь прояву ерозійних процесів; зручність для використання сільськогосподарської техніки; ширина полів та ділянок повинна бути пов'язана з допустимою довжиною

стоку і можливістю розміщення по межах лісозахисних насаджень; зручний зв'язок з населеними пунктами і господарськими центрами.

Сівозміни розміщують: на землях середнього і малого ступеню еродованості - ґрунтозахисні; на заплавах і в долинах - овочеві і овочево-кормові; біля ферми - кормові; на іншій ріллі - польові.

Організація території багаторічних насаджень передбачає: вибір земельних ділянок під плодові і ягідні культури та виноград; розміщення гідромеліоративних споруд, господарських центрів і виробничих приміщень; розбивка території саду (винограднику) на квартали і розміщення захисних лісосмуг і доріг; розміщення порід плодових і ягідних культур та винограду по кварталах. При цьому слід пам'ятати, що помилки, які мають місце при влаштуванні території багаторічних насаджень дуже важко виправляти і це коштує великих затрат праці і коштів.

При організації території сіножатей і пасовищ вирішують питання підвищення їх продуктивності. Сіножаті закріплюють за виробничими підрозділами і передбачають роботи по докорінному та поверхневому їх поліпшенню. При докорінному поліпшенні сіножатей планують періодичну, через 4-6 років, заміну трав'яного покриву шляхом повного залуження. Сіножатне використання доцільно чергувати з пасовищним, що підвищує продуктивність угідь.

Пасовища закріплюють за підрозділами з врахуванням найбільш повного задоволення наявної худоби кормами.

Для високопродуктивних тварин рекомендується виділяти ділянки пасовищ, кращі за якістю і ближче розташовані до ферм і літніх таборів.

Ферми розміщують з урахуванням відстані до кормової бази, пунктів переробки продукції та її реалізації. Радіус віддалення пасовищ від ферм залежить від виду й статеві-вікової групи тварин, а також системи використання пасовища. При утриманні тварин на фермі відстань до пасовища може бути: для корів - 1,0-1,5 км, для овець - 3-5 км, для коней - у межах 5-6 км, а молодняку тварин - 2,0-2,5 км. Для перегону тварин на пасовищах будують скотопрогони шириною 15-30 м. При більшій віддаленості пасовищ на зазначеній відстані споруджують тимчасові літні табори з відповідним їх обладнанням для утримання таких тварин протягом літнього періоду.

Розміщення дорожньої мережі аграрних підприємств залежить від їх призначення. Внутрішньогосподарські дороги прийнято поділяти на магістральні і польові. Магістральні дороги проєктують шириною 6-8 м з таким розрахунком, щоб вони зручно з'єднували

населені пункти та господарські центри сільськогосподарських підприємств із залізничними станціями, районними і обласними центрами. Ці дороги мають слугувати для транспортування сільськогосподарської продукції на реалізацію, підвезення ресурсів виробництва та ін.

Польові дороги, які проектують шириною 3-5 м по межах полів та кварталів багаторічних насаджень, є продовженням магістральних і призначені для безпосереднього обслуговування виробничого процесу, тобто по них: пересувається різна сільськогосподарська техніка; перевозяться насіння, добрива, зібраний урожай; відбувається підвезення робітників на поля та ферми. Польові дороги слід розмішувати з таким розрахунком, щоб вони з'єднували різні поля та угіддя окремих виробничих підрозділів й були постійними на період встановлення сівозмінних площ у тому чи іншому аграрному підприємстві.

Правильна організація території сільськогосподарських підприємств створює передумови для підвищення родючості ґрунтів і культури землеробства, раціонального використання техніки і трудових ресурсів, зростання ефективності сільськогосподарського виробництва.

Контрольні запитання:

1. Види земель сільськогосподарського призначення та їх основні користувачі.
2. Що являє трансформація земельних угідь?
3. Поняття економічної оцінки землі та система її показників.
4. Характеристика грошової оцінки землі.
5. Сутність методики грошової оцінки земельної ділянки.
6. Поняття оренди і орендних відносин.
7. Законодавча база орендних відносин сільськогосподарських підприємств.
8. Економічна сутність оренди землі.
9. В чому полягає головне завдання організації території аграрних формувань.
10. Що передбачає раціональна організація сільськогосподарських угідь?
11. Особливості організації території сівозмін.

ТЕМА 5. ТРУДОВІ РЕСУРСИ АГРАРНИХ ФОРМУВАНЬ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ЇХ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ

5.1. Трудові ресурси аграрних формувань: поняття, класифікація та визначення потреби

Найбільш важливим елементом продуктивних сил у сільському господарстві і головним джерелом розвитку аграрної економіки є люди, тобто їхня майстерність, освіта, підготовка, мотивація трудової діяльності.

Кожне аграрне формування функціонує за певної чисельності працівників (трудових ресурсів), які мають необхідний фізичний розвиток, знання, практичні навички для управління виробництвом, якісного і своєчасного виконання передбачених технологією сільськогосподарських робіт. Таким чином, трудові ресурси сільськогосподарського виробництва - це частина працездатного населення країни, що за своїми віковими, фізичними, освітніми даними відповідає даній сфері діяльності. Слід відрізнити трудові ресурси реальні (ті люди, які вже працюють) та потенційні (ті, що колись можуть бути залучені до конкретної праці в аграрній галузі).

Будь-яке аграрне формування може ефективно працювати лише тоді, коли воно має необхідний професійний і кваліфікаційний склад працівників, доцільну кадрову структуру. Щодо професії, то під нею слід розуміти вид трудової діяльності, що вимагає для її здійснення відповідних спеціальних знань (тракторист-машиніст, оператор машинного доїння, майстер рослинництва чи тваринництва I – II класу та ін.).

Результати діяльності аграрного формування значно залежать від кваліфікації трудового колективу, яку можна визначити як ступінь підготовленості кожного працівника до виконання ним професійних обов'язків (функцій). Наприклад, робітників за рівнем кваліфікації можна поділити на чотири групи: висококваліфіковані, кваліфіковані, малокваліфіковані і некваліфіковані.

Згідно з характером функцій, що виконуються, працівники сільськогосподарського підприємства поділяються, як правило, на чотири категорії: керівники, спеціалісти, робітники і службовці.

Керівники - це працівники сільськогосподарських підприємств, що займають посади керівників підприємств та їхніх структурних підрозділів. До них належать директори (генеральні директори), начальники, завідувачі, керуючі, бригадири на підприємствах, у структурних одиницях та підрозділах; головні спеціалісти (головний

агроном, головний зоотехнік, головний економіст, головний бухгалтер, головний інженер, головний механік тощо), а також заступники перелічених керівників.

Спеціалістами вважаються працівники, що виконують спеціальні технологічні, інженерно-технічні, економічні та інші роботи – агрономи, зоотехніки, інженери, економісти, бухгалтери, нормувальники, юрисконсульти, тощо.

Робітники - це працівники сільськогосподарських підприємств, які безпосередньо зайняті у процесі виробництва рослинницької і тваринницької продукції, а також зайняті ремонтом сільськогосподарської техніки, переміщенням вантажів та ін. Робітників також можна поділити на основних, тобто тих, які приймають безпосередню участь у процесі створення сільськогосподарської продукції, та допоміжних - тих, які виконують функції обслуговування основного виробництва.

До службовців належать працівники, що здійснюють підготовку та оформлення документації, облік та контроль, господарське обслуговування (тобто виконують суто технічну роботу - ділові, облікові, архіваріуси, секретарі-друкарки, стенографісти тощо).

Залежно від умов найму працівників (без визначення або з визначенням строку їх зарахування до складу трудового колективу) їх класифікують за такими категоріями:

1) постійні працівники, тобто ті, які є членами аграрного формування або прийняті на роботу по найму на тривалий термін без його точного визначення;

2) тимчасові працівники - це ті працівники, яких зараховують до складу трудового колективу сільськогосподарських підприємств тимчасово строком до двох місяців;

3) сезонні працівники - ті працівники, що зараховані до складу трудового колективу строком від двох до шести місяців для виконання сезонних робіт.

Загальна кількість працівників, яка є в списках сільськогосподарського підприємства, має назву облікового (спискового) складу. До облікового складу включають усі категорії постійних, тимчасових і сезонних працівників, прийнятих на роботу на один і більше днів незалежно від того, знаходяться вони на роботі чи перебувають у відпустці, відрядженні, на лікарняному або тимчасово не працюють з інших причин.

Для визначення продуктивності праці і характеристики масштабів можливого залучення сільськогосподарськими

підприємствами робочої сили (їх трудового потенціалу) розраховують такий показник, як середньооблікова кількість працівників.

Середньооблікову чисельність працівників аграрного формування розраховують за кожний місяць і за рік. Зокрема, середньооблікову кількість працівників за місяць визначають підсумовуванням облікового складу працівників за всі дні місяця і діленням одержаного результату на кількість календарних днів у місяці. Середньооблікову кількість працівників за рік розраховують як середньоарифметичну величину від суми показників середньооблікової кількості за всі місяці року, поділеної на 12.

Для визначення продуктивності праці в сільському господарстві розраховують середньорічну кількість працівників, зайнятих безпосередньо в сільськогосподарському виробництві. Для цього середньооблікову кількість працівників множать на питому вагу затрат живої праці в сільському господарстві в усіх затратах живої праці підприємства.

Трудовий потенціал аграрного формування характеризується абсолютним показником, яким вважається середньооблікова кількість працівників, і питомих показником - працезабезпеченістю виробництва, що визначається як частка від ділення середньооблікової кількості працівників на площу сільськогосподарських угідь відповідного сільськогосподарського підприємства.

На ефективність сільськогосподарського виробництва впливає не лише його загальне забезпечення трудовими ресурсами, а й їхній якісний склад. За інших однакових умов вищих результатів праці досягають ті аграрні формування, які краще забезпечені механізаторами (трактористами-машиністами, комбайнерами, водіями), майстрами рослинництва і тваринництва I і II класів, спеціалістами з вищою та середньою спеціальною освітою.

Рациональне ведення виробництва і підвищення на цій основі продуктивності праці в певному аграрному формуванні можливе лише тоді, коли воно точно знає, коли, скільки та якої кваліфікації йому потрібно працівників для своєчасного та якісного виконання необхідного обсягу сільськогосподарських робіт. З цією метою складається календарний графік робіт, у якому визначаються площі під окремими видами сільськогосподарських культур, поголів'я різних видів тварин за статеві-віковими групами, технологічний набір виробничих операцій з вирощування і догляду за ними, строки виконання окремих робіт і потреба в робочій силі відповідної кваліфікації. Як правило, такий графік доцільно складати лише по

рослинницьких галузях, оскільки потреба в робочій силі для обслуговування тваринництва є майже постійною протягом усього календарного року.

Календарний графік робіт може складатися детально, тобто подекадно й укрупнено - на кожний місяць року. Він дає наочне уявлення про фактичну забезпеченість конкретного аграрного формування власною робочою силою і про потребу в найманій праці, яку цьому підприємству потрібно додатково залучити для виконання робіт у напружені періоди сільськогосподарських робіт. Потребу в найманих працівниках у відповідному місяці розраховують шляхом ділення одержаного результату про фактичну забезпеченість на місячний фонд робочого часу одного працівника (встановлюється множенням кількості робочих днів у місяці на тривалість робочого дня). Календарний графік робіт водночас дає повне уявлення про масштаби недостатнього використання робочої сили, що, як відомо, є наслідком значної сезонності сільськогосподарського виробництва в рослинницьких галузях. Тому виникає потреба в кількісному вимірюванні сезонності виробництва і в пошуках шляхів її зменшення.

Для вимірювання сезонності можна використати такі показники, як: 1) помісячний розподіл затрат праці у відсотках до річних затрат. Даний показник розраховують таким чином. Спочатку, на основі календарного графіка робіт визначають плановий помісячний розподіл праці, а потім за кінцевими результатами року - фактичний. Порівняння планового помісячного розподілу праці з фактичним дає можливість реально оцінити проходження виробничого процесу і зробити правильні висновки щодо визначення потреби в найманій праці і пошуку можливих варіантів поєднання галузей з меншою потребою в робочій силі у напружені періоди виконання сільськогосподарських робіт; 2) розмах сезонності. Цей показник визначається як частка від ділення відпрацьованих людино-годин у місяці їх максимальних затрат на відпрацьовані людино-години в місяці мінімальних затрат. Чим більше кількісне значення він має, тим більшою є сезонність виробництва в аграрному підприємстві; 3) сезонне навантаження. Його розраховують діленням відпрацьованих людино-годин у місяці їх максимальних затрат на середньомісячну кількість відпрацьованих людино-годин. Як бачимо, даний показник має такий же економічний зміст, що й розмах сезонності.

Наведені показники певною мірою характеризують раціональність використання трудових ресурсів в аграрних формуваннях і спрямовують на пошук шляхів пом'якшення сезонності

сільськогосподарського виробництва. Наприклад, одним із них є вдосконалення галузевої структури сільськогосподарського виробництва за рахунок розширення тваринницьких галузей, а також добір сортів і культур з різними строками догляду за посівами та збиранням врожаю. Особлива роль у пом'якшенні сезонності належить комплексній механізації та автоматизації виробництва.

Планування чисельності трудових ресурсів в діючому аграрному формуванні починається з оцінки їхньої наявності, що передбачає інвентаризацію робочих місць. Аналіз і подальші розрахунки проводяться за категоріями працівників (робітники, керівники, спеціалісти, службовці). Розрахунки чисельності спираються не лише на кількісну та якісну оцінку самих трудових ресурсів, а й на можливий рівень їхнього використання та на аналіз факторів, які впливають на цей рівень - технічних, організаційних, соціально-економічних. Об'єктами аналізу є: номенклатура сільськогосподарської продукції; втрати робочого часу та їх причини; характер та порівняльний рівень технології виробничих процесів; прогресивність та відповідність сучасним вимогам організації праці та виробництва; рівень мотивації трудової діяльності; норми обслуговування та виробітку, рівень фактичного виконання норм тощо.

5.2. Принципи і форми організації трудових колективів у рослинництві

Раціональна організація праці в трудовому колективі будь-якого сільськогосподарського підприємства передбачає дотримання таких принципів: науковості, комплексності, оптимальності, ефективності та гуманності.

Принцип науковості полягає в тому, що заходи з удосконалення організації праці повинні бути науково обґрунтованими і перевіреними на практиці, враховувати місцеві умови та реальні можливості виробництва.

Принцип комплексності потребує комплексного підходу до вирішення усіх питань раціональної організації праці – формування трудових колективів, раціоналізація трудових процесів, поліпшення умов праці, вдосконалення її матеріального заохочення тощо.

Принцип оптимальності передбачає розробку найкращого варіанту заходів з удосконалення організації праці для конкретних виробничих умов.

Принцип ефективності полягає в тому, що заходи з раціональної організації праці повинні забезпечити збільшення виробництва продукції з розрахунку на середньорічного робітника або затрачену людину-годину і скорочення матеріально-грошових витрат на одиницю продукції чи роботи.

Принцип гуманності потребує створення найкращих умов роботи для прояву здібностей і творчої активності робітників, досягнення ними максимальної продуктивності праці при збереженні доброго здоров'я та працездатності.

Наведені принципи взаємопов'язані і є основою при організації використання трудових ресурсів аграрних підприємств та трудових колективів зокрема.

Трудовий колектив – це об'єднання працівників, які здійснюють спільну трудову діяльність для досягнення певної мети.

Організація трудових колективів передбачає вдосконалення поділу, кооперації і форм організації праці, визначення раціональних розмірів і комплектування внутрішньогосподарських виробничих підрозділів.

Основою організації трудових колективів є поділ та кооперація праці.

Поділ праці – це розмежування трудової діяльності людей в процесі їх спільної праці. В сільськогосподарських підприємствах він має такі форми, як функціональний, технологічний і кваліфікаційний поділ праці.

Функціональний поділ праці полягає в спеціалізації працівників залежно від їх ролі та місця у виробництві та його обслуговуванні (робітники основного, підсобних і допоміжних виробництв, інженерно-технічні працівники, службовці, молодший обслуговуючий персонал, пожежно-сторожова охорона, робітники ЖКГ тощо). В рослинництві він здійснюється також по галузях і отриманню окремих видів продукції.

Технологічний поділ праці проявляється в спеціалізації робітників на виконанні окремих трудових процесів (підготовка ґрунту, сівба і садіння, внесення добрив, захист рослин та ін.) і одночасно виконуваних виробничих операцій на цих процесах. Наприклад, на садінні капусти: вибірка розсади, її підвезення, садіння і полив.

Кваліфікаційний поділ зумовлений характером виконуваної роботи, рівнем знань виконавця (трактористи-машиністи, водії автомобілів, комбайнери, майстри рослинництва першого, другого і третього класів та ін.).

Поділ праці дозволяє не тільки спеціалізувати робітників на виконанні виробничих процесів і операцій, а й створити стабільні умови для їх діяльності. Внаслідок цього вони (робітники) швидче набувають практичних навичок, поглиблюють свої знання та підвищують продуктивність праці. Разом з тим поділ праці обумовлює не тільки спеціалізацію робітників, а й передбачає необхідність об'єднання зусиль окремих робітників для забезпечення взаємозв'язку трудових процесів і кінцевої мети виробництва, тобто кооперацію праці.

Кооперація праці – це спільна участь людей в одному або різних, але пов'язаних між собою трудових процесах. Прийнято розрізняти просту і складну кооперацію праці.

Проста кооперація праці являє собою об'єднання груп робітників для одночасного виконання одноманітної роботи (ручне формування густоти рослин буряків, пікірування та прополювання овочевих культур, упакування та затарювання фруктів, овочів, винограду та іншої продукції). Визначальною ознакою простої кооперації є використання ручної, недостатньо спеціалізованої праці.

Складна кооперація праці ґрунтується на поділі праці групи робітників, які одночасно виконують єдиний виробничий процес. Наприклад, збирання врожаю зернових культур передбачає спеціалізацію. Праці різних професійних груп виконавців: комбайнери, водії автомобілів і трактористи-машиністи на збиранні та транспортуванні зерна і соломи; працівники, зайняті на післязбиральній доробці зерна і скиртуванні соломи. Кооперація праці створює умови для виконання багатьох сільськогосподарських робіт в обумовлені строки, а також для нормального обслуговування транспортних агрегатів, збиральних машин і технологічних ліній.

Із розвитком поділу і кооперації праці вдосконалюються і форми організації трудових колективів. Будь-яке сільськогосподарське підприємство – це відповідно до законодавства України самостійний певним чином організований трудовий колектив. В цих трудових колективах залежно від їх розмірів, спеціалізації та інших обставин функціонують внутрішньогосподарські (первинні) виробничі, обслуговуючі та інші колективи – дільниці, ланки, загони, бригади, цехи, відділки та ін. У таких первинних колективах організовується використання земельних угідь, техніки, добрив, засобів захисту рослин та інших ресурсів, здійснюються найбільш прийнятні для конкретних умов господарювання технології виробництва сільськогосподарської продукції, форми організації та оплати праці. Залежно від розміру та виробничого напрямку

сільськогосподарського підприємства в рослинництві трудові колективи класифікуються на постійні і тимчасові. Постійні трудові колективи – це такі, що характеризуються сталістю закріплення земельних угідь, засобів виробництва та робочої сили для вирощування певних видів сільськогосподарської продукції. До них належать: ланки, бригади, дільниці, цехи, відділки, орендні колективи тощо. Постійні внутрішньогосподарські формування поділяються на спеціалізовані, комплексні, механізовані та ін.

Тимчасові трудові колективи створюють для виконання найбільш важливих і відповідальних робіт, а також з метою раціонального використання техніки на базі постійних виробничих підрозділів – бригад, ланок. Це: робочі групи, ланки, загони, комплекси, сімейні колективи, які в свою чергу поділяються на: посівні, родючості ґрунтів, хімічного захисту рослин, збирально-транспортні та ін.

Найбільш простою постійною організаційною структурою є ланка, в складі якої немає ніяких окремо організаційно оформлених груп робітників і звільненого керівника. Характерними ознаками ланки є: виконання окремих технологічних операцій в загальному комплексі робіт з виробництва певного виду сільськогосподарської продукції (ланка для посіву чи збирання врожаю окремих культур, ланка сортувальників тощо) або вирощування окремих сільськогосподарських культур (бурякова ланка, овочева, садова та ін.); наявність декількох (5-8) працюючих з певною престижною універсалізацією і спроможністю виконувати широкий спектр сільськогосподарських робіт.

У великих господарствах з численними трудовими колективами створюють такі постійні організаційні структури, виробничі бригади. Кожна з них може складатися з декількох самостійних спеціалізованих ланок. Такі бригади очолюють, як правило, звільнені від основної роботи керівники – бригадири.

При організації бригад та інших постійних трудових колективів потрібно керуватися такими принципами: постійність складу робітників; закріплення на тривалий строк сільськогосподарських угідь, будівель та інших засобів виробництва; здійснення виробничої діяльності на основі внутрішньогосподарського розрахунку; матеріальна і моральна зацікавленість; індивідуальна відповідальність за доручену роботу і колективна за загальні результати праці.

В багатьох великих за площею сільськогосподарських угідь підприємствах створюють виробничі дільниці, які об'єднують

дві й більше однопрофільних виробничих бригад або бригад різної спеціалізації.

Визначаються розміри трудових колективів (дільниць, цехів, бригад, орендних колективів) за допомогою різних методичних прийомів. Один із них передбачає розраховувати чисельність працюючих згідно з розмірами посівної площі. Відповідно до цього науковими установами розроблені оптимальні параметри таких колективів за площею сільськогосподарських угідь для конкретних природно-економічних зон України (Полісся, Лісостеп, Степ), спеціалізації господарства та інших факторів. На підставі рекомендованих розмірів і технологічних карт розраховують обсяги сільськогосподарських робіт (які повинні виконуватись в певні строки), а разом з тим і чисельність працівників того чи іншого трудового колективу.

За іншою методикою розміри трудових колективів визначають на підставі оптимального навантаження посівної площі в найбільш напружений період виконання сільськогосподарських робіт на одного працівника. Наприклад, навантаження ріллі на одного механізатора становить від 60 до 80 га, навантаження овочевих культур (залежно від їх асортименту, сортового складу, рівня механізації та інших факторів) становить від 3 до 5 га на одного працівника. Знаючи ці площі (ріллі, овочевих чи інших сільськогосподарських культур) можна розрахувати розміри відповідного внутрішньогосподарського формування.

Визначення чисельності трудового колективу можна проводити також виходячи з аналізу масових фактичних виробничих показників, коли на основі статистичних даних виявляють розміри трудових колективів, які досягли найбільш високих кінцевих результатів у своїй діяльності – врожайності сільськогосподарських культур, виробництва продукції з одиниці площі ріллі, продуктивності праці, розміру валового і чистого доходу, рентабельності тощо. При цьому оптимальна чисельність трудового колективу визначається за найбільш сприятливого поєднання усіх виробничих факторів – землі, трудових ресурсів, засобів механізації, рівня кваліфікації та ін., що можливе лише в певних межах.

Контрольні запитання:

1. Поняття трудових ресурсів.
2. Які є категорії працівників та їх характеристика.
3. Методика розрахунку середньооблікової чисельності працівників.

4. Поняття календарного графіка робіт і показники вимірювання сезонності.

5. Принципи раціональної організації праці в трудовому колективі сільськогосподарського підприємства.

6. Поняття трудового колективу.

7. Що є основою організації трудових колективів?

8. Які є види поділу праці?

9. Сутність і економічне значення кооперації праці.

10. Форми організації трудових колективів.

11. Сутність методики визначення розмірів трудових колективів.

ТЕМА 6. ОРГАНІЗАЦІЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗАСОБІВ ВИРОБНИЦТВА В АГРАРНИХ ФОРМУВАННЯХ

6.1. Характеристика засобів виробництва сільськогосподарської продукції

У сільськогосподарському виробництві важливе місце займають засоби виробництва - знаряддя і предмети праці, які беруть безпосередню участь у створенні продукції. Вони будучи складовим елементом продуктивних сил, визначають ступінь розвитку матеріально-технічної бази сільськогосподарських підприємств, від структури та ефективності використання якої значною мірою залежать кінцеві результати діяльності суб'єктів господарювання в аграрній сфері. Засоби виробництва поділяють на основні й оборотні виробничі фонди. Основні виробничі фонди (як грошовий вираз знарядь праці) беруть багатократну участь у процесі сільськогосподарського виробництва, зберігаючи при цьому свою натурально-речову форму.

Зростання й удосконалення засобів виробництва забезпечують підвищення технічної оснащеності та продуктивності праці.

Для обліку та планування відтворення основних фондів підприємства їх класифікують за рядом груповальних ознак: функціональне призначення (виробничі та невиробничі), галузева ознака (основні засоби промисловості, основні засоби сільського господарства та ін.), речово – натуральний склад (будівлі, споруди та ін.), приналежність (власні, орендовані), використання (знаходяться в експлуатації, знаходяться на консервації).

Основні фонди залежно від функцій, що вони виконують у виробничому процесі, поділяються за речово – натуральним складом на такі групи:

- 1) земельні ділянки;
- 2) капітальні витрати на поліпшення земель;
- 3) будівлі;
- 4) споруди;
- 5) передавальні пристрої;
- 6) робочі і силові машини та обладнання;
- 7) транспортні засоби;
- 8) робоча та продуктивна худоба;
- 9) багаторічні насадження;
 - 10) інструмент;
 - 11) виробничий і господарський інвентар;
 - 12) інші основні засоби.

Оборотні фонди представлені предметами праці. Вони беруть участь у процесі виробництва протягом лише одного виробничого циклу, втрачаючи при цьому натурально-речову форму і повністю передають свою вартість на заново створювану продукцію.

Специфічною особливістю сільського господарства є те, що окремі види засобів виробництва можуть докорінно змінювати свою функціональну роль у процесі виробництва. Наприклад, основне стадо корів - це елемент основних виробничих засобів, функціональна роль якого полягає у відтворенні поголів'я і виробництві предметів праці (молоко). Але при вибравовці молочного стада корів і ставленні їх на відгодівлю відбувається зміна функціональної ролі цих основних засобів у процесі виробництва, тобто вони вже стають оборотними фондами з іншим характером обороту.

Економічна роль основних виробничих фондів полягає в тому, що вони є мірилом розвитку науково-технічного прогресу в сільському господарстві, формують ступінь комплексної механізації та автоматизації аграрного виробництва, забезпечують якісне і своєчасне виконання сільськогосподарських робіт, визначаючи тим самим продуктивність праці в даній галузі.

Залежно від цільового призначення основні фонди поділяють на основні виробничі і основні невиробничі. Основні виробничі фонди беруть безпосередню участь у процесі виробництва і формуванні собівартості та вартості сільськогосподарської продукції. На них припадає переважна частка основних фондів аграрних формувань (до 85-90 %).

Основні невиробничі фонди не беруть участі в процесі виробництва, а формують соціальні умови життя сільського населення. Тому рівень забезпечення ними опосередковано впливає на результати виробничої діяльності. До цих фондів належать фонди житлово-комунального господарства і побутового обслуговування, охорони здоров'я тощо.

Аграрні формування, крім сільськогосподарської, можуть виробляти й інші види продукції, займатися торгівлею, будівництвом тощо. Тому основні виробничі фонди цих підприємств не є однорідними за їх функціональною роллю і їх поділяють на:

а) виробничі фонди сільськогосподарського призначення (будівлі, споруди, передавальне обладнання, робочі і силові машини та обладнання, вимірювальні і регулюючі прилади, обчислювальна техніка та програмні засоби до неї, транспортні засоби, інструмент, виробничий і господарський інвентар, робоча і продуктивна худоба, багаторічні насадження, внутрішньогосподарські дороги, мости та інші

основні засоби). Названі основні виробничі фонди можуть об'єднуватися в три групи: фонди рослинництва, тваринництва і загальногосподарського призначення;

б)виробничі фонди несільськогосподарського призначення (промислово-виробничі і будівельні фонди, фонди торгівлі і громадського харчування).

Згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 7 (П(С)БО 7) до основних засобів відносять матеріальні активи, які сільськогосподарське підприємство утримує і використовує з метою одержання певної господарської вигоди, строк корисного використання (експлуатації) яких складає більше одного року (або операційного циклу, якщо він довший за рік).

На основі даних про первісну вартість основних виробничих фондів визначають по кожному підприємству такі важливі економічні показники, як фондооснащеність виробництва і фондоозброєність праці. Фондооснащеність - це відношення вартості основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення до площі сільськогосподарських угідь, а фондоозброєність - це відношення вартості основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення до середньорічної кількості працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві.

На ефективність сільськогосподарського виробництва істотний вплив має структура основних виробничих фондів (відсоткове співвідношення окремих складових елементів цих фондів у їх загальній вартості).

При оцінці структури основних виробничих фондів необхідно враховувати, що їх структурні елементи істотно відрізняються за функціональною роллю в процесі виробництва, а тому не з однаковою активністю впливають на кінцеві результати господарювання. За інших однакових умов вищих результатів досягають ті аграрні формування, які краще оснащені активними основними виробничими фондами, а саме: силовими і робочими машинами, транспортними засобами, продуктивною худобою, багаторічними культурними насадженнями.

Важливо також встановлювати раціональне співвідношення між окремими структурними елементами основних фондів і насамперед між тими з них, ефективність використання яких взаємозумовлена. Наприклад, силовими і робочими машинами; будівлями, спорудами і продуктивною худобою; площею багаторічних насаджень і потрібними складськими приміщеннями та плодосховищами.

Структура основних фондів змінюється як у динаміці, так і залежно від спеціалізації підприємства. Внаслідок цього оптимальний рівень фондооснащеності і раціональна структура даних фондів має встановлюватися для конкретного аграрного формування відповідно до його виробничого напрямку, досягнутого рівня інтенсивності сільськогосподарського виробництва.

Облік і планування основних фондів здійснюються в натуральній та вартісній формах. При оцінці основних фондів у натуральній формі відповідно встановлюється кількість машин, їх продуктивність, розмір виробничих площ тощо. Ця інформація необхідна для розрахунку виробничої потужності підприємства, планування його виробничої програми, резервів підвищення продуктивності обладнання.

Вартісна оцінка необхідна для правильного визначення загального обсягу основних фондів, їх динаміки і виробничої структури, розрахунку економічних показників господарської діяльності підприємства за певний період.

У зв'язку з тривалим функціонуванням та поступовим зносом засобів праці, постійною зміною умов їх відтворення використовується кілька видів оцінки основних фондів.

Вартість основних засобів (фондів) поділяється на: балансову, первісну та відновлювальну.

Балансова вартість основних фондів підприємства – це вартість, за якою вони включаються до балансу після вирахування суми нарахованого зносу.

Первісна або початкова вартість основних фондів - це їх фактична вартість на момент введення в дію чи придбання, яка крім оптової ціни, включає також витрати на транспортування й установку на місці використання, або ж це собівартість основних засобів за фактичними витратами на їх придбання, спорудження та виготовлення.

Відновлювальна вартість основних фондів враховує ті самі витрати, що й первісна вартість, але за сучасними цінами і умовами виробництва. Внаслідок цього між первісною (початковою) та відновлювальною вартістю основних фондів виникає розбіжність, яка ускладнює облік та поточне регулювання процесу їх відтворення, правильного розрахунку відповідних економічних показників діяльності підприємства. Тому для забезпечення порівнянності вартісної оцінки основних фондів періодично проводиться їх переоцінка за відновлювальною вартістю.

Первісна та відновлювальна вартість основних фондів становлять їх повну вартість, за якою вони рахуються на балансі підприємства протягом всього періоду функціонування. Зміна первісної (відновлювальної) вартості основних засобів проводиться у випадках індексації їх первісної вартості відповідно до чинного законодавства, а також при добудівлі, дообладнанні, реконструкції, частковій ліквідації відповідних об'єктів та модернізації, яка призвела до додаткового укомплектування основних засобів.

Залишкова вартість основних фондів характеризує їх реальну вартість, тобто не перенесену на вартість виготовленої продукції (робіт, послуг). Вона визначається як різниця між повною первісною (відновлювальною) вартістю та сумою зносу основних фондів за весь період експлуатації.

Ліквідаційна вартість – це вартість реалізації основних фондів після завершення строку їх експлуатації.

Для визначення первісної (балансової) вартості основних виробничих фондів на початок планового року потрібно враховувати абсолютні величини їх введення в дію та вибуття протягом звітного року.

Як просте, так і розширене відтворення основних виробничих фондів відбуваються в безперервному процесі здійснення його різних взаємопов'язаних форм, а саме: ремонт, модернізація та заміна окремих засобів праці чи їх елементів; технічне переозброєння, реконструкція і розширення діючих та спорудження нових виробничих об'єктів. Необхідною передумовою процесу відтворення основних фондів є постійний облік ступеня їх зносу та амортизації.

У процесі виробництва основні засоби набувають фізичного (матеріального) та економічного (морального) зношення. Фізичне зношення виникає, по-перше, в процесі використання засобів праці, коли їх робочі органи внаслідок тертя втрачають свої якості, деформуються та руйнуються. Друга форма його прояву пов'язана з недостатнім використанням засобів праці, коли під дією природних факторів і часу металеві вузли і механізми машин і знарядь іржавіють та втрачають свої якості пластмасові і гумові частини. Внаслідок фізичного зношення знижується продуктивність засобів праці і зрештою вони стають непридатними для використання в аграрній сфері.

Щодо морального зношення, то воно, по-перше, має місце тоді, коли вартість виробництва засобів праці, а отже, і їх ціна знижуються в результаті зростання продуктивності праці в промисловості. Тому раніше придбані за вищими цінами аналогічні засоби праці ніби

втрачають частину своєї вартості, а їх власники через це вироблятимуть дещо дорожчу продукцію, ніж ті, хто придбав цей засіб праці за нижчу ціну. Друга форма морального зношення проявляється тоді, коли замість існуючих засобів праці, промисловість починає виробляти нові, більш продуктивні, а тому перші використовувати стає економічно не вигідно.

Відтворення основних засобів - це процес їх виробничого використання, зносу, амортизації, підтримки в робочому стані шляхом здійснення ремонтів і відновлення в натурі. Особливо важливе значення в цьому процесі має амортизація.

Амортизація - це економічний процес, що кількісно відображає втрату основними засобами своєї вартості, яка амортизується, та її систематичне перенесення на заново створену продукцію (виконану роботу, надану послугу) протягом строку їх корисного використання.

В сільськогосподарських підприємствах України впроваджено нарахування економічної амортизації згідно з П(С)БО7 і податкової (фіскальної) амортизації відповідно до вимог Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» (1997р.). Економічна амортизація нараховується з метою визначення сум амортизаційних відрахувань, що включаються в собівартість продукції як елемент операційних витрат, а отже, вона дає змогу відобразити реальне знецінення основного капіталу в процесі виробництва та розрахувати реальний прибуток підприємства. Метою нарахування податкової амортизації є створення додаткового фінансового джерела для відшкодування основних засобів за рахунок зменшення оподаткованого прибутку.

Амортизація основних засобів (економічна амортизація) нараховується, згідно з П(С)БО7, із застосуванням таких методів:

1) прямолінійний, за якого річна сума амортизації (Ар) визначається за формулою:

$$A = (V_p \times N_a) : 100, \quad (6.1)$$

де V_p - вартість, яка амортизується; T - нормативний строк функціонування основних засобів.

Амортизаційні відрахування здійснюються за відповідними нормами, які становлять їх щорічний розмір у відсотках до балансової вартості основних фондів. Норму амортизації (N_a) основних засобів розраховують за формулою:

$$N_a = (V_p - V_l) \times 100 : T_n \times V_l, \quad (6.2)$$

За прямолінійного методу вартість, що амортизується, переноситься щорічно на заново створювану продукцію (роботу,

послуги) однаковими частками протягом нормативного строку використання основного засобу;

2) метод зменшення залишкової вартості, за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості основних засобів на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації. Річна норма амортизації (у відсотках) розраховується як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років строку експлуатації основних засобів з результату від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість за формулою:

$$A_p^{(3)} = 3B \cdot \left(1 - \sqrt[3]{\frac{ЛВ}{ПВ}}\right), \quad (6.3)$$

де $3B$ — залишкова вартість основного засобу на початок звітного періоду; $ЛВ$ — ліквідаційна вартість основного засобу; $ПВ$ — його первісна вартість. Вираз $1 - \sqrt[3]{\frac{ЛВ}{ПВ}}$ - це річна норма амортизації, що розраховується згідно з вимогами даного методу;

3) метод прискореного зменшення залишкової вартості основного засобу. Річна сума амортизації при цьому визначається за яким річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості основних засобів на початок звітного року або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації та річної норми амортизації. Річна норма амортизації (у відсотках) розраховується як різниця між одиницею та результатом кореня ступеня кількості років строку експлуатації основних засобів з результату від ділення ліквідаційної вартості об'єкта на його первісну вартість за формулою:

$$A_p^{(II)} = 3B \cdot N_a \cdot K_p, \quad (6.4)$$

де N_a — річна норма амортизації, розрахована прямолінійним методом; K_p - коефіцієнт прискорення, який дорівнює двом;

4) кумулятивний, за яким річна сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується, та кумулятивного коефіцієнта:

$$A = B_a \cdot K_i \quad (6.5)$$

де B_a – вартість, яка амортизується (дорівнює різниці між первісною і ліквідаційною вартістю); K_i – кумулятивний коефіцієнт звітного періоду.

Кумулятивний коефіцієнт розраховується діленням кількості років, що залишаються до кінця очікуваного строку використання

об'єкта основних засобів, на суму числа років його корисного використання (експлуатації):

$$K_i = \frac{T_a}{\sum T_n}, \quad (6.6)$$

де T_a – кількість років, що залишаються до кінця очікуваного використання об'єкта; $\sum T_n$ – сума числа років його експлуатації (наприклад, якщо строк експлуатації дорівнює 5 рокам, то сума чисел становить $-1 + 2 + 3 + 4 + 5 = 15$);

5) виробничий, за яким місячна сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) та виробничої ставки амортизації:

$$A_m = O_{vm} \cdot C_{va}, \quad (6.7)$$

де A_m – місячна сума амортизації; O_{vm} – фактичний обсяг робіт (послуг) за місяць; C_{va} – виробнича ставка амортизації.

Виробнича ставка амортизації обчислюється діленням вартості, яка амортизується, на загальний обсяг продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта основних засобів:

$$C_{va} = \frac{V_a}{O_{pl}}, \quad (6.8)$$

Згідно чинного законодавства України сільськогосподарські підприємства можуть самостійно обирати метод амортизації того чи іншого основного засобу.

Відповідно до Закону України “Про оподаткування прибутку підприємств” амортизації підлягають витрати на: придбання основних фондів та нематеріальних активів для власного виробничого використання включаючи витрати на придбання племінної худоби та придбання, закладення і вирощування багаторічних насаджень до початку плодоношення; самостійне виготовлення основних фондів для власних виробничих потреб включаючи витрати на виплату заробітної плати працівникам, які були зайняті на виготовленні таких основних фондів; проведення всіх видів ремонту, реконструкції, модернізації та інших видів поліпшення основних фондів; придбання, ремонт і модернізацію легкового автотранспорту лише юридичними особами, основною діяльністю яких є надання платних послуг з перевезення сторонніх громадян (таксомоторні парки) та послуг з

надання легкового автотранспорту в оренду (прокат) стороннім громадянам і організаціям; поліпшення якості земель, не пов'язаних з будівництвом.

Не підлягають амортизації витрати на: придбання і відгодівлю продуктивної худоби; вирощування багаторічних плодоносних насаджень; придбання основних фондів або нематеріальних активів з метою їх подальшої реалізації іншим платникам податку чи їх використання у виробництві (будівництві, спорудженні) інших основних фондів, призначених для подальшої реалізації іншим платникам податку; утримання основних фондів, що знаходяться на консервації.

Відповідно до Закону амортизацію не нараховують по будівлях, спорудах, їх структурних компонентах та передавальних пристроях під час проведення капітального ремонту, реконструкції, модернізації та перебування на консервації.

Як правило, нарахування амортизації незалежно від обраного методу (крім виробничого) проводиться щомісячно. Для визначення місячної суми амортизації потрібно річну суму амортизації поділити на 12. Нарахування амортизації починається з першого числа місяця, що настає за місяцем введення основного засобу в експлуатацію, а припиняється починаючи з місяця, наступного за місяцем його вибуття. Втрати від зменшення корисності основного засобу включаються до складу витрат звітного періоду, і водночас на їх величину збільшується сума його зносу.

Законом України „Про оподаткування прибутку підприємств” (1997р.) передбачено й визначення амортизації в цілях оподаткування, яке здійснюється двома методами:

1) метод зменшеного залишку первісної вартості певних груп основних засобів;

2) метод прискореної амортизації, який застосовується підприємствами для третьої групи основних засобів. Так, за перший рік експлуатації основного засобу погашається 15 % первісної вартості, другий — 30, третій — 20, четвертий — 15, п'ятий — 10 і за шостий і сьомий роки — по 5 %.

Про стан основних виробничих фондів аграрного формування свідчать такі показники: 1) коефіцієнт зношення (K_z - відношення суми зношення до первісної вартості основних засобів) і 2) коефіцієнт придатності (K_p - частка від ділення первісної вартості засобів за вирахуванням усієї суми зношення на їх первісну вартість або ж $K_p = 1 - K_z$). Чим вищий коефіцієнт придатності і менший коефіцієнт зношення, тим кращі умови має аграрне формування для більш

раціонального використання основних засобів у виробництві рослинницької і тваринницької продукції.

В умовах ринкових відносин особливої актуальності набуває питання підвищення економічної ефективності використання основних виробничих фондів сільського господарства, яка характеризується такими економічними показниками:

1) фондовіддача (відношення вартості виробленої продукції до первісної середньорічної вартості основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення);

2) фондомісткість (є зворотним показником фондовіддачі, що вказує скільки основних виробничих фондів припадає на виробництво однієї гривні валової продукції);

3) норма прибутку, яка є узагальнюючим показником ефективності використання основних і оборотних фондів і являє собою відсоток суми прибутку підприємства на 1 грн. вартості основних і оборотних фондів.

Важливим напрямом поліпшення використання виробничих ресурсів є встановлення оптимального співвідношення між основними й оборотними фондами з урахуванням виробничого напрямку аграрних формувань, ступеня розвитку їх головної галузі і досягнутого ними рівня фондооснащеності основними виробничими фондами.

Нестача оборотних фондів, особливо кормів, пального, добрив, отрутохімікатів, запасних частин тощо знижує ефективність використання основних фондів і негативно позначається на кінцевих результатах господарювання аграрних формувань.

Кращих результатів досягають ті аграрні формування, які своєчасно технічно переозброюють виробництво, впроваджуючи нову, більш продуктивну й економічну техніку. Особливе значення для поліпшення використання основних виробничих фондів і підвищення ефективності аграрного виробництва має застосування нових технологій вирощування сільськогосподарських культур, утримання худоби і переробки сільськогосподарської сировини. З цією метою необхідно також поглиблювати спеціалізацію і комбінування виробництва, впроваджувати прогресивні форми організації й оплати праці, підвищувати кваліфікацію кадрів та їх відповідальність за раціональне використання закріпленої за ними техніки, тобто переходити до ведення сільськогосподарського виробництва на інноваційній основі.

6.2. Організація ефективного використання машинно-тракторного парку в сільськогосподарських підприємствах

Особливу роль в господарській діяльності аграрних формувань відіграють технічні засоби виробництва, зокрема трактори, за допомогою яких виконуються майже всі мобільні польові роботи, пов'язані з вирощуванням сільськогосподарських культур (оранка, посів, догляд за посівами, збирання врожаю). Крім того, трактори широко використовуються для обслуговування тваринницьких галузей і на транспортних роботах.

Номенклатура технічних засобів виробництва визначається спеціалізацією сільськогосподарського підприємства, природно-економічними умовами господарювання, структурою посівних площ та технологією вирощування культур, які вимагають певного набору в систем машин.

Під системою машин розуміють поєднання окремих взаємодоповнюючих тягових та робочих машин, що забезпечують комплексну механізацію виробничих процесів в основних галузях сільськогосподарського виробництва. Від рівня його оснащення високопродуктивною технікою і раціонального її використання залежить ефективність господарської діяльності підприємств.

Організаційно-економічні вимоги до системи машин ґрунтуються на забезпеченні при їх використанні технологічних параметрів виконання виробничих операцій та створенні відповідних умов праці на робочому місці, які б відповідали вимогам санітарно-гігієнічних, психофізіологічних і естетичних нормативів.

Потребу в тягових і робочих машинах визначають на підставі обсягів робіт та строків їх виконання згідно з технологічними картами вирощування сільськогосподарських культур по марках тракторів, комбайнів і робочих машин, які входять до складу агрегатів. При цьому враховують врожайність культур, валовий збір, норми виробітку, дані паспортизації полів, плановий обсяг механізованих робіт та строки їх виконання, продуктивність певних агрегатів.

Ступінь забезпечення аграрних формувань тракторами визначається діленням їх фактичної наявності на нормативну потребу, яка розраховується різними методами. Найбільш поширеним серед них є метод визначення потреби в тракторах за найбільш напруженими робочими періодами виконання сільськогосподарських робіт. При використанні цього методу потребу в тракторах розраховують як в умовних одиницях, використовуючи обсяг робіт в

умовних еталонних гектарах, так і у фізичних – за марками тракторів з урахуванням найбільш напружених періодів польових робіт (для тракторів загального призначення у більшості регіонів України це оранка на зяб, а для універсально-просапних тракторів – це періоди обробітку просапних культур і збирання трав).

Фізичні трактори переводяться в умовно-еталонні за відповідними коефіцієнтами, що визначені, виходячи з нормативного змінного виробітку. За умовно-еталонний приймається трактор класу 3 т (ДТ-75, Т-74, Т-75) з нормативним виробітком 7 га. Звідси, трактор Т-150 з нормативним змінним виробітком 11,6 га матиме коефіцієнт для переведення $11,6 : 7 = 1,65$, Т-100М - відповідно 10,2 і 1,34, МТЗ-52Л - 4,1 і 0,58, Т-16 - 1,4 і 0,2 та ін.

За умовно-еталонний гектар приймається оранка 1 га за умов питомого опору $0,5 \text{ кг/см}^2$, глибина оранки - 20-22 см, швидкості руху агрегату - 5 км/год., на полі прямокутної конфігурації, при довжині гону 800 м; агрофон - стерня зернових культур при вологості 20-22%; рельєф рівний (кут нахилу до 1°); кам'янистість і перекопи відсутні.

Щодо умовно-еталонних гектарів, то їх визначають множенням кількості виконаних нормо-змін трактором відповідної марки на його змінний еталонний виробіток. Останній розраховують по кожній марці тракторів множенням коефіцієнта для переведення цієї марки трактора в умовно-еталонний на тривалість зміни в годинах. Наприклад, тривалість зміни становить 7 год, а робота виконується трактором Т-100, то його змінний еталонний виробіток дорівнюватиме 9,38. Якщо протягом року цим трактором виконано 215 нормо-змін, його річний виробіток становитиме 2017 умовно-еталонних гектарів. При цьому кількість нормо-змін визначають діленням фактично виконаного обсягу робіт за робочу зміну на змінну норму виробітку. Якщо ж трактором виконується почасова робота, то кількість нормо-змін визначається діленням відпрацьованого часу на 7 год.

Загальну потребу в тракторах, комбайнах та інших машинах можна визначити за формулою:

$$K=O / H \times \Gamma \times D \times K_{\text{тг}} \quad (6.9)$$

де К – кількість необхідних тракторів (машин), одиниць; О - обсяг робіт в умовних еталонних га; Н - норма виробітку, умовних еталонних га/ год.; Г - кількість годин роботи протягом доби; Д - кількість днів роботи; $K_{\text{тг}}$ - коефіцієнт технічної готовності.

При визначенні потреби у сільськогосподарській техніці за марочним складом тракторів (комбайнів) використовують обсяги

робіт, що виконуються певною маркою в напружений період. Відповідний розрахунок здійснюють за формулою:

$$K_M = O / H_{3M} \times K_{3M} \times D \times K_{ТГ} \times K_{Му} \quad (6.10)$$

де K_M – кількість тракторів (машин) необхідних марок, одиниць; O - обсяг робіт в умовних еталонних (фізичних) гектарах у напружений період для даної марки, га; H_{3M} - змінна норма виробітку, га; K_{3M} - коефіцієнт змінності; D - кількість робочих днів у напруженому періоді; $K_{ТГ}$ - коефіцієнт технічної готовності; $K_{Му}$ - коефіцієнт використання напруженого періоду за метеорологічними умовами, %.

Основними напрямками раціональної організації використання машино-тракторного парку в аграрних формуваннях є: встановлення його раціональної структури, забезпечення тракторів необхідним шлейфом робочих машин і знарядь, раціональне комплектування тракторних агрегатів та їх двозмінна робота, розробка маршрутів руху агрегатів та їх групова робота, підвищення кваліфікації механізаторів та вдосконалення їх матеріального стимулювання за кращі результати роботи, поліпшення технічного обслуговування і проведення своєчасних та якісних ремонтів, удосконалення організації виробничих процесів.

У кожному сільськогосподарському підприємстві необхідно підвищувати змінну продуктивність тракторних агрегатів шляхом повного використання конструктивної ширини захвату агрегату, раціонального формування середньозмінної швидкості його руху і робочого часу зміни.

Забезпечення аграрного формування комбайнами і досягнутий рівень їх використання істотно впливають на валовий збір сільськогосподарських культур, оскільки запізнення із збиранням призводить до значних втрат вирощеного врожаю. Так, наприклад, втрати зерна досягають 25-30 % при запізненні зі збиранням зернових колосових на 10-12 днів.

Потребу в робочих машинах та знаряддях для комплектування тракторних агрегатів також визначають за напруженим періодом польових робіт. Наприклад, потребу в культиваторах встановлюють за найбільш напруженим періодом підготовки ґрунту до сівби, в сівалках – за обсягом і строками сівби, у плугах загального призначення – за обсягом і строками оранки на зяб тощо. З цією метою використовують наступну формулу:

$$K_{Ma} = O / D \times H_{3M} \times K_{3M} \quad (6.11)$$

де K_m – кількість машин (агрегатів), одиниць; O - обсяг робіт певного виду, га; D - кількість робочих днів у напруженому періоді; N_{zm} - змінна норма виробітку, га; K_{zm} - коефіцієнт змінності.

Як відомо, специфіка сільськогосподарського виробництва зумовлює високий рівень транспортосемкості аграрної галузі, що визначається шляхом ділення обсягу транспортних робіт у тоннах перевезеного вантажу й окремо в тонно-кілометрах на площу ріллі.

Транспортні роботи поділяють на:

- внутрішньобригадні - перевезення робітників виробничих підрозділів; підвезення тари, добрив, насіння на поля; перевезення продукції до місць сортування, пакування та ін.;

- внутрішньогосподарські - перевезення продукції з полів та ферм до місць доробки, переробки, зберігання;

- позагосподарські - перевезення вантажів на заготівельні і переробні підприємства, елеватори або завезення засобів виробництва, що використовуються в господарській діяльності.

В аграрних формуваннях обсяг вантажів у тоннах визначають за технологічними картами вирощування сільськогосподарських культур і виробництва продукції тваринництва з одночасним урахуванням перевезень різних матеріалів, мінеральних добрив, нафтопродуктів, палива та ін.

Обсяг транспортних робіт у тонно-кілометрах, або вантажооборот обчислюють множенням обсягу вантажоперевезень у тоннах на середньозважену відстань перевезень, яку визначають на основі звітних даних. При плануванні цього показника враховують також можливі зміни у вантажопотоках. Обсяг вантажоперевезень у тоннах і вантажооборот у тонно-кілометрах в конкретному аграрному підприємстві залежить від площі землекористування, рівня врожайності сільськогосподарських культур і продуктивності тварин, спеціалізації господарства, його віддаленості від переробних підприємств і заготівельних організацій, залізничної станції та інших робіт. На потребу в транспортних засобах істотний вплив має такий фактор, як клас вантажів. Розрізняють п'ять таких класів. До першого класу належать вантажі, які забезпечують 100 % використання вантажопідйомності (зерно, крім вівса і кукурудзи в качанах, картопля свіжа, борошно, фрукти свіжі в ящиках, камінь, цемент, добрива мінеральні тощо), до другого - з використанням вантажопідйомності на 99-71 % (вовна пресована, зелень городня в ящиках, капуста свіжа, комбікорми, кукурудза в качанах, сіно і солома пресовані, насіння соняшнику та ін.), до третього - на 70-51 % (вовна непресована, молоко свіже в бідонах і автоцистернах, нафтопродукти, силосна маса,

тютюн, худоба домашня велика тощо), до четвертого - на 50-41 % (зелень городня навалом, кокони шовкопряда, розсада овочева без упаковки, худоба домашня дрібна тощо), до п'ятого класу – вантажі, які забезпечують використання вантажопідйомності менше ніж на 41 % (бавовна).

Як правило, транспортні роботи в сільськогосподарських підприємствах виконуються такими видами транспорту: автомобільним, тракторним, гужовим і в незначних обсягах - трубопровідним (водопроводи, молокопроводи). Співвідношення між окремими видами транспорту і розподіл обсягу перевезень за видами транспортних засобів устанолюються у кожному аграрному фрмуванні з урахуванням таких факторів, як клас вантажу, дорожні умови, відстань перевезень, терміновість, погодні умови, спосіб виконання вантажно-розвантажувальних робіт, технологія виробництва сільськогосподарської продукції. За інших однакових умов критерієм вибору транспортного засобу є мінімізація витрат з розрахунку на тонну перевезеного вантажу.

Для перевезення великих партій вантажів на далеку відстань доцільно використовувати бортові автомобілі підвищеної вантажопідйомності. Особливо ефективним є застосування автомобілів з причепами, які дають змогу підвищити їх продуктивність на 45—55 % і знизити собівартість перевезень на 25 %. На короткі відстані, особливо для перевезення сипучих вантажів, економічно вигідніше використовувати автомобілі-самоскиди. Для внутрішньогосподарських перевезень, особливо вантажів III і IV класів, найкраще використовувати тракторні поїзди.

В сучасних умовах найбільш ефективним є застосування автомобілів вантажопідйомністю 4-6 т. Гужовий транспорт господарствам доцільно використовувати для перевезення разових вантажів на невеликі відстані.

Вибір транспортного засобу повинен здійснюватися і з орієнтацією на досягнення якісних показників транспортного обслуговування, головними з яких є перевезення вантажів вчасно, без втрат і повнота виконання замовлень на транспортні перевезення.

Необхідну кількість транспортних засобів відповідного виду ($K_{тр}$) можна визначити за формулою:

$$K_{тр} = O / P_{рзм} \times K_{зм} \times Д \quad (6.12)$$

де O - обсяг вантажоперевезень для певного виду транспорту, т (т-км); $P_{рзм}$ - продуктивність даного виду транспортних засобів, т (т-км); $K_{зм}$ - коефіцієнт змінності; $Д$ - кількість днів перевезень.

Середньорічна потреба в тракторних причепах визначається діленням обсягу відповідних перевезень у тоннах на річну продуктивність причепів з розрахунку на тонну їх вантажопідйомності.

Рівень використання автотранспорту характеризують показники: а) інтенсивності (коефіцієнт використання автопарку, коефіцієнт технічної готовності, середня технічна швидкість, середня експлуатаційна швидкість, середня відстань перевезень тонни вантажу, середньодобовий пробіг автомобіля в кілометрах, коефіцієнт використання пробігу, коефіцієнт використання вантажопідйомності); б) продуктивності (виріток автомобілів на одну середньооблікову автомобіле-тонну, кількість тонно-кілометрів на середньооблікову автомобіле-тонну в тонно-кілометрах); в) економічності (собівартість тонно-кілометра, прямі експлуатаційні витрати на 100 км пробігу й окремо на тонну перевезеного вантажу у грн., витрати пального на 100 км пробігу й окремо на 100 ткм, витрати пального на тонну перевезеного вантажу).

Для підвищення ефективності використання транспорту в аграрних формуваннях насамперед важливо досягти раціональної технологічної структури перевезень, згідно з якою на вантажні автомобілі має припадати 50-65 % загального їх обсягу, тракторні поїзди – 30-35, гужовий транспорт - 10 %.

Організаційно-економічні вимоги до будь-яких видів транспортних засобів полягають у їх відповідності типу вантажів, можливостям раціональної організації праці та мінімуму експлуатаційних витрат.

Раціональна організація транспортних робіт в аграрних формуваннях потребує: погодженості в роботі навантажувально-розвантажувальних машин та механізмів і транспортних засобів; повного завантаження їх протягом року; раціонального комплектування агрегатів із врахуванням транспортної швидкості і вантажопідйомності машин і причепів, якісної дорожньої мережі, вдосконалення організаційних форм сільськогосподарського виробництва.

Ефективна експлуатація технічних засобів в аграрних формуваннях потребує постійної і планомірної їх забезпеченості нафтопродуктами. Витрати на них особливо на сучасному етапі господарювання складають вагомую частку в загальній сумі витрат сільськогосподарства.

Потребу в нафтопродуктах розраховують виходячи із обсягів робіт тракторів, комбайнів, автомобілів та іншої техніки і

норм витрат паливно-мастильних матеріалів. При цьому враховують їх витрати як на основну роботу, так і на обкатку машин, ремонт і технічне обслуговування тракторів та інших машин.

Розрахунок потреби в дизельному паливі для тракторів базується на:

- технологічних картах вирощування і збирання врожаю сільськогосподарських культур;
- діючих нормах виробітку і встановлених нормах витрат пального на 1 умовно-еталонний гектар по кожній марці тракторів з врахуванням нормоутворюючих факторів;
- розмірі і структурі посівних площ та машинно-тракторного парку.

Витрати пального визначають по індивідуальних і групових нормах. Індивідуальні норми передбачають витрату пального на окремі роботи по культурі. Групові норми встановлюють як середньозважені на умовно-еталонний гектар польових транспортних робіт і 1ткм транспортних робіт чи по галузі.

Потребу в автомобільному бензині для роботи вантажного автопарку визначають виходячи із: обсягу перевезень (в ткм), групових норм витрати пального на 100 ткм із врахуванням діючих надбавок на роботу в зимовий час, при роботі на малих швидкостях та ін.

Витрати пального на роботу стаціонарних двигунів визначають за їх чисельністю, потужністю і коефіцієнту використання, тривалості роботи двигуна.

На холості переїзди, обкатку, технічне обслуговування пальне планується відповідно до норм на одну машину в рік.

Потребу в мастильних матеріалах встановлюють у відсотках до основного нафтопродукту.

Постійний мінімальний запас паливно-мастильних матеріалів в сільськогосподарських підприємствах для надійної роботи технічних засобів має становити 10-15% річної потреби.

На раціональне використання нафтопродуктів значний вплив має організація їх зберігання в господарстві. Для зберігання пального і мастильних матеріалів, як правило, на центральній садибі аграрних підприємств створюють нафтобазу, а на виробничих ділянках - автозаправні колонки або пальне підвозять автозаправниками безпосередньо до місця роботи технічних засобів.

Організація технічного обслуговування і зберігання машин полягає в проведенні за графіками відповідного технічного обслуговування і ремонту (поточного, капітального) після виконання

нормативного обсягу робіт в умовно-еталонних гектарах, відпрацьованих годинах, або витраченому паливі. Своєчасне проведення технічних оглядів та ремонтів сприяє надійній роботі машинно-тракторного парку. Ремонти техніки планують відповідно до встановлених міжремонтних строків, відпрацьованих мотогодин. Здійснення техоглядів і поточних ремонтів відбувається в ремонтних майстернях аграрних підприємств. Якщо ж останні мають добре обладнані ремонтні майстерні, то тут здійснюють проведення й капітальних ремонтів сільськогосподарської техніки.

При відсутності відповідної ремонтної бази в аграрних формуваннях капітальні ремонти технічних засобів найдоцільніше проводити в спеціалізованих підприємствах системи „Украгротехсервіс” та інших ремонтних заводах за договорами.

Зберігання технічних засобів потрібно здійснювати відповідно до встановлених правил по кожному їх виду: в гаражах (автомобілі, трактори); сараях чи під навісами (комбайни, обприскувачі, сівалки та інша складна техніка); на бетонних майданчиках (грунтообробна техніка).

Рациональна організація агротехнічного сервісу передбачає наявність тісних економічно взаємовигідних взаємозв'язків між заводами-виробниками запчастин, обслуговуючими сервісними підприємствами та аграрними виробниками-споживачами цих послуг.

6.3. Організація інноваційної діяльності аграрного формування

Світовим і вітчизняним досвідом доведено, що для досягнення вищої ефективності сільськогосподарського виробництва та забезпечення конкурентоспроможності рослинницької і тваринницької продукції, аграрним формуванням потрібно здійснювати інноваційну діяльність. Тому у сучасній системі господарювання аграрного сектору України визначальною стає інноваційно-інвестиційна діяльність будь-якого сільськогосподарського товаровиробника. Це зумовлено тим, що екстенсивні фактори виробництва в умовах глобалізації світової економіки і швидкого розвитку науково-технічного прогресу сьогодні стали економічно не вигідними. Таким чином, розвиток та інтенсифікація діяльності сучасних сільськогосподарських підприємств мають базуватися переважно на нових рішеннях у галузях технології, техніки, організаційних форм і методів господарювання. Опрацювання, прийняття та реалізація таких рішень

і становлять зміст інноваційної діяльності підприємницьких структур сільськогосподарського виробництва. За своїм характером вона є однією з форм інвестиційної діяльності.

У загально-економічному розумінні інноваційні процеси, які відбуваються в галузях національної економіки, в тому числі і аграрному секторі, є сукупністю прогресивних, якісно нових змін, що безперервно виникають у часі та просторі, і спрямовані на досягнення вищих економічних результатів суб'єктами господарювання.

Результатом інноваційних процесів є новини, тому використання їх у господарській практиці визнається за нововведення. Ці (інноваційні) процеси започатковуються певними галузями науки, а своє застосування знаходять у сфері виробництва, сприяючи тим самим прогресивним змінам останнього щодо підвищення конкурентоспроможності.

З огляду на можливості застосування в аграрній сфері інновації поділяються на: 1) техніко-технологічні - нові технології, машини і устаткування, сорти рослин та ін.; 2) організаційні - нові методи і форми організації підприємств та об'єднань; 3) економічні - методи господарського управління наукою, виробництвом та іншими сферами діяльності через реалізацію функцій прогнозування і планування, фінансування, ціноутворення, мотивації та оплати праці, оцінки результатів діяльності; 4) соціальні - різні форми активізації людського фактора, включаючи нові форми професійної підготовки персоналу, стимулювання його творчої діяльності, тощо; 5) юридичні - нові та удосконалені закони й різноманітні нормативно-правові акти, що визначають і регулюють усі види діяльності сільськогосподарських підприємств.

Використання нововведень становить сутність інноваційної діяльності будь-якого суб'єкта господарювання. Керуючись цим інноваційною слід вважати діяльність сільськогосподарського підприємства, яка на основі маркетингових досліджень ринку агропродовольчої продукції включає техніко-технологічні, організаційно-економічні та інші нововведення, формування інвестиційної політики та стратегії, визначення інвестиційних ресурсів та реальне інвестування новин і нововведень для конкурентоспроможного спроможного виробництва рослинницької і тваринницької продукції.

При цьому інноваційна діяльність певного аграрного формування можлива лише за умови достатніх інвестиційних ресурсів. Тому на сучасному етапі господарювання в сільському

господарстві пріоритетного значення набуває активне здійснення інноваційно-інвестиційної діяльності за конкретними напрямками.

За впливом на ефективність сільськогосподарського виробництва всі новини та нововведення можна об'єднати у дві групи - локальні (поодинокі, окремі) та глобальні (великомасштабні).

До локальних новин та нововведень належать такі, як: окремі прогресивні зміни в технології сільськогосподарського виробництва, поліпшення окремих техніко-експлуатаційних параметрів техніки, вдосконалення організації виробництва рослинницької і тваринницької продукції тощо. Вони зумовлюють еволюційні перетворення в діяльності сільськогосподарських підприємств і через це не справляють якогось істотного впливу на ефективність їх функціонування та розвитку. Глобальні ж новини та нововведення, які є принципово новими, кардинально підвищують організаційно-технічний рівень сільськогосподарського виробництва, а завдяки цьому забезпечують суттєві позитивні зрушення в економічних і соціальних процесах.

Між окремими видами інновацій є певний взаємозв'язок. Так, техніко-технологічні новини в аграрній сфері призводять до відповідних організаційних нововведень в сільськогосподарських підприємствах, які в свою чергу потребують певних змін в економічному механізмі виробничої діяльності суб'єктів господарювання.

Найбільш вагомий вплив на результативність (ефективність) виробничо-господарської діяльності сільськогосподарського підприємства мають техніко-технологічні та організаційні інновації. Інші ж нововведення впливають на сільськогосподарське виробництво опосередковано, тобто через ефективність нових організаційно-технічних рішень.

Техніко-технологічні інновації передбачають: 1) подальшу комп'ютеризацію агропромислового виробництва, створення нових і вдосконалення існуючих систем машин для виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції; 2) розробку ресурсо-, водо- та енергозберігаючих технологій, теорії і методів програмування врожаїв сільськогосподарських культур і продуктивності тварин на основі нових технологічних рішень; 3) розробку нових безпечніших для людей і навколишнього середовища видів мінеральних добрив і хімічних засобів захисту рослин і тварин, більш досконалих способів їх зберігання і внесення, обґрунтування методів найповнішого використання поживних речовин з мінеральних добрив та ґрунту і зростання на цій основі економічного ефекту з розрахунку на

одиницю витрат виробництва; 4) подальший розвиток селекції, генної інженерії, розробку нових біотехнологій, більш широке використання вермикультури, тощо.

В плані посилення впливу нових техніко-технологічних інновацій не лише на економічні явища, а й на соціальні процеси особливо нагальною є проблема екологізації сільськогосподарського виробництва.

Особливість використання організаційних факторів розвитку як інноваційної складової для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва полягає насамперед в удосконаленні існуючих та застосуванні нових методів і форм організації виробництва й праці, елементів господарського механізму в усіх ланках управління економічною діяльністю сільськогосподарських підприємств.

Серед організаційних факторів розвитку аграрної економіки головну роль має організація виробництва виробництва рослинницької і тваринницької продукції, яка являє собою певним чином упорядковану й скоординовану в часі та просторі систему взаємодії складових виробничого процесу, тобто працівників, знарядь і предметів праці, що знаходяться в певному сільськогосподарському підприємстві. Дана система охоплює всі ланки сільськогосподарського виробництва (від робочого місця в окремому аграрному формуванні до групи підприємств, тобто об'єднання). У зв'язку з цим необхідно розрізняти локальні (ізолювані) та суспільні форми організації сільськогосподарського виробництва. Щодо перших, то вони зумовлені поодиноким поділом праці і включають: поділ та інтеграцію виробничих процесів усередині аграрного формування; кооперування окремих виробничих ланок; раціональне поєднання всіх елементів процесу виробництва в межах бригади, відділку (цеху), сільськогосподарського підприємства в цілому. Суспільні ж форми організації сільськогосподарського виробництва виникають і розвиваються внаслідок загального та часткового поділу праці. До них належать, як відомо: концентрація, деконцентрація, оптимізація розмірів виробництва в межах галузі; спеціалізація й кооперування сільськогосподарських підприємств; агропромислове комбінування виробництва, диверсифікація підприємств; розміщення (територіальна організація) аграрних виробників.

Важливою складовою організації сільськогосподарського виробництва є організація праці, що визначає технологію інтегрування окремих працівників у комбіновану робочу силу (сукупну живу працю), яка спроможна виробляти матеріальні блага у

вигляді різноманітної агропродовольчої продукції. Раціональна організація праці - це певне поєднання працівників аграрного формування у часі і просторі для досягнення найбільшої ефективності трудових процесів за умов відповідної технології та організації сільськогосподарського виробництва. Поєднання учасників трудового процесу в часі забезпечується різними формами поділу й кооперації праці, організацією обслуговування робочих місць, запровадженням раціональних режимів праці. Просторове поєднання працівників в аграрному виробництві знаходить практичне втілення в різних формах побудови виробничих підрозділів сільськогосподарського підприємства та закріпленні робітників за відповідними робочими місцями тощо.

До організаційного прогресу належать не лише вдосконалення безпосередньо процесів аграрного виробництва і праці, а й функціонування окремих або всієї сукупності елементів господарського механізму - системи управління, планування, фінансування, матеріального стимулювання, матеріально-технічного забезпечення, науково-технічного обслуговування тощо.

Постійна раціоналізація системи господарювання є важливою передумовою поліпшення організації виробничої діяльності сільськогосподарського підприємства, засобом поєднання досягнень науково-технічного та організаційного прогресу, що сприяє підвищенню ефективності аграрного виробництва через його всебічну інтенсифікацію.

Для забезпечення ефективного управління організаційним прогресом важливо своєчасно виявляти і правильно оцінювати тенденції його розвитку, прогресивні й небажані зміни у формах організації сільськогосподарського виробництва та праці, функціонуванні окремих чи всієї сукупності елементів господарського механізму аграрних формувань.

Контрольні запитання:

1. Поняття засобів виробництва аграрних формувань.
2. Наведіть класифікацію основних засобів.
3. Поняття і методи амортизації основних засобів.
4. Економічна сутність та поділ оборотних засобів сільськогосподарських підприємств.
5. Характеристика показників ефективності використання основних засобів в сільськогосподарських підприємствах.
6. Шляхи поліпшення забезпечення засобами виробництва сільськогосподарських підприємств.

7. Як визначається номенклатура технічних засобів сільськогосподарських підприємств?

8. Поняття системи машин.

9. Основні напрями раціональної організації МТП.

10. Характеристика транспортних робіт.

11. Поняття інноваційної діяльності аграрних формувань.

12. Характеристика організаційного прогресу.

13. Особливості використання організаційних факторів розвитку.

14. У чому полягає інноваційна політика сільськогосподарського підприємства?

15. Суспільні форми організації сільськогосподарського виробництва.

ТЕМА 7. НОРМУВАННЯ ПРАЦІ В РОСЛИНИЦЬКИХ ГАЛУЗЯХ

7.1. Поняття нормування і види норм. Принципи та методи нормування праці

Нормування праці в сільському господарстві та його окремих галузях є об'єктивною необхідністю за будь-яких організаційно-правових форм аграрних формувань та умов господарювання. Це обумовлено тим, що без визначення обсягів робіт при вирощуванні сільськогосподарських культур неможливо розраховувати потребу в робочій силі та фонд оплати праці, спланувати необхідну кількість технічних засобів, добрив, отрутохімікатів та інших складових аграрного виробництва, визначити наявні показники виробничо-господарської діяльності

Під нормуванням праці слід розуміти сукупність прийомів, які дозволяють раціоналізувати трудові процеси і встановити науково обгрунтовані норми праці.

Норми праці розраховують у вигляді норм виробітку, норм часу, норм обслуговування і керованості, норм чисельності і комплексних норм часу для конкретних виробничих умов з врахуванням дотримання встановлених якісних показників роботи.

Норма виробітку - це кількість роботи (в га, ц, штуках та ін.), яка повинна бути виконана одним або кількома робітниками за одиницю робочого часу (годину, зміну), а також річна норма виробництва продукції на одного робітника.

Норма часу - кількість робочого часу (в годинах, хвиликах, секундах), яку необхідно витратити на виконання одиниці роботи (га, ц, штуку та ін.).

Норма обслуговування - кількість об'єктів (машин, парників, кв.метрів теплиць, голів худоби та ін.), які повинен обслуговувати один чи кілька робітників протягом певного часу.

Норма керованості - кількість робітників або підрозділів, якими повинен керувати один чи кілька керівників (включаючи заступників керівника).

Норма чисельності - кількість робітників, які повинні обслуговувати певний об'єкт (агрегат, цех по переробці продукції та ін.) на основі чіткого розподілу їх кількості робочого часу, яку необхідно витратити на виконання обов'язків.

Комплексна норма часу - це комплекс взаємопов'язаних робіт одного технологічного призначення з розрахунку на кінцевий

укрупнений вимірювач (на одиницю площі, голову худоби чи на виробництво одиниці продукції).

Розрізняють норми праці: єдині, типові, місцеві і тимчасові.

Єдині норми належать до обов'язкових норм і використовуються в господарствах для нормування однакових видів робіт. Наприклад, навантажувально-розвантажувальні роботи, автотранспорті та ін.

Типові норми носять рекомендаційних характер і використовуються для нормування найбільш поширених видів робіт в сільськогосподарських підприємствах на основі типової технології і організації праці з урахуванням конкретних умов господарювання.

Місцеві норми застосовуються для нормування специфічних робіт конкретного аграрного формування, які не є типовими, а також у випадках, коли організаційно-технічні умови дозволяють встановлювати більш прогресивні норми порівняно з єдиними і типовими.

Тимчасові норми - це норми, що встановлюються на період освоєння сільськогосподарським підприємством нової продукції, техніки, технології, організації виробництва і праці, на які не розроблені норми і нормативи. Тривалість їх дії до 3 місяців.

Вихідними величинами, що регламентують встановлення норм, є нормативи часу на виконання окремих елементів операцій за їх складовими: швидкість руху агрегату, ширина захвату агрегату, режим роботи обладнання та ін.

До основних принципів нормування праці, положення яких слід враховувати при визначенні норм виробітку, належать:

- технічне, економічне та психофізіологічне обґрунтування норм виробітку в умовах застосування економічно вигідної технології і раціональної організації праці й при збереженні оптимальної інтенсивності праці виконавця протягом усієї робочої зміни з урахуванням різниці в продуктивності праці при входженні в роботу, в інтенсивний її період і при зниженні продуктивності внаслідок втоми;

- єдність і гнучкість при розробці норм виробітку на ідентичні роботи з урахуванням диференційованих нормоутворюючих факторів - засміченості поля, висоти травостою, фізичного стану ґрунту, його вологості тощо;

- диференціація норм праці залежно від природно-економічних і організаційно-технічних умов;

- прогресивність норм праці залежно від технології виробництва, новітності технічних засобів, раціональної організації праці, робочих місць, методів та прийомів праці;
- нормування допоміжних робіт і робіт обслуговуючого персоналу.

Метод нормування - це дослідження трудового процесу за основними його елементами та визначення способу, за допомогою якого встановлюється норма виробітку. Для розробок норм праці застосовують аналітичне (поелементне) і сумарне нормування.

Аналітичне нормування передбачає розробку норм праці на основі вивчення складових елементів робочого дня (зміни), нормоутворюючих факторів і проектування раціональної організації трудового процесу. Воно дозволяє встановлювати науково обгрунтовані прогресивні норми, які розраховані на застосування передових прийомів роботи і повне використання робочого часу із дотриманням необхідних санітарно-гігієнічних і психофізіологічних умов. Аналітичне нормування включає два методи: аналітично-експериментальний і аналітично-розрахунковий.

Аналітично-експериментальний метод полягає в тому, що норми праці розробляють в типових для даної зони умовах виробництва шляхом відповідних спостережень безпосередньо на робочих місцях.

Нормування цим методом складається із кількох послідовно виконуваних етапів роботи: а) підготовка до вивчення трудового процесу; б) організація спостереження, обробки та аналізу отриманих матеріалів; в) проектування раціональної організації трудового процесу; г) розробка нормативів і норм праці; д) виробнича перевірка норм і внесення в них необхідних коригувань; е) впровадження норм праці.

Аналітично-експериментальний метод дозволяє виявити недоліки у використанні робочої сили і засобів виробництва та здійснити заходи з правильної організації праці, спрямовані на подальше підвищення його продуктивності. Разом з тим це самий складний і трудомісткий метод, що потребує багаточисельних спостережень, замірів і розрахунків.

Аналітично-розрахунковий метод полягає в тому, що норми праці встановлюють по типових нормативах, які розраховані аналітично-експериментальним методом для кожного елемента трудового процесу і диференційовані залежно від природних та організаційно-технічних умов.

Для нормування праці цим методом в сільськогосподарському підприємстві проводять паспортизацію полів, багаторічних насаджень і тваринницьких ферм, яка передбачає вивчення і систематизацію умов виконання робіт. В рослинництві на кожну оброблювану ділянку складають відомість паспортизації. До неї записують площу ділянки, її довжину та ширину; розподіл цієї площі по класах довжини гону, кута схилу залежно від інших особливостей (кам'янистість, пересиченість перешкодами, складність конфігурації та ін.); тип ґрунту та його механічний склад. Відомості для паспортизації одержують із планів землекористування, ґрунтових карт, матеріалів землеустрою, агроґрунтових і агрогосподарчих обстежень та безпосередньо при огляді поля чи саду. На основі відомостей паспортизації по ділянках розраховують середні показники умов роботи в цілому по підприємству та його підрозділах і заповнюють відповідні відомості. Користуючись даними паспортизації, підбирають нормативи, які розроблені для аналогічних умов роботи, і по них розраховують конкретні норми праці з урахуванням врожайності сільськогосподарських культур, складу агрегатів та агротехнічних вимог до робіт, які підлягають нормуванню (норми висіву насіння, садіння саджанців, внесення добрив, глибини обробки ґрунту та ін.).

Сумарне нормування полягає в тому, що норми праці встановлюють на основі виробничого досвіду або по фактичному виробітку виконавців без вивчення складових елементів трудового процесу і нормоутворюючих факторів. Воно включає такі методи: 1) на основі власного досвіду нормувальника, коли норми праці визначають на основі досвіду та інтуїції окремих осіб, які обізнані зі змістом і трудомісткістю роботи; 2) метод аналогії (порівняння), за якого нормування здійснюється по нормах, що встановлені для інших подібних за технологією та організацією робіт; 3) дослідно-статистичний метод, за допомогою якого норму праці розраховують як середню величину фактичного виробітку кількох виконавців. Недоліком сумарного нормування є те, що робочий час враховується орієнтовно, не аналізуються фактори, що впливають на його затрати, не узагальнюються передові прийоми роботи.

7.2. Вивчення та раціоналізація трудових процесів

При вивченні та раціоналізації трудових процесів їх розчленовують на трудові прийоми, трудові дії та трудові рухи.

Трудовий рух - одноразове переміщення рук, ніг або корпусу виконавця в процесі праці.

Трудова дія - це частина прийому, яка складається із кількох цілеспрямованих дій виконавця, які виконуються без перерви.

Трудовий прийом являє собою самостійну, технологічно однорідну частину трудового процесу. Межею між прийомами є момент включення в процес або виключення із нього предмету чи знаряддя праці. Прийоми, які взаємопов'язані технологічною послідовністю, утворюють комплекс.

Операція - це закінчений елемент технологічного процесу, періодично і послідовно повторюваний у часі та просторі.

Трудовий процес являє собою цілеспрямовану сукупність впливу одного або групи робітників на предмети праці за допомогою засобів праці з метою зміни їх змісту і перетворення в іншу якість.

Процес виробництва - це сукупний процес праці людей і природних факторів щодо створення матеріальних благ, необхідних людям для задоволення своїх потреб.

Стадія виробництва - однорідна і закінчена в технологічному відношенні частина виробничого процесу, яка характеризується послідовністю зміни стану продуктів праці і організаційною послідовністю.

Для вивчення затрат робочого часу використовують три способи: хронографію (фотографію) робочого дня, хронометраж та фотохронометраж.

Хронографія (фотографія) - це спосіб вивчення використання робочого часу шляхом замірів його затрат по операціях та їх елементах у порядку послідовності їх виконання з урахуванням всіх нормоутворюючих факторів протягом усього робочого дня.

Фотографію проводять з метою одержання вихідних даних для: а) удосконалення організації праці та скорочення нерациональних затрат часу; б) встановлення нормативів часу на виконання окремих елементів трудового процесу (підготовчо-заклучні роботи, основну роботу, додаткову, особисті потреби та відпочинок протягом зміни); в) удосконалення організації трудового процесу та взаємоузгодження у виконанні робіт окремими робітниками.

Розрізняють індивідуальну і групову фотографію. Якщо виконавець (виконавці) сам фіксує затрати часу на виконання окремих укрупнених елементів, то це називають самофотографією.

При обробці результатів спостережень визначають затрати часу по кожному елементу роботи шляхом віднімання від поточного часу його значення по попередньому елементу.

Хронометраж - це спосіб вивчення використання робочого часу на виконанні окремих повторюваних елементів операції, які можуть бути розчленовані до прийомів, дій і рухів. Наприклад, визначити норматив на один поворот посівного агрегату; на встановлення однієї рослини суниці у саджалку; норматив сортування насіння зернових культур, овочів, фруктів та інші поелементні нормативи, що є основою для визначення норм виробітку на ці роботи.

Фотохронометраж - комбінований вид спостережень, що включає фотографію робочого часу і хронометраж окремих трудових прийомів або їх комплексів, що часто повторюються. Хронометражні спостереження при фотохронометражі ведуть тільки безперервним способом із визначенням обсягу виконуваної роботи. Точність хронометражних замірів має бути в межах 1 секунди.

В сільськогосподарському виробництві виконується велика кількість робіт, що вимагає різних методичних підходів до визначення норм виробітку. Проте всі вони мають і загальні риси, за яких роботи можна класифікувати по групах і розробити норму виробітку для кожної з них за відповідною методикою.

Сільськогосподарські роботи класифікують у такі групи: кінноручні; механізовані польові; механізовані стаціонарні; будівельно-ремонтні; допоміжні. Загальними рисами, притаманними роботам кожної групи при встановленні норм виробітку, є те, що вони мають єдину структуру класифікації затрат часу (підготовчо-заклучна, основна, допоміжна робота), а відмінність між ними полягає в тому, що нормоутворюючі фактори неоднакові і це повинна враховувати методика розрахунків норм і нормативів.

7.3. Нормування праці на ручних роботах в рослинництві

Розширення використання різноманітних машин у сільському господарстві веде до помітного скорочення витрат ручної праці. Але у деяких галузях (овочівництво, садівництво, виноградарство та ін.) мають місце особливо великі її затрати.

До ручних робіт у трудових процесах відносять самостійні чи допоміжні після механічної обробки, виконані за допомогою найпростіших знарядь виробництва (лопат, серпів, ножів та ін.) без залучення сторонніх джерел енергії. До таких робіт належать багато трудових операцій, серед яких прополювання просяпних культур і суниці, збір овочів, ягід та ін.

В організаційному плані виділяють ручні роботи, які виконуються за схемою простої кооперації праці (доочищення коренеплодів буряків, косовиця, перебирання картоплі, цибулі та ін.) і взаємопов'язані єдиною поставленою метою. Як, наприклад, скиртування сіна та соломи. На цих роботах відбуваються поділ праці між виконавцями та більш складна його кооперація.

Одиницями виміру обсягів ручних робіт у рослинництві є: площа, штуки, маса та ін.

Характерними ознаками ручних робіт є різноманітність та динамізм зміни нормоутворюючих факторів, оскільки ступінь впливу цих факторів на нормативи праці може змінюватись протягом робочої зміни (дня) і має свою специфіку для кожного виду робіт. Так, при внесенні органічних і мінеральних добрив потрібно враховувати вид добрив, їх стан, а також норму внесення. На садильних роботах до уваги беруть схеми садіння, розміри коренеплодів, густоту насаджень, прийоми роботи та ін.; на роботах по догляду за посівами - густоту сходів, ступінь забур'яненості полів, щільність і вологість ґрунту. Такі фактори, як врожайність, стан рослин, вид культури визначають норму виробітку на роботах по збиранню врожаю.

Норми праці на ручних роботах диференціюються на декілька груп залежно від конкретних умов виробництва. Наприклад, за рівнем засміченості посівів виділяють три ступені засміченості площі (ділянок): слабку, середню й сильну.

Розмір коренеплодів, їх забрудненість, середня маса й ряд інших факторів є основою для диференціації норм виробітку на даних ручних роботах.

Норми на ручні роботи наводяться у збірниках типових норм і нормативів. За необхідності норми виробітку уточнюють чи розробляють за матеріалами спостережень. З цією метою спочатку визначають погодинну продуктивність праці виконавця (W):

$$W = \frac{G}{T_{\text{опер}}}, \quad (7.1)$$

де G - фактично виконаний обсяг роботи або одержаної продукції; м², ц, т, та ін.; T_{опер.} - фактичний час оперативної роботи, год.

Змінна норма на ручних роботах розраховується за такою формулою:

$$H_{\text{зм}} = W \cdot \frac{T_{\text{зм}} - (T_{\text{пз}} + T_{\text{он}})}{60 + (T_{\text{обс}} + T_{\text{е}})}, \quad (7.2)$$

де $T_{зм}$ - встановлена тривалість робочої зміни, хв.; $T_{пз}$ - норматив часу на підготовчо-заклучні роботи, хв.; $T_{оп}$ - час на задоволення особистих потреб (нормативний час на задоволення особистих потреб становить 10 хв.); $T_{обс}$ - норматив часу на обслуговування робочого місця з розрахунку на годину оперативної роботи, хв.; $T_{в}$ - час на відпочинок виконавця з розрахунку на 1 год. часу безпосереднього виконання роботи, хв.

У таблиці 7.1 наведені нормативи витрат часу, які потрібні для виконання окремих елементів робочого процесу.

Таблиця 7.1

Нормативи витрат часу на окремі елементи робочого процесу

Група робіт за складністю виконання	Час підготовчо-заклучних робіт, хвилин за зміну	Час на відпочинок виконавця, хв. на 1 годину оперативного часу	Час на обслуговування робочого місця на 1 годину оперативної роботи
I	5	5	1
II	8	7	2
III	11	9	3
IV	14	12	4
V	-	-	5

7.4. Нормування механізованих польових робіт

Як відомо, більшість сільськогосподарських робіт у рослинництві виконується за допомогою машин і механізмів, ефективність використання яких визначається, зокрема, рівнем нормування праці зайнятих на них виконавців. У свою чергу, конкретна величина норма праці зумовлена рядом причин, або нормоутворюючих факторів. Урахування цих факторів на польових механізованих роботах здійснюється шляхом диференціації норм виробітку на одні й ті самі види польових робіт.

Нормоутворюючі фактори на механізовані польові роботи за характером впливу на нормативи праці умовно поділяються на змінні й постійні.

Змінні фактори впливають безпосередньо на норми виробітку на механізованих роботах, але ступінь впливу цих факторів змінюється з року в рік. За своєю техніко-технологічною і біологічною

однорідністю змінні фактори розподіляють на три групи: технічні, технологічні та біологічні.

До групи технічних факторів належать теплові й енергетичні показники тракторів, комбайнів та інших сільськогосподарських машин, конструктивні особливості цих машин тощо, зокрема: швидкість руху, ширина захвату, пропускна здатність, місткість бункерів, насінневих ящиків, резервуарів, трудомісткість обслуговування та ін.

Технологічна група факторів визначається особливостями технології виробництва й агротехнічними вимогами до вирощування сільськогосподарських культур. До їх складу входять: глибина обробітку ґрунту, ширина міжрядь, норми висіву насіння, внесення добрив і отрутохімікатів, способи виконання робіт тощо.

Біологічні фактори зумовлені біологічними особливостями розвитку сільськогосподарських культур, тому нормативи праці залежать від: врожайності культур, густоти рослин та ступеня їх полеглості, засміченості полів, вологості ґрунту. Ці фактори є найбільш мінливими залежно від особливостей сільськогосподарських культур та погодних умов конкретного року.

Постійні фактори безпосередньо впливають на величину норм праці, але є відносно сталими в часі. До них належать: довжина гонів, рельєф, висота над рівнем моря, конфігурація ділянок, кам'янистість ґрунту та ін. Кількісні параметри постійних факторів ураховуються в процесі паспортизації полів та пасовищ.

На механізованих польових роботах норми праці можна встановлювати як за допомогою раніше розроблених нормативів праці на окремі елементи трудових операцій, так і на основі визначення погодинної продуктивності агрегатів чи виконавців. Помноживши погодинну продуктивність агрегату на розрахункову кількість годин основного часу, визначають змінну норму виробітку.

При розрахунках норм виробітку за нормативами необхідно передбачати конкретні умови (довжину гону, рельєф, конфігурацію поля та ін.), що досягається паспортизацією останніх.

При другому способі проводяться хронографічні спостереження і на їх основі розробляються обґрунтовані нормативи на окремі елементи трудових операцій, а потім відповідними аналітичними розрахунками визначаються норми виробітку. Одночасно розраховують витрати пального, електроенергії, інших матеріалів на фізичну одиницю роботи (га, т, ц).

Аналітичні розрахунки за обох способів однакові і насамперед передбачають визначення раціонального балансу часу зміни за формулою:

$$T_{зм} = T_{пз} + T_o + T_{пов} + T_{зав/вив} + T_{пер} + T_{обс} + T_v + T_{оп}, \quad (7.3)$$

де $T_{зм}$ - визначена тривалість зміни; $T_{пз}$ - норматив часу на підготовчо-заключні роботи; T_o - час основної роботи; $T_{пов}$ - час, витрачений на повороти та заїзди; $T_{зав/вив}$ - час на завантаження посівних агрегатів, заправку обприскувача робочим розчином; $T_{пер}$ - час внутрішньозмінних переїздів з ділянки на ділянку, включаючи агрегування; $T_{обс}$ - час організаційно-технологічного обслуговування агрегату в загоні; T_v - норматив часу на відпочинок виконавця; $T_{оп}$ - норматив часу на особисті потреби.

Норма виробітку на механізовані польові роботи розраховується за формулою:

$$H_{зм} = 0,1 B_p V_p T_o, \quad (7.4)$$

де $0,1 B_p V_p$ - погодинна продуктивність агрегату, га; B_p - робоча ширина захвату агрегату, м; V_p - робоча швидкість агрегату, км/год.

Ширина захвату агрегату розраховується таким чином:

$$B_p = B_k n K, \quad (7.5)$$

де B_k - конструктивна ширина захвату, м; n - кількість робочих машин в агрегаті; K - коефіцієнт використання конструктивної ширини захвату (на посіві, збиральних роботах, міжрядному обробітку дорівнює 1,0; на передпосівному обробітку ґрунту - 0,95-0,97; на оранці внаслідок розміщення корпусів плуга становить 1,02-1,07).

Фактична робоча швидкість розраховується на основі проведення спостережень за формулою:

$$V_p = \frac{Ln}{1000 T_{фo}}, \quad (7.6)$$

де L - довжина гону, м; n - число робочих проходів; $T_{фo}$ - фактичний час основної роботи, год.

Розрахунковий час основної роботи визначають за формулою:

$$T_o = \frac{T_{зм} - (T_{пз} + T_{обс} + T_v + T_{оп})}{1 + t_{пов} + t_{пов'розв} + t_{пер}} t_{пов} + \frac{T_{пов} \cdot V_p}{3,6L}, \quad (7.7)$$

де $t_{пов}$ - коефіцієнт поворотів.

$$t_{пов / розв} = T_{пов / розв} \cdot \frac{0,1 B_p V_p H_v}{60 \cdot \epsilon \cdot \varphi}, \quad (7.8)$$

де $t_{нав/розв}$ - коефіцієнт навантаження/розвантаження; H_v - норма висіву (обприскування та ін.), ц/га(кг/га); ϵ - ємкість насіннєвого ящика (резервуара обприскувача; φ - коефіцієнт використання ємкості насіннєвого ящика (резервуара обприскувача)

$$t_{пер} = (T_{пп} + \frac{l_{пер}}{V_{пер}}) \cdot \frac{0,1 B_p V_p \cdot n}{S_{сеп}}, \quad (7.9)$$

де $t_{пер}$ - коефіцієнт внутрішньозмінних переїздів; $T_{пп}$ - середня тривалість підготовки агрегату в транспортне положення; $l_{пер}$ - середня відстань переїзду; $V_{пер}$ - швидкість агрегату при переїзді, км/год.; n - кількість однотипних агрегатів, одночасно працюючих на ділянці; $S_{сеп}$ - середня площа оброблюваної ділянки, га.

Контрольні запитання:

1. Поняття нормування і види норм.
2. Принципи і методи нормування.
3. Класифікація сільськогосподарських робіт.
4. Які роботи належать до ручних у трудових процесах?
5. Які вихідні величини регламентують встановлення норм.
6. Способи вивчення затрат робочого часу.
7. Характеристика нормоутворюючих факторів механізованих польових робіт.
8. Які основні принципи нормування праці слід враховувати при визначенні норм виробітку.
9. Характеристика технологічних і технічних нормоутворюючих факторів.

ТЕМА 8. ОРГАНІЗАЦІЯ РОСЛИННИЦЬКИХ ГАЛУЗЕЙ

8.1. Організація виробничих процесів в рослинницьких галузях

Виятково важливе у господарській діяльності сільськогосподарського підприємства посідає раціональна організація виробничих процесів. Виробничий процес - це сукупність взаємопов'язаних дій людей, засобів праці та природних процесів, спрямованих на виготовлення продукції. Таким чином, складовими елементами виробничого процесу є: діяльність людини, предмети та засоби праці. Головною складовою виробничого процесу є технологічний процес, який являє собою сукупність дій зі зміни стану предмета праці.

В сільськогосподарських підприємствах здійснюються різноманітні виробничі процеси, які поділяють за такими ознаками: призначення, часовий характер, ступінь механізації тощо. За призначенням виробничі процеси поділяються на основні, допоміжні, побічні та обслуговуючі. Основні процеси - це процеси безпосередньо пов'язані із виготовленням основної продукції підприємства, які визначають його виробничу спеціалізацію. До допоміжних належать процеси виготовлення продукції, яка використовується всередині самого підприємства для забезпечення нормального функціонування основних процесів. Побічні процеси пов'язані із виготовленням продукції, яка не стосується основного виробництва. Обслуговуючі процеси забезпечують нормальні умови здійснення основних і допоміжних (транспорт, зберігання продукції).

За часовим характером виробничі процеси поділяють на дискретні та безперервні. Особливістю дискретних процесів є циклічність. Безперервні процеси властиві виробництву сільськогосподарської продукції, яке не потребує технологічної циклічності.

За ступенем автоматизації розрізняють ручні, механізовані, автоматизовані та автоматичні процеси. Ручні процеси здійснюються безпосередньо за допомогою фізичної сили робітника, яка є основним джерелом енергії. Механізовані процеси виконуються робітником за допомогою машин, де він безпосередньо виконує тільки допоміжні операції. Автоматизовані процеси виконуються безпосередньо машинами під наглядом робітника, який може виконувати тільки деякі допоміжні операції. Автоматичні процеси здійснюються

машинами (без участі робітника) за спеціально розробленими програмами.

Основною структурною одиницею виробничого процесу є операція, тобто закінчена частина виробничого процесу, яка виконується на одному чи кількох робочих місцях, одним або кількома робітниками (бригадою) і характеризується комплексом послідовних дій над певним предметом праці.

Виробничий процес та окремі його операції мають бути раціонально організовані в просторі і часі, що передбачає дотримання певних принципів.

Організація виробничого процесу в часі характеризується способами поєднання операцій технологічного процесу, структурою та тривалістю виробничого циклу. Виробничий цикл - це календарний період від початку до закінчення процесу виготовлення продукції, тобто час, протягом якого запущені в основне виробництво вихідні матеріали та напівфабрикати (предмети праці) перетворюються на готову продукцію

Виробничі процеси, які відбуваються в рослинницьких галузях, є дуже складними за своїм характером, оскільки з одного боку вони передбачають участь у виготовленні цієї продукції людини, а значить її праці, а з другого - природних процесів.

До організації будь-якого виробничого процесу ставляться два види вимог: технологічні та організаційно-економічні. Технологічні вимоги базуються на дотриманні певних кількісних та якісних показників при виконанні сільськогосподарських робіт, якими є: глибина обробітку ґрунту і загортання насіння, ширина міжрядь, висота скошування трав і зернових культур, строки виконання робіт тощо.

Організаційно-економічні вимоги виходять із необхідності високопродуктивного використання сільськогосподарської техніки при мінімальних витратах виробництва з розрахунку на одиницю продукції (роботи), тобто повинен бути встановлений тісний взаємозв'язок між дотриманням технологічних вимог і раціональним використанням засобів виробництва та робочої сили.

Виконання кожної виробничої операції має здійснюватися в суворо визначений час у єдиному виробничому темпі, що задається на певній роботі базовою сільськогосподарською машиною, яка дає змогу раціонально використовувати всі інші допоміжні засоби. Наприклад, на сівбі зернових базовою ланкою є посівний агрегат. До нього повинні бути підібрані відповідні засоби передпосівної підготовки ґрунту, доставки насіння, добрив тощо, які б не

стримували роботу цього агрегату. На збиранні врожаю зернових культур базовою машиною є комбайн, до якого добирається відповідний набір техніки з транспортування і доробки зерна, що сприяє максимальному використанню його продуктивності.

Важливим елементом забезпечення організаційно-економічних вимог є правильне комплектування і підготовка до роботи агрегатів. Так, кількість машин в агрегаті повинна давати змогу раціонально використовувати потужність тягових засобів при встановленій швидкості руху і забезпечити найвищу в даних виробничих умовах продуктивність агрегатів.

При організації ручних робіт (прополювання, збирання овочевої продукції, яблук тощо) необхідно забезпечити раціональне використання живої праці, її безперервність, оптимальні фізичні зусилля робітника, раціональні режими праці та відпочинку.

Методи і прийоми праці встановлюють з урахуванням якісного виконання робіт при пересуваннях виконавців за найбільш короткими відстанями і мінімально можливій кількості робочих дій і рухів. Інвентар, тара, інструмент повинні бути зручними для працівників і своєчасно доставленими на робоче місце.

У процесі здійснення всіх сільськогосподарських робіт виконавці мають контролювати їх якість (через певні проміжки часу проводити заміри глибини обробітку ґрунту, загортання насіння, добрив, виявляти наявність чи відсутність втрат продукції при її збиранні та ін).

Для раціональної організації сільськогосподарського виробництва потрібно всебічно враховувати принципи організації трудових або виробничих процесів, які проявляють свою дію в різний час і з неоднаковою силою залежно від умов, в яких здійснюються ці процеси. В одних випадках їх дія поширюється на всі сторони сільськогосподарського виробництва; в других - на його окремі сегменти; в третіх - на методи і прийоми праці. Відповідно до цього принципи організації виробничих процесів потрібно розподіляти на такі групи:

- загальні принципи раціональної організації трудового процесу, механізм дій яких поширюється на всі його сторони. До них належать принципи пропорційності, синхронності, ритмічності, безперервності, запасу ресурсів;

- часткові принципи, які впливають на окремі елементи процесу праці. Це - принципи паралельності, вузького місця, оптимальної інтенсивності праці;

- принципи раціонального встановлення методів і прийомів праці, а саме: економії рухів (мінімальних переміщень), зручної пози робітника.

Використовуючи в практиці положення наведених принципів можна раціонально організувати будь-який виробничий процес.

Принцип пропорційності передбачає встановлення кількісних і якісних співвідношень в розстановці робітників і машин при виконанні взаємопов'язаних виробничих процесів і окремих їх елементів.

Принцип синхронності полягає у виконанні взаємопов'язаних трудових процесів і кожного їх елемента в суворо визначений час. Інакше порушується їх єдність, що призводить до непродуктивних втрат робочого часу людей і машин, знижує продуктивність праці. З метою забезпечення синхронності доцільно складати відповідні графіки із визначенням обсягів робіт і точно розрахованого часу їх проведення протягом дня.

Принцип ритмічності передбачає здійснення одного чи кількох взаємопов'язаних трудових процесів або їх елементів в одному темпі на механізованих виробничих процесах ритм визначають технічні засоби, за допомогою яких виконують основний трудовий процес, або його найбільш важливі елементи.

Принцип безперервності вимагає виконання трудового процесу з мінімальними перервами або без них. При цьому кожен наступний елемент його повинен бути продовженням попереднього без додаткових зупинок, переміщень та ін.

Принцип запасу ресурсів передбачає можливість виходу з ладу у виробничих умовах окремих елементів, особливо в системі засобів праці. Це призводить до порушення технологічного процесу, зокрема відповідного ритму роботи. Використання не наявних у резерві засобів праці дає змогу продовжити виробничий процес. Кількість та номенклатура запасу ресурсів - предметів праці і засобів виробництва - визначаються окремо для постійно використовуваних засобів.

Принцип паралельності полягає у забезпеченні одночасної роботи людини і машини, а також одночасної участі в трудовому процесі різних органів працівника (рук, ніг, тулуба). Додержання даного принципу скорочує затрати часу на виконання операцій і тим самим підвищує продуктивність праці.

Принцип вузького місця - виявлення при організації виробничих процесів так званих слабких ланок у техніці, технології та організації праці, які негативно впливають на виробничий процес у цілому. Так, у системі машин, виконують окремі взаємопов'язані операції, найменш

продуктивна машина задаватиме тон і впливатиме на рівень продуктивності. Аналіз технологічної схеми виробничого процесу дає змогу виявити найбільш трудомісткі її ланки і без порушення вимог технології здійснити потрібні заходи для чіткої організації виробничих процесів.

Принцип оптимальної інтенсивності праці передбачає встановлення на основі фізіологічних та інженерно-економічних досліджень такого рівня інтенсивності праці, який забезпечував б її високу продуктивність при оптимальній фізичній та нервовій напрузі. Такою оптимальною величиною прийнято вважати інтенсивність праці, в результаті якої робітник може за короткий строк (не пізніше як до наступної зміни) відновити витрачену енергію без шкоди для свого здоров'я. Орієнтовним критерієм для визначення інтенсивності праці може бути така структура затрат робочого часу зміни: на підготовчо-заклучну роботу - 8-12, на оперативну роботу - 84-85%.

Принцип економії рухів (мінімальних переміщень) передбачає виключення при виконанні трудового процесу зайвих прийомів, дій і рухів, якими є перекладання засобів праці або інструменту з однієї руки в другу, непотрібні нагинання, повороти, присідання тощо.

Принцип зручної пози працюючого доповнює принцип економії рухів. При виборі пози слід враховувати, що м'язове напруження під час роботи стоячи, не правило, більше ніж при роботі сидячи. Чергування роботи стоячи і сидячи значно зменшує втому оскільки навантаження розподіляється на різні м'язи. Тому під час роботи слід створювати умови, щоб можна було періодично змінювати позу й виконувати симетрично плавні колові рухи, переміщуючи вантажі по можливості по ковзких площинах.

Основними виробничими процесами в рослинництві є: обробіток ґрунту (основний і поверхневий), внесення добрив, сівба (садіння), догляд за рослинами, обприскування (обпилування), збирання врожаю.

Основний обробіток ґрунту. Серед робіт з підготовки ґрунту найбільш енергоємною є оранка, на яку припадає близько третини витрат енергетичних потужностей у рільництві. Виконується ця робота залежно від розміру і конфігурації полів різними тракторами і плугами. Найбільше поширення знайшли орні агрегати з тракторами класу 3 т і з 4 і 5-ти корпусними плугами.

До оранки ставляться такі загальні вимоги: забезпечення доброго подрібнення брили, повне загортання післязбиральних решток і органічних добрив, прямолінійність борозен, відсутність огривів та однакова глибина по всьому полю, мінімальна кількість

розвальних борозен і звальних гребенів з акуратною розораністю поворотних смуг.

Організація процесу оранки передбачає підготовку до роботи агрегату, регулювання всіх корпусів плуга і передплужника на однакову глибину, кріплення борін таким чином, щоб забезпечити перекриття плуга.

Оранку виконують переважно загінковим способом, загінно-петльовим чи безпетльовим комбінованим способом із чергуванням загінок у звал і розвал.

Поверхневий обробіток ґрунту. До поверхневого обробітку ґрунту належать: боронування, культивація, лущення стерні, дискування, коткування та інші прийоми його вирівнювання. За їх допомогою досягається розпушення ґрунту на певну глибину залежно від вимог технології вирощування сільськогосподарської культури, запобігання його висушування та зберігання його вологи, знищення бур'янів, хвороб і шкідників у післізбиральних рештках, поліпшення аерації ґрунту та створення сприятливих умов для діяльності мікроорганізмів.

Боронування виконують як агротехнічний прийом підготовки ґрунту до сівби та догляду за ним. Воно може бути як самостійною операцією, так і доповнювати оранку, культивацію, сівбу. Залежно від призначення операції способи її виконання неоднакові. Роздільне боронування здійснюють головним чином човниковим способом, поперек оранки чи по діагоналі. При боронуванні в два сліди кращий результат дає діагонально-перехресний спосіб; при коротких гонах - круговий без поворотних смуг. Виконується даний прийом різними марками тракторів, що залежить від стану ґрунту та розміру поля. При цьому використовують важкі, середні, легкі борони, райборонки, шлейфи.

Культивація є постійним прийомом підготовки ґрунту до сівби. Вона виконується різними марками тракторів і культиваторів, що визначається призначенням роботи та розмірами поля. Передпосівну культивацію здійснюють поперек оранки або під кутом до неї. При повторній культивації агрегат рухається поперек попереднього руху. Спосіб руху агрегатів визначається з урахуванням конфігурації та розміру поля. Найчастіше при роботі з навісними культиваторами застосовують човниковий спосіб руху; для широкозахватних агрегатів з причіпними знаряддями - спосіб руху з перекриттям, коли агрегат одним проходом обробляє одну загінку, а іншим - другу, рухаючись по поворотній смузі.

Культивація і боронування часто поєднуються в одному процесі. При цьому скорочуються затрати праці, зменшується ущільненість ґрунту від руху тракторів, поліпшується якість обробітку.

Лушення, дискування, коткування здійснюються з метою запобігання висушуванню ґрунту після збирання врожаю, збереження в ньому вологи, знищення бур'янів, хвороб та шкідників, які нагромаджуються у післязбиральних рештках. Застосування потокового методу збирання зернових культур дає змогу звільнити поле від соломи одночасно із збиранням, слідом за ним провести лушення стерні, що в свою чергу зменшує забур'яненість полів, поліпшує якість подальшого обробітку ґрунту.

Внесення добрив. Заготівля, транспортування та внесення мінеральних і органічних добрив є складними і трудомісткими процесами, організація яких залежить від наявності технічних засобів і прийнятих технологічних схем.

Основними видами робіт при внесенні мінеральних добрив є: подрібнення, навантаження у транспортні засоби, транспортування до місця внесення та внесення їх у ґрунт за допомогою різних розкидачів і сівалок.

Для навантаження добрив використовують як мобільні, так і спеціальні навантажувачі, для транспортування - спеціальні автозавантажувачі, автомобілі-самоскиди, тракторні причепа. Добрива вносять спеціальними розкидачами, а також комбінованими сівалками одночасно із сівбою зернових та інших культур. Різні добрива змішують безпосередньо перед їх транспортуванням до сівалок.

Залежно від використовуваних засобів виробництва, норм внесення добрив і відстані перевезень застосовують різні схеми виконання цих робіт. Основними з них є: прямоточна, з переважанням і перевалочна. Прямоточне завантаження добрив у сівалки використовують при внесенні добрив на відстані 3-4 км від місця завантаження (для розкидачів місткістю 10-12 кг, які агрегатуються з тракторами типа К-701, відстань збільшується до 12-15 км). Внесення з переважанням здійснюється при збільшенні відстані. За таких умов використовують різні транспортні засоби для доставки добрив. Перевалочна схема передбачає доставку і нагромадження добрив у місцях їх внесення з наступним завантаженням сівалок чи розкидачів за допомогою навантажувачів.

Кількість добрив, яку потрібно доставити в пункт завантаження, визначають за формулою:

$$O=L \cdot B_p \cdot H_{\text{XX}} \cdot M : 10000, \quad (8.1)$$

де O - кількість завезених добрив, т, кг; L - довжина гону, м; B_p - робоча ширина захвату сівалки (розкидача), м; H - норма внесення добрив, кг/га; M - кількість проходів агрегату між черговими завантаженнями; 10000 - кількість м^2 в 1 га.

Основними способами руху агрегатів є човниковий і з перекриттям.

Найбільш поширеним способом внесення органічних добрив у ґрунт є перевалочний, за якого гній у міру його нагромадження на фермах вивозять на поля самоскидним транспортом та складають у бурти за допомогою бульдозерів. Відстань між буртами та їх масу розраховують за формулами:

$$L = \frac{Q \cdot 10000}{H_{\text{вн}} \cdot B_p}; \quad (10.2) \quad \text{і} \quad M = \frac{L \cdot Q}{B_p}, \quad (8.2)$$

де L - відстань між буртами, м; Q - вантажопідйомність розкидача, т; $H_{\text{вн}}$ - норма внесення добрив, т/га; B_p - робоча ширина захвату розкидача, м; M - маса бурта, т.

Сівба. Для забезпечення раціональної організації посівних (садивних) робіт потрібно розбити поля на заїнки, провісити лінії перших проходів, відбити поворотні смуги, визначити місця завантаження сівалок зерном та мінеральними добривами. При комплектуванні посівних агрегатів необхідно забезпечити точність висіву, рівномірність глибини загортання насіння на встановлену глибину, пряолінійність рядків, запобігти просівам та великим перекриттям. Усі ці роботи повинні бути виконані у стислі строки від чого залежить кінцевий результат, тобто вихід продукції з 1 га (урожайність), що особливо важливо у зонах із нестійким зволоженням.

Найбільшого поширення при сівбі набув човниковий спосіб з грушовидним розворотом на поворотній смузі, ширина якої дорівнює 3-4 захватам при роботі з причіпними сівалками і двом захватам при навісних (відбивається плугом). Крім човникового способу руху агрегатів, залежно від конфігурації поля і кількості сівалок можуть застосовуватись й інші: заїнний, із перекриттям, перехресний.

Продуктивність посівних агрегатів значною мірою визначається своєчасною доставкою насіння, добрив та способом завантаження сівалок. Найбільш ефективно механізоване завантаження насіння і добрив за допомогою автотранспорту, а при їх відсутності - з

автомобілів, які впритул наближаються до сівалок. Потребу в транспортних засобах розраховують за такою формулою:

$$K_m = (W_a K_n T_o) : Q, \quad (8.3)$$

де K_m - необхідна кількість завантажувачів, одиниць; W_a - продуктивність агрегату, га/год; K_n - кількість посівних агрегатів, одиниць; T_o - час одного рейсу завантажувача (машини), год.; Q - вантажопідйомність навантажувача, т.

Догляд за рослинами. Серед робіт по догляду за рослинами найбільш складними в організаційному плані є міжрядний обробіток просапних культур з одночасним підживленням їх мінеральними туками або рідкими добривами та боротьба з хворобами і шкідниками.

Основні вимоги до робіт по догляду за рослинами полягають у наступному: розпушення ґрунту, знищення кірки, підгортання, букетування, підживлення рослин, їх обприскування і обпилювання.

Підготовка агрегатів до цих робіт полягає: у встановленні коліс на ширину колії, підборі потрібного комплексу робочих органів та їх розстановки відповідно до схем сівби з дотриманням необхідних захисних зон і глибини обробітку ґрунту. При проведенні одночасного підживлення рослин регулюють висівні апарати на задану норму внесення добрив (вона варіює від 100 до 400 кг/га).

Кількість міжрядь, що обробляються за один прохід агрегату, повинна відповідати рядкам одного проходу сівалки. Порушення цих вимог призводить до підрізування рослин, оскільки стикові міжряддя не завжди будуть крайніми і не матимуть потрібної ширини через відхилення при управлінні агрегатом під час сівби.

Перший заїзд у міжряддя розпочинають з тієї ж загінки, з якої розпочиналася сівба, а потім агрегат рухається по ходу руху трактора при сівбі. Пройшовши 15-200 м загінки, перевіряють правильність розстановки робочих органів за шириною захвату і розмір захватних смуг з тим, щоб виключити підрізування чи присипання рослин. Якщо сівба виконувалась одночасно кількома сівалками в агрегаті, то й кількість культиваторів при обробітку міжрядь повинна бути такою ж. При поперечному обробітку перший прохід агрегату робиться від початку контрольної борозни. Поворотні смуги при неможливості виїзду за межі поля відбивають мінімальними за розміром.

Обпилювання, обприскування. Організація цих процесів полягає в підготовці обпилювачів та обприскувачів до роботи, наданні відповідної консистенції розчину (робочого розчину порошку), перевірі кріплень, комплектуванні необхідним обладнанням і

реманентом, агрегуванні з тракторами, які відповідають типу даної машини, встановленні норми внесення на одиницю площі, яку визначає фахівець із захисту рослин залежно від способу захисту, фази розвитку шкідників і рослин.

Обпилювання і обприскування не рекомендується виконувати в спекотний час дня, в дощ або перед дощем, при сильному русі повітря. Основний спосіб руху агрегатів - човниковий або загінний, а при вітряній погоді - з одностороннім робочим рухом.

Збирання врожаю. Збиральні роботи є найбільш складними і трудомісткими: залежно від культури, врожайності та рівня механізації процесів їх питома вага в загальних затратах праці досягає 50-80% . При збиранні врожаю необхідно виконати значну кількість різноманітних операцій з використанням різних машин як на самому збиранні врожаю, так і на його транспортуванні, доробці, зберіганні. Все це вимагає особливо чіткої регламентації та узгодженості у виконанні кожної операції в часі і просторі.

З метою запобігання втратам врожаю його збирання слід виконувати у стислі строки, які залежно від культури коливаються від 8-12 (зернові культури) до 35-45 днів (коренеплоди, зерняткові плоди).

Організація збирання зернових культур. Передзбиральні заходи передбачають: визначення строків і способів збирання, систему машин, підготовку поля, складання маршрутів руху агрегатів, обслуговування агрегатів, інструктаж виконавців та ін. Підготовчі роботи включають обкопування, огороження перешкод, розбивку поля на загінки. При цьому ширина обкосів повинна становити не менше як 4-6 м, прокосів - 6-8 м; крім того здійснюють протипожежну оранку захисних смуг.

Зернові культури збирають двома способами: роздільним і прямим комбайнуванням. Вибір способу залежить від ґрунтово-кліматичних умов зони, густоти і висоти зернових культур, наявності технічних засобів тощо. У місцях підвищеного зволоження застосовують в основному пряме комбайнування, помірного - поєднання обох способів, у посушливих - роздільне збирання. При збиранні культур з неодноточасним досяганням зерна (просо, гречка, овес, горох) роздільне збирання є основним способом.

При скошуванні зернових навісними і причіпними жатками, що агрегуються з тракторами класу 1,4 т та комбайнами, застосовують три основних способи руху: загінний, вкругову й човниковий. Найчастіше використовують загінний спосіб, який дозволяє прямолінійно розміщувати валки і при їх підбиранні застосовувати

підвищені швидкості руху комбайнів, тобто продуктивніше їх використовувати.

На збиранні низькостеблевих культур, де можливе збирання комбайном подвоєного валка, при скошуванні застосовують човниковий спосіб руху агрегатів з навісними жатками. Полеглі посіви скошують упоперек чи під кутом до напрямку полеглисті. При цьому на коротких гонах допускається односторонній робочий рух.

Кількість агрегатів, що працюють на одному полі, залежить від його розміру, типу використовуваних жаток і розміру заїнок. Широкозахватні агрегати доцільно використовувати по одному в зачіпці, навісні - по два. Загальний принцип три розстановці агрегатів повинен бути такий: протягом 1-2 днів скосити одне поле, створивши цим самим умови для наступної групової роботи комбайнів.

Щоб визначити кількість транспортних одиниць для безперервного відвезення зерна, необхідно мати дані щодо тривалості завантаження бункера комбайна, вантажопідйомності транспортних засобів і тривалості одного рейсу. Ці показники визначають за формулами:

$$T_3 = (E \times 60) : (W \times Y) \quad (8.4) \quad i$$

$$K = (Y \times W \times T_p) : (Q \times 60), \quad (8.5)$$

де T_3 - час заповнення одного бункера, хв.; E - місткість бункера комбайнів, ц; W - продуктивність комбайнового агрегату, ц/год.; Y - урожайність, ц/га; K - потрібна кількість транспортних засобів для відвезення зерна, одиниць; T_p - тривалість одного рейсу транспортного засобу, хв.; Q - вантажопідйомність транспортного засобу, ц.

8.2. Організація рільництва

Організаційно-технологічною основою рослинництва є рільництво з властивими йому системами землеробства.

Система землеробства являє собою комплекс взаємопов'язаних організаційних-економічних, агротехнічних та меліоративних заходів щодо раціонального використання землі та збереження і підвищення родючості ґрунтів. Вона розробляється з урахуванням умов певної природно-економічної зони і включає такі складові, як: система сівозмін (найбільш складна ланка системи землеробства, яка в технологічному плані спрямована на забезпечення

сільськогосподарським культурам оптимальних умов вирощування, а в організаційному – впливає на структуру посівних площ і розміщення сільськогосподарських культур в межах певного аграрного формування); система насінництва (забезпечує добір сортів польових культур, які є найбільш економічно доцільними до конкретних умов господарювання); система удобрення (визначає кількість та способи застосування мінеральних і органічних добрив); система захисту рослин від шкідників, хвороб та бур'янів (включає хімічні, біологічні та агротехнічні заходи); система обробітку ґрунту і догляду за рослинами (передбачає агротехнічні прийоми основного і передпосівного обробітку ґрунту, догляду за посіву тощо); система меліорації (включає різні регулювання водного режиму ґрунту (зрошення, осушення, вапнування, гіпсування та ін.).

Рільництво є однією з провідних галузей сільського господарства, що поєднує вирощування різних культур: зернових, цукрових буряків, кукурудзи, соняшнику, картоплі та ін. і постачає значну частину концентрованих та грубих кормів для тваринництва.

Організація рільництва здійснюється відповідно до мети виробничої діяльності того чи іншого аграрного формування і спрямована на: підвищення врожайності польових культур, які вирощуються в даному господарстві, зниження собівартості продукції, зростання продуктивності праці і прибутковості господарювання.

Спеціалізація рільництва визначається виробничим напрямом певного сільськогосподарського підприємства і характеризується структурою його товарної і валової продукції. Вона формується залежно від розміщення підприємства, прийнятої системи землеробства тощо.

З метою створення сприятливих умов для раціонального використання землі, підвищення її родючості посівні площі окремих польових культур повинні обмежуватись рекомендованими для кожної природно-економічної зони сівозмінами.

Сівозміна - це науково обґрунтоване чергування у часі і просторі вирощування сільськогосподарських культур на орних землях. Вона повинна забезпечити раціональну структуру посівних площ (відсоткове співвідношення площі окремої культури в загальній посівній площі), спрямовану на підвищення врожайності і родючості ґрунту. Залежно від конкретних умов в сільськогосподарському підприємстві може бути кілька типів сівозмін: польові, кормові, спеціальні.

Рациональне поєднання різних сівозмін в певному господарстві називають системою сівозмін.

Головний економічний зміст сівозмін полягає: в структурі посівних площ, що відповідає природним умовам і спеціалізації сільськогосподарського підприємства; встановленні розмірів і числа полів; в правильному їх розміщенні на території господарства, що створює умови для високопродуктивного використання ріллі, сільськогосподарської техніки і трудових ресурсів.

При виборі найбільш економічно вигідних сівозмін та структури посівних площ для даної природно-економічної зони потрібно провести їх організаційно-економічну оцінку. З цією метою використовують такі показники, як: 1) валова продукція з усієї сівозмінної площі, яка може бути одержана за умов впровадження прогресивної технології, техніки і організації виробництва у вартісних, натуральних показниках і кормових одиницях; 2) затрати праці на виробництво цієї продукції, люд.-год.; 3) прямі матеріально-грошові витрати з рорахунку на 100 грн. валової продукції, грн.; 4) умовно чистий дохід з 1 га сівозмінної площі, грн.; 5) продуктивність праці, виробництво валової продукції на середньорічного робітника, грн.

Для оцінки вибирають не менше трьох варіантів сівозмін, рекомендованих для даної природно-економічної зони. Вихідні дані щодо врожайності культур та витратні показники одержують із технологічних карт вирощування польових культур, що входять до складу сівозмін.

Важливою умовою при оцінці сівозмін та організації рільництва є обґрунтуване визначення рівня врожайності всіх культур, які вирощує сільськогосподарське підприємство.

Вихідними даними для планування врожайності можуть бути: середня досягнута її величина за попередні 3-5 років; дані про вирощувані сорти, застосовувані добрива, засоби захисту рослин, технологію вирощування сільськогосподарських культур; наявність матеріально-технічних ресурсів, які можуть бути використані в плановому році; досягнута найвища врожайність в аграрному формуванні, його підрозділах та інших організаціях (науково-дослідних установах), що перебувають в аналогічних умовах сільськогосподарського виробництва.

Для планування врожайності застосовують різні методи: динамічних коефіцієнтів, коригування досягнутої врожайності залежно від освоєння комплексу агротехнічних заходів; метод найменших квадратів, вирівнювання ламаної кривої врожайності за

попередні 8-10 років і встановлення тенденцій середньорічного її зростання (зниження) тощо.

Планування врожайності методом економіко-математичного прогнозування здійснюється шляхом розрахунків кількісних показників по кожному нормоутворюючому фактору: наявності в ґрунті поживних речовин за їх елементами при середніх багаторічних умовах сільськогосподарського виробництва; зміни врожайності сільськогосподарських культур залежно від вмісту в ґрунті елементів живлення; плану внесення добрив; впровадження нових сортів; прогнозування організаційних і погодних умов тощо.

Контрольні запитання:

1. Поняття виробничого процесу.
2. За якими ознаками поділяють виробничі процеси?
3. Що є основною структурною одиницею виробничого процесу?
4. Принципи організації виробничих процесів в сільськогосподарському виробництві.
5. Охарактеризуйте загальні принципи раціональної організації трудового процесу.
6. На які елементи процесу праці впливають часткові принципи?
7. Види основних виробничих процесів у рослинництві та їх характеристика.
8. Що являє собою організація рільництва?
9. Поняття системи землеробства.
10. У чому полягає основний економічний зміст сівозмін?
11. Як здійснюється планування врожайності методом економіко-математичного прогнозування?

ТЕМА 9. ОРГАНІЗАЦІЯ І ОЦІНКА ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

9.1. Фінанси сільськогосподарських підприємств: сутність, функції і джерела формування

Функціонування будь-якого сільськогосподарського підприємства супроводжується безперервним кругообігом коштів, який здійснюється у вигляді витрат ресурсів і одержання доходів, їхнього розподілу й використання. При цьому визначаються джерела коштів, напрями та форми фінансування, оптимізується структура капіталу, проводяться розрахунки з постачальниками матеріально-технічних ресурсів, покупцями продукції, державними органами (сплата податків), працівниками підприємства тощо. Усі ці грошові відносини становлять зміст фінансової діяльності аграрного формування. Таким чином, фінанси сільськогосподарських підприємств - це сукупність економічних відносин, за допомогою яких у цих підприємствах забезпечується планомірне формування і використання грошових ресурсів.

У процесі відтворення фінанси сільськогосподарського підприємства як економічна категорія проявляють свою сутність через такі функції: 1) формування фінансових ресурсів у процесі виробничо-господарської діяльності; 2) розподіл та використання фінансових ресурсів для забезпечення поточної виробничої та інноваційно-інвестиційної діяльності, для виконання своїх зобов'язань перед фінансово-кредитною системою та для соціально-економічного розвитку підприємства; 3) контроль за формуванням та використанням фінансових ресурсів у процесі відтворення.

Економічну природу фінансів розкриває сукупність грошових відносин, які виникають в сільськогосподарському підприємстві внаслідок його виробничо-фінансової діяльності. Але грошові відносини перетворюються на фінансові, коли рух коштів набуває відносної самостійності.

Фінансові відносини поділяються на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх фінансових відносин належать: взаємовідносини між суб'єктами господарювання у вигляді розрахунків з постачальниками та покупцями; взаємовідносини з бюджетом (платежі і асигнування); взаємовідносини з позабюджетними фондами; взаємовідносини зі страховими компаніями (страхові платежі та страхове відшкодування); взаємовідносини з банками (відкриття та ведення рахунків, зберігання коштів на депозитах, отримання й погашення

кредитів, отримання й сплата відсотків тощо); взаємовідносини з інституціями фінансового ринку – розміщення власних цінних паперів та інвестування тимчасово вільних коштів.

Щодо внутрішніх фінансових відносин, то до них належать такі: розподіл доходу підприємства та формування прибутку; розподіл чистого прибутку та його використання; формування та використання амортизаційних відрахувань; формування оборотних коштів тощо.

Основним методом фінансової діяльності підприємства за ринкових умов господарювання є комерційний розрахунок, мета якого полягає в одержанні максимального прибутку при мінімально можливих витратах. Комерційний розрахунок, як відомо, базується на таких принципах: повна господарська самостійність, самоокупність, самофінансування, фінансова відповідальність за результати виробничо-господарської діяльності.

Повна господарська самостійність - це можливість сільськогосподарського підприємства відповідно до чинного законодавства самостійно приймати рішення з питань господарської та фінансової діяльності, а саме: яку продукцію виробляти, кому її реалізовувати, як розподіляти дохід від реалізації продукції, як використовувати прибуток.

Самоокупність передбачає покриття поточних витрат сільськогосподарського підприємства за рахунок отриманих доходів.

Щодо самофінансування, то воно являє покриття не тільки поточних витрат підприємства, а й отримання прибутку для розширеного відтворення виробничо-господарської діяльності.

Фінансова відповідальність полягає в тому, що сільськогосподарське підприємство несе повну відповідальність за фінансові результати своєї діяльності.

Основні завдання фінансової діяльності такі: вибір оптимальних форм фінансування, структури капіталу підприємства і напрямів його використання з метою забезпечення стабільно високої прибутковості; збалансування за часом надходжень і витрат платіжних засобів; підтримування належної ліквідності та своєчасності розрахунків. Головний зміст фінансової діяльності кожного сільськогосподарського підприємства полягає в належному забезпеченні фінансування.

Відповідно до джерел коштів фінансування поділяється на внутрішнє й зовнішнє. Внутрішнє фінансування здійснюється за рахунок коштів, одержаних від діяльності самого підприємства: прибуток, амортизаційні відрахування, виручка від продажу чи здавання в оренду майна. Зовнішнє фінансування використовує

кошти, не пов'язані з діяльністю підприємства: внески власників у статутний капітал (безпосередньо або у формі купівлі акцій), кредит, зобов'язання боржників, державні субсидії тощо.

Потрібно також розрізняти фінансування за рахунок власних і залучених коштів. До залучених коштів належать ті, які треба повертати, тобто кредит або інші боргові зобов'язання. Решта коштів виступає як власний капітал. При цьому кожне підприємство, що намагається ефективно господарювати, об'єктивно повинна забезпечувати оптимальне (економічно доцільне) співвідношення власного й залученого капіталу.

Важливою формою фінансування є кредит, тобто платне надання грошей або інших цінностей у борг на певний час. Залучення кредитних коштів розширює фінансові можливості підприємства, але одночасно створює ризик, пов'язаний з необхідністю повернення боргів у майбутньому і сплати відсотків за користування позиченими коштами. На сучасному етапі широко застосовуються кредити в негрошових формах: товарний кредит, оренда та її різновид - лізинг.

Товарний кредит - це короткостроковий кредит, який одне підприємство надає іншому в товарній формі через відстрочку платежу за поставлену продукцію (кредит постачальника). За товарного кредиту боржник може оформляти своє зобов'язання у вигляді векселя - документа, який дає право його власнику одержати зазначену у векселі суму в установлений термін. Товарний кредит застосовується переважно як засіб розширення сфери ринку та збільшення обсягу продажу продукції.

Спеціальною формою довгострокового кредиту є оренда, що являє собою договірне строкове платне володіння і користування майном. Орендодавець надає в розпорядження орендаря певне майно на обумовлений термін за прийнятну для обох сторін орендну плату.

Поширеним у світовій практиці різновидом оренди є лізинг, коли орендодавець - лізингова компанія (лізингодавець) купує об'єкти оренди, передусім устаткування, у підприємств-виробників і передає їх у оренду на певних умовах. По завершенні строку оренди її об'єкти (залежно від умов договору) або повертаються лізингодавцю, або орендуються на новий строк чи викупаються орендарем.

9.2. Інвестиційне забезпечення ефективної діяльності і формування підприємницького капіталу сільськогосподарського підприємства

Ефективна діяльність сільськогосподарського підприємства у довгостроковій перспективі та забезпечення високих темпів її

розвитку і підвищення конкурентоспроможності в умовах ринкової економіки у значній мірі визначаються рівнем інвестиційної активності і масштабами інвестиційної діяльності. Здійснення інвестиційної діяльності аграрного формування не можливе без знання теорії і практики прийняття управлінських рішень у галузі розробки ефективних її напрямів, формування цілеспрямованого і збалансованого інвестиційного портфеля, всебічної експертизи окремих об'єктів пропонованого інвестування.

Інвестиціями є всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту.

Інвестиційна діяльність являє собою сукупність дій (заходів) громадян, юридичних осіб, держави щодо реалізації інвестицій. Рациональна реалізація інвестиційної політики аграрного формування важливою запорукою успіху його підприємницької діяльності.

Підвищення інвестиційної активності є ключовою проблемою інвестиційної політики сільськогосподарського підприємства. Активна інвестиційна діяльність сільськогосподарського підприємства завжди є важливою ознакою динамічного розвитку підприємництва і позитивно впливає на зростання його соціально-економічної ефективності.

Створення сприятливого інвестиційного клімату в державі, галузі, регіоні або в окремому підприємстві пов'язане з чітким регулюванням інвестиційної діяльності. В Україні є низка законів та інших нормативних актів, які мають регулювати весь комплекс питань інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств. Це: закони „Про інвестиційну діяльність”, „Про державну програму заохочення іноземних інвестицій в Україні”, „Про цінні папери і фондову біржу”, тощо.

Усі сільськогосподарські підприємства незалежно від форми власності та господарювання мають рівні права на здійснення цієї діяльності, самостійно визначаючи цілі, напрями, види й обсяги інвестицій та залучаючи для їх реалізації на договірній основі будь-яких партнерів.

Інвестиційна політика будь-якого сільськогосподарського підприємства великою мірою характеризується факторами формування обсягів і формами здійснення інвестицій. Основними з них, що впливають на обсяг інвестицій, є: 1) співвідношення розподілу доходу (прибутку) на споживання і нагромадження (заощадження); 2) очікувана норма чистого прибутку, оскільки прибуток є основним спонукальним мотивом інвестування; 3) ставка позичкового відсотка

на капітал. Якщо очікувана норма чистого прибутку більша за ставку позичкового відсотка, то за інших однакових умов інвестування буде ефективним; збільшення ставки зумовлює зниження обсягу інвестицій, і навпаки; 4) передбачуваний темп інфляції. Чим вищим буде її рівень, тим більше знецінюється майбутній прибуток від інвестування і відповідно до цього залишається менше стимулів для збільшення обсягів інвестицій.

Інвестиції в об'єкти підприємницької діяльності здійснюються у різних формах. З метою обліку, аналізу, планування і контролю використання інвестиції звичайно класифікують (групують) за певними ознаками: 1) залежно від об'єктів вкладення коштів розрізняють реальні та фінансові інвестиції. Реальні інвестиції - це вкладення капіталу з метою відтворення реальних матеріальних і нематеріальних (інноваційного характеру) активів аграрного формування. Ці інвестиції ще називають виробничими, а в практиці господарювання вони мають назву - капітальні вкладення. Фінансові інвестиції означають використання наявного капіталу для придбання різних цінних паперів, що випускаються підприємствами або державою; 2) за характером участі в інвестуванні всі інвестиції поділяються на прямі і непрямі. Прямі інвестиції - це вкладення капіталу в певні об'єкти інвестором самостійно (без допомоги фінансових посередників); 3) за формою власності інвестиційних ресурсів звичайно розрізняють приватні, державні, іноземні та спільні інвестиції. Приватні інвестиції - вкладення коштів, здійснюване громадянами, а також суб'єктами господарювання недержавних форм власності. Іноземні інвестиції - це всі види цінностей, що вкладаються іноземними інвесторами в об'єкти інвестиційної діяльності на території України. Спільними є інвестиції у вигляді інвестиційних сертифікатів, що випускаються в обіг інвестиційними фондами та компаніями, продаються за готівку або обмінюються на приватизаційні майнові сертифікати; 4) за функціональною спрямованістю розрізняють валові і чисті капітальні вкладення. Валові капітальні вкладення - це загальна сума одноразових витрат капіталу на просте і розширене відтворення виробничих основних фондів та об'єктів соціальної інфраструктури, а чисті - витрати лише на розширене їх відтворення.

Формування інвестиційних ресурсів за рахунок різних джерел і застосування надійних методів фінансування інвестиційних програм (проектів) належать до важливих функцій (елементів) інвестиційної політики сільськогосподарського підприємства на будь-якому етапі його становлення і розвитку.

Всі джерела інвестиційних ресурсів розподіляють на три групи: 1) власні; 2) позичкові; 3) залучені.

Серед власних джерел формування інвестиційних ресурсів сільськогосподарського підприємства головну роль, безумовно, відіграє прибуток, що залишається у його розпорядженні після сплати податків, тобто чистий прибуток. Другим за значенням джерелом власних коштів є амортизаційні відрахування, розмір яких залежить від обсягу використовуваних підприємством основних фондів та прийнятої політики їх амортизації (застосування методів прямолінійної чи прискореної амортизації).

Певне практичне значення для формування власних інвестиційних ресурсів мають інші джерела коштів сільськогосподарського підприємства. Зокрема, до них належать: страхова сума відшкодування збитків через втрату майна; раніше здійснені вкладення, які мають бути погашені у поточному році; реінвестована шляхом продажу частина основних фондів; іммобілізована в інвестиції частина надлишкових оборотних активів.

Визначальним джерелом формування позичкових інвестиційних ресурсів сільськогосподарського підприємства є звичайно довгострокові кредити банків.

Інвестиційний лізинг є однією з перспективних форм залучення позичкових ресурсів. Його можна вважати різновидом довгострокового кредиту, що надається у натуральній формі, тобто як довгострокова оренда різноманітного устаткування і транспортних засобів.

Інвестиційний селенг - це форма залучення інвестиційних ресурсів, яка полягає у передачі власником права користування і розпорядження своїм майном за певну плату. До такого майна можуть належати будівлі, споруди, сировина і матеріали, цінні папери, продукти інтелектуальної праці.

Із залучених джерел фінансування інвестицій насамперед необхідно назвати емісію акцій (акціонерний капітал) та інвестиційних сертифікатів, що її можуть здійснювати такі підприємства, як акціонерні товариства, та інвестиційні фонди чи компанії. Для підприємств інших організаційно-правових форм (крім акціонерних товариств) основною формою додаткового залучення капіталу може стати збільшення статутного фонду за рахунок нових внесків (паїв) вітчизняних і зарубіжних інвесторів.

Вітчизняний і зарубіжний досвід свідчать про те, що, розробляючи інвестиційну політику (стратегію) сільськогосподарського підприємства, серед чисельних джерел

формування інвестиційних ресурсів варто вибрати насамперед найбільш доступні, реальні і ефективні.

Визначення методів фінансування інвестиційних програм і проектів дозволяє розрахувати пропорції в структурі джерел інвестиційних ресурсів сільськогосподарського підприємства. При розробці інвестиційної політики підприємства мають братися до уваги п'ять основних методів фінансування окремих інвестиційних програм та проектів, а саме: 1) повне самофінансування, яке передбачає здійснення інвестування виключно за рахунок власних (внутрішніх) джерел сільськогосподарського підприємства. Цей метод фінансування використовується переважно для реалізації невеликих реальних інвестиційних проектів, а також для фінансових інвестицій; 2) акціонування (як метод фінансування сільськогосподарського підприємства використовується для здійснення порівняно великомасштабних реальних (виробничих) інвестицій за умови галузевої чи регіональної диверсифікації інвестиційної діяльності); 3) кредитне фінансування (економічно вигідно використовувати насамперед при інвестуванні у швидкоздійснювані реальні проекти з високою нормою прибутковості). Цим методом можна користуватися і для фінансових інвестицій за умови, що рівень їх дохідності (прибутковості) перевищує ставку кредитного відсотка; 4) лізинг або селенг (ними користуються здебільшого за умови нестачі власних фінансових коштів для реального інвестування, а також при інвестиціях у проекти зі швидкооновлюваною технологією або нетривалим періодом експлуатації виробничих об'єктів); 5) змішане фінансування (базується на можливій комбінації вищезазначених методів і може застосовуватись для всіх існуючих форм і видів інвестування сільськогосподарського підприємства).

Оцінка інвестиційної привабливості окремих сільськогосподарських підприємств як потенційних об'єктів інвестування здійснюється інвестором (інвесторами) при визначенні доцільності капітальних вкладень у технічне переозброєння або розширення діючих підприємств; виборі для придбання альтернативних об'єктів приватизації; купівлі акцій того або іншого підприємства.

Оцінка інвестиційної привабливості окремого сільськогосподарського підприємства насамперед має встановити стадію його життєвого циклу, якими є: 1) „народження” (тривалість до 1 року); 2) „дитинство” (від 1 до 2 років); 3) „юність” (3 - 5 років); 4) „рання зрілість” (6 - 10 років); 5) „остаточна зрілість” (11 - 20 років); 6) „старіння” (21 - 25 років).

Інвестиційно привабливими вважаються підприємства, що перебувають у процесі зростання, тобто на перших чотирьох стадіях свого розвитку. Це означає, що пріоритетним має бути інвестування в об'єкти підприємств, які перебувають на стадіях „народження” - „рання зрілість”. На стадії „остаточної зрілості” інвестування буде доцільним лише у тому випадку, коли продукція підприємства має позитивні маркетингові перспективи, а обсяг інвестицій у технічне переозброєння відносно невеликий і вкладені кошти можуть окупитися у найкоротші строки. На стадії „старіння” інвестування загалом недоцільне, за винятком випадків, коли виробництво підлягає диверсифікації, яка потребує значно менших інвестиційних ресурсів порівняно з новим будівництвом.

Визначення стадії життєвого циклу сільськогосподарського підприємства здійснюється шляхом проведення динамічного аналізу. З цією метою аналізуються і оцінюються показники динаміки господарювання за кілька останніх років: обсяг продукції, загальна сума активів, величина власного капіталу і прибутку. Темпи зміни цих показників дають можливість зробити відповідний висновок щодо стадії життєвого циклу певного сільськогосподарського підприємства.

Поряд зі встановленням стадії життєвого циклу сільськогосподарського підприємства оцінка його інвестиційної привабливості передбачає проведення детального фінансового аналізу підприємницької діяльності. Такий аналіз дозволяє оцінити можливу прибутковість і строки інвестованих коштів, а також виявити найбільш значущі за фінансовими наслідками ризики.

Для здійснення підприємницької діяльності в сільськогосподарському виробництві необхідно мати певний стартовий капітал, без наявності якого не може бути підприємництва. Чим потужнішим і ефективнішим є капітал підприємця, тим більш вагомими будуть результати його діяльності.

Під поняттям „капітал” слід розуміти матеріальні та грошові кошти, а також інтелектуальні напрацювання і організаторські навички, які використовуються у процесі виробництва і його обслуговування та слугують джерелом і засобом отримання прибутку.

Економічну й елементну структуру підприємницького капіталу сільськогосподарського підприємства можна відобразити таким чином: 1) засоби виробництва (будівлі, споруди, устаткування, рухомий склад транспорту, багаторічні насадження, робоча і продуктивна худоба, тощо), що можуть використовуватися підприємцем як об'єкти власності, а також на правах оренди, лізингу, тимчасового користування тощо, тобто на законній підставі; 2)

матеріальні оборотні елементи виробництва (насіння, добрива, отрутохімікати, пальне, запчастини, тара і таропакувальні матеріали, пристосування й інструменти одноразового або короткочасного використання); 3) оборотні кошти у грошовій формі (фонд оплати праці, кошти для придбання елементів оборотних фондів, фонди обігу, у тому числі грошові кошти на розрахунковому рахунку у банку); 4) інтелектуальну власність (якщо вона може бути прийнята аграрним виробництвом або ринком), тобто власне підприємницька ідея, спосіб виробництва кінцевої сільськогосподарської продукції або сировини, спосіб надання товару нових властивостей і якісних характеристик (тобто все те, що прийнято називати "ноу-хау").

Виходячи з цього, величина підприємницького капіталу K_p може бути розрахована за такою формулою:

$$K_p = Z_v + K_o + M_o + V_n, \quad (9.1)$$

де Z_v - засоби виробництва; K_o - оборотні кошти; M_o - матеріальні оборотні елементи; V_n - інтелектуальна власність (нематеріальні активи).

Залежно від того, хто надає сільськогосподарському підприємству грошові кошти для інвестування, розрізняють підприємницький і позичковий капітал. Підприємницький капітал, як відомо, відображає певну суму коштів, що вкладаються у конкретне виробництво з метою отримання прибутку або прав управління підприємством (акціонерним товариством) через прямі чи портфельні інвестиції. На відміну від підприємницького позичковий капітал прямо не вкладається в конкретне виробництво, а надається іншій особі (інвестору) в тимчасове користування на засадах повернення і сплати певного відсотка. У даному випадку він є специфічним товаром, а його ціною вважається депозитна (облікова) ставка чи позичковий відсоток.

Як відомо, капітал будь-якої підприємницької виробничої структури, в тому числі й аграрного формування, розподіляється на основний та оборотний за ознакою економічного призначення. До складу основного капіталу входять усі технічні засоби виробництва, як основа організації нормального процесу сільськогосподарського виробництва. Оборотний ж капітал включає все те, що „проходить” через сільськогосподарське підприємство і призначене для виробничого й особистого (колективом працюючих) споживання або продажу на ринку. Це насамперед насіння, добрива, засоби захисту рослин, сировина і матеріали, готова продукція (ще не реалізована, а також реалізована, але ще не оплачена покупцями), готівка у касі

підприємства і на банківських рахунках, включаючи кошти на оплату праці працівників.

Розподіл капіталу на основний та оборотний має практичне значення у зв'язку з різним за часом його кругообігом і періодом повернення. Як відомо, кругообіг і повернення (відшкодування) оборотного капіталу здійснюється швидше порівняно з аналогічними процесами щодо основного капіталу. Якщо основний капітал сільськогосподарського підприємства відшкодовується частинами у вигляді амортизаційних відрахувань в міру його зношування (фізичного спрацювання), то оборотний - відразу ж після виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції, її оплати споживачами. Це потрібно мати на увазі при організації нового аграрного підприємства, практичній реалізації нового підприємницького агропроєкту або ідеї.

Близьким за значенням (сутністю) до поняття „капітал”, але не тотожним за величиною, є поняття капітальних вкладень (вкладень капіталу), які характеризують реальні інвестиції у відтворення основних фондів (фіксованих активів) і на приріст матеріально-виробничих запасів. Як правило, капітальні вкладення уособлюють певну сукупність фінансових коштів, що органічно пов'язана з функціонуванням основного капіталу. Таким чином, за абсолютною величиною капітал значно переважає капітальні вкладення, які в подальшому матеріалізуються переважно в найбільшому за розміром елементі капіталу - технічних засобах виробництва.

Організація нового сільськогосподарського підприємства потребує наявності достатнього капіталу. Потреба підприємця у певному обсязі капіталу залежить від планів його діяльності, його підприємницької ідеї, складності та масштабності її практичної реалізації. Розмір початкового капіталу залежить від галузі, в якій впроваджується конкретна підприємницька ідея (рослинництво, тваринництво та ін.).

Початковим прийнято називати капітал, який вкладається у будь-яку власну справу з самого початку практичної реалізації підприємницького проєкту, на початковій стадії підприємницької діяльності в цілому.

Наявний підприємницький капітал, тобто сукупність усіх витрат у грошовій формі, які необхідно здійснити для реалізації певного підприємницького проєкту і отримання очікуваного економічного ефекту може створювати відповідний імідж підприємця як ділової людини, і може бути однією з можливих гарантій досягнення комерційного успіху у власній діяльності. Потрібний розмір

початкового (стартового) підприємницького капіталу сільськогосподарського підприємства визначається на основі економічних розрахунків щодо конкретного проекту, розробленого стосовно прийнятої нової підприємницької ідеї.

При розробці конкретного плану інвестицій доцільно враховувати можливі варіанти формування окремих складових підприємницького капіталу, а саме: а) необхідні приміщення можна не купувати, а взяти в оренду. Оскільки орендна плата включається у вартість товарної продукції сільськогосподарського підприємства, то передбачати на це відповідні інвестиції не потрібно. Отже, за такої можливості підприємець може зменшити потребу в стартовому капіталі. Це зменшення обсягу інвестицій буває досить відчутним за умови, коли необхідні приміщення (адміністративні, виробничі, складські тощо) купують разом з відповідною земельною ділянкою; б) можна купити (придбати) не нові, а такі, що були в користуванні засоби виробництва або придбати їх на засадах лізингу. Цим самим можна також помітно скоротити потрібну величину стартового підприємницького капіталу сільськогосподарського підприємства; в) за необхідності придбання нових засобів виробництва також можна зекономити певну суму власного підприємницького капіталу. Для цього потрібно ґрунтовно вивчити можливі пропозиції ринку, ціни продажу устаткування, що коливаються у певних межах, і вибрати найбільш економічні його види; г) при визначенні суми потрібної готівки треба неодмінно враховувати проміжок часу між започаткуванням виробництва і надходженням перших доходів, оскільки в межах цього терміну потрібно виплачувати працівникам заробітну плату. Відповідно до тривалості такого періоду необхідно коригувати й обсяг фінансових коштів за відповідними статтями передбачуваних витрат.

У процесі розрахунків стартового підприємницького капіталу серед можливих варіантів потрібно обрати найкращий з них, що забезпечить мінімізацію потрібних інвестиційних ресурсів для сільськогосподарського підприємства.

Можливими джерелами формування підприємницького капіталу сільськогосподарського підприємства є: 1) фінансові результати попередньої підприємницької діяльності (власної або успадкованої); 2) особисті заощадження (у грошовій, речовій і товарній формі); 3) позичкові кошти (отримані в борг з певними зобов'язаннями).

В Україні має значне поширення такий спосіб формування початкового статутного капіталу, як „зростання з нуля”. Але при

цьому потрібно пам'ятати, що отримати кредит не так просто, оскільки необхідна тверда гарантія щодо його вчасного повернення.

Усі кредити можуть мати різні строки повернення. Так, онкольні кредити або кредити до запитання повертаються на першу вимогу кредитора. Коротко-, середньо- та довгострокові кредити надаються відповідно на строк: до одного року, від одного до п'яти років, понад п'ять років.

При формуванні стартового (початкового) підприємницького капіталу підприємець має враховувати не тільки його загальну величину у вартісному виразі, а й прогнозовану економічну вигоду від вкладення його у сільськогосподарське підприємство, тобто розрахувати такі економічні показники, як: чистий приведенний дохід, індекс окупності та період окупності інвестицій.

9.3. Оподаткування сільськогосподарських підприємств

Податки – це обов'язкові платежі, що стягуються державою з підприємств, установ і населення в установленому чиним законодавством порядку. Нормативне визначення сутності податку наведено в статті 6 Податкового кодексу України згідно з яким податок є обов'язковим, бузумовним платежем до відповідного бюджету, що справляється з платників податків відповідно до законодавства. Але крім податків з платників стягуються збори (плата, внески) які є також обов'язковими платежами до відповідного бюджету, але на відміну від категорії податок, вони передбачають отримання ними спеціальної вигоди, у тому вчиненні на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значимих дій. Тобто збори (плата, внески) передбачають певну еквівалентність відносин.

Податкові платежі є основним джерелом формування державного бюджету. Соціально-економічна сутність податків, їх розміри та структура визначаються економічним і політичним устроєм суспільства та діями уряду щодо встановлення податкового механізму.

Фінансово-економічною сутністю оподаткування є пряме вилучення державою певної частини внутрішнього валового продукту (ВВП) для формування централізованих і децентралізованих фондів фінансових ресурсів. Практично це перерозподіл внутрішнього валового продукту на користь держави шляхом вилучення певної його

частини в двох учасників суспільного виробництва: у працівників – з доходів (заробітної плати) і в підприємців (підприємств) – з прибутку.

Податкова система України становить сукупність податків, що справляють відповідно до законодавства. В Україні встановлюються загальнодержавні та місцеві податки і збори. Склад податкової системи наведено на рис. 1.

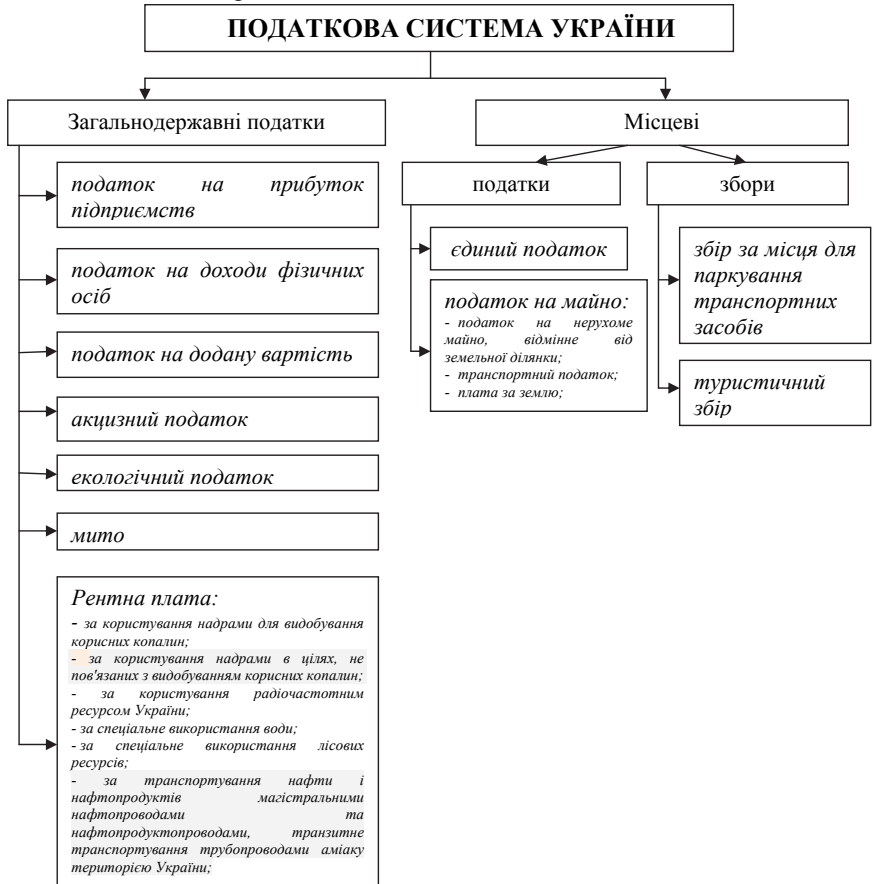

Рис. 1. Податкова система України.

Специфічними ознаками оподаткування є: 1) однією із сторін таких відносин завжди є держава в особі її органів; 2) податкові платежі стягуються на примусовій основі; 3) стягуються виключно на

основі законодавчо закріплених норм; 4) сплата податків не передбачає еквівалентних відносин між платниками та державою; 5) виконання податками своїх функцій передбачає панування у країні недержавних форм власності; 6) податкові відносини не опосередковуються рухом товару.

Існує така класифікація податків: за формою: а) прямі податки (справляються з прибутків, майна або землі юридичних і фізичних осіб); б) непрямі податки – податки на товари та послуги (податок на додану вартість, акцизний податок, мито), які стягуються через включення в ціни товарів або тарифи на послуги як надбавку на них, що зумовлює їх сплату покупцями товарів у зв'язку з їх подорожчанням; за суб'єктами оподаткування: а) податки з фізичних осіб; б) податки з юридичних осіб; в) змішані податки (наприклад, майновий податок); за рівнем встановлення: загальнодержавні і місцеві.

Розрізняють такі функції податків, як: 1) фіскальна як інструмент акумуляції в руках держави фінансових ресурсів, необхідних для виробництва суспільних благ; 2) регулююча – цілеспрямований вплив держави на економіку (наприклад, стимулювання окремих економічних процесів: підтримка села, відтворення водних ресурсів та ін.); 3) соціальна – здатність впливати на гостроту соціальних суперечностей у суспільстві.

Економічними принципами оподаткування є: 1) принцип відносної господарської незалежності – право приватної власності; 2) принцип визначеності – кожному відомо, скільки потрібно платити; 3) принцип зручності відповідно до якого податок має стягуватись у такий час і такий спосіб, які є найзручнішими для платника; 4) принцип економічності – витрати на справляння податків повинні бути меншими, ніж самі податкові надходження.

Специфіка фінансових відносин у сільському господарстві вимагає адекватного її відображення при формуванні податкового механізму.

Ключовою складовою системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників є прямі податки. Пряме оподаткування в галузі представлене податком на прибуток, майновими податками та єдиним податком 4-ї групи, який має характер комплексного податку і платники якого не сплачують податок на прибуток, податок на майно (в частині земельного податку) і рентну плату за спеціальне використання води.

Запровадження єдиного податку (до 2015 р. – фіксованого сільськогосподарського податку) стало одним із способів зупинення

спаду, здійснення підтримки, стабілізації сільськогосподарського виробництва, забезпечення продовольчої безпеки держави, нарощування агропромислового виробництва стало.

Перший варіант фіксованого сільськогосподарського податку, який діяв протягом 1999-2004 рр., заміняв 12 податків, зборів (обов'язкових платежів), які в свою чергу неоднаково впливали на розвиток сільськогосподарських підприємств. З 2004 р. реакцією законодавців на постійно зростаючу кількість зловживань у сфері оподаткування фіксованим сільськогосподарським податком було підвищення мінімальної частки доходу (від реалізації продукції), що необхідна для отримання статусу платника цього податку від 50 % до 75 %.

Таблиця 9.1

Еволюція основних елементів фіксованого сільськогосподарського податку (єдиного податку) в Україні

№	Період	Частка с.-г. виробництва %	Нормативна грошова оцінка ріллі (в середньому по Україні), грн.	Ставка податку, % (рілля/багаторічні насадження)
1	1999-2004 рр.	50%	3674,1	0,5/0,3
2	2004-2011 рр.	75%	3674,1	0,15/0,09
3	2011-2015 рр.	75%	3674,1	0,15/0,09
4	2015 р.	75%	25773,1	0,45/0,27
5	2016 р.	75%	30927,8	0,81/0,45

Платниками єдиного податку четвертої групи є сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 %.

Не можуть бути платниками єдиного податку четвертої групи:

- суб'єкти господарювання, у яких понад 50 % доходу, отриманого від продажу сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки, становить дохід від реалізації декоративних рослин (за винятком зрізаних квітів, вирощених на угіддях, які належать сільськогосподарському товаровиробнику на праві власності або надані йому в користування, та продуктів їх переробки), диких тварин і птахів, хутряних виробів і хутра (крім хутрової сировини);

- суб'єкти господарювання, що провадять діяльність з виробництва підкацизних товарів, крім виноматеріалів виноградних, вироблених на підприємствах первинного виноградарства для

підприємств вторинного виноробства, які використовують такі виноматеріали для виробництва готової продукції;

– суб'єкт господарювання, який станом на 1 січня базового (звітного) року має податковий борг, за винятком безнадійного податкового боргу, який виник внаслідок дії обставин непереборної сили (форс-мажорних обставин).

Об'єктом оподаткування для платників єдиного податку четвертої групи є площа сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ), що перебуває у власності сільськогосподарського товаровиробника або надана йому у користування, у тому числі на умовах оренди.

Базою оподаткування податком для платників єдиного податку четвертої групи для сільськогосподарських товаровиробників є нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень), з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного за станом на 1 січня базового податкового (звітного) року.

Для платників єдиного податку четвертої групи розмір ставок податку з одного гектара сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду залежить від категорії (типу) земель, їх розташування та становить:

1. Для ріллі, сіножатей і пасовищ (крім ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, а також ріллі, сіножатей і пасовищ, що перебувають у власності сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на виробництві (вирощуванні) та переробці продукції рослинництва на закритому ґрунті, або надані їм у користування, у тому числі на умовах оренди) – 0,81%;

2. Для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, – 0,49%;

3. Для багаторічних насаджень (крім багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях) – 0,49%;

4. Для багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, – 0,16%;

5. Для земель водного фонду – 2,43%;

6. Для ріллі, сіножатей і пасовищ, що перебувають у власності сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на виробництві (вирощуванні) та переробці продукції рослинництва на закритому ґрунті, або надані їм у користування, у тому числі на умовах оренди, – 5,4%. Під спеціалізацією на виробництві

(виросуванні) та переробці продукції рослинництва на закритому ґрунті слід розуміти перевищення частки доходу, отриманого від реалізації такої продукції та продукції її переробки двох третин доходу (66 %) від реалізації усієї власновиробленої сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки.

Платники єдиного податку четвертої групи самостійно обчислюють суму податку щороку станом на 1 січня і не пізніше 20 лютого поточного року подають відповідному контролюючому органу за місцезнаходженням платника податку та місцем розташування земельної ділянки податкову декларацію на поточний рік за формулою 9.1:

$$\sum \text{ЄП} = P_p \times GQ_p \times C_p + P_c \times GQ_c \times C_c + P_{II} \times GQ_{II} \times C_{II} + P_{БН} \times GQ_{БН} \times C_{БН} + P_{Зво} \times GQ_{Зво} \times C_{Зво}, \quad (9.1)$$

де: ЄП – єдиний податок, грн.; П – площа відповідного виду сільськогосподарських угідь, га; ГО – грошова оцінка відповідного виду сільськогосподарських угідь, грн.; С – ставка податку відповідного виду сільськогосподарських угідь, %.

Податок сплачується щоквартально протягом 30 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) кварталу, у таких розмірах:

- у I кварталі – 10 відсотків;
- у II кварталі – 10 відсотків;
- у III кварталі – 50 відсотків;
- у IV кварталі – 30 відсотків.

Проте найбільш дієвим та вагомим важелем податкової підтримки сільськогосподарських виробників є функціонування спеціального режиму справляння податку на додану вартість, історія становлення якого пройшла декілька етапів (додаток А). Саме спецрежим справляння ПДВ являє собою найбільш дієвий важіль фінансової підтримки розвитку галузі, особливо з точки зору її доступності та ефективності.

Резидент, який провадить підприємницьку діяльність у сфері сільського і лісового господарства та рибальства та відповідає критеріям, встановленим для визнання сільськогосподарським підприємством, може обрати спеціальний режим оподаткування.

Сільськогосподарським вважається підприємство, основною діяльністю якого є постачання вироблених (наданих) ним сільськогосподарських товарів (послуг) на власних або орендованих основних фондах, а також на давальницьких умовах, в якій питома вага вартості сільськогосподарських товарів/послуг становить не

менш як 75 % вартості всіх товарів/послуг, поставлених протягом попередніх 12 послідовних звітних податкових періодів сукупно.

Згідно із спеціальним режимом озитивна різниця між сумою податкових зобов'язань звітного (податкового) періоду та сумою податкового кредиту звітного (податкового) періоду, визначена:

1) за операціями з сільськогосподарськими товарами/послугами (крім операцій із зерновими і технічними культурами та операцій з продукцією тваринництва) підлягає перерахуванню:

– до державного бюджету – у розмірі 50 %;

– на спеціальні рахунки, відкриті сільськогосподарським підприємствам – суб'єктам спеціального режиму оподаткування в установах банків та/або в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, – у розмірі 50 %;

2) за операціями із зерновими і технічними культурами підлягає перерахуванню:

– до державного бюджету – у розмірі 85 %;

– на спеціальні рахунки, відкриті сільськогосподарським підприємствам – суб'єктам спеціального режиму оподаткування в установах банків та/або в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, – у розмірі 15 %

3) за операціями з продукцією тваринництва підлягає перерахуванню:

– до державного бюджету – у розмірі 20 %;

– на спеціальні рахунки, відкриті сільськогосподарським підприємствам – суб'єктам спеціального режиму оподаткування в установах банків та/або в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, – у розмірі 80 %.

Якщо сума податку на додану вартість, сплачена (нарахована) сільськогосподарським підприємством постачальнику на вартість виробничих факторів, перевищує суму податку, нараховану за операціями з постачання сільськогосподарських товарів/послуг, то різниця між такими сумами не підлягає бюджетному відшкодуванню та зараховується до складу податкового кредиту наступного звітного (податкового) періоду.

При вивезенні сільськогосподарських товарів у митному режимі експорту сільськогосподарське підприємство – виробник таких товарів/послуг має право на бюджетне відшкодування податку на додану вартість, сплаченого (нарахованого) постачальникам товарів/послуг, вартість яких включається до складу виробничих факторів яке здійснюється в загальному порядку.

9.4. Аналіз розвитку галузі рослинництва та економічна оцінка ефективності господарської діяльності сільськогосподарського підприємства

Господарська діяльність сільськогосподарських підприємств будь-яких організаційно-правових форм господарювання потребує постійного прийняття управлінських, економіко-організаційних, техніко-технологічних та інших рішень з метою регулювання процесу функціонування конкретного підприємства, спрямованого на підвищення економічної ефективності його виробничо-господарської діяльності та збільшення прибутків, які забезпечують економічний розвиток господарюючого суб'єкта. В основі прийняття цих рішень є аналіз ситуацій (поточних, результативних) та рівень впливу того чи іншого фактора, який позитивно чи негативно діє на хід певного господарського процесу і вимагає його коригування, регулювання в напрямі досягнення поставленої мети.

Аналіз - це спосіб дослідження, сутність якого полягає в поділі об'єкту на частини, та детальне їх вивчення. Об'єктом аналізу є явища суспільного життя, зміни в них, які викликані реформуванням системи економічних відносин та способів використання ресурсів.

Основними принципами аналізу є: об'єктивність, тобто висновки повинні відображати дійсний стан справ; причинна залежність між економічними процесами та суспільними явищами; комплексність, що передбачає вивчення всіх сторін і складових господарської діяльності; оперативність - своєчасне виявлення причин відхилень з тим, щоб вчасно зреагувати та поправити справу; дієвість, тобто аналіз має проводитись з метою поліпшення справи.

Предметом аналізу є виробничі відносини, які відбуваються в процесі функціонування сільськогосподарських підприємств і відображені в планових та звітних документах, статистичному й оперативному обліку.

Об'єктами аналізу є господарські процеси та їх забезпечення основними і оборотними фондами, земельними та трудовими ресурсами, оборотними коштами, рівень їх використання, взаємозв'язок організаційних, технологічних і технічних факторів, їх вплив на діяльність сільськогосподарського підприємства.

Під методологією економічного аналізу розуміють системне комплексне дослідження економіки аграрних підприємств для визначення досягнутого рівня розвитку, виконання виробничо-фінансового плану, ступеня раціонального використання матеріальних, трудових і грошових ресурсів, виявлення резервів та

можливостей поліпшення всіх показників господарської діяльності з метою підвищення економічної ефективності.

Методами аналізу є розкладання цілого на частки і узагальнення, порівняння, обчислення різниць, ланцюгових підстановок, індексів, групування, балансовий, кореляції; прийомами - обчислення відносних і середніх величин, рядів динаміки, перерахунок показників і графічний.

Об'єкти і цілі економічного аналізу визначають його завдання: які фактори і як впливають на досягнення мети - виявлення резервів, що впливають на збільшення та здешевлення виробництва сільськогосподарської продукції і зокрема рослинницької. З цією метою й проводиться аналіз розвитку галузі рослинництва.

Аналіз розвитку рослинництва в цілому і окремих галузей передбачає дослідити: розміри та їх значення для сільськогосподарського підприємства; земельний фонд, структуру посівних площ і багаторічних насаджень; організацію сівозміт, культурооборотів і території садів, виноградників та розсадників; обсяги валової продукції і урожайність сільськогосподарських культур; рівень агротехніки, механізації робіт і організації праці; затрати праці; собівартість продукції; рентабельність виробництва.

Розміри і значення рослинницьких галузей є ключовими є для сільськогосподарського підприємства. Для характеристики розмірів використовують: вартість валової продукції; площі сільськогосподарських культур, культивацийних споруд закритого ґрунту і багаторічних насаджень; середньорічну вартість основних виробничих фондів, затрати праці або чисельність зайнятих середньорічних робітників. На основі цих показників виявляють зміни розмірів рослинництва в цілому і окремих його галузей за аналізований період і встановлюють причини, а також виявляють, в якій мірі ці розміри відхиляються від тих, що фактично склалися в інших однотипних господарствах даної зони і від рекомендованих науковими установами.

Аналіз земельного фонду передбачає вивчення його розмірів, структури та використання. При цьому визначають питому вагу сільськогосподарських угідь в загальній площі земельних угідь підприємства, їх структуру та рівень розораності (відношення оброблюваної ріллі до площі сільськогосподарських угідь і до наявної ріллі, включаючи залежи), а також питому вагу зрошуваних земель, поліпшених сіножатей і культурних пасовищ. При цьому виявляють причини зміни даних показників по роках і можливість розширення сільськогосподарських угідь за рахунок інших земель.

Особливу увагу приділяють дослідженню структури посівів і багаторічних насаджень, тому що раціональне співвідношення їх сприяє збільшенню виробництва продукції і зниженню трудових і матеріально-грошових витрат з розрахунку на її одиницю, більш повному і рівномірному, використанню робочої сили і техніки.

Аналіз завершають організаційно-економічною оцінкою співвідношення культур за сукупністю показників, що розраховано на основі фактичних (звітних) і планових (нормативних) даних.

При організаційній оцінці встановлюють: відповідність структури посівних площ і багаторічних насаджень спеціалізації сільськогосподарського підприємства і галузі рослинництва; забезпеченість виконання договорів реалізації продукції; тривалість і рівномірність надходження продукції; сезонність затрат праці і використання засобів виробництва.

Для економічної оцінки застосовують такі показники: середня врожайність з 1га; вартість валової продукції з одиниці площі в цінах реалізації; вихід валової продукції в розрахунку на людину-годину; затрати праці і виробничі затрати на одиницю площі; середня собівартість одиниці продукції; сума чистого доходу (прибутку) з розрахунку на одиницю площі; рівень рентабельності виробництва продукції.

Організація сівозмін, культурооборотів і території багаторічних насаджень. При аналізі організації сівозмін встановлюють, скільки і яких сівозмін введено в сільськогосподарському підприємстві (польових, кормових, овочевих та ін.), які строки їх освоєння, тривалість ротаций і розміри полів, яку питому вагу займають основні культури, чи задовольняє освоєння сівозміни вимогам до їх організації та ін.

При аналізі організації території багаторічних насаджень оцінюють, в якій мірі задовольняють біологічним вимогам плодових і ягідних культур та винограду відведені під них земельні площі, їх компактність і розташованість від населених пунктів, господарських центрів, шосейних доріг, водних джерел, сховищ органічних добрив тощо.

Валову продукцію аналізують по кожній сільськогосподарській культурі в натуральних показниках і в цілому по галузі у вартісному виразі. Виробництво продукції, як відомо, залежить від розмірів і структури посівних площ і багаторічних насаджень, урожайності тощо. Вплив цих факторів розраховують за допомогою прийомів обчислення різнниць і ланцюгових підстановок.

Для виявлення резервів підвищення врожайності детально аналізують виробничі фактори і перш за все рівень агротехніки, механізації робіт та організації праці, які мають вирішальний вплив на збільшення виробництва продукції.

На рівень затрат праці впливають зміни врожайності, техніки, технології та організації виробництва. Кількісну залежність між ними знаходять шляхом обчислення різниць або ланцюгових підстановок.

Собівартість продукції подібно до затрат праці також порівнюють у динаміці по роках, з плановою звітного року і по передових підприємствах. Собівартість одиниці продукції в рослинницьких галузях залежить від врожайності відповідної культури та виробничих витрат. Для більш повної характеристики причин зміни собівартості продукції аналізують її структуру по елементах затрат: заробітна плата з нарахуваннями, насіння і садивний матеріал, добрива, засоби захисту рослин, затрати на утримання основних фондів, загальновиробничі і загальногосподарські витрати, страхові платежі та ін.

При аналізі рентабельності виробництва досліджують показники виконання плану одержання прибутку від реалізації продукції в цілому по сільськогосподарському підприємству, рослинницьких галузях та видах продукції. При цьому з'ясовують причини збитків, зменшення або збільшення прибутку.

Об'єктами економічної оцінки ефективності аграрних підприємницьких структур є: 1) організаційно-технічний рівень і обсяг виробництва сільськогосподарської продукції; 2) використання основних засобів і виробничих потужностей підприємств, матеріальних ресурсів тощо; 3) досягнутий рівень продуктивності праці; 4) собівартість сільськогосподарської продукції (поточні витрати виробництва); прибутковість і рентабельність сільськогосподарського виробництва; 5) фінансовий стан аграрного формування і його стійкість.

В практиці господарювання, як правило, використовують такі два методи економічної оцінки ефективності (результативності) підприємницької діяльності: 1) порівняльний аналіз підприємницької діяльності даного підприємства та інших суб'єктів господарювання, які виробляють однакову або подібну сільськогосподарську продукцію; 2) аналіз господарської діяльності та фінансової результативності з використанням еталонної моделі сільськогосподарського підприємства, тобто визначення найкращих за даних умов виробництва значень економічних показників і

порівняння з ними фактично досягнутих у тому або іншому розрахунковому періоді.

Ефективність виробничо-господарської діяльності сільськогосподарського підприємства характеризує загальні результати господарювання, ступінь використання матеріально-технічних і трудових ресурсів (робочої сили), віддачу довгострокових капітальних вкладень та рівень поточних витрат на виробництво і реалізацію сільськогосподарської продукції. Щодо результативності фінансової підприємницької діяльності, то вона має відображати рівень прибутковості (дохідності) і рентабельності виробництва, динаміку в часі показників фінансового стану та фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства.

Побудова системи показників економічної оцінки ефективності аграрного підприємництва базується на таких методологічних принципах: 1) результати і витрати, що використовуються з метою формування відповідних показників ефективності підприємницької діяльності, потрібно порівнювати як їхнє співвідношення або різницю; 2) кількісно вимірюваний результат діяльності має бути повним, тобто враховувати всі елементи, які вже не можуть повторюватись у подальших розрахунках; 3) поточні витрати не можуть мати у своєму складі будь-яких елементів результату; 4) усі показники економічної оцінки ефективності господарської діяльності аграрного формування доцільно розподіляти на два типи: ресурсні та витратні, тобто виділяти окремо ефективність відповідно застосовуваних та споживаних (поточних витрат на виробництво продукції) ресурсів як специфічних форм вияву загальної ефективності сільськогосподарського виробництва.

Ефективна підприємницька діяльність аграрного формування повинна супроводжуватися інвестуванням сільськогосподарського виробництва, розробкою і реалізацією довгострокових інвестиційних проєктів. У зв'язку з цим, оцінюючи ефективність підприємництва, необхідно проводити розрахунки економічної доцільності реальних інвестицій. Для визначення економічної доцільності інвестицій використовують такі показники: чистий приведений дохід, індекс дохідності реальних капітальних вкладень, період (строк) окупності, або коефіцієнт економічної ефективності. Оцінку доцільності капітальних вкладень потрібно проводити з урахуванням ставки дисконту (капіталізації) для визначення теперішньої вартості інвестицій через наперед відому кількість років інвестиційного циклу.

До системи основних показників економічної оцінки ефективності виробничо-господарської діяльності

сільськогосподарського підприємства належать: рівень задоволення потреб ринку, валовий та чистий прибуток, рентабельність виробництва, продуктивність праці, фондівдача за обсягом продукції і прибутку.

Рівень задоволення потреб ринку (Рзпр) обчислюється порівнянням виробленої і реалізованої товарної продукції (Втп) та визначеного у процесі маркетингового дослідження ймовірного попиту ринку (Опр) за формулою:

$$\text{Рзпр} = (\text{Втп} : \text{Опр}) \times 100 \quad (9.2)$$

Обсяг прибутку (валового та чистого) є важливим фінансово-економічним показником, що характеризує мету підприємницької діяльності сільськогосподарського підприємства. Проте абсолютна величина цього показника не досить повно характеризує фінансову результативність підприємництва. Тому економічно доцільно в даних цілях застосовувати коефіцієнт зростання валового прибутку (Квп), який визначається співставленням фактичної і запланованої його величин (відповідно Пфв і Ппв) за формулою:

$$\text{Квп} = \text{Пфв} : \text{Ппв} \quad (9.3)$$

Подібним чином можна розрахувати також коефіцієнт зростання чистого прибутку (Кчп):

$$\text{Кчп} = \text{Пфч} : \text{Ппч} \quad (9.4)$$

Для визначення рентабельності виробництва (Ррв) необхідно порівняти отриманий валовий (чистий) прибуток (Пв/ч) із сумою основних (Осз) та оборотних засобів (Обз):

$$\text{Ррв} = [\text{Пв/ч} : (\text{Осз} + \text{Обз})] \times 100 \quad (9.5)$$

Поряд з рентабельністю сільськогосподарського виробництва в цілому також обчислюють рівень рентабельності окремих видів рослинницької або тваринницької продукції (Ррп/тп) як співвідношення валового прибутку (Пв) і собівартості тієї чи іншої товарної продукції (С_{тп}) за формулою:

$$\text{Ррп/тп} = (\text{Пв} : \text{С}_{\text{тп}}) \times 100 \quad (9.6)$$

На ефективність підприємницької діяльності великою мірою впливає рівень використання трудових ресурсів. Його характеризує показник продуктивності праці (Пп), який визначають діленням обсягу товарної продукції (Отп) на загальну кількість працюючих (Чп):

$$\text{Пп} = \text{Отп} : \text{Чп} \quad (9.7)$$

Фондовіддачу за обсягом продукції (ФВтп) визначають діленням обсягу товарної продукції (Втп) на величину основних фондів (Осф) за формулою:

$$\text{ФВтп} = \text{Втп} : \text{Осф} \quad (9.8)$$

Фондовіддача за прибутком (рентабельність основних фондів) обчислюється за аналогічно формулою, але при цьому замість обсягу товарної продукції використовують величину валового прибутку (Пв):

$$\text{ФВп} = \text{Пв} : \text{Осф} \quad (9.9)$$

Ефективність фінансової підприємницької діяльності сільськогосподарського підприємства характеризують показники: прибутковості; ліквідності та платоспроможності; стійкості (стабільності); стану акціонерного капіталу.

Для вимірювання прибутковості сільськогосподарського підприємства застосовують наступні показники:

1) коефіцієнт прибутковості власного капіталу (Кпвк), тобто відношення чистого прибутку (Пч) до власного капіталу (Кв):

$$\text{Кпвк} = (\text{Пч} : \text{Кв}) \times 100 \quad (9.10)$$

Даний показник є особливо важливим для акціонерів, оскільки характеризує рівень ефективності використання вкладених ними коштів на придбання акцій. Він також є основним критерієм при оцінці рівня котирування на фондовій біржі акцій підприємства;

2) показник прибутковості всіх активів (Кпа) є співвідношенням чистого прибутку (Пч) та фіксованих і поточних активів (Афп). Він обчислюється за формулою:

$$\text{Кпа} = (\text{Пч} : \text{Афп}) \times 100 \quad (9.11)$$

Цей показник показує, який прибуток має сільськогосподарське підприємство в розрахунку на одну грошову одиницю активів;

3) показник валової прибутковості продажу (Квпп) характеризує відношення валового прибутку (Пв) до загальної суми продажу (Втп):

$$\text{Квпп} = (\text{Пв} : \text{Втп}) \times 100 \quad (9.12)$$

Він показує відносну величину валового доходу, яку отримує сільськогосподарське підприємство в розрахунку на одну грошову одиницю реалізованої продукції.

Ліквідність характеризує здатність сільськогосподарського підприємства виконувати свої короткострокові (поточні) зобов'язання за рахунок власних поточних активів. Щодо платоспроможності підприємства, під нею розуміють його здатність виконувати свої зовнішні (коротко-та довго строкові) зобов'язання, використовуючи власні активи. Для вимірювання ліквідності й платоспроможності сільськогосподарського підприємства використовують такі показники:

1) коефіцієнт загальної ліквідності (Кзл), який обчислюється діленням поточних активів (A_n), що об'єднують за балансом запаси і витрати, грошові кошти, розрахунки та інші оборотні активи, на загальну суму короткострокових зобов'язань (Зк), за формулою:

$$\text{Кзл} = A_n : \text{Кс} \quad (9.13)$$

Цей показник характеризує ступінь покриття поточних зобов'язань за рахунок поточних активів. Якщо співвідношення поточних активів і зобов'язань менше за 1:1, то поточні зобов'язання перевищують поточні активи, що може означати можливість високого фінансового зиску. Співвідношення 2:1 прийнято вважати нормальним з теоретичного погляду. Якщо ж воно більше, то це означає більш високу ступінь ліквідності, що суттєво приваблює потенційних кредиторів та інвесторів. Коефіцієнт загальної ліквідності ще й має назву коефіцієнту покриття;

2) коефіцієнт термінової ліквідності (Ктл) характеризує співвідношення швидколіквідних активів ($A_{шл}$), до складу яких входять розрахунки з дебіторами, грошові кошти та інші оборотні активи, та короткострокових зобов'язань (Зк). Його визначають за формулою:

$$\text{Ктл} = A_{шл} : \text{Кс} \quad (9.14)$$

Даний показник характеризує здатність підприємства виконувати свої поточні зобов'язання за рахунок швидколіквідних активів і доповнює показник загальної ліквідності, оскільки останній не дає належного уявлення про якісний склад коштів, які є джерелами покриття поточних зобов'язань. За однакового показника загальної ліквідності на двох підприємствах фінансовий стан буде визнаний кращим на тому з них, яке матиме більшу частку грошових коштів і розрахунків з дебіторами в поточних активах. Теоретично оптимальним вважається співвідношення 1:1. Високе співвідношення (понад 1:1) є показником низького фінансового ризику і добрих потенційних можливостей залучення додаткових фінансових коштів;

4) коефіцієнт платоспроможності (Кпс), що фіксує частку власного (акціонерного) капіталу підприємства (Кв) в загальних зобов'язаннях (Зз), визначають за формулою:

$$\text{Кпс} = \text{Кв} : \text{Зз} \quad (9.15)$$

Економічно обгрунтованим вважається співвідношення власного (акціонерного) капіталу і загальних зобов'язань як 2:1.

Важливою характеристикою фінансового стану сільськогосподарського підприємства є інвестиційна його незалежність (автономність) від зовнішніх джерел, яку характеризують такі поазники:

1) коефіцієнт фінансової незалежності (Кфнз), що обчислюється як відношення загальної суми власного капіталу (Кв) до загальної величини балансових коштів (Кб):

$$\text{Кфнз} = \text{Кв} : \text{Кб} \quad (9.16)$$

Чим більше значення коефіцієнта, тим кращим є фінансовий стан підприємства;

2) коефіцієнт залучення довгострокових позичкових коштів (Кздпк), який визначається як частка довгострокових кредитів (Кдк) у загальному обсязі власних та прорівняних до них коштів (Кв/п) за формулою:

$$\text{Кздпк} = \text{Кдк} : \text{Кв/п} \quad (9.17)$$

Цей коефіцієнт характеризує відносну величину залучення позичкових коштів для виконання фінансових зобов'язань сільськогосподарського підприємства порівняно з його статутним фондом (капіталом). Бізнесову діяльність визнають достатньо

ефективною, коли частка позичкових коштів не перевищує однієї третини власного акціонерного капіталу;

3) коефіцієнт покриття платежів з фіксованими строками виплат (Кпп) відображає розмір річних платежів підприємства, пов'язаних з його довгостроковими зобов'язаннями. Він визначається порівнянням валового прибутку (Пв) та суми довгострокових пасивів (Пдс) за формулою:

$$\text{Кпп} = \text{Пв} : \text{Пдс} \quad (9.18)$$

Фінансовий стан сільськогосподарського підприємства вважається достатньо нормальним, якщо коефіцієнт покриття таких платежів знаходиться в межах 1,5 - 2,0.

Наведені показники дають можливість оцінити ефективність економічної діяльності сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах господарювання і виявити шляхи її підвищення.

Контрольні запитання:

1. Що являють собою фінанси сільськогосподарських підприємств?
2. Що є основним методом фінансової діяльності підприємства за ринкових умов господарювання?
3. В чому полягає основний зміст фінансової діяльності підприємства?
4. Поняття інвестицій та інвестиційної діяльності аграрних формувань.
5. В чому полягає інвестиційна політика сільськогосподарського підприємства?
6. Оцінка інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств.
7. Поняття і складові підприємницького капіталу аграрного формування.
8. Система показників економічної оцінки ефективності інвестиційної діяльності аграрного формування.
9. Поняття і соціально-економічна сутність податків.
10. Види податкових платежів.
11. Специфічні ознаки оподаткування сільськогосподарських підприємств.
12. Функції податків та економічні принципи оподаткування.

13. Поняття та особливості сплати фіксованого сільськогосподарського податку.

14. Поняття прибутку як основи ефективної діяльності аграрних формувань.

15. Стадії визначення прибутку сільськогосподарського підприємства.

16. Поняття валового доходу аграрних формувань.

17. Показники вимірювання прибутковості сільськогосподарського підприємства.

18. Система показників економічної оцінки ефективності виробничо-господарської і фінансової діяльності аграрного формування.

СЕМІНАРСЬКІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

1. Семінарське заняття на тему: “Організація підприємницької діяльності в сільськогосподарських підприємствах”

Питання на семінар:

1. Поняття і основні принципи підприємництва.
2. Організаційні форми виробничого підприємництва.
3. Поняття сільськогосподарського підприємства.
4. Основні риси сільськогосподарського підприємства.
5. Законодавча база створення сільськогосподарського підприємства.

1.1. Основи виробничої підприємницької діяльності в Україні

Відповідно до Господарського кодексу України підприємництво - це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку.

Якщо діяльність фізичних або юридичних осіб не пов'язана з отриманням прибутку, то вона не може вважатися підприємницькою. Головне, що вирізняє підприємця серед інших суб'єктів господарської діяльності, — це можливість і обов'язковість отримання певного зиску. До того ж підприємцям притаманні особлива етика і навіть своєрідний світогляд, що дозволяє виділяти специфічну філософію підприємництва, як основу системи господарювання.

Сучасна економічна наука визначає підприємництво як особливий вид діяльності, в основу якого покладені такі ознаки: 1) свобода вибору напрямів і методів діяльності, самостійність у прийнятті рішень; 2) постійна наявність фактора ризику; 3) орієнтація на досягнення комерційного успіху (зиску); 4) інноваційний характер діяльності.

Таким чином, підприємництво - це не лише особливий вид діяльності, а й певні стиль і тип господарської поведінки, яким притаманні: 1) ініціативність і постійний пошук нетрадиційних рішень у сфері бізнесу; 2) готовність йти на власний ризик; 3) гнучкість і постійне самооновлення; 4) творча цілеспрямованість і наполегливість у бізнесовій діяльності.

Крім того, підприємництво - це комплекс особливих функцій, які виконуються в процесі виробничо-господарської і фінансово-

економічної діяльності, спрямований на забезпечення розвитку і вдосконалення господарського механізму, постійне оновлення економіки господарюючих суб'єктів, створення інноваційного поля діяльності.

На сучасному етапі розвитку ринкової економіки виділяють три головні функції сфери підприємницької діяльності:

- ресурсну (формування і продуктивне використання капіталу, трудових, матеріальних та інформаційних ресурсів);
- організаційну (організація маркетингу, виробництва, збуту, реклами та інших господарських справ);
- творчу (новаторські ідеї, генерування й активне використання ініціативи, вміння ризикувати).

Це дає підставу для висновку про те, що підприємництво в аграрних формуваннях має завжди супроводжуватись науково-технічною, організаційною і комерційно-економічною творчістю, новими підходами до вирішення завдань ведення ефективного сільськогосподарського виробництва.

Суб'єктами підприємницької діяльності можуть бути: громадяни України та інших держав; юридичні особи - підприємства усіх форм власності.

Законодавство України передбачає певні обмеження щодо здійснення підприємництва. Зокрема, не дозволяється займатися підприємницькою діяльністю таким категоріям громадян: військовослужбовцям, посадовим особам органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, державного арбітражу, державного нотаріату, а також органів державної влади й управління, які здійснюють контроль за діяльністю підприємств і організацій.

Об'єктами підприємницької діяльності можуть бути: товар, продукт та послуга.

Підприємницька діяльність здійснюється згідно з чинним законодавством: а)без використання найманої праці; б)з використанням найманої праці; в)без утворення юридичної особи; г)з утворенням юридичної особи.

У сучасних умовах господарювання підприємництво здійснюється за певними принципами, має власні форми, типи і моделі функціонування.

Основними принципами підприємництва є: вільний вибір підприємцем видів підприємницької діяльності; самостійне формування підприємцем програми виробничої та інших видів діяльності, вибір постачальників ресурсів і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших

видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію і послуги відповідно до чинного законодавства України; вільне наймання підприємцем працівників для здійснення бізнесової діяльності; комерційний розрахунок та власний комерційний ризик; вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом; самостійне здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності та використання належної йому частки валютної виручки на власний розсуд.

Загалом підприємництво як форма ініціативної діяльності може бути представлене: будь-якими видами виробничої діяльності; різноманітними видами торговельної діяльності; діяльністю з надання послуг; комерційним посередництвом тощо.

Підприємницька діяльність у сільськогосподарському виробництві може здійснюватись як в індивідуальній, так і в колективній формі. Перша означає здійснення її громадянами, тобто фізичними особами, вільними у встановленні своїх прав і обов'язків на основі договору (угоди) і у визначенні будь-яких умов договору (угоди), що не суперечать чинному законодавству. Друга - колективна - передбачає межі та процедури з участю держави. У таких випадках підприємницька діяльність здійснюється вже на основі і в межах тих завдань і повноважень, які відображені у засновницьких документах та статутах підприємств різних форм власності.

Можливі такі типи підприємницької діяльності: малий бізнес, що базується на особистій власності або оренді; спільне підприємництво або партнерство, засноване на колективній власності; корпоративне підприємництво, засноване на акціонерній власності.

Багаторічний досвід господарювання у країнах з розвинутою ринковою економікою свідчить про те, що традиційно існують дві моделі підприємництва: класична та інноваційна (в практиці господарювання можливе їх поєднання).

Щодо класичної моделі підприємництва, то вона орієнтована на максимально ефективне використання наявних ресурсів підприємства. Схема підприємницьких дій за такої моделі передбачає наступне: 1) оцінка наявних ресурсів; 2) вивчення можливостей досягнення поставленої мети господарювання; 3) використання тієї можливості, яка зможе забезпечити максимальну віддачу від наявних ресурсів.

Інноваційна модель підприємництва передбачає активне використання будь-яких (але у межах чинного законодавства) нових організаційно-економічних, управлінських і техніко-технологічних рішень для здійснення підприємницької діяльності. Особливо це

стосується ситуації, коли підприємству не вистачає власних природних ресурсів. Вона (інноваційна модель) передбачає: 1) формулювання головної мети; 2) вивчення зовнішнього середовища з метою пошуку альтернативних можливостей ведення підприємницької діяльності; 3) порівняльна оцінка власних ресурсів і знайдених можливостей; 4) пошук зовнішніх додаткових джерел ресурсів; 5) аналіз можливостей конкурентів; 6) реалізація завдань згідно з обраною підприємством концепцією досягнення стратегічних цілей.

Ефективне і соціально орієнтоване підприємництво у будь-якій країні можливе за умови існування відповідного підприємницького середовища. Основними ознаками підприємницького середовища є: наявність різних форм власності та господарювання; економічна незалежність підприємств; еквівалентність обміну продуктів праці; економічна свобода і самостійність в господарській діяльності; конкуренція товаровиробників.

Складові підприємницького середовища є пасивними до того часу, поки не буде створено відповідного підприємницького клімату. Останній є більш активною та динамічною категорією і означає сукупність конкретних параметрів складових підприємницького середовища, які регулюють і регламентують підприємницьку діяльність.

Надзвичайно важливими є такі основні параметри підприємницького середовища, як: наявність стабільної національної кредитно-грошової системи; застосування пільгової системи оподаткування; активно діюча система інфраструктурної підтримки підприємницької діяльності (комерційні банки, товарно-сировинні біржі, страхові компанії, науково-консультативні і навчальні центри підприємництва, менеджменту, маркетингу тощо); державна підтримка фінансового і матеріально-технічного забезпечення підприємництва; ефективний захист промислової й інтелектуальної власності; спрощення державного регулювання підприємницької діяльності; правова захищеність підприємництва тощо.

Таким чином, зростання підприємницької активності зумовлюється створенням у країні специфічного середовища, на рівень розвитку і стан якого істотний вплив має низка зовнішніх і внутрішніх факторів.

До зовнішніх факторів належать: стадія економічного циклу, яка відображує стан розвитку національної економіки (спад, стабілізація, піднесення); рівень інфляції в країні; ставка відсотка за кредит;

державне регулювання; система оподаткування; рівень безробіття; міжнародна політика та ін.

Основними внутрішніми факторами є такі, як: компетентність у підприємницькому менеджменті; досвід в обраній сфері підприємницької діяльності; контроль ефективності фінансової діяльності; достатній розмір власного капіталу; використання стратегічного планування; належна система організації обліку, аналізу та аудиту; сучасний техніко-організаційний і економічний рівень виробництва.

Підприємницька діяльність за своєю природою є досить вразливою до умов нестабільності та різких коливань ринкової кон'юнктури. Підприємництво функціонує у певному середовищі, що визначає його економічну позицію, напрям розвитку і ефективність господарювання. Формування підприємницького середовища здійснюється за активного впливу не лише політичної та економічної ситуації, правового забезпечення, а й інституціональних утворень, що обслуговують ринкову систему господарювання в державі. Як відомо, особливе значення серед них мають: 1) ринок капіталів (інвестиційних ресурсів); 2) ринок робочої сили (праці); 3) ринок засобів виробництва і предметів споживання (товарний).

Важливою передумовою успішного розвитку підприємництва в Україні є система державної підтримки підприємництва, основними елементами якої мають бути: формування дійової ринкової інфраструктури; розробка системи фінансової підтримки підприємницької діяльності, включаючи формування стартового капіталу; створення сприятливих умов для зовнішньоекономічної діяльності; запровадження прогресивної системи підготовки кадрів для підприємницької діяльності; прискорення процесу розвитку малого підприємства.

1.2. Організаційні форми виробничого підприємництва

У виробничій підприємницькій діяльності одним з найважливіших є питання про форму її організації. Організаційно-господарською одиницею (первинною структурною ланкою) бізнесу в Україні є підприємство, яке має права юридичної особи. Але, поняття „підприємство” не відображає його організаційно-правового статусу. Тому, крім назви „підприємство”, будь-якому підприємцю необхідно обрати конкретну організаційно-правову форму своєї діяльності, як зафіксовану нормами права єдність організаційних і економічних засад діяльності господарюючого суб'єкта.

Відповідно до Господарського кодексу в Україні можуть діяти такі види підприємств (за формами власності):

1. Приватне підприємство, що діє на основі приватної власності громадян чи суб'єкта господарювання (юридичної особи).

2. Підприємство, що діє на основі колективної власності (підприємство колективної власності).

3. Комунальне підприємство, що діє на основі комунальної власності територіальної громади.

4. Державне підприємство, що діє на основі державної власності.

5. Підприємство, засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності).

Окрім того, в Україні можуть діяти й інші види підприємств, створення яких не суперечить законодавчим актам держави.

Залежно від способу утворення (заснування) та формування статутного фонду в Україні згідно Господарського Кодексу діють підприємства унітарні та корпоративні.

Унітарне підприємство створюється одним засновником, який виділяє необхідне для того майно, формує відповідно до закону статутний фонд, не поділений на частки (паї), затверджує статут, розподіляє доходи, безпосередньо або через керівника, який ним призначається, керує підприємством і формує його трудовий колектив на засадах трудового найму, вирішує питання реорганізації та ліквідації підприємства. Унітарними є підприємства державні, комунальні, підприємства, засновані на власності об'єднання громадян, релігійної організації або на приватній власності засновника.

Корпоративне підприємство утворюється, як правило, двома або більше засновниками за їх спільним рішенням (договором), діє на основі об'єднання майна та / або підприємницької чи трудової діяльності засновників (учасників), їх спільного управління справами, на основі корпоративних прав, у тому числі через органи, що ними створюються, участі засновників (учасників) у розподілі доходів та ризиків підприємства. Корпоративними є кооперативні підприємства, підприємства, що створюються у формі господарського товариства, а також інші підприємства, в тому числі засновані на приватній власності двох або більше осіб.

Підприємства залежно від кількості працюючих та обсягу валового доходу від реалізації продукції за рік можуть бути віднесені до малих підприємств, середніх або великих підприємств.

Малими (незалежно від форми власності) визнаються підприємства, в яких середньо облікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятидесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує суми, еквівалентної п'ятисам тисячам євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні.

Великими підприємствами визнаються підприємства, в яких середньо облікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік перевищує тисячу осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за рік перевищує суму, еквівалентну п'яти мільйонам євро за середньорічним курсом Національного банку України щодо гривні.

Усі інші підприємства визнаються середніми.

Важливе значення на сучасному етапі має розвиток такого виду підприємств, як господарські товариства, економічні і організаційні засади діяльності яких регулюються Господарським Кодексом України та Законами України «Про господарські товариства» і «Про акціонерні товариства».

Господарським товариством є юридична особа, статутний (складений) капітал якої поділений на частки між учасниками.

Господарські товариства - це такі підприємства (установи, організації), що створені юридичними і фізичними особами на засадах угоди шляхом об'єднання їхнього майна та підприємницької діяльності з метою одержання прибутку.

Розрізняють такі види господарських товариств: акціонерні, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні товариства і командитні товариства.

Підприємства, установи та організації, які стали учасниками того чи іншого виду товариств не ліквідуються як юридичні особи. Акціонерні товариства, товариства з обмеженою і товариства з додатковою відповідальністю створюються і діють на підставі статуту, повні і командитні товариства - засновницького договору. Відповідно до Кодексу, якщо в установчих документах товариства не вказано строк його діяльності, то воно визнається створеним на невизначений строк.

Товариства можуть відкривати розрахунковий та інші рахунки у банках, а також укладати договори та інші угоди тільки після їх реєстрації. Учасники товариства мають право: брати участь в управлінні справами товариства в порядку, визначеному установчими документами; брати участь у розподілі прибутку товариства та одержувати його частку (дивіденди). Право на отримання дивідендів

пропорційно частці кожного з учасників мають особи, які є учасниками товариства на початок строку виплати дивідендів; одержувати інформацію про діяльність товариства та ін.

Вкладами учасників та засновників товариства можуть бути будинки, споруди, обладнання та інші матеріальні цінності, цінні папери, права користування землею, водою та іншими природними ресурсами, обладнанням, а також інші майнові права (в тому числі на інтелектуальну власність), грошові кошти, в тому числі в іноземній валюті. Забороняється використовувати для формування статутного фонду бюджетні кошти і кошти, одержані в кредит та під заставу. У товариствах утворюється резервний (страховий) фонд у розмірі, встановленому установчими документами, але не менше 25 % статутного фонду, а також інші фонди, передбачені законодавством України або установчими документами товариства. Розмір щорічних відрахувань до резервного фонду не може бути меншим 5 % суми чистого прибутку. Прибуток товариства утворюється з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних та прирівняних до них витрат і витрат на оплату праці. Чистий прибуток, одержаний після сплати відсотків по кредитах банків та по облігаціях, внесення передбачених законодавством податків та інших платежів до бюджету, залишається у розпорядженні товариства, яке визначає напрями його використання. Майно, передане товариству учасниками у користування, повертається у натуральній формі без винагороди.

Акціонерні - це такі товариства, статутний (складений) капітал яких поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості і які несуть відповідальність за його зобов'язаннями тільки майном товариства. Акціонери відповідають за зобов'язаннями товариства лише в межах належних їм акцій. Акціонерне товариство створюється на підставі статуту, який розробляється і затверджується його засновниками. Статутом визначається максимальна сума, на яку можуть бути випущені акції, що має назву статутного (складеного) капіталу, а також їх номінальна вартість. Загальна номінальна вартість випущених акцій не може бути меншою суми, еквівалентної 1250 мінімальним заробітним платам, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, діючої на момент створення акціонерного товариства.

Згідно Закону України від 17.09.2008 р. № 514-VI «Про акціонерні товариства» до акціонерних товариств належать: публічне і приватне акціонерні товариства. Публічне акціонерне товариство може здійснювати публічне та приватне розміщення акцій. Публічне

акціонерне товариство зобов'язане пройти процедуру лістингу та залишатися у біржовому реєстрі принаймні на одній фондовій біржі.

Приватне акціонерне товариство може здійснювати тільки приватне розміщення акцій. Кількісний склад акціонерів приватного акціонерного товариства не може перевищувати 100 акціонерів. Статутом приватного АТ може бути передбачено переважне право його акціонерів та самого товариства на придбання акцій цього товариства, що пропонуються їх власником до продажу третій особі.

Товариство з обмеженою відповідальністю (ТОВ) - це форма організації підприємства, учасники якого вносять певний пайовий вклад в статутний капітал, поділений на частки (величина часток зазначена в установчих документах). Учасники товариства несуть відповідальність лише в межах їхніх паїв (часток). Учасники товариства, які не повністю внесли вклади, несуть солідарну відповідальність за його зобов'язаннями у межах вартості невнесеної частини вкладу кожного з учасників.

Пай дає право його власнику на участь в загальних зборах пайщиків, на отримання дивідендів та частки майна підприємства. Розмір статутного капіталу повинен бути не меншим суми, еквівалентної 100 мінімальним заробітним платам, виходячи із ставки мінімальної заробітної плати, яка діяла на момент створення товариства з обмеженою відповідальністю. До моменту його реєстрації кожен з учасників зобов'язаний внести не менше 30 % вказаного в установчих документах вкладу. При виході учасника з товариства з обмеженою відповідальністю йому виплачується вартість частини майна товариства, пропорційна його частці у статутному фонді. На вимогу учасника та за згодою товариства вклад може бути повернуто повністю або частково в натуральній формі.

Товариство з додатковою відповідальністю (ТДВ) має поділений на частки статутний (складений) капітал. Але його учасники відповідають за борги товариства не лише своїми внесками до статутного (складеного) капіталу, а й додатково - належним їм майном в однаковому для всіх учасників кратному розмірі до внеску кожного із них (за умови коли цих внесків недостатньо для покриття боргів). Важливою особливістю ТДВ є те, що у випадку банкрутства одного з учасників його додаткова відповідальність пропційно (або в іншому порядку, який встановлюється установчими документами) розподіляється між іншими учасниками, ніби „приростаючи” до їх „часток”.

Повним називають таке товариство, учасники (дві чи більше осіб) якого займаються спільною підприємницькою діяльністю і

несуть солідарну (повну) відповідальність за зобов'язаннями товариства всім майном. Учасники цих товариств не можуть брати участі в інших товариствах за винятком акціонерних, які ведуть ідентичну господарську діяльність. Кожен учасник відповідає за борги товариства незалежно від строку їх виникнення. Збитки та прибутки повного товариства розподіляються між учасниками пропорційно частці кожного з них у загальному майні підприємства. Організаційна структура повного товариства не є стійкою: воно може бути розпущене, якщо один з учасників виявить бажання вийти з нього. Коли ж при виході учасника з повного товариства воно зберігається, то учаснику виплачується вартість його внеску відповідно до балансу, складеного на день виходу. На вимогу учасника та за згодою товариства вклад може бути повернуто повністю або частково в натуральній формі.

Командитним визнається товариство, в якому разом з одним або більше учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном, є один або більше учасників, відповідальність яких обмежується їхнім внеском у майно цього товариства (вкладників).

Якщо у командитному товаристві беруть участь два або більше учасників з повною відповідальністю, вони несуть солідарну відповідальність за боргами товариства. Установчий договір повинен містити відомості про предмет і цілі діяльності товариства, склад засновників та учасників, найменування та місцезнаходження, розмір часток кожного з учасників з повною відповідальністю, розмір, склад і порядок внесення ними вкладів, форму їх участі у справах товариства, порядок розподілу прибутків та збитків. Стосовно вкладників тут вказуються тільки сукупний розмір їх часток у майні товариства (не повинен перевищувати 50 % майна товариства, зазначеного в установчому договорі), а також розмір, склад і порядок внесення ними вкладів. Управління справами командитного товариства можуть здійснювати тільки учасники з повною відповідальністю, а вкладники не повинні перешкоджати їх діям.

Підприємства з метою підвищення ефективності виробництва можуть на добровільних засадах створювати об'єднання з правом юридичної особи як особливу організаційну форму діяльності, що забезпечує зручніші й ефективніші зв'язки між ними порівняно зі звичайними договорами чи угодами. Підприємства на певних умовах залежно від їхніх економічних інтересів, спеціалізації і мети можуть об'єднувати свою виробничу, наукову, комерційну та інші види

діяльності, якщо це не суперечить антимонопольному законодавству. Саме ці чинники в основному визначають і вид об'єднань, їхню структуру і функції.

Залежно від порядку заснування об'єднання підприємств можуть утворюватись як господарське об'єднання або як державні чи комунальні господарські об'єднання. Господарське об'єднання - об'єднання підприємств, утворене за ініціативою підприємств, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність. Господарські об'єднання діють на основі установчого договору та / або статуту, який затверджується засновниками. Зокрема, підприємства можуть об'єднуватись в асоціації, корпорації, консорціуми, концерни тощо за галузевим, територіальним або іншими принципами, зберігаючи при цьому права юридичної особи.

Асоціації - це договірні об'єднання з найбільш м'якими внутрішніми зв'язками. Головною їх функцією є постійна координація господарської діяльності підприємств-учасників без втручання в їхню виробничу чи комерційну діяльність шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових і матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації..

Корпорації - договірні об'єднання, в яких підприємства-учасники, поєднуючи свої виробничі, комерційні, а за необхідністю і наукові інтереси, делегують окремі повноваження об'єднанню, надаючи йому право централізованого регулювання їхньої діяльності в певних межах. Можуть централізуватись, наприклад, такі функції, як збут продукції, матеріально-технічне постачання, ціноутворення, виконання проектних робіт, певна частина маркетингової діяльності та ін.

Консорціуми - це статутні тимчасові об'єднання кількох підприємств для спільного здійснення господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо).

Концерни - статутні об'єднання підприємств за принципом диверсифікації, тобто різнопрофільних підприємств (промисловості, сільського господарства, транспорту, торгівлі, банків, наукових організацій тощо) з централізацією функцій науково-технічного виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності. Учасники концерну наділяють його частиною своїх повноважень, у тому числі правом

представляти їх інтереси у відносинах з органами влади, іншими підприємствами та організаціями.

Організаційною формою об'єднання підприємств, установ, організацій, кредитно - фінансових установ та інвестиційних інституцій є і фінансово - промислові групи (ФПГ).

ФПГ являє собою фінансово-індустріально - торговий комплекс, складові частини якого взаємодіють з метою досягнення загальних стратегічних цілей в них розвиток мають відносини взаємозалежності, розподілу праці та його кооперації: перехрестного володіння акціями та представництва в керівних органах компаній ФПГ звичайно контролюють багаточисельні великі, середні та дрібні підприємства, підрядників та споживачів продукції, клієнтів фінансових установ. Найбільш істотними рисами ФПГ є: інтеграція складових ланок не лише об'єднанням фінансових ресурсів і капіталів, а й управлінської, цінової, технічної, кадрової політики тощо; наявність загальної стратегії; добровільне участь і збереження юридичної самостійності учасників; можливість вирішення багатьох питань з меншими витратами ніж на інших великих підприємствах і в об'єднаннях.

Холдинг - специфічна організаційна форма об'єднання інвестиційних ресурсів, державницьке утворення, що безпосередньо не займається виробничо-господарською діяльністю, а спрямовує свої фінансові кошти для придбання контрольного пакета акцій інших підприємств (акціонерних товариств), які є учасниками концерну або іншого добровільного об'єднання. Це дає право холдинг-компанії здійснювати контроль за діяльністю тих підприємств, контрольний пакет акцій яких вона має у власності. Об'єднані у холдингу суб'єкти підприємництва зберігають свою юридичну самостійність, проте вирішення ключових питань їхньої діяльності належить холдинговій компанії.

1.3. Сільськогосподарське підприємство як суб'єкт господарювання в ринковій економіці

Сільськогосподарське підприємство як суб'єкт виробничого підприємництва - це первинна організаційна народногосподарська ланка, основою якої є професійно організований трудовий колектив, здатний за допомогою засобів виробництва, які знаходяться в його розпорядженні, виготовляти необхідну споживачам рослинницьку і тваринницьку продукцію відповідного призначення, профілю і асортименту. В умовах дефіциту ресурсів кожне сільськогосподарське

підприємство повинно намагатись досягти максимального результату при мінімумі затрат з розрахунку на одиницю виробленої продукції.

Сільськогосподарське підприємство як суб'єкт господарювання є юридичною особою, має самостійний баланс, замкнуту систему бухгалтерського обліку та звітності, рахунки в установах банків, печатку зі своїм найменуванням та ідентифікаційним кодом.

Для ефективної виробничої та господарської діяльності кожного підприємства надзвичайно важливим є визначення цілей його створення та функціонування. Генеральна (головна) мета підприємства, тобто чітко визначена причина його існування, у світовій економіці має назву „місія”. Як правило, місією сучасного підприємства вважають виробництво продукції (послуг) для задоволення потреб ринку та одержання максимально можливого прибутку.

Виходячи із загальної місії підприємства формулюються і встановлюються загальновиробничі цілі, які повинні відповідати таким основним вимогам: бути достатньо точними, конкретними і вимірюваними; бути орієнтованими в часі, тобто мати конкретні терміни прогнозування. Цілі, як правило, встановлюються на досить тривалі або короткі проміжки часу. Довгострокова мета має термін прогнозування, що дорівнює 5 рокам (інколи 7-10 років - для передових у технічному відношенні сільськогосподарських підприємств), короткострокова - в межах одного року; вони мають бути досяжними і забезпечувати підвищення ефективності його діяльності. Недосяжні або досяжні частково цілі спричинюють негативні наслідки, зокрема блокування прагнення працівників ефективно господарювати, зменшення рівня їхньої мотивації, погіршення показників інноваційної, виробничої та соціальної діяльності підприємства, зниження конкурентоспроможності його продукції на ринку; не перешкоджати реалізації інших цілей підприємства, оскільки це може призвести до виникнення конфліктної ситуації між його підрозділами, відповідальними за досягнення різних цілей.

У кінцевому підсумку цілі сільськогосподарського підприємства мають бути чітко сформульовані для кожного виду його діяльності, що є важливим для економічного суб'єкта, який прагне спостерігати й вимірювати результати своєї виробничої і господарської діяльності. Основними його рисами є такі:

- організаційна єдність, тобто підприємство - це певним чином організований колектив зі своєю внутрішньою структурою і порядком

управління, який ґрунтується на ієрархічному принципі економічної діяльності;

- певний комплекс засобів виробництва, що слугує для створення економічних благ з метою максимізації прибутку;

- відокремлене (власне) майно, яке воно самостійно використовує в певних цілях;

- майнова відповідальність, тобто воно несе повну відповідальність усім своїм майном по різного роду зобов'язаннях;

- одноосібність керівництва, що ґрунтується на прямих адміністративних формах управління;

- власна назва (найменування);

- оперативно-господарська і економічна самостійність, тобто воно само здійснює різного роду господарські угоди і операції, само отримує прибуток або несе збиток. За рахунок прибутку забезпечує стабільний фінансово - економічний стан і подальший розвиток виробництва.

За ринкових засад господарювання підприємство – це відокремлена економічна структура, відокремленість якої обумовлюється товарним характером виробництва, внаслідок чого воно є самостійним, а саме: у виробничій діяльності (що, скільки та як виробляти); у комерційній діяльності (що і скільки продавати, купувати, розподіляти); у розподілі виробленого продукту (що спрямувати на власні потреби, а скільки на обмін і накопичення та ін.).

В умовах ринкової системи господарювання сільськогосподарські підприємства намагаються виробляти ті агропродовольчі товари (сільськогосподарську продукцію), які приносять їм найбільший прибуток. Останнє залежить, з одного боку, від правильності визначення попиту на ті товари, які може виробляти певне підприємство, а з іншого – від його продуктивності в цілому, впровадження досягнень науково-технічного прогресу, рівня організації виробництва і праці, ступеня конкуренції тощо. На практиці це означає, що кожне сільськогосподарське підприємство в силу об'єктивних і суб'єктивних причин повинне шукати свій притаманний лише йому шлях економічного розвитку, свою організацію і свої форми господарювання. А це багато в чому залежить від організаційних сторін володіння і розпорядження ресурсами сільськогосподарського виробництва. Оскільки насамперед з останніми пов'язане привласнення результатів виробництва, характер якого визначається формами власності на засоби

виробництва, тобто можливість розпоряджатися ними на власний розсуд.

Як свідчить світова господарська практика тут можливі такі варіанти: а) суб'єкт підприємництва одночасно є виробником і власником засобів виробництва; б) суб'єкт володіє матеріальними ресурсами виробництва, проте він не є виробником, але працює як організатор виробництва; в) суб'єкт володіє засобами виробництва, але передає іншій особі можливість бути його організатором.

Ці варіанти і є основою створення підприємств різних організаційно-правових форм господарювання.

Таким чином, в умовах ринкових відносин господарська діяльність кожного підприємства може бути ефективною завдяки наявності економічної свободи у виборі видів діяльності та ринків збуту своєї продукції, партнерів (постачальників, страхових компаній, банків тощо), найму працівників і встановленні цін на продукцію та послуги.

Важливою умовою підвищення ефективності і технічного рівня виробництва, життєвого рівня людей, продуктивності праці та рентабельності підприємства є конкуренція. Конкуренція - це форма змагання між підприємствами (підприємцями) в умовах обмеженого впливу кожного з них на загальні умови реалізації товару на ринку і стимулювання виробництва товарів, яких потребує споживач. Конкуренція між сільськогосподарськими підприємствами ведеться, насамперед, за споживача вироблюваної ними рослинницької і тваринницької продукції, а також завоювання, розширення та утримання своєї позиції на аграрному ринку, що досягається за умови повнішого задоволення потреб споживачів порівняно зі своїми конкурентами. Саме конкуренція змушує аграрне формування-виробника агропродовольчих товарів і постачальника сировинних ресурсів належним чином задовольняти побажання споживачів, вона також веде до розширення виробництва і зниження ціни товару до рівня, який відповідає витратам сільськогосподарського виробництва. Це свідчення того, що конкуренція є важливим засобом контролю в ринковій системі, одночасно змушуючи його повніше сприймати науково - технічні досягнення, застосовувати ефективні техніку, технологію, сучасні методи організації сільськогосподарського виробництва і праці.

В умовах ринкової економіки сільськогосподарські підприємства можуть динамічно розвиватися за наявності факторної мобільності, що характеризується постійним рухом виробничих

ресурсів між підприємствами і галузями, які спрямовуються туди, де можна одержати вищу норму прибутку.

Ефективність роботи сільськогосподарських підприємств забезпечується автономністю дій, тобто відповідною незалежністю їх господарської та виробничої діяльності у власних інтересах. Але в сучасних ринкових умовах повної незалежності підприємству досягти неможливо, тому відбувається певна інтеграція груп виробників у відповідні їх об'єднання. У рамках таких організаційних структур кожному підприємству забезпечується автономність дій і поінформованість про дію своїх партнерів. Окрім цього, для правильного прийняття рішень вони повинні мати можливість за відповідну плату одержати надійну і повну інформацію з питань, що для них є пріоритетними, зокрема з маркетингової діяльності.

Як основна організаційна ланка ринкової економіки підприємство не тільки виробляє продукцію, а й створює робочі місця, нараховує заробітну плату; шляхом сплати податків воно бере участь у формуванні державного бюджету країни.

У практиці господарювання кожне підприємство, здійснює багато конкретних видів діяльності, серед яких найбільш важливе значення мають: дослідження ринку, виробнича, інноваційно-інвестиційна, комерційна, фінансово - економічна, соціальна діяльність тощо.

Ефективна діяльність підприємства в ринкових умовах, конкурентоспроможність і тривалість існування значною мірою залежать від ступеня оптимальної комплексності його внутрішньої структури. Успіхів в ринковій економіці досягають насамперед ті аграрні формування, які створили всі необхідні ланки для реалізації ринкових функцій, здійснюють ефективну кадрову політику і мають відповідний запас виробничих потужностей для виготовлення рослинницької і тваринницької продукції.

Найбільш складним за обсягом і вирішенням організаційно-технічних завдань напрямом є виробнича діяльність сільськогосподарського підприємства. Її головною функцією є: обґрунтування обсягу виробництва та асортименту сільськогосподарської продукції відповідно до вимог агропродовольчого ринку; формування маркетингових програм для окремих ринків (сегмента ринку) і кожного виду рослинницької чи тваринницької продукції; оптимізація виробничих можливостей підприємства; збалансування виробничої потужності та програми випуску сільськогосподарської продукції на поточний і кожний наступний рік прогнозного періоду; забезпечення виробництва

необхідними матеріально-технічними ресурсами; розробка й дотримання узгоджених у часі оперативно-календарних графіків випуску рослинницької і тваринницької продукції.

Велике значення в діяльності кожного сільськогосподарського підприємства має формування трудового колективу. Винятково важливим при цьому є такі його риси, як: стабільність, професіоналізм, прагнення до підвищення кваліфікації, соціальна адаптація тощо.

На сучасному етапі розвитку ринкової економіки України особливо важливу роль відіграє інноваційно-інвестиційна діяльність сільськогосподарського підприємства, яка відбувається через науково-технічні розробки, технологічну і конструкторську діяльність, виробництво, випробування організаційно - технологічних і технічних нововведень, реалізацію інвестиційної політики. Це в кінцевому підсумку забезпечує підвищення конкурентоспроможності рослинницької і тваринницької продукції підприємства.

Інтегрованим напрямом є економічна діяльність аграрного формування, яка включає: стратегічне та поточне планування, бухгалтерський облік і звітність, ціноутворення, організацію оплати праці, ресурсне забезпечення виробництва, зовнішньоекономічну та фінансову діяльність тощо. Остання оцінює фінансові можливості сільськогосподарського підприємства, прогнозує, розподіляє кошти за напрямками діяльності: на процес виробництва й матеріальне стимулювання працівників, на інноваційну і маркетингову діяльність та ін.

Основною метою діяльності сільськогосподарського підприємства є одержання прибутку, але вона досягається лише тоді, коли рослинницька і тваринницька продукція, яку виробляє підприємство, потрібна споживачу, коли вона задовольняє його потреби за якісними характеристиками і прийнятним рівнем ціни. В іншому разі споживач купить цей товар в іншого виробника. Кожне ж сільськогосподарське підприємство прагне виробляти такі агропродовольчі товари, які забезпечують йому найбільший прибуток. Але в умовах ринку нема гарантії, що сільськогосподарське підприємство його отримає. Тому визначальним напрямом діяльності кожного підприємства за ринкових умов господарювання є вивчення ринку товарів, або ситуаційний аналіз. Такий аналіз повинен передбачати комплексне дослідження ринку, рівня конкурентоспроможності продукції та цін на неї, інших вимог споживачів товару, методів формування попиту та каналів товарообігу, зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства.

Відповідно до цього ефективна діяльність підприємства неможлива без служби маркетингу, основна функція якої полягає в спрямуванні роботи всіх ланок підприємства на задоволення потреб споживачів, а головним результатом її діяльності є збільшення обсягу продажу сільськогосподарської продукції за максимально можливою ціною.

1.4. Організаційно-економічні і правові основи створення сільськогосподарського підприємства

Започаткування підприємницької діяльності в агропромисловому виробництві здійснюється відповідно до певної організації і технології створення агробізнесових структур, що є специфічною для кожного конкретного випадку і залежить від галузі обраної діяльності. Однією з проблем при цьому є пошук підприємницької ідеї.

Пошук привабливої ідеї бізнесу - це досить важке і відповідальне завдання підприємця, який має відшукати в ідеї можливість реалізувати свої знання і здібності. На цьому важливому етапі започаткування власної справи виникає проблема: де і як шукати нову підприємницьку ідею. Джерела ідей можуть бути різними, починаючи від спеціальних досліджень і розробок, але найчастіше вони виходять від: споживачів продукції; діючих підприємств; органів влади тощо.

У процесі пошуку і вибору підприємницької ідеї необхідно оцінювати шанси на успіх за її практичної реалізації. Оцінювання нової ідеї має бути комплексним, тобто ідею варто розглядати з різних поглядів: рівня конкуренції на ринку відповідних товарів і послуг; наявності споживачів та знання їхніх потреб зараз і в майбутньому; виробничих можливостей підприємства щодо виробництва тих або інших необхідних ринку товарів; реальних можливостей підприємства щодо залучення фінансових коштів (за необхідності — іноземних інвестицій); стабільності та гнучкості чинного законодавства в галузі господарювання підприємців, тобто в сільському господарстві; компетентності, досвіду й управлінських здібностей підприємця або ж керівника аграрного підприємства.

Економічною наукою і практикою розроблено багато методів (індивідуальних і колективних) пошуку підприємницької ідеї, основними серед них є такі індивідуальні методи, як: 1) аналогії, який передбачає використання чогось подібного до вже відомого (існуючого) рішення; 2)інверсії - специфічний метод, що передбачає такі підходи до вирішення нової проблеми, як: перевернути „догори ногами”, „вивернути” на протилежний бік; поміняти місцями тощо;

3) ідеалізації – цей метод базується на ініціюванні уявлення про ідеальне вирішення проблеми, що може „наштовхнути” на усвідомлення якоїсь нової ідеї.

Вважається, що порівняно з індивідуальними колективні методи є ефективнішими. До них належать такі методи: 1) „мозкового” штурму, що зводиться до творчої співпраці певної групи спеціалістів заради вирішення проблеми за допомогою, наприклад, проведення дискусії з конкретного кола питань; 2) „конференції ідей”, що відрізняється від методу «мозкового» штурму тим, що допускає доброзичливу критику у формі репліки або коментаря. Вважається, що така критика може підвищити цінність висунутих ідей; 3) „колективного блокнота”, який поєднує індивідуальне висунення ідеї з колективною її оцінкою. При цьому кожний учасник отримує блокнот, у якому викладена суть вирішуваної проблеми. Протягом певного часу (звичайно місяця) кожний учасник обговорення записує у блокнот власні ідеї щодо вирішення певної проблеми. Потім блокноти отримує керівник групи учасників для узагальнення накопиченої інформації. Лише після завершення цієї процедури організовується творча дискусія і приймається відповідне рішення щодо прийняття (започаткування) нової підприємницької ідеї.

З метою активізації творчого процесу пошуку підприємницької ідеї використовується й третя група методів, а саме: 1) контрольних запитань. Його сутність полягає у тому, щоб ініціювати вирішення обговорюваної проблеми з допомогою певних запитань, що мають стимулювати власні міркування щодо висунутої нової ідеї. При використанні цього методу бажано мати попередньо розроблені блоки запитань (у багатьох країнах Заходу вони існують); 2) фокальних об'єктів, сутність якого зводиться до перенесення ознак випадково вибраних об'єктів на об'єкт, що потребує вдосконалення. Останній перебуває у фокусі перенесення і тому його названо фокальним. При цьому може виникнути кілька варіантів вирішення завдання. Досвід показує, що застосування цього методу дає добрі результати щодо пошуку нових модифікацій відомих технічних ідей і завдяки цьому дає змогу знайти прийнятну підприємницьку ідею стосовно розробки і освоєння виробництва нової продукції; 3) морфологічного аналізу, який заснований на використанні комбінаторики, тобто дослідженні всіх можливих варіантів, виходячи з закономірностей будови (морфології) об'єкта, що підлягає вивченню й аналізу. Шляхом комбінування різних варіантів можна отримати багато різних рішень у процесі пошуку підприємницьких ідей.

Створення нового сільськогосподарського підприємства як відомо регламентується законами та відповідними підзаконними актами. В Україні законодавчою базою для заснування нових підприємств є насамперед Господарський кодекс.

При прийнятті рішення щодо вибору тієї або іншої організаційно-правової форми сільськогосподарське підприємства, підприємець насамперед повинен: 1) визначити потрібний йому рівень і обсяг можливих прав і обов'язків, що залежить від профілю та змісту майбутньої підприємницької діяльності, можливого кола партнерів, співвідношення найбільш доцільної форми організації підприємництва і можливостей, що надаються чинним законодавством; 2) вирішити питання про форму створення статутного фонду заснованого підприємства, що також залежить від конкретного змісту майбутнього підприємництва, власних можливостей, масштабів діяльності, рівня конкуренції; 3) ретельно зважити і вибрати найбільш ефективну форму організаційної побудови підприємства, яке бажано створити, і схему управління останнім, спираючись на зарубіжний та вітчизняний досвід підприємницької діяльності.

Наявна в Україні законодавча база дозволяє підприємцю вибрати будь-яку організаційно-правову форму заснованого підприємства з різною формою власності.

При створенні (заснуванні) аграрного підприємства мають бути визначені конкретні цілі його діяльності, тобто кінцевий стан господарювання, якого сільськогосподарське підприємство сподівається досягти на певний момент у майбутньому.

Формування цілей сільськогосподарського підприємства є досить складним процесом, який має бути конкретним і передбачати: виробництво наперед визначеної кількості певної групи сільськогосподарської продукції; задоволення виявлених у певному регіоні потреб у конкретній сукупності сільськогосподарської продукції; обслуговування певної ринкової ніші споживачів.

Підготовлені і досвідчені підприємці ставлять перед собою і своїми підприємствами не лише короткотермінові (поточні), а й перспективні цілі, тобто планують як тактику, так і стратегію свого становлення, функціонування і розвитку. Зокрема, тактика підприємця може полягати у тому, щоб на початковому етапі своєї діяльності накопичити певну суму власного капіталу, яка потім (на другому етапі) буде використана для організації виробництва найбільш конкурентоспроможної продукції.

У період започаткування або розвитку власного агробізнесу кожний підприємець може вибрати перспективну спеціалізацію свого виробництва (сфери діяльності). На початку підприємницької діяльності такий вибір зробити не просто. Тому здійснення тактичних завдань і цілей виконує важливу функцію виходу на перспективні цілі.

Вибрані цілі мають бути конкретними і реальними, формуватись і визначатись у певних показниках та максимально точно вимірюватись. До них належать такі: прибутковість (обсяг прибутку, дохід від інвестованого капіталу, відношення прибутку до обсягу продажу тощо); продуктивність або ефективність (виробіток на одного працівника, витрати на виробництво одиниці продукції тощо); продукція (зміна номенклатури й асортименту, впровадження нових її видів); виробничі потужності (поточна величина, можлива динаміка у майбутньому); персонал – трудові ресурси підприємства (підвищення рівня кваліфікації, зниження плинності, поліпшення умов праці); ринок (обсяг продажу, частка участі на ринку тощо).

Результативність цілей діяльності сільськогосподарського підприємства залежить від того: наскільки обґрунтовано вони сформульовані; як широко і повно про них інформований персонал підприємства; як організовано стимулювання їх практичного здійснення.

Сформульовані цілі мають відповідати певним вимогам, а саме бути: конкретними і кількісно вимірюваними; зорієнтованими у часі, тобто мати конкретний горизонт прогнозування; реалістичними, практично досяжними і збалансованими з можливостями аграрного підприємства; взаємно узгодженими і підтримуючими; сформульованими письмово.

Такі цілі є свого роду нормативами, за якими підприємець може фіксувати рівень ефективності своєї практичної діяльності.

Нагромаджений вітчизняний і світовий досвід господарювання свідчить про те, що будь-який підприємець на початку свого шляху у сфері підприємницької діяльності має подолати «доріжку» кроків, спрямованих на формування власного бізнесу. В загальному випадку такі кроки за змістом і послідовністю можуть бути такими: 1) пошук і знаходження своєї господарсько-ринкової ніші на вітчизняному чи світовому ринку; 2) свідомий вибір форми підприємницької діяльності (індивідуальне або колективне підприємництво); 3) усвідомлення та розробка власних стратегії і тактики вибраного бізнесу, виходячи з загальної ситуації на ринку; 4) придбання засобів реалізації підприємницької ідеї — технічних засобів і предметів праці; найом необхідних працівників; 5) встановлення ринкової ціни на

вироблювану продукцію; б) започаткування конкретного виробництва, визначення каналів збуту власної продукції.

Законодавча база України дозволяє підприємцю створити (заснувати) сільськогосподарське підприємство з будь-якою формою власності. Одним із може бути заснування малих організаційних форм підприємницької діяльності — малих підприємств. Малі підприємства можуть створюватися на основі будь-якої форми власності фізичними і юридичними особами (державними, орендними, кооперативними, спільними, акціонерними підприємствами, господарськими асоціаціями, громадськими організаціями та їх підприємствами, державними органами, вповноваженими управляти державним майном). Перелічені фізичні й юридичні особи можуть бути засновниками малого підприємства, тобто тими, хто приймає рішення про його створення.

Малі підприємства можуть створюватись на базі структурних підрозділів діючих підприємств, а також шляхом заснування нових організаційно-господарських утворень.

Створення малого підприємства внаслідок виокремлення структурних підрозділів має здійснюватись з дотриманням таких умов: а) наявність рішення трудового колективу структурного підрозділу про створення малого підприємства та його вихід зі складу діючого підприємства; б) згода власника майна структурного підрозділу; в) виконання раніше взятих підприємством (об'єднанням) договірних зобов'язань.

Конкретним засновником малого підприємства можуть виступати як один громадянин, так і члени його сім'ї або інші особи, які спільно ведуть підприємницьку діяльність. Якщо мале підприємство створюється однією фізичною особою або сім'єю, то воно вважатиметься індивідуальним чи приватним підприємством. Коли ж мале підприємство засноване двома або більшою кількістю громадян, то воно може мати статус кооперативу, повного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю (з позначкою ЛТД), акціонерного товариства.

Відповідно до чинного законодавства кількість засновників і створюваних ними підприємств не обмежується. Визначено лише розмір статутного фонду товариства з обмеженою відповідальністю й акціонерного товариства, який має дорівнювати сумам, відповідно еквівалентним 625 і 1250 мінімальним заробітним платам, виходячи з її мінімального розміру на момент створення названих товариств.

Засновники мають виконати такі функції у процесі створення нового підприємства: а) визначення виду підприємства та його назви;

б) обґрунтування предмета і мети діяльності; в) визначення управлінської структури і межі її компетенції; г) встановлення джерела і загального порядку формування майна, розподілу прибутку, а також умов реорганізації і припинення діяльності підприємства; д) розробка, затвердження і реєстрація статуту підприємства.

Важливим етапом організації малого підприємства є укладення засновницького договору, який має такі основні розділи: 1) предмет договору; 2) зобов'язання; 3) права і відповідальність; 4) порядок розв'язання суперечок; 5) розмір статутного фонду; 6) юридична адреса.

Статут малого підприємства розробляють і затверджують його засновники. Він є юридичним документом, що визначає діяльність підприємства. У статуті наводиться повна характеристика всіх напрямків діяльності підприємства, а саме: мета і основні завдання; правова основа діяльності; перелік майна і коштів; взаємовідношення з бюджетом; формування і розподіл доходу (прибутку); управління підприємством; реорганізація і припинення діяльності підприємства. У статуті також визначаються: вид підприємства, його повна назва, місцезнаходження, товарний знак тощо.

Для малого підприємства у формі акціонерного товариства законом України «Про господарські товариства» передбачені обов'язкові вимоги до змісту документів про заснування. До таких вимог належать відомості про: а) вид товариства; б) предмет і мету діяльності; в) склад засновників і учасників (членів); г) повну назву і місцезнаходження; д) розмір і порядок формування статутного фонду товариства; е) порядок розподілу доходів і збитків; є) склад і компетенцію органів управління; ж) порядок прийняття рішень щодо внесення змін у документи про заснування, а також про ліквідацію або реорганізацію товариства.

У статуті малого підприємства у формі акціонерного товариства подаються відомості про категорії акцій та їх номінальну вартість.

У документах про заснування товариства з обмеженою відповідальністю крім відомостей, що є однаковими для обох видів товариств, необхідно додавати інформацію про розмір частки кожного з учасників, про розмір, склад та порядок вкладення ними (учасниками) внесків.

У документах обох видів товариств відображається порядок участі акціонерів в управлінні, внесення додаткових коштів, розподіл прибутку, величина резервного фонду.

Право на здійснення підприємницької діяльності аграрне підприємство набуває лише після акту державної реєстрації такої

діяльності; в іншому разі така діяльність є незаконною. Існують певний порядок і умови реєстрації нового підприємства. Будь-яка підприємницька структура вважається створеною і набуває права юридичної особи з дня її реєстрації у державній адміністрації місцевої влади за місцем знаходження підприємства або за місцем проживання підприємця.

З метою реєстрації новоствореного підприємства треба подавати такі документи: 1) рішення власника майна або вповноваженого органу про організацію малого підприємства (за наявності двох або більшої кількості власників таким документом є договір про заснування); 2) статут підприємства; 3) письмове підтвердження юридичної адреси суб'єкта підприємництва; 4) реєстраційна картка, котра одночасно виконує роль заяви засновника про реєстрацію підприємства; 5) квитанція про сплату мита за реєстрацію підприємства.

Місцева держадміністрація відповідно до своїх прав і повноважень може провести екологічну експертизу представленого для державної реєстрації підприємства або вимагати експертного висновку щодо його санітарного і протипожежного стану.

Завершальним етапом створення і реєстрації аграрного підприємства є відкриття розрахункового рахунку у відповідному банку за місцем знаходження новоствореного підприємства. Загальна схема створення і реєстрації підприємства без створення юридичної особи є простішою і складається з таких етапів: а) рішення про започаткування підприємницької діяльності (вибір видів підприємницької діяльності; підготовка короткого бізнес-плану); б) підготовча робота (звернення у реєстраційний відділ і отримання довідкової інформації про особливості реєстрації у районі, необхідні документи; отримання бланків реєстраційних карток (3 примірники); отримання в банківській установі бланку заяви і банківської картки (2 примірники); в) звернення у реєстраційний орган держадміністрації (подаються: реєстраційна картка в трьох примірниках; документ про сплату реєстраційного збору; документ, що засвідчує особу); г) реєстрація (видача реєстраційним відділом свідоцтва встановленого зразка про державну реєстрацію підприємця без створення юридичної особи; направлення протягом 10 днів реєстраційних карток в орган державної статистики і податкову інспекцію); д) звернення у податкову інспекцію (відмітка про реєстрацію, взяття на облік для установи банку; подання необхідних додаткових відомостей); е) звернення до нотаріуса (засвідчення підпису підприємця на заповненій банківській картці у двох примірниках; копії

реєстраційного свідоцтва; сплата державного мита за нотаріальне засвідчення документів); є) звернення у банківську установу (подання документів, необхідних для відкриття рахунку в банку: заяви для відкриття рахунку; двох примірників банківських карток зі зразками підписів відповідальних осіб; копії свідоцтва про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності з відміткою податкової інспекції; заяви щодо оформлення перепусток у банк особам, які опрацьовують фінансові документи і мають справу з готівкою); ж) звернення у місцевий відділ внутрішніх справ (подання документів для отримання дозволу на виготовлення печатки і штампів: заяви; ескізів печатки і штампів у двох примірниках; довідки банку про відкриття рахунку; копії свідоцтва про реєстрацію); з) звернення у штемпельно-гравірувальну майстерню (подання ескізів печатки і штампів з відміткою районного ВВС про дозвіл на виготовлення); і) ліцензування (отримання дозволу на здійснення конкретного виду підприємницької діяльності – за необхідності).

Ринок не передбачає необмеженої свободи дій підприємницьких структур. Відповідно до чинного законодавства України можна здійснювати всі види підприємницької діяльності, крім деяких.

По-перше, лише державні підприємства й організації можуть здійснювати виготовлення і реалізацію наркотичних засобів, військової зброї та боєприпасів до неї, вибухових речовин, охорону об'єктів державної власності. Здійснення заборонених видів підприємницької діяльності карається стягненням штрафу в розмірі від 100 до 300 мінімальних заробітних плат з позбавленням права обіймати певні посади або ж займатися тією чи іншою діяльністю терміном до трьох років.

По-друге, існує конкретна низка видів підприємництва, які можна здійснювати лише за умови отримання спеціального дозволу - ліцензії.

Ліцензія є спеціальним документом, що видається підприємствам та іншим підприємницьким структурам компетентними державними органами і надає право здійснювати окремі види підприємництва або вивозити певні товари за межі країни.

Для отримання ліцензії кожний суб'єкт підприємницької діяльності (юридична чи фізична особа) зобов'язаний звертатися після державної реєстрації з заявою до відповідного органу лінійно-функціонального управління первинними ланками суспільства. До заяви мають додаватися: підприємцем - юридичною особою - нотаріально засвідчені копії установчих документів, що повідомляють про рівень

освіти і кваліфікації, необхідні для здійснення певного виду підприємницької діяльності, а також копію документа про державну реєстрацію. При цьому варто зазначити, що у статуті підприємницька структура має прямо посилатися на здійснення вибраного виду ліцензованої діяльності. Отримання ліцензії є платною послугою. За видачу ліцензій стягується плата: з підприємців-громадян - у розмірі двох мінімальних заробітних плат; з юридичних осіб - шести мінімальних заробітних плат. Уся сплачена сума надходить на рахунок органів, що видають ліцензії.

Рішення про видачу ліцензії або про відмову має бути прийняте не пізніше 30 днів з дня одержання заяви і необхідних документів. У випадку відмови у видачі ліцензії рішення має бути конкретно мотивованим.

На практиці може виникнути ситуація започаткування багатoproфiльної підприємницької діяльності. За такої ситуації необхідно отримати ліцензії на кожний вид діяльності.

У ліцензії мають бути зазначені: а) найменування органу, який видав ліцензію; б) прізвище, ім'я та по батькові підприємця-громадянина або ж найменування та адреса юридичної особи; в) вид підприємницької діяльності; г) особливі умови і правила здійснення даного виду підприємницької діяльності; д) номер реєстрації і дата видачі ліцензії; е) термін дії ліцензії.

Ліцензія на здійснення певного виду підприємницької діяльності видається на строк не менше трьох років. Продовження строку дії ліцензії здійснюється у тому самому порядку, який існує для її отримання. Цілком зрозуміло, що у випадку припинення юридичною чи фізичною особою підприємницької діяльності раніше видана ліцензія втрачає свою юридичну силу. За умови порушення (особливо повторного або грубого) законодавчо визначених правил здійснення певного виду підприємницької діяльності дія ліцензії має бути призупинена на визначений строк чи до усунення виявленого порушення або анульована. Спiрні питання щодо видачі, призупинення дії чи скасування ліцензій вирішуються у судовому порядку.

Список рекомендованої літератури:

1. Азізов С.П., Саблук П.Т., Канінський П.К. Організація аграрного виробництва і бізнесу: Підручник.- К.: ННЦ ІАЕ, 2006.- 790 с.

2. Андрійчук В.Г. Економіка аграрних підприємств: Підручник.-2-ге вид., доп. і перер.- К.:КНЕУ, 2002.- 624 с.

3. Березівський П.С., Михалюк П.І. Організація виробництва в сільськогосподарських підприємствах: Навчальний посібник.- Львів: Українські технології, 2002.- 448 с.

4. Єрмаков О.Ю. Організація сільськогосподарського виробництва. Навч. мет. посібник. Друге видання, доп. і переробл.- К.: НАУ, 2007.-266с.

5. Єрмаков О.Ю., Жибак М.М. Організація виробництва в сільськогосподарських підприємствах. Навч. посібник. - Тернопіль: Астон, 2009.- 267 с.

6. Єрмаков О.Ю., Балановська Т.І. Економіка і підприємництво, менеджмент. Навч. посібник. – К.: НУБіП України, 2011.- 352 с.

7. Нелеп В.М. Планування на аграрному підприємстві: Підручник.- К.: КНЕУ, 2000.-372 с.

8. Підприємницька діяльність та агробізнес: Підручник/За ред. М.М. Ільчука, Т.Д. Іщенко.- К.: Вища освіта, 2006.- 543 с.

9. Шкільов О.В. Організація виробництва і підприємницької діяльності в сільськогосподарських підприємствах: Підручник.- К. : Урожай, 1997. - 296 с.

2. Семінарське заняття на тему: “Управління підприємствами”

Питання на семінар:

1. Сутність і функції процесу управління.
2. Методи управління діяльністю підприємств.
3. Організаційні структури управління підприємствами.

2.1. Сутність і функції процесу управління

У системі суспільного виробництва управління здійснюється у різних його видах, якими є: технічне (управління природними і технологічними процесами), державне (управління соціально-економічними процесами в суспільстві), ідеологічне (управління, що передбачає доведення до членів суспільства і різних громадських структур концепцій їх розвитку), господарське (управління виробничою та економічною діяльністю різних організаційно-господарських структур).

Господарське управління має враховувати надзвичайну складність процесу функціонування соціально-ринкових структур, різноманітність факторів, що впливають на їх організацію, динамічність внутрішніх елементів, здатність до самовдосконалення тощо.

Згідно з основними положеннями теорії систем будь-який об'єкт, явище чи процес (включаючи підприємство) можна розглядати як систему. Під системою розуміють сукупність взаємозв'язаних в одне ціле елементів. Елемент системи — це частина цілого, яка в процесі аналізу не підлягає поділу на складові. Отже, будь-яка система: по-перше, складається з двох або більшої кількості елементів; по-друге, кожний елемент системи має властиві лише йому якості; по-третє, між елементами системи існують зв'язки, за допомогою яких вони впливають один на одного; по-четверте, система не може існувати поза часом і простором. Система має часову сутність (її склад може бути визначений у кожний даний момент), а також свої межі та навколишнє середовище.

Перша особливість підприємства як системи полягає в тому, що підприємство - це відкрита система, яка може існувати лише за умови активної взаємодії з навколишнім середовищем. Воно вибирає із проміжного та загального зовнішнього середовища основні фактори виробництва і перетворюючи їх на продукцію (товари, послуги, інформацію) та відходить, передає знов у зовнішнє середовище. Умовою життєздатності системи є корисний (вигідний) обмін між «входом» і «виходом».

Інша особливість підприємства як системи полягає в тому, що воно є штучною системою, створеною людиною заради її власних інтересів, насамперед спільної праці. Тому очевидною характеристикою будь-якого підприємства є поділ праці.

Розрізняють дві форми поділу праці: горизонтальну та вертикальну. Перша форма - це поділ праці через поділ трудових операцій на окремі завдання. Результатом горизонтального поділу праці є формування підрозділів підприємства, які виконують певні частини загального трансформаційного процесу. Оскільки роботу в підприємстві розподілено між окремими підрозділами та виконавцями, то виникає потреба в координації їхніх дій для досягнення загальної мети діяльності. Таким чином, об'єктивно здійснюється процес відокремлення управлінської праці від виконавчої. Отже, необхідність управління пов'язана з процесами поділу праці в підприємстві.

Управління, яке (в широкому розумінні) є діяльністю, спрямованою на координацію роботи інших людей (трудових колективів), також є складною системою. Диференціація та координація управлінської праці, формування рівнів управління здійснюються за допомогою вертикального поділу праці.

Як відомо, підприємства різняться між собою за розмірами, сферами діяльності, технологічними процесами тощо. Проте всі вони як системи мають і деякі спільні характеристики (загальні риси), серед яких передовсім потрібно виокремити функції управління - об'єктивно зумовлені загальні напрями або сфери діяльності, сукупність яких забезпечує ефективне кооперування спільної праці.

Розрізняють такі функції управління, як:

- планування - процес визначення мети діяльності, передбачення майбутнього розвитку та поєднання колективних (індивідуальних) завдань для одержання очікуваного загального результату;

- організації - це процес формування структури системи, розподіл завдань, повноважень і відповідальності між працівниками підприємства для досягнення загальної мети її діяльності;

- мотивації - це, власне, причина, яка спонукає членів трудового колективу до спільних погоджених дій, аби забезпечити досягнення поставленої мети;

- контролю - для того, щоб вимірювати досягнуті результати роботи, порівнювати їх із запланованим обсягом, за необхідності - коригувати діяльність, накопичувати досвід для вдосконалення планування.

Відзначені чотири основні функції тісно пов'язані між собою в єдиному процесі управління. Незадовільне планування чи недосконала організація, так само як і слабка мотивація праці або поганий контроль, негативно впливають на результати діяльності підприємства в цілому. З урахуванням зазначеного важливо наголосити, що управління будь-яким підприємством являє собою сукупність взаємозв'язаних процесів планування, організації, мотивації та контролю, які забезпечують формування й досягнення цілей суб'єкта господарювання.

2.2. Методи управління діяльністю підприємств

Практична реалізація функцій управління здійснюється за допомогою системи відповідних методів. Привести в дію організовану систему, щоб одержати потрібний результат, можна лише через вплив на неї керуючого органу чи особи. При цьому необхідні певні інструменти погодженого впливу, які й забезпечують досягнення поставлених цілей. Такі інструменти прийнято називати методами управління.

Методи управління - це способи впливу на окремих працівників і трудові колективи в цілому, які необхідні для досягнення цілей підприємства.

Управління підприємством спрямоване на людей (працівників), коло їхніх інтересів, насамперед матеріальних. Тому основою класифікації методів управління є внутрішній зміст мотивів, якими керується людина у процесі здійснення виробничої чи іншої діяльності. За своїм змістом мотиви діяльності можна розподілити на матеріальні, соціальні та мотиви примусового характеру. Відповідно до цього розрізняють економічні, соціально-психологічні та організаційні методи управління діяльністю підприємств.

Усі названі методи управління діяльністю підприємств органічно взаємопов'язані й використовуються не ізольовано, а комплексно. Проте провідними потрібно вважати саме економічні методи. Організаційні методи створюють передумови для використання економічних методів. Соціально-психологічні методи доповнюють організаційні та економічні й утворюють у сукупності необхідний арсенал засобів управління діяльністю підприємства, будь-якого суб'єкта підприємницької чи іншої діяльності.

Економічні методи управління - це такі методи, які реалізують матеріальні інтереси участі людини у виробничих процесах (будь-якій

іншій діяльності) через використання товарно-грошових відносин. Ці методи мають два аспекти реалізації.

Перший аспект характеризує процес управління, зорієнтований на використання створеного на загальнодержавному рівні економічного сегмента зовнішнього середовища. Суть цього аспекту полягає в наступному: формування системи оподаткування суб'єктів господарювання; визначення дійової амортизаційної політики, яка сприяла б оновленню (відтворенню) матеріальних активів підприємства; належне формування і здійснення митної політики; встановлення державою мінімального рівня заробітної плати та пенсій.

Другий аспект економічних методів управління пов'язаний з управлінським процесом, орієнтованим на використання різноманітних економічних важелів, таких як фінансування, кредитування, ціноутворення, штрафні санкції тощо.

Соціально-психологічні методи управління реалізують мотиви соціальної поведінки людини. Адже рівень сучасного виробництва, зростання загальноосвітнього і професійно-кваліфікаційного рівня працівників зумовлюють суттєві зміни в системі ціннісних орієнтацій та структурі мотивації трудової діяльності людей. Традиційні форми матеріального заохочення поступово втрачають свій пріоритетний стимулюючий вплив. Усе більшого значення набувають такі чинники, як змістовність і творчий характер праці, можливості для прояву ініціативи, суспільне визнання, моральне заохочення тощо. Тому розуміння закономірностей соціальної психології та індивідуальної психіки працівника є необхідною умовою ефективного управління виробництвом чи будь-яким іншим видом діяльності. Практична реалізація соціально-психологічних методів управління здійснюється за допомогою різноманітних засобів соціального орієнтування та регулювання, групової динаміки, розв'язання конфліктних ситуацій, гуманізації праці тощо.

Організаційні методи управління базуються на мотивах примусового характеру. Їхнє існування і практичне застосування обумовлене заінтересованістю людей у спільній організації праці.

Організаційні методи управління - це комплекс способів і прийомів впливу на працівників, заснованих на використанні організаційних відносин та адміністративній владі керівництва. Усі організаційні методи управління поділяють на регламентні й розпорядчі.

Зміст регламентних методів полягає у формуванні структури та ієрархії управління, делегуванні повноважень і відповідальності

певним категоріям працівників підприємства, визначенні орієнтирів діяльності підлеглих, наданні методично-інструктивної та іншої допомоги виконавцям.

Розпорядчі методи управління охоплюють поточну (оперативну) організаційну роботу і базуються, як правило, на наказах керівників підприємств. Вони передбачають визначення конкретних завдань для виконавців, розподіл цих завдань між ними, контроль виконання, проведення нарад з питань поточної діяльності підприємства.

Професійно вмiле застосування економічних, соціально-психологічних та організаційних методів управління здебільшого забезпечує достатньо ефективне господарювання того чи іншого економічного суб'єкта.

2.3. Організаційні структури управління підприємствами

Згідно з виробничою й загальною структурою підприємства формуються конкретні органи управління ним (нею). Водночас поділ праці у сфері управління зумовлює групування за функціями однорідних робіт і зосередження таких робіт у підрозділах апарату управління. Це означає, що управлінський персонал підприємства поділяється на лінійний та функціональний (штабний, апаратний). Лінійний персонал забезпечує безпосереднє керівництво виробництвом (діяльністю підприємства). Функціональний же персонал допомагає лінійним керівникам виконувати функції управління своїми підрозділами (службами, відділами). При цьому між лінійними керівниками та посадовими особами апарату управління виникають певні організаційні відносини. Сукупність лінійних та апаратних органів управління і відносини між ними утворюють систему управління підприємством.

Організаційна структура управління будь-яким суб'єктом господарювання - це форма системи управління, яка визначає склад, взаємодію та підпорядкованість її елементів.

В організаційній структурі управління тим чи тим суб'єктом господарювання кожний її елемент (виробничий або управлінський підрозділ) має певне місце й відповідні зв'язки з іншими елементами. Зв'язки названих елементів системи управління поділяються на лінійні, функціональні та міжфункціональні.

Лінійні зв'язки виникають між підрозділами та керівниками різних рівнів управління. Ці зв'язки з'являються там, де одного керівника підпорядковано іншому.

Функціональні зв'язки характеризують взаємодію керівників, які виконують певні функції на різних рівнях управління, але між ними

не існує адміністративного підпорядкування (начальник цеху рослинництва - начальник планово-економічного відділу).

Міжфункціональні зв'язки мають місце між підрозділами того самого рівня управління.

Характер зв'язків визначає відповідний тип організаційної структури управління суб'єктом господарювання.

У практиці господарювання можуть застосовуватися кілька типів організаційних структур залежно від масштабів діяльності, виробничо-технологічних особливостей, стратегічних і поточних завдань діяльності підприємства.

Лінійна організаційна структура управління - це така структура, між елементами якої існують лише одноканальні взаємодії. За такої організаційної структури управління кожний підлеглий має лише одного керівника, який і виконує всі адміністративні та спеціальні функції у відповідному структурному підрозділі. Перевагами організаційної структури управління лінійного типу є: чіткість взаємовідносин, несуперечливість команд, оперативність підготовки та реалізації управлінських рішень, надійний контроль. Але керівник при цьому має бути висококваліфікованим універсалом, зданим вирішувати будь-які стратегічні й поточні питання діяльності підпорядкованих йому підрозділів (ланок).

Основою функціональної організаційної структури управління є поділ функцій управління між окремими підрозділами апарату управління. Відтак кожний виробничий підрозділ одержує розпорядження одночасно від кількох керівників функціональних відділів. Така організаційна структура управління забезпечує компетентне керівництво стосовно кожної управлінської функції. Проте цей тип оргструктури має певні недоліки: можлива суперечливість розпоряджень, труднощі координації діяльності управлінських служб, гальмування оперативності роботи органів управління.

Лінійно-функціональна організаційна структура управління спирається на розподіл повноважень та відповідальності за функціями управління і прийняття рішень по вертикалі. Вона дає змогу організувати управління за лінійною схемою. Так, наприклад, на плодоконсервному заводі, директор - начальник цеху – майстер. Щодо функціональних відділів апарату управління підприємства, то вони лише допомагають лінійним керівникам вирішувати управлінські завдання. При цьому лінійних керівників не підпорядковано керівникам функціональних відділів апарату управління.

Така структура управління завдяки своїй ієрархічності забезпечує швидку реалізацію управлінських рішень, сприяє спеціалізації і підвищенню ефективності роботи функціональних служб, дозволяє здійснювати необхідний маневр виробничими ресурсами. Вона є доцільнішою за масового виробництва зі сталим асортиментом продукції та незначними еволюційними змінами технології її виготовлення. Проте за умов частих технологічних змін, оновлення номенклатури продукції використання цієї оргструктури уповільнює терміни підготовки і прийняття управлінських рішень, не забезпечує належної злагодженості в роботі функціональних відділів (підрозділів).

Дивізіональна організаційна структура управління базується на поглибленні поділу управлінської праці. За її застосування відбуваються процеси децентралізації оперативних функцій управління, здійснюваних виробничими структурними ланками, і централізації загальнокорпоративних (стратегічні рішення, маркетингові дослідження, фінансова діяльність тощо) функцій, які зосереджуються у вищих ланках адміністрації інтегрованих підприємницьких структур. Отже, за дивізіональної структури кожний виробничий підрозділ корпорації (концерну) має власну достатньо розгалужену структуру управління, яка забезпечує автономне його функціонування. Лише стратегічні функції управління централізовано на корпоративному рівні.

За дивізіональної структури управління групування видів діяльності суб'єкта господарювання здійснюється із застосуванням принципу поділу праці за цілями. Це означає, що навколо певного виробництва формується автономна організаційна спільність. При цьому можливі три способи групування виробничих підрозділів: 1) продуктової (виготовлення певного продукту); 2) за групами споживачів (задоволення потреб певної групи споживачів); 3) за місцем знаходження (розміщення в певному географічному районі).

Перевагами дивізіональної організаційної структури управління є: гнучке реагування на зміни у зовнішньому середовищі, швидке прийняття управлінських рішень та підвищення їхньої якості. Але водночас вона потребує збільшення чисельності апарату управління і витрат на його утримання.

За матричної організаційної структури управління поряд з лінійними керівниками підприємства і раціональним апаратом управління виокремлюють (формують) ще й тимчасові предметно-спеціалізовані ланки.

Головна особливість матричних організаційних структур - це їхня винятково висока гнучкість та орієнтація на нововведення. Проте матричні структури управління мають і певні недоліки: збільшення чисельності управлінського персоналу, зростання кількості інформаційних зв'язків між працівниками підрозділів, можливі конфліктні ситуації між ними.

Список рекомендованої літератури:

1. Азізов С.П., Саблук П.Т., Канінський П.К. Організація аграрного виробництва і бізнесу: Підручник.- К.: ННЦ ІАЕ, 2006.- 790 с.
2. Васильков В.Г. Організація виробництва: Навч. посібник.- К.: КНЕУ, 2003.- 524 с.
3. Єрмаков О.Ю. Організація сільськогосподарського виробництва. Навч. мет. посібник. Друге видання, доп. і переробл.- К.: НАУ, 2007.-266с.
4. Єрмаков О.Ю., Балановська Т.І. Економіка і підприємництво, менеджмент. Навч. посібник. – К.: НУБІП України, 2011.- 352 с.
5. Касл Э., Бекер М., Нелсон А. Эффективное фермерское хозяйство.- М.: Агропромиздат, 1991.- 496 с.
6. Макаренко П.М. Моделі ринкової економіки.- К.:ННЦ ІАЕ, 2005.- 682 с.
7. Мартыненко Н.М. Основы менеджмента: Учебник.- К.: Каравелла, 2003.- 496 с.
8. Менеджмент/Михайлов С.І. та ін.: Навч.посібн.- Вінниця: Нова книга, 2006.-416 с.
9. Нелеп В.М. Планування на аграрному підприємстві: Підручник.- К.: КНЕУ, 2000.-372 с.
10. Практикум з менеджменту: ситуації і ділові ігри: навч.посібн./О.Д. Гудзинський та ін.- К.: ІПК ДСЗУ, 2010.- 197с.

3. Семінарське заняття на тему: “Мотивація трудової діяльності”

Питання на семінар:

1. Мотивація трудової діяльності.
2. Сутність мотиваційного процесу та його функції.
3. Мотиваційні моделі, види мотивів, методи мотивації праці.

Соціально-економічною основою поведінки та активізації зусиль трудового колективу сільськогосподарського підприємства є мотивація праці, яка спрямовує на підвищення результативності діяльності суб'єктів господарювання в сільськогосподарському виробництві.

Мотиви діяльності людини є одним із елементів внутрішньої структури особистості, які характеризують її ставлення до праці. Ставлення до праці – це ставлення людини чи групи людей до конкретних видів трудової діяльності, враховуючи суспільний статус і престиж даної професії, зміст та умови праці, потреби і мотиви, що пов'язані з даною роботою, в даному трудовому колективі. Для задоволення потреб особлива роль належить фактору мотивації до праці. Мотивація – це процес спонукання людини (групи людей або трудового колективу) до відповідної трудової діяльності з метою досягнення особистих цілей або цілей підприємства. Таким чином можна стверджувати, що ефективність будь-якого виробництва, в тому числі і сільськогосподарського, визначається мотиваційними системами, які розроблено відповідно до конкретних соціально-економічних особливостей розвитку та психологічної поведінки людини.

Серед теорій мотивації праці найбільш відомими є теорії Д. Макгрегора, Ф. Херцберга, У. Оучі.

Д. Макгрегор висунув теорію „Х” та „У”, яка відображує два протилежні підходи до оцінки людської поведінки. Зміст теорії „Х” полягає в тому, що люди не завжди хочуть сумлінно працювати і прагнуть, де це можливо, уникнути роботи, внаслідок чого їх необхідно примушувати до праці, контролювати, погрожувати покаранням. Отже, пересічна людина віддає перевагу тому, що нею управляли, не хочє нести відповідальності за свою працю.

Щодо теорії „У”, то відповідно до неї контроль і погроза покарання не є єдиними засобами досягнення цілей підприємства та спонукання людей до праці, вони самі до неї прагнуть, здійснюють самоуправління і самоконтроль згідно з очікуваною за свою працю

винагородою. Пересічна людина не уникає, але і не прагне відповідальності, вона наділена високим рівнем уявлення й винахідливості, проте інтелектуальні можливості людей використовуються не повністю.

Система мотивації Ф. Херцберга у своїй основі спирається на систему потреб соціальної людини. При цьому виділяються дві групи факторів, які спонукають людину до праці. Перша група включає: умови праці, стиль керівництва, статус працівника, заробітна плата, гарантії збереження роботи та ін.; друга група – це задоволеність працею, інтерес до роботи, самостійність у вирішенні оперативних питань виробництва, відповідальність працівника, його просування по службі.

У. Оучі запропонував теорію „Z”, сутність якої полягає у створенні умов довіри, такту та близькості, індивідуальної відповідальності, колективного прийняття рішень, всебічної турботи про людей.

Теоретичні надбання щодо систем мотивації та практична їх в реалізація в сучасних умовах виробничо-господарської діяльності полягають в наступному.

Дієвими факторами мотивації є: організація виробничого процесу (забезпечення ергономічності, гігієнічності, екологічності, естетичних умов праці, чіткість робочого ритму тощо), система стимулювання праці (дотримання принципів соціальної справедливості, товариської взаємодопомоги, обов'язковості компенсації матеріальних витрат, допущених працівником через недбайливість), індивідуальні міри матеріального і морального спонукання до високопродуктивної праці (грошова винагорода, підвищення професійного розряду, доручення складних і відповідальних завдань, відрядження на навчання, за кордон тощо), особистий приклад і ділові доручення.

Система мотивації характеризує сукупність взаємопов'язаних заходів, які стимулюють окремого працівника або трудовий колектив у цілому щодо досягнення індивідуальних і спільних цілей діяльності сільськогосподарського підприємства. Для формування належного ставлення до праці необхідно створювати такі умови, щоб трудовий колектив підприємства сприймав свою працю як свідому діяльність, що є джерелом самовдосконалення, основою професійного та службового зростання. Система мотивації повинна розвивати почуття належності до конкретного підприємства. Відповідне ставлення до праці та свідоме поведінка визначаються системою цінностей працівника, умовами праці й застосовуваними стимулами. За домінуючої ролі соціально-економічних умов в основу будь-якої

моделі мотивації покладаються насамперед психологічні аспекти. Вплив керуючої підсистеми підприємства на фактори поведінки залежить від пізнання елементів не лише індивідуальної психології, що визначає вчинки кожного працівника, а й колективної психології певних груп (трудових колективів) працівників. Це зумовлює сприймання мотивації як імовірнісного процесу. Те, що мотивує одного працівника в конкретній ситуації, не впливатиме на нього в іншій ситуації або не впливатиме на іншого працівника за аналогічних умов трудової діяльності. Саме цим пояснюється необхідність конструювання багатофакторних моделей мотивації, в яких вона стає функцією потреб, очікувань і сприймання працівниками справедливої винагороди. Результативність діяльності конкретного працівника зумовлюється перш за все індивідуальними можливостями та особистою заінтересованістю, а також усвідомленням його власної ролі в колективних зусиллях. Обсяг затрат праці залежить від оцінки працівником достатності рівня винагороди і впевненості в тому, що її буде отримано. До факторів, які зумовлюють поведінку працівника, і які потрібно враховувати в практиці мотивації його трудової діяльності, належать такі: фізичний тип особистості (вік, стать тощо), рівень самосвідомості та освіченості, професійна підготовка, психологічний клімат у колективі, вплив зовнішнього середовища тощо. Щодо колективної психології, то формування дійової системи мотивації спирається на постійний аналіз і вдосконалення відносин між: роботодавцями й найманими працівниками; керівниками та їхніми підлеглими; конкуруючими робочими групами; групами, що виконують споріднені функції. Система мотивації на рівні підприємства має базуватися на дотриманні певних вимог, а саме: надання рівних можливостей щодо зайнятості та посадового просування за критерієм результативності праці; узгодження рівня оплати праці з її результатами і визнання особистого внеску в загальний успіх.

Методи мотивації праці можна також розподілити на індивідуальні і групові та зовнішні (винагороди, що надходять іззовні) і внутрішні (винагороди, що надаються самою працею - почуття значущості праці, самоповаги та ін.). У теорії мотивації слово „винагорода” має ширше значення ніж просто гроші або задоволення, з якими це слово найчастіше асоціюється. Винагорода - це все те, що людина вважає цінним для себе. Але розуміння цінності в людей неоднакове, а тому різною є оцінка винагороди та її відносного рівня. Персоналізація (індивідуальна або групова) форм і методів винагородження є підвалиною дійовості будь-якої моделі мотивації, а

матеріальні потреби домінуватимуть ще достатньо довго. Варто зауважити, що заробітна плата не може бути єдиною метою трудової діяльності. Матеріальне заохочення робить мотивацію праці результативною лише за умови функціонування останньої як системи, що базується на таких основних принципах, а саме: комунікація, співробітництво та згода між працівниками і адміністрацією щодо загальних принципів системи; обґрунтована система оцінки робіт та визначення обсягу останніх; добре осмислені та обґрунтовані критерії виміру і оцінки; виважені нормативи, контроль за ними, періодичний перегляд; чітке узгодження заохочення з результативністю трудової діяльності; винагородження, особливо додаткове, не за рівень результативності взагалі, а саме за ту її частку, яка пов'язана з якістю продукції чи праці. Поточні зміни в діяльності сільськогосподарського підприємства і його підрозділів, а також вироблення та реалізація стратегії подальшого економічного розвитку потребують коригування (регулювання) поведінки окремих категорій працівників. Це означає мотивацію праці на підставі виявлення функціональних, або бажаних, видів людської поведінки та їх зміцнення.

До структурних елементів процесу мотивації зазвичай відносять потреби, інтереси, бажання, цінності, орієнтації, ідеали і мотиви. Процес формування цих внутрішніх спонукальних сил трудової діяльності розуміють як мотивацію трудової поведінки.

Сутність мотиваційного процесу реалізується через притаманні йому функції: пояснювальну-обґрунтовну – аргументаційна доцільність поведінки суб'єкту; регулятивну – блокування одних дій і дозвіл інших; комунікаційну (пояснювальну) – прогнозування спілкування у сфері праці; соціалізації – усвідомлення своєї соціальної ролі в мікро- та макросередовищі, в трудовому колективі;

Наукове пояснення механізму реалізації цих функцій у процесі мотивації здійснюється на основі тієї чи іншої наукової теорії (концепції) мотивації праці.

Наведені теорії мотивації є основою для розробки мотиваційних моделей як сукупності підходів і практичних заходів, побудованих на певних припущеннях і поглядах.

До найбільших мотиваційних моделей належать такі:

1. Традиційна модель – базується на розумінні природи людини, для якої праця огидна. Для більшості людей важливіше, скільки їм заплатять, ніж те, що вони роблять.
2. Модель людських стосунків – ґрунтується на припущенні, що бажання бути корисним і визнаним групою для індивідів важливіше, ніж гроші.

3. Модель людських ресурсів – виходить з ідеї, що більшість людей можуть ставитись до праці творчо і здатні самовдосконалюватися в ній більшою мірою, ніж вимагається умовами виробництва. Ця модель нехтує мотивацію грошей, визнаючи важливість інших мотивів.

Список рекомендованої літератури:

1. Єрмаков О.Ю., Жибак М.М. Організація виробництва в сільськогосподарських підприємствах: Навчальний посібник.- Тернопіль: Астон, 2009.-267с.
- 2.Єрмаков О.Ю., Балановська Т.І. Економіка і підприємництво, менеджмент. Навч. посібник. – К.: НУБіП України, 2011.- 352 с.
3. Терещенко В.К. Соціологія праці: Методичний посібник.- К.: НАУ, 2004.-187с.
4. Терещенко В.К. Методологічні основи розвитку системи мотивації праці: Формування ринкового механізму в аграрному секторі АПК: За редакцією В.К. Терещенка.- К.: ЗАТ «НІЧЛАВА», 2002.- с. 22-37.
5. Ярославський В.А., Барабан С.С., Ткачук В.А., Збарський В.К. Мотивація праці у сільському господарстві: Методичний посібник.- К.: НАУ, 2001.-82с.
6. Ярославський В.А., Барабан С.С., Ткачук В.А., Збарський В.К. Управління мотивацією праці в агросекторі: Методичний посібник.- К.: НАУ, 2007.-62с.

4. Практичне заняття на тему: “Земельні угіддя та організація їх використання в сільськогосподарських підприємствах”

Завдання

1. Провести аналіз використання земельних угідь у сільськогосподарському підприємстві.
2. Скласти план трансформації земельних угідь.
3. Розрахувати площу й структуру сільськогосподарських угідь.
4. Розробити план заходів щодо поліпшення земельних угідь.

Земельні ресурси - це не тільки загальні матеріальні умови і територіальна база виробництва, а й особливий засіб виробництва в сільському господарстві і водночас предмет праці, який відрізняється від інших тим, що не зношується, а навпаки, при правильному використанні може постійно поліпшуватись, набуваючи при цьому нових якостей та підвищуючи свою родючість. Від характеру і рівня ефективності використання землі залежить розвиток продуктивних сил, масштаби виробництва і рівень добробуту населення країни.

Використання землі тісно пов'язане також із застосуванням інших засобів виробництва – технічних (трактори, ґрунтообробні, посівні та інші машини), технологічних (насіння, добрива, засоби захисту рослин та ін.), організаційних (створення певних територіальних систем і структур, виробничих підрозділів тощо). Без взаємодії зазначених факторів процес сільськогосподарського виробництва взагалі неможливий, а його економічна ефективність залежить від раціонального поєднання цих складових.

Склад і співвідношення земельних угідь не залишаються незмінними як у межах країни, так і її певних територій (населених пунктів) чи окремих сільськогосподарських підприємств. У зв'язку з цим використовують такі поняття, як: структура земельних угідь, трансформація і експлікація земель, земельний баланс.

Структура земельних угідь – це відсоткове співвідношення їх площ у загальній площі всіх (або сільськогосподарських) угідь. Так, для виробництва сільськогосподарської продукції можуть залучатись земельні ділянки, які раніше не знаходились в обробітку, тобто буде відбуватись трансформація земельних угідь.

Трансформація земельних угідь – це процес переведення угідь з одного виду в інший або зміна їх функціонального призначення. Після складання плану трансформації земельних угідь розробляються експлікація земель і земельний баланс.

Експлікація земель розробляється у вигляді таблиці, що містить дана про склад і площі земельних угідь і додається до планової документації.

Земельний баланс являє собою співвідношення використання земельних угідь з їх наявністю на початок і кінець поточного року.

Склад і співвідношення земельних угідь у сільськогосподарських підприємствах не є постійними. У процесі господарської діяльності відбувається переведення їх з одного виду в інший з метою включення в обробіток ділянок, раніше не оброблюваних. У цьому полягає сутність процесу трансформації земельних угідь.

Так, переведення низькопродуктивних сінокосів в ріллу, застосування органічних і мінеральних добрив, проведення меліоративних заходів спрямовані на поліпшення земельних угідь і можуть розглядуватися як процес інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. При проведенні трансформації слід враховувати економічні умови, що визначають ефективність даного процесу, основними з яких є: розмір витрат, ступінь і терміни їх окупності. Величина цих витрат в значній мірі залежить від природних умов господарства. Залучення до сільськогосподарського обороту перезволожених, заболочених і зарослих чагарником ділянок, тобто проведення корінного поліпшення земель, вимагає значно більше коштів, ніж проведення поверхневого поліпшення (оранка, підживлення та ін.). Процес трансформації земельних угідь має бути економічно обґрунтованим. При цьому встановлюють розмір капітальних вкладень на трансформацію 1 га землі і цілої ділянки, підбирають необхідний набір культур.

На підставі даних про зміну земельних угідь на протязі року у відповідних таблицях відображають трансформацію; розраховують площу і структуру сільськогосподарських угідь; складають план заходів щодо поліпшення земельних угідь.

Економічними умовами, що визначають ефективність трансформації земельних угідь, є такі: розмір витрат праці і засобів виробництва на трансформацію, термін окупності витрат, раціональність подальшого використання трансформованих угідь. На підставі цих даних визначаються зміни у складі угідь і робляться відповідні записи: площа земельних угідь і їх структура на кінець року, площа оброблюваних земель, види і обсяг робіт по поліпшенню угідь.

Обґрунтування виробничої програми з рослинництва охоплює планування використання земельних угідь і підвищення їхньої

родючості, поліпшення структури посівних площ, поліпшення урожайності, виробництва продукції певного асортименту, кількості та якості, а також комплекс агротехнічних заходів щодо виконання плану виробництва продукції (сорти, насінництво, добрива, пестициди, меліорація).

Плануючи трансформацію земельних угідь (переведення їх з одного виду в інший), виходять з конкретних внутрішніх і зовнішніх умов об'єкта господарювання. В одних випадках передбачають можливе збільшення площ інтенсивніше використовуваних земель (рілля, садів, ягідників, виноградників, хмільників і тутових насаджень) за рахунок скорочення менш продуктивних пасовищ і сіножатей, чи освоєння площ, які не використовуються в сільськогосподарському виробництві (болота, піски, чагарники та ін.), усунення дрібноконтурності ділянок орних земель та кормових угідь.

Коефіцієнти перерахунку сільськогосподарських угідь в умовну рілля: рілля – 1,00; плодові насадження - 0,40; сіножаті – 0,25; пасовища – 0,10.

Критеріями, що можуть бути використані при розробці плану трансформації земель в тому чи іншому суб'єкті господарювання, є: зменшення площ менш інтенсивних угідь на користь збільшення більш інтенсивних площ, дотримання вимог сівозмін, усунення дрібноконтурності угідь. Але це має відбуватись у відповідності з планом розвитку конкретного сільськогосподарського підприємства і бути підпорядкованим досягненню найвищої прибутковості виробничо-господарської діяльності.

У таблиці 3.1 наведені варіанти трансформації земельних угідь та їх складу на перспективу для певного сільськогосподарського підприємства, які студенти мають опрацювати під час виконання даного завдання.

Поряд з визначенням площ земельних угідь на кінець планового періоду (на 1 листопада планового року) передбачають їх раціональне економічно обґрунтоване використання. Так, рілля може бути використана під посіви сільськогосподарських культур, чисті та сидеральні пари (відповідно до прийнятого в підприємстві розміщення сільськогосподарських культур в полях сівозміни), а також під багаторічні насадження. Пасовища іноді використовують як сіножаті і навпаки. Якщо сіножаті і пасовища передбачають спочатку скосити, а потім випасати на них худобу, то в плані використання ці площі показують двічі. Тому сума площ використання угідь може перевищувати їх наявність у сільськогосподарському підприємстві.

4.1. Наявність земельних угідь та варіанти їх трансформації

Земельні угіддя	Площа на початок року		Варіанти трансформації						Площа на рік освоєння		
	Га	% до загальної площі	1	2	3	4	5	6	га	% до загальної площі	% до с-г. угідь
			створити багаторічні насадження	перевести в сіножаті	провести залуження	перевести в рілля	провести випування рілля	посадити ліс			
Загальна земельна площа	4329	100,0									
Сільськогосподарські угіддя – всього	2684	62,0									
• в т.ч. рілля	1166	26,8	50					110			
• багаторічні насадження	16	0,4				15					
• сіножаті	912	20,8									
• пасовища	590	14,0		45	30						
Ліси і чагарники	1277	29,0									
Інші землі	368	9,0							17		

Одночасно з планом трансформації земельних угідь та їх раціонального використання визначають необхідні заходи щодо поліпшення і збереження ґрунтів сільськогосподарського підприємства. При цьому планують іригацію (осушення і зрошення земель), виконання культур-технічних робіт, докорінне і поверхневе поліпшення природних кормових угідь (в тому числі і розорювання малопродуктивних природних кормових угідь), вапнування і фосфоритування кислих та гіпсування солонцюватих ґрунтів, заготівлю, транспортування і використання торфу, освоєння перелогів тощо.

При плануванні заходів щодо підвищення економічної родючості ґрунтів особливу увагу звертають на підвищення продуктивності природних кормових угідь. Серед заходів поверхневого поліпшення цих угідь планують розчищення і вирівнювання площ, внесення мінеральних добрив, підсів трав, догляд за травостоєм, знищення бур'янів, що значно підвищує продуктивність. Витрати на їх проведення відображують у бізнес-плані розвитку сільськогосподарського підприємства.

5. Практичне заняття на тему: “Планування урожайності і валових зборів продукції рослинництва”

Завдання

1. Визначити: середньозважену урожайність за попередні 3-5 років, ц/га; приріст врожаю за рахунок додаткового внесення органічних та мінеральних добрив, ц/га.

2. Розрахувати: планову урожайність на наступний рік, ц/га; площу посіву сільськогосподарських культур, га; валовий збір основної та побічної продукції, ц; вартість валової продукції, грн.

Вихідними даними для виконання завдання є: одержана фактична урожайність сільськогосподарських культур за останні 3-5 років і найвища, яка була в підприємстві; посівні площі культур у підприємстві за останні 3-5 років; агротехнічні заходи, що передбачається застосувати в плановому році для підвищення урожайності, а саме: внесення органічних і мінеральних добрив, застосування засобів захисту рослин, використання нових сортів, застосування індустріальних (інтенсивних) технологій та ін.; винос поживних речовин з ґрунту з урожаєм; вміст поживних речовин в добривах; середній приріст врожаю від внесення органічних і мінеральних добрив.

Урожайність є важливим узагальнюючим показником виробництва сільськогосподарських культур, який обумовлює розмір виробництва валової продукції рослинництва й економічну ефективність окремих культур й аграрної галузі як в певному суб'єкті господарювання, так і в масштабах району, області і країни в цілому. Тому визначення резервів підвищення урожайності в сільськогосподарському підприємстві є одним з основних шляхів збільшення виробництва валової продукції рослинництва і зниження собівартості останньої.

Урожайність планують на основі проєктованих комплексів агротехнічних заходів по окремих сільськогосподарських культурах. До основних агротехнічних заходів, розробленням яких обґрунтовують заплановану урожайність, належать: сівба насінням високопродуктивних районованих сортів; науково обґрунтовані системи удобрення, обробітку ґрунту і догляду за рослинами; ефективні заходи боротьби з бур'янами, шкідниками і хворобами сільськогосподарських культур.

Планування урожайності має бути реальним з урахуванням конкретних виробничих умов і ресурсних можливостей

сільськогосподарського підприємства. Надзвичайна важливість обґрунтованого планування врожайності сільськогосподарських культур полягає в тому, що з нею безпосередньо пов'язано багато інших питань виробничо-фінансової діяльності сільськогосподарських підприємств, а саме: розміри і структура посівних площ, рівень товарності виробництва, система агрохімічних заходів, продуктивність праці, собівартість і рентабельність виробництва продукції.

Планову урожайність можна визначити різними способами. Найпростішим є планування врожайності сільськогосподарських культур таким чином: беруться дані про врожайність конкретних культур за останніх 3 роки, обчислюється середнє їх значення і порівнюється з показниками передових сільськогосподарських підприємств району, області, регіону та даними сортовипробування сільськогосподарських культур тощо.

Досить обґрунтованим і поширеним зокрема є планування за методом ефективності факторів, які впливають на врожайність. Цей метод полягає у визначенні середньозваженої врожайності за останні 3-4 роки і розрахунків її приросту за рахунок збільшення внесення органічних і мінеральних добрив, використання нових більш урожайних сортів і гербіцидів, застосування прогресивних технологій, зрошення та інших агротехнологічних факторів.

Середньозважена врожайність може бути обчислена за такою формулою:

$$У_{сз} = \Sigma У_{х} П : \Sigma П \text{ або } У_{сз} = \Sigma В : \Sigma П, \quad 5.1$$

де $У_{сз}$ - урожайність середньозважена, ц/га;

$У$ - рівень урожайності, ц/га;

$П$ - посівна площа, га;

$В$ - валовий збір, ц (т).

Для розрахунків прийняті такі показники врожайності та посівні площі сільськогосподарських культурах за 3 роки і найвищий досягнутий урожай, які наведені в таблиці 5.1.

Визначення планової врожайності за середньопрогресивним показником досягнутої врожайності може бути здійснено за формулою:

$$У_{сп} = \frac{У_{сз} + У_{н}}{2}, \quad 5.2$$

2

Де $У_{сп}$ - урожайність середньопрогресивна (планова), ц/га;

$У_{сз}$ – середньозважений показник урожайності за останні 3 роки, ц/га;

$У_{н}$ – найвища урожайність за останні 3 роки, ц/га.

Планова врожайність, визначена даним способом, враховує певним чином прогресивні технології, організацію праці та інші складові, які дають змогу одержати найвищий урожай, що разом із середньозваженим показником враховується при розрахунках середньопрогресивної врожайності.

5.1.Посівні площі та урожайність сільськогосподарських культур у підприємстві

Культура	Посівні площі, га			Урожайність, ц/га			Досягнута найвища врожайність, ц/га
	200-р.	200-р.	200-р.	200-р.	200-р.	200-р.	
Горох	120	100	26	35,8	27,9	7,7	53,3
Кукурудза на зерно	150	50	200	92,2	115,0	53,5	53,5
Кукурудза на силос	200	350	300	421	250	298	298
Багаторічні трави на зелений корм	444	245	430	289,4	480,0	227,3	480
Однорічні трави на зелений корм	843	893	768	83,0	110,4	84,6	230
Озима пшениця	670	700	700	64,3	60,2	39,0	71,4
Цукрові буряки	250	200	200	454	595	378	595
Ячмінь	250	400	274	60,4	44,5	39,0	67,0

Даною методикою передбачено проведення розрахунків підвищення рівня досягнутої в конкретному аграрному формуванні врожайності окремих сільськогосподарських культур за рахунок окремих агротехнологічних факторів (добрива, сорти, технології та ін.).

Для визначення приросту врожайності за фактором застосування нових сортів і гібридів використовують дані сортовипробувальних дільниць, які наводяться в «Реєстрі сортів України».

Приріст урожайності сільськогосподарських культур за рахунок використання інтенсивних технологій їх вирощування встановлюється за даними науково-дослідних установ, які є їх розробниками або ж випробують

Як відомо, одним із найбільш істотних факторів, що впливає на зростання врожайності сільськогосподарських культур в тому чи іншому підприємстві, є система удобрення.

Показники додаткового внесення мінеральних і органічних добрив по варіантах у плановому році порівняно із внесеними у середньому за попередні роки для розрахунків приросту врожайності по даному фактору наведені в таблиці 5.2.

5.2.Варіанти внесення мінеральних і органічних добрив під сільськогосподарські культури в плановому році

Культура	Буде внесено мінеральних і органічних добрив на 1 га по варіантах							
	1				2			
	мінеральних, кг д.р.			гною, т	мінеральних, кг д.р.			гною, т
	N	P ₂ O ₅	K ₂ O		N	P ₂ O ₅	K ₂ O	
Горох	10	25	25	-	10	22	25	-
Кукурудза на зерно	24	36	30	6	30	35	35	5.5
Кукурудза на силос	12	18	16	4,5	35	36	40	8.5
Картопля	20	30	35	-	30	38	40	-
Конюшина на сіно	-	25	30	-	10	25	30	-
Озима пшениця	25	30	35	6	25	30	30	4
Цукрові буряки	16	20	22	5,5	35	45	40	11
Ячмінь	25	30	30	1,5	20	24	27	4.5
Культура	Буде внесено мінеральних і органічних добрив на 1 га по варіантах							
	3				4			
	мінеральних, кг д.р.			гною, т	мінеральних, кг д.р.			гною, т
	N	P ₂ O ₅	K ₂ O		N	P ₂ O ₅	K ₂ O	
Горох	10	18	20	-	10	15	20	-
Кукурудза на зерно	18	30	30	3,5	35	40	42	6,0
Кукурудза на силос	25	28	25	7,5	25	30	35	10
Картопля	30	40	45	-	35	45	50	-
Конюшина на сіно	10	16	18	-	15	20	25	-
Озима пшениця	22	30	32	2	18	23	20	5
Цукрові буряки	18	25	30	7,2	25	32	35	7,5
Ячмінь	20	25	28	3,5	20	32	35	2,5

5.2.Варіанти внесення мінеральних і органічних добрив під сільськогосподарські культури в плановому році (продовження)

Культура	Буде внесено мінеральних і органічних добрив на 1 га по варіантах							
	5				6			
	мінеральних, кг д.р.			гною, т	мінеральних, кг д.р.			гною, т
	N	P ₂ O ₅	K ₂ O		N	P ₂ O ₅	K ₂ O	
Горох	-	20	28	-	-	15	20	-
Кукурудза на зерно	15	23	20	3,5	22	25	28	3,5
Кукурудза на силос	15	18	20	2,8	15	20	25	5
Картопля	25	30	35	-	15	20	25	-
Конюшина на сіно	5	25	30	-	-	22	25	-
Озима пшениця	10	15	20	3	5	15	20	7
Цукрові буряки	20	25	25	6,0	18	36	30	4,5
Ячмінь	18	20	20	2,5	10	15	15	3
Культура	Буде внесено мінеральних і органічних добрив на 1 га по варіантах							
	7				8			
	мінеральних, кг д.р.			гною, т	мінеральних, кг д.р.			гною, т
	N	P ₂ O ₅	K ₂ O		N	P ₂ O ₅	K ₂ O	
Горох	-	20	22	-	5	15	15	-
Кукурудза на зерно	25	30	35	4,5	20	25	25	5
Кукурудза на силос	30	35	30	9,0	20	25	20	3,5
Картопля	30	35	40	-	10	20	25	-
Конюшина на сіно	15	22	28	-	-	15	15	-
Озима пшениця	17	19	23	7	20	25	25	25
Цукрові буряки	25	32	35	6,5	25	30	35	6,5
Ячмінь	15	25	20	1,5	15	20	20	3

Зазначимо, що в перший рік із внесених під сільськогосподарські культури добрив рослини використовують таку кількість поживних

речовин: азотні – 60%, фосфорні - 20 – 25% і калійні - 70-80%, а з 1 тони гною по 1 кг азоту і фосфору, 1,5 кг калію.

Вміст поживних речовин у діючій речовині в різних мінеральних добривах становить: аміачна селітра – 34,2% N, подвійний суперфосфат – 20,5% P₂O₅ і калійна сіль – 40% K₂O.

Розрахунок приросту від додатково внесених добрив проводиться таким чином. Наприклад, під озиму пшеницю в плановому році за варіантом 1 передбачається збільшити внесення добрив у такій кількості з розрахунку на 1 га кг діючої речовини: азотних - 25, фосфорних - 30 і калійних - 35. Враховуючи коефіцієнти засвоєння поживних речовин із мінеральних добрив в перший рік буде використано таку їх кількість: азоту (N) - 15 кг, фосфору (P₂O₅) – 7,5 кг і калію (K₂O) - 28 кг. Винос поживних речовин з ґрунту на 1 ц врожаю озимої пшениці становить за даними таблиці 5.3 – 3,5 кг азоту, 1,2 кг фосфору і 2,5 кг калію.

5.3.Винос поживних речовин з ґрунту урожаєм сільськогосподарських культур на 1 ц основної і продукції, кг

Буряки кормові	0,5	0,2	0,7
Буряки цукрові	0,5	0,18	0,75
Вика	6,5	1,4	4,7
Гречка	3,0	1,5	4,0
Горох	6,6	1,6	2,0
Капуста	0,33	0,13	0,44
Картопля	0,6	0,2	1,0
Кукурудза	3,4	1,2	3,7
Льон	10,6	5,3	9,3
Люпин	6,8	1,9	4,7
Морква кормова	5,2	1,9	6
Овес	3,3	1,4	2,9
Просо	3,3	1,0	3,4
Пшениця озима	3,5	1,2	2,5
Пшениця яра	3,0	1,3	2,5
Ріпак озимий	4,9	2,3	3,0
Соняшник	6,0	2,6	18,6
Соя	7,1	1,6	1,8
Ячмінь	2,5	1,1	2,2

Діленням кількості внесення кожного з поживних елементів на його винос визначаємо приріст урожайності від внесення різних

міндобрив (NPK) окремо по кожному їх виду. Від застосування азоту приріст становить 7,1 ц (25 : 3,5), фосфору – 6,25 (7,5 : 1,2) і калію – 11,2ц (28 : 2,5). Загальний приріст складатиме найменшу величину окремого виду добрив (за фактором, який знаходиться у мінімумі). Тобто, якщо приріст по азоту становить 7,1 ц/га, по фосфору – 6,25, а по калію - 11,2 ц/га, то загальний приріст урожайності буде дорівнювати 6,25 ц/га (по мінімальному фактору).

При розрахунках планової врожайності і валових зборів різних сільськогосподарських культур насамперед враховують загальну потребу в тій чи іншій продукції (забезпечення виконання договорів по реалізації продукції, заготівля насіння, видача продукції у вигляді натуроплати праці та ін.).

За визначеним рівнем урожайності планують посівні площі сільськогосподарських культур в певному суб'єкті господарювання.

6. Практичне заняття на тему: “Складання технологічних карт вирощування сільськогосподарських культур”

Завдання

Вивчити методику і скласти технологічну карту вирощування сільськогосподарської культури.

Для складання технологічної карти вирощування певної сільськогосподарської культури необхідні: урожайність, валовий збір основної і побічної продукції; інформація про попередники; сорти; норми висіву насіння; види і кількість внесення органічних і мінеральних добрив, засобів захисту рослин; наявність засобів механізації, техніки та прийнята технологія і організація виробництва; розцінки оплати праці, тарифікація робіт та їх перелік; норми витрат праці, нафтопродуктів за видами робіт, коефіцієнти переводу механізованих робіт в умовні еталонні га; нормативи для розрахунків амортизації, витрат на поточний і капітальний ремонт; ціни на насіння, добрива, засоби захисту рослин, сільськогосподарську техніку, пальне і мастила та інші матеріали.

При складанні технологічної карти студенти встановлюють та розраховують по певній сільськогосподарській культурі: 1)перелік робіт (найменування); 2)обсяги робіт, одиниць; 3)склад агрегату та виконавців, одиниць; 4)норми виробітку, га, ц, кг, т; 5)затрати праці, люд.-год.; 6)розцінку оплати праці на одиницю роботи і увесь обсяг робіт, грн. 7) витрати на: пальне, електроенергію, автотранспорт, насіння, добрива, отрутохімікати; 8)амортизаційні нарахування; 9)розраховують виробничі витрати на 1 га та собівартість 1ц продукції певної культури, грн.

В додатках А, Б і В наведені зразки технологічних карт вирощування сільськогосподарських культур розроблені у Харківському національному технічному університеті сільського господарства ім.Петра Василенка, а в додатку Д зразок технологічної карти, яку має скласти студент при виконанні завдання. В додатках Е – І також розміщені необхідні довідкові матеріали.

Методика виконання. В заголовку технологічної карти вказуються культура, площа, схема розміщення, дози внесення органічних і мінеральних добрив.

В графі 1 «Найменування робіт» показуються всі роботи по вирощуванню культури.

В графі 2 по кожній роботі (операції) наводяться агротехнічні вимоги (кількість обробок, глибина обробітку ґрунту, дози та строки внесення добрив, отрутохімікатів та ін.). Доцільно брати варіанти з найбільш розповсюдженими факторами.

В графі 3 «Одиниця виміру» наводяться показники згідно з прийнятими в нормах виробітку (га, т, тис.шт. й ін.).

Обсяг робіт (граф 4) визначається кількістю і кратністю обробок ґрунту, підживлень, обприскувань та ін.

Графи 5 і 6 при визначенні складу агрегату необхідно заповнювати виходячи з наявних тракторів і с.-г. машин. При виборі с.-г. агрегатів необхідно враховувати повне завантаження тягового зусилля тракторів.

При заповненні граф 7 та 8 вказується кількість робітників, які обслуговують агрегат. Кількість трактористів-машиністів і робітників на ручних роботах записуються окремими рядками для визначення витрат на оплату праці.

В графі 9 проставляється норма виробітку за зміну на агрегат або на одного робітника за 7-годинний робочий день, або за 6-годинний при роботі з гербіцидами чи отрутохімікатами. При виконанні індивідуальної відрядної роботи норма за зміну записується на одного робітника, а при відрядній груповій роботі по обслуговуванню механізованого агрегату - на групу робітників, які виконують цю операцію.

В графі 10 проставляється кількість нормо-змін в об'ємі робіт, яка визначається шляхом ділення обсягу даного виду робіт (гр.4) на норму виробітку (гр.9).

Затрати праці в людино-годинах на весь обсяг робіт трактористів-машиністів і робітників на ручних роботах (графи 11-12) визначають шляхом множення кількості нормо-змін (граф 10) на тривалість робочого дня (зміни).

Тарифні ставки за зміну на механізовані та кінно-ручні роботи (гр.13 і 14) за відповідними розрядами.

Для розрахунку фонду заробітної плати (гр.15-16) «Зарплата з нарахуваннями» необхідно до оплати праці по тарифу (100%) зробити нарахування :

- за своєчасне і якісне виконання робіт - 20% від тарифу на механізованих і ручних роботах;
- за класність на механізованих і ручних роботах (II клас - 10% від тарифу на механізованих і ручних роботах)
- за стаж роботи (10 років - 10% від тарифу на механізованих роботах);

- за шкідливість механізаторам і робітникам на ручних роботах (10% від тарифу на механізованих і ручних роботах) при роботі з гербіцидами та отрутохімікатами;

- фонд зарплати на відпустки (6,8% на механізованих та 5,7% на ручних роботах від тарифу з вище перерахованими нарахуваннями);

- єдиний соціальний внесок в розмірі 36,3% згідно Закону України «Про єдиний соціальний внесок» (ст.8, п.5, абз.3).

Витрати пального (гр.17-18) визначаються шляхом перемноження обсягу тракторних робіт (гр.4) на норму витрат пального на одиницю роботи. Вартість пального визначається виходячи з кількості витраченого пального і ціни за 1 кілограм. Розрахунок амортизаційних відрахувань на трактори і с.г. машини (графи 19-20) проводиться виходячи з річних норм амортизаційних відрахувань в процентах від балансової вартості тракторів і с.-г. машин.

7. Практичне заняття на тему: “Нормування праці на механізованих польових роботах”

Завдання

Ознайомитися з прийомами і технікою аналітично-експериментального методу нормування праці на механізованих польових роботах та визначити:

- витрати часу на окремі елементи трудового процесу, хв.;
- структуру затрат робочого часу, хв., %;
- техніко-технологічні параметри виконання роботи, марки машин, обсяги;
- нормоутворюючі фактори, назва;
- норми виробітку, га (кг, ц, т).

Необхідними даними для виконання завдання є:

1) спостережний лист хронографії робочого дня на механізованих та ручних роботах, технологічні вимоги до роботи;

2) нормативи годинної витрати палива на окремі елементи трудового процесу;

3) нормативи витрат робочого часу на окремі елементи трудового процесу відповідно до прийнятої технології.

Методика виконання завдання. Робочий час дозволяє оцінити не лише кількість, але і якість праці, тобто є загальною мірою праці. Встановлення міри праці, тобто науково обґрунтованих витрат праці на виробництво одиниці продукції, або на виконання визначеного обсягу роботи за конкретних організаційно економічних і природних умов, є не що інше, як нормування праці. Перш, ніж визначити норму праці, потрібно вивчити, проаналізувати, раціоналізувати і економічно обґрунтувати сам процес праці. Відомо, що вирішальною умовою в будь-якому робочому процесі є чинник часу. Від того як використовується робочий час, багато в чому залежить продуктивність праці.

Нормування праці на виробництві необхідне: для планування, для забезпечення ресурсної пропорційності.

Нормування праці – це сукупність методів, прийомів та розрахунків, за допомогою яких встановлюють обґрунтовані норми праці. Є такі види норм праці: норми виробітку, норми обслуговування, норми часу, норми чисельності, норми керування.

Під нормуванням слід розуміти сукупність прийомів, які дозволяють раціоналізувати трудові процеси і встановити науково обґрунтовані норми праці.

Норма виробітку – це кількість роботи в певних одиницях виміру (га, ц, штуках та ін.), яка повинна бути виконана одним або групою робітників за одиницю робочого часу(годину, зміну), а також річна норма виробництва продукції на одного робітника.

Норми повинні бути обґрунтовані (технічно, економічно, психофізіологічно).

Використовуються прогресивні методи нормування. Основними методами нормування праці в сільському господарстві є аналітичний метод поелементного нормування праці і сумарне нормування.

Аналітичний метод поелементного нормування передбачає розчленування процесу праці на окремі складові з наступним детальним вивченням методів та прийомів праці, затрат часу по кожному з них, та визначенням раціональної послідовності виконання трудового процесу.

Сумарне планування полягає в тому, що норми праці встановлюють на основі виробничого досвіду нормувальника або по фактичному виробітку виконавців без вивчення складових елементів трудового процесу і нормоутворюючих факторів. Воно включає такі методи: на основі власного досвіду нормувальника, метод аналогії (порівняння), дослідно-статистичний метод.

Вивчення робочого часу проводиться різними способами: фотографія (хронографія) робочого дня, хронометраж, фотохронометраж.

Виходячи з характеру засобів праці, однорідності процесів праці, які відбуваються в умовах використання отрутохімікатів, і їх розчинів, роботи по захисту рослин від шкідників, хвороб і бур'янів, слід виділити в окрему групу з шкідливими умовами праці.

Обробка матеріалів спостережень починається з обробки окремого спостережного листа, який є основним документом для групування результатів спостережень і їх аналізу, а також для розробки проектного балансу робочого часу зміни, нормативів часу, норм виробітку і витрати пального.

Починаючи обробку спостережного листа необхідно встановити тривалість окремих елементів, зафіксованих в перебігу всього часу спостереження. Для цього необхідно від часу закінчення даної операції відняти час закінчення попередньої операції.

Наступним етапом обробки спостережного листа є шифрування всіх записаних операцій або їх елементів, тобто позначення

однойменних витрат робочого часу певними символами, що дозволяє надалі забезпечити обробку матеріалів спостережень. Вивчають скільки часу потрібно на ту чи іншу операцію, роботу, для цього здійснюють класифікацію окремих елементів трудового процесу і затрат робочого часу. Для зручності обробки матеріалів, переводять в один вимірник, секунди переводять в десяті і соті долі хвилини.

Методика переводу секунд в хвилини:

10 сек. - 0,17 хв.;

20 сек - 0,33 хв.;

30 сек - 0,50 хв.;

40 сек - 0,67 хв.;

50 сек - 0,83 хв.

Шифрування звичайно здійснюють за допомогою буквених символів, що використовуються для позначення груп елементів в балансі затрат робочого часу зміни (табл. 7.1)

Після шифрування тривалості, однойменні витрати робочого часу додають, дані заносяться в фактичний баланс, потім знаходять питому вагу кожної операції або елементу витрат робочого часу в загальному балансі робочого часу, приймаючи час зміни за 100%. Перерва на обід в час зміни не входить, дані з спостережень визначають нормативи затрат робочого часу на окремі групи елементів, які потім використовуються.

Подальшу обробку матеріалів спостережень для створення проекту використання робочого часу зміни і розрахунку норм виробітку проводять в такій послідовності:

- 1) спочатку необхідно звести однойменні (за шифром) елементи в групи і визначити фактичний баланс;
- 2) визначається проектний баланс;
- 3) визначають середню швидкість, годину продуктивність, змінну норму виробітку, витрати пального на 1 га.

Середня швидкість визначається за формулою:

$$V = \frac{L \times n}{T_0}, \quad 7.1$$

де: V - середня швидкість агрегату, м/г;

L - середня довжина гону;

n - кількість проходів за час спостережень;

T₀ – час основної роботи, год.

T₀ - визначається як різниця між часом зміни та витратами на підготовчо-заклучну роботу (T₀ = T_з - (T_{пз} + T_д + T_{в.оп})).

7.1.Баланс рабочего часу зміни виконавця

Назва	Шифр	Тривалість	
		Фактична	Проектна
1	2	3	4
I. Час підготовчо-заключної роботи	Т п.з.		
II. Час основної роботи	Т о		
III. Час допоміжний	Т д		
IV. Час обслуговуючий	Т об		
V. Час відпочинку (особисті потреби)	Т в. оп.		
VI. Час простоїв	Т п		
VII. Час зміни	Т зм		

Годинну продуктивність агрегату в гектарах можна визначити таким чином:

$$W = 0,1 \times V_p \times V_r, \quad 7.2$$

де: V_p – робоча ширина захвату агрегату;

V_r – робоча швидкість руху агрегату, км/год;

$$0,1 \text{ – коефіцієнт співвідношень між } 1 \text{ км/1 га (} \frac{1000_m}{1000_m^2} = 0,1 \text{)}$$

Норма виробітку (змінна) визначається за формулою:

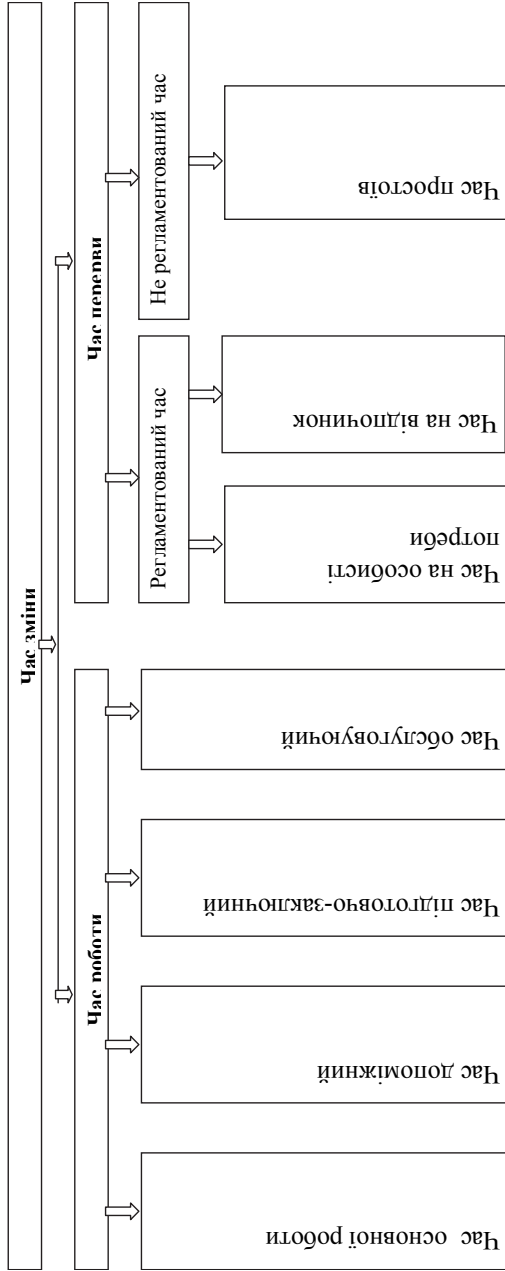
$$N_{zm} = 0,1 \times V_p \times T_{op} \times V_r, \quad 7.3$$

де: $T_{op} = T_o + T_d$.

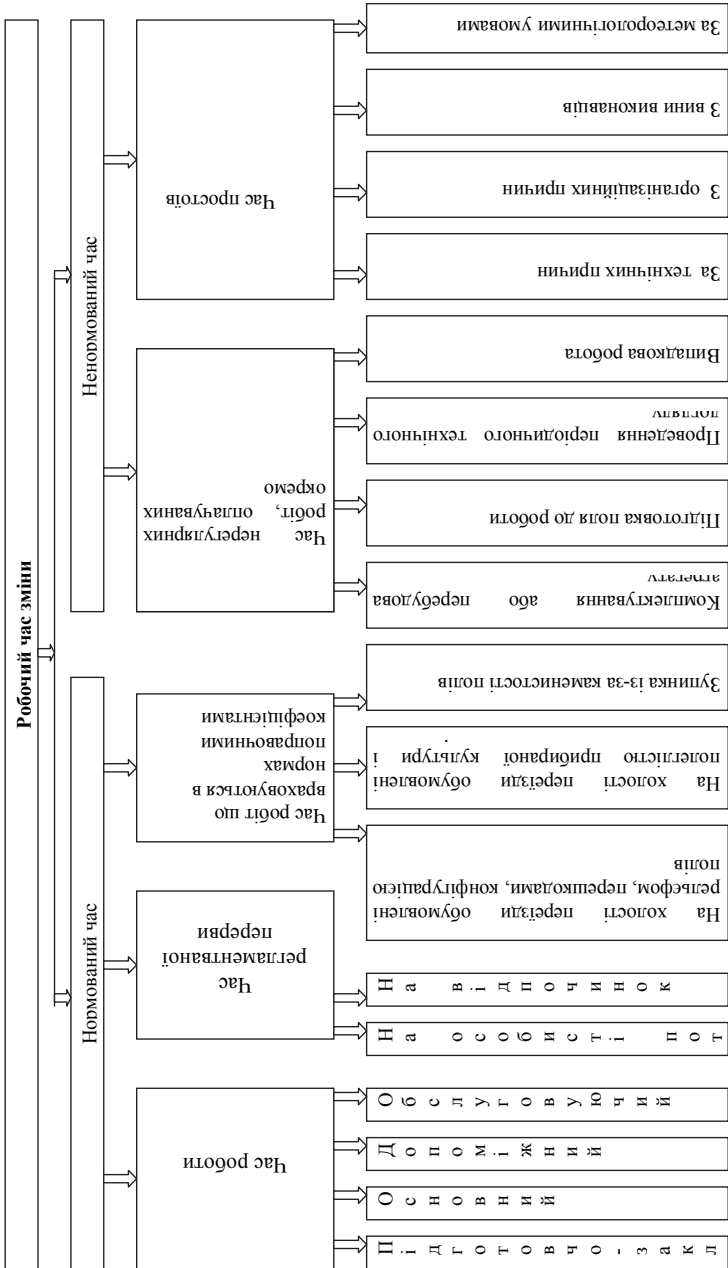
В проектному балансі залишають лише обґрунтовані витрати часу на виконання виробничих операцій відповідно до їх прийнятої класифікації.

В таблиці 7.2 наведено класифікацію затрат робочого часу, а в додатку К зразок спостережного листа на виконанні механізованих робіт.

Класифікація затрат робочого часу

Класифікація затрат робочого часу механізаторів в рослинництві

8. Практичне завдання на тему: “Оплата праці в рослинництві”

Завдання

1. Вивчити методику розрахунку відрядних та акордних розцінок, а також нарахування заробітку за відрядно-преміальною та акордно-преміальною системою оплати праці.

2. Визначити та розрахувати для виробничого підрозділу сільськогосподарського підприємства:

- 1) скоригований тарифний фонд оплати праці за фактично вироблену продукцію, грн.;
- 2) доплати до тарифного фонду, грн.;
- 3) обсяги фактично виробленої продукції в натуральному (ц) і вартісному виразі (грн.);
- 4) розцінку за одиницю продукції та 1000 грн. продукції, грн.;
- 5) доплати і премії з розрахунку на 1 грн. оплати, грн.

Праця робітників сільськогосподарських підприємств, що зайняті на виробництві рослинницької продукції, оплачується в залежності від умов та мети за відрядно – преміальною, почасово – преміальною та акордно – преміальною системами. Ці системи оплати можуть використовуватись кожна зокрема, або в поєднанні, одночасно, в залежності від стадії та умов виробництва, особливостей оплатних підходів. Заробіток (заробітна плата) робітника складається з декількох складових: основної оплати, яку він одержує за виконану роботу чи відпрацьований час за тарифними ставками; додаткової оплати, що виплачується за якісні показники роботи (сюди можна відносити і надбавки за класність (майстерність, кваліфікацію) та за стаж); премії, яку працівник одержує за окремі досягнення в роботі (високу продуктивність, скорочення затрат, збереження засобів виробництва і т. п.).

Рівень основної оплати залежить від розряду, до якого віднесена робота в довіднику тарифікації, та тарифної ставки, що цьому розряду відповідає.

Законом України «Про оплату праці» визначено економічні, правові та організаційні засади оплати праці працівників, які перебувають у трудових відносинах, на підставі трудового договору з підприємствами, установами, організаціями усіх форм власності та господарювання, а також з окремими громадянами та сфери державного і договірної регулювання оплати праці і спрямований на

забезпечення відтворювальної і стимулюючої функцій заробітної плати.

Оплата праці – це будь який заробіток, обчислений, як правило, в грошовому виразі, який за трудовим договором власник, або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану роботу або надані послуги.

Розміри оплати найманого працівника залежать від результатів його праці з урахування наслідків господарської діяльності підприємства.

Задача 1.

Завдання. Нарахувати заробітну плату (основну) трактористу – машиністу I класу на обприскуванні посівів картоплі отрутохімікатами проти шкідників.

Необхідні дані:

1. Норма виробітку 20 га.
2. Фактично виконано 25 га.
3. Робота тарифікується по VI розряду.
4. Тракторист – машиніст, крім оплати за виконану роботу, одержує надбавку за класність та доплату за роботу в шкідливих умовах.

Задача 2.

Завдання. Нарахувати заробітну плату (основну) трактористу – машиністу II класу на збиранні картоплі комбайном. Оплати праці підвищена (тарифна ставка збільшується на 60 %). На підприємстві прийнято 30 % тарифної ставки виплачувати за зібрану площу, 70 % - за зібрану картоплю. Для цього попередньо розраховуються розцінки.

Необхідні дані:

1. Норма виробітку 2 га, фактично зібрано 204 га
2. Урожайність картоплі – 200 ц/га.
3. Робота тарифікується по VI розряду.

Задача 3.

Завдання. Розрахувати акордну розцінку за 1 ц зерна кукурудзи, нарахувати заробіток за вирощену продукцію та премію за понадплановий врожай. Визначити доплату за продукцію.

Необхідні дані:

1. Площа посіву кукурудзи на зерно 200 га.
2. Планова врожайність – 50 ц/га.
3. Тарифний фонд оплати праці 16200 грн.

4. Доплата за продукцію встановлена в розмірі 25 відсотків тарифного фонду.
5. Фактична врожайність 60 ц/га.
6. Премія 20% надпланової продукції .
7. Ціна реалізації – 198 грн за 1 ц кукурудзи.
8. Фактичний аванс склав 16 тис. грн.

Послідовність розрахунку.

Насамперед необхідно розрахувати розцінку за продукцію, яка в підприємстві визначається перед початком робіт за формулою:

$$\text{Розцінка за 1 ц продукції} = \frac{\text{тарифний фонд} * \text{акордний коефіцієнт}}{\text{плановий (нормативний) вихід продукції}}$$

За даних умов акордний коефіцієнт дорівнює 1,25.

Після одержання та оприбуткування продукції визначають фонд заробітної плати фактичний, який дорівнює добутку маси одержаної продукції на розцінку.

Наступним кроком є визначення доплати за продукцію. Адже на протязі року робітники одержували аванс і його потрібно відняти від фонду оплати (ЗП).

$$\text{Доплата за продукцію} = \text{ФондЗП (факт)} - \text{аванс, отриманий на протязі року}$$

На завершення визначають, розмір доплати, що приходиться на одну гривню авансу. З цього розрахунку і проводять доплати кожному працівникові.

Премія буде складати 20% надпланової продукції. Оскільки виплати премії здійснюють в грошовому виразі, необхідно обсяг надпланової продукції (чи тієї її частини, що буде видаватись як премія) помножити на ціну реалізації даного виду продукції.

9. Практичне заняття на тему: “Методика складання бізнес-плану розвитку сільськогосподарського підприємства”

Завдання

Вивчити особливості та засвоїти методику бізнес-планування розвитку сільськогосподарських підприємств.

9.1.Економічна сутність, цілі і завдання бізнес - планування

В умовах ринкової системи господарювання жодне підприємство не може ефективно працювати без ретельного планування своєї виробничої і господарської діяльності.

Особливе місце в системі планування діяльності підприємства посідає бізнес - планування.

Бізнес - план - це плановий ретельно підготовлений письмовий документ, в якому викладено сутність підприємницької ідеї, шляхи й засоби її реалізації та охарактеризовано ринкові, виробничі, організаційні, управлінські та фінансові аспекти майбутнього бізнесу.

Вміння керівника, менеджера, фахівців різного рівня розробляти перспективні підприємницькі проекти та складати бізнес - плани є невід’ємною умовою успішного господарювання.

Бізнес - план потрібно розробляти не лише при створенні нових підприємств, а й при реорганізації існуючих, трансформації власності та ін.

Бізнес - план виконує такі дві найважливіші функції:

- зовнішню, яка полягає в ознайомленні представників бізнесу із сутністю та основними аспектами реалізації конкретної підприємницької ідеї. Він має переконати потенційних інвесторів у тому, що даний підприємницький проект має чітко визначену стратегію успіху та заслуговує на фінансову підтримку;

- внутрішню, що передбачає опрацювання механізму самоорганізації, тобто цілісної, комплексної системи управління реалізацією підприємницького проекту. Відповідно до цього бізнес-план слугує: по-перше, як інструмент стратегічного планування та оперативного управління діяльністю підприємства є, таким чином, основою поточного планування всіх аспектів його діяльності, по-друге, як механізм аналізу, контролю й оцінки діяльності підприємства, що дає змогу виявляти відхилення від плану та своєчасно коригувати напрямки розвитку бізнесу.

Основними цілями опрацювання бізнес-плану є:

1) бізнес- план - це інструмент для залучення зовнішнього капіталу, який необхідний для реалізації підприємницького проекту. Фінансові розрахунки, наведені в ньому щодо розміру стартового капіталу, цілей витрачання коштів, механізму повернення грошей потенційним кредиторам, ступеню ризику є реальним підґрунтям для побудови ділових конструктивних взаємовідносин з майбутніми інвесторами;

2) на початковій стадії реалізації підприємницького проекту бізнес- план служить основним інструментом комунікації між підприємцем і майбутніми постачальниками, продавцями та робітниками. Внаслідок чого підприємець має переконати як майбутніх ділових партнерів, так і найманих працівників в перспективності своєї підприємницької ідеї і в наявності обґрунтованої реальної програми її реалізації;

3) бізнес-план - це спосіб моделювання системи управління майбутнім бізнесом, яка повинна розв'язати такі проблеми, як правильне розуміння реальної ситуації в даний момент; чітку постановку цілей, яких бажає досягти підприємець; якісне планування процесів переходу з одного стану в інший ;

4) бізнес- план - це спосіб попереднього визначення майбутніх перешкод та запобігання їх виникненню та шляху до успішної реалізації підприємницького проекту за допомогою моделювання ситуації і розробки різних сценаріїв, з'ясування проблем, які можуть завадити цьому проекту;

5) бізнес-план - це спосіб розвитку особистих управлінських якостей підприємця, оскільки в процесі розробки цього планового документу він набуває досвіду оцінки всіх сторін майбутнього бізнесу, а саме: оцінки умов конкуренції, засобів просування товарів на ринок, використання переваг власного бізнесу, фінансового планування тощо;

6) бізнес- план дає змогу перевірити реалістичність підприємницької ідеї ще до її практичної реалізації, тобто в результаті підготовки бізнес- плану можна з'ясувати й те, що за даних економічних умов здійснення це підприємницького проекту є нереальним або економічно недоцільним.

Реалізація будь- якого підприємницького проекту потребує ретельної підготовчої роботи, в процесі якої потрібно обґрунтувати реальність та економічну доцільність ідеї, опрацювати зважену програму її реалізації, переконати потенційних інвесторів, кредиторів та інших економічних партнерів у доцільності вкладання коштів у

реалізацію даного проекту. Усе має знайти відображення в бізнес-плані певних завдань.

Основними завданнями розробки бізнес-плану є:

- 1) оцінка новизни і прогресивності підприємницької ідеї, її сильних та слабких сторін;
- 2) визначення витрат, фінансових ресурсів і джерел фінансування;
- 3) обґрунтування і вибір стратегії діяльності підприємства, визначення концепції її розвитку в період реалізації підприємницької ідеї;
- 4) оцінка кон'юктури ринку та рівня конкуренції; визначення ступеня можливого господарського ризику;
- 5) пошук надійних партнерів для розробки й реалізації інноваційно-інвестиційного проекту;
- 6) прогнозування очікуваних результатів реалізації нової підприємницької ідеї в перший та в наступний три - п'ять років.

9.2. Стадії формування бізнес-плану

Процес складання бізнес-плану є специфічним у кожному конкретному випадку.

Найбільш складною є процедура опрацювання бізнес-плану для започаткування нового бізнесу. Процес розробки такого бізнес-плану розподіляється на три стадії: початкову; підготовчу; основну.

При розробці бізнес-плану для розширення вже наявного бізнесу можна обмежитися лише основною стадією.

Початкова стадія. Опрацювання бізнес-плану для заснування нового бізнесу починається з розробки концепції, тобто тих принципових рішень, які закладаються в його основу. У межах роботи над концепцією майбутнього бізнесу:

- 1) здійснюється пошук підприємницької ідеї;
- 2) вибирається сфера діяльності;
- 3) обґрунтовується доцільна форма організації бізнесу;
- 4) приймається рішення щодо способу започаткування бізнесу.

Для пошуку підприємницьких ідей використовуються різноманітні методи, а саме: «мозкового штурму», конференції ідей, «колективного блокнота», контрольних запитань, фокальних об'єктів.

Джерелами таких ідей найчастіше бувають: вивчення запитів і побажань споживачів; критичний аналіз товарів, які випускають інші фірми; бесіди з продавцями торговельних закладів; вивчення

технічної літератури та патентної інформації; результати власних досліджень і розробок.

Вибір сфери підприємницької діяльності (виробництво, оптова чи роздрібна торгівля, послуги, будівництво, фінансова діяльність тощо) здійснюється з урахуванням:

- 1) суті та спрямованості самої ідеї майбутнього бізнесу;
- 2) особистих факторів (власний практичний досвід та потенціал; наявність відповідної освіти та знань, відповідність сфери бізнесу інтересам і вподобанням самого підприємця);
- 3) зовнішніх факторів (реальна економічна ситуація, законодавчо заборонені сфери й види діяльності, необхідність ліцензування діяльності, державні пріоритети в розвитку окремих галузей, сучасні й майбутні потреби споживачів, ступінь конкуренції в галузі, стадії життєвого циклу виробів, наявність необхідних ресурсів).

Будь-яка підприємницька діяльність здійснюється в рамках певної організаційної форми. Процедура її вибору передбачає:

- 1) визначення форм організації бізнесу, які відповідають законодавству України;
- 2) визначення особливостей, переваг і недоліків кожної з цих форм;
- 3) визначення критеріїв вибору форми організації бізнесу (ступінь відповідальності, ситуація з податками, обсяг фінансових потреб для започаткування бізнесу, ступінь контролю за фірмою, можливість залучення інших власників, наявність управлінських здібностей у підприємця, можливість зростання бізнесу в майбутньому чи простота його ліквідації).

4) безпосередній вибір організаційної форми бізнесу.

Що стосується вибору способу започаткування бізнесу, то традиційними є три такі його основні способи:

- 1) створення нового підприємства «на голому місці», або «з нуля»;
- 2) придбання вже існуючого підприємства;
- 3) придбання франшизи, тобто ліцензії, яка надає підприємцеві (підприємству) право на продаж (виробництво, здійснення певної діяльності) товарів чи послуг великого підприємства (фірми), яка вже добре відома споживачам.

Підготовча стадія. Наявність концепції майбутнього бізнесу ставить перед підприємцем такі запитання, як: чим його бізнес відрізнятиметься від бізнесу конкурентів? Що сприятиме або заважатиме його становленню та розвитку? На які конкурентні

переваги слід орієнтуватися? Якими мають бути програма дій та пріоритети діяльності майбутнього бізнесу?

Відповідно до цього на підготовчій стадії:

1) збирається та аналізується маркетингова, виробнича, фінансова й загальноекономічна інформація про майбутній бізнес. Чим більше буде зібрано інформації, тим більш обґрунтованими будуть наступні розрахунки;

2) з'ясовуються сприятливі можливості та загрози розвитку бізнесу в зовнішньому середовищі. Для вивчення факторів зовнішнього середовища всю їх сукупність, як правило поділяють на три групи: загальноекономічні фактори; галузеві фактори; конкуренти;

3) оцінюються сильні та слабкі сторони підприємства. Сильні сторони підприємства - це його особливі, унікальні, або принаймні оригінальні способи конкурентної боротьби. Слабкі сторони - це те, в чому підприємство поступається конкурентам;

4) визначається місія підприємства, або як вже відзначалося, його головне призначення;

5) формулюються конкретні цілі підприємства, тобто чітко визначається те, чого підприємство хоче досягти за певний проміжок часу;

6) аналізуються стратегічні альтернативи та вибирається стратегія діяльності підприємства.

При її виборі підприємець (підприємство), як правило орієнтується на одну з можливих типових стратегій бізнесу: контролю за витратами; диференціації; фокусування.

Основна стадія - це безпосереднє опрацювання бізнес- плану. Її головна мета полягає в доведенні економічної доцільності створення даного бізнесу та переконанні в тому, як саме гроші або інші ресурси потенційного інвестора забезпечать йому очікуваний прибуток. Цей прибуток інвестор має побачити до того, як вкладе кошти в запропонований проект, що можна зробити за допомогою ретельно підготовленого бізнес- плану. Потрібно наголосити при цьому, що сформульовані на початковій і підготовчій стадіях концепція, місія, цілі та стратегія майбутнього бізнесу створюють «каркас» бізнес-плану, визначають його спрямованість, логіку побудови і зміст відповідних розділів.

9.3. Типовий зміст і методика розробки бізнес-плану

Зміст та структура бізнес плану залежить передусім від тієї аудиторії, для якої його призначено. Вибір тієї чи іншої аудиторії, в

свою чергу, залежить від цілей, які ставить перед собою підприємець, опрацьовуючи бізнес- план (залучення зовнішнього капіталу, комунікації з партнерами по бізнесу, моделювання системи управління майбутнім бізнесом, попереднє визначення перешкод та проблем, розвиток власних управлінських навичок).

Перше правило, якого має дотримуватись підприємець у процесі складання бізнес-плану, - це чітко визначити мету його розробки та конкретного адресата.

На зміст і структуру суттєво впливають розміри й обсяги фінансових потреб. Чим масштабніший є підприємницький проект, чим більше інвестицій він потребує, тим ширше коло питань має бути висвітлено у бізнес- плані, тим детальнішими та обгрунтованішими мають бути відповідні розрахунки.

На змісті та структурі бізнес- плану позначається й специфіка сфери майбутнього бізнесу. Обгрунтування підприємницького проекту у сфері виробничої діяльності вимагає ґрунтовнішого та «об'ємнішого» бізнес- плану внаслідок самої природи цієї сфери. Навпаки, підприємець, який бажає розпочати роздрібну торгівлю, не має потреби в опрацьованому до дрібниць бізнес-плані.

Зміст і структура бізнес- плану залежать також і від:

- конкретних характеристик майбутнього продукту бізнесу та стадії його життєвого циклу;
- ступеня конкуренції в галузі;
- можливостей розширення бізнесу в майбутньому.

Бізнес- план може бути розроблений за такою структурою:

- 1) Резюме: висновки (узагальнення ключових положень бізнес-плану);
- 2) продукція (послуги) підприємства: опис та функціональне призначення;
- 3) оцінка ринку збуту: покупці, місткість та динаміка ринку;
- 4) конкуренція: основні конкуренти, їх сильні та слабкі сторони, переваги підприємства порівняно з ними;
- 5) маркетинг - план (стратегія маркетингу): основний напрям, ціноутворення, сервіс, реклама;
- 6) виробничий план: виробничий процес, приміщення й устаткування, постачальники основних матеріалів;
- 7) організаційний план: форма організації бізнесу, керівники підприємства, команда менеджерів та консультантів;
- 8) юридичний план: форма власності та правовий статус;
- 9) оцінка ризику і страхування: можливий ризик і його мінімізація, хеджування та страхування;

10) фінансовий план: прибуток і збитки, рух готівки, проект балансу, розрахунок беззбитковості;

11) стратегія фінансування: потреба у фінансуванні, повернення інвестицій.

Наведену схему бізнес- плану варто розглядати як типову, придатну для використання в різних проектах.

Розпочинаючи розробку бізнес-плану, необхідно чітко уявляти собі, що, по-перше, кожний конкретний план має свої особливості і не існує універсального бізнес-плану, а по-друге, процес його складання має свою обов'язкову внутрішню логіку. Першим етапом є вибір продукції (послуги), яка буде запропонована на ринку; другим буде дослідження зовнішнього середовища (у тому числі ринку) майбутнього бізнесу; третім є обґрунтування і вибір місця розміщення майбутнього бізнесу; четвертий - це прогнозування обсягів і доходів від продажу продукції (надання послуг); п'ятий полягає у визначенні виробничих параметрів майбутнього бізнесу; шостий- це розробка цінової і торговельної політики, вибір способів реклами і просування товарів до споживачів; сьомий полягає в обґрунтуванні вибору форми організації бізнесу, характеристики підприємства, якості персоналу, оргструктури, системи оплати праці; восьмий - це опис потенційно можливих ризиків, пошук способів їх мінімізації; дев'ятий - оцінка очікуваного прибутку та збитків, аналіз стану готівки і розробка балансової відомості; десятий - формулювання висновків (резюме), що відображають основні положення бізнесу.

Розробка бізнес- плану практично розпочинається з розділу «Продукція (послуги) підприємства», цей розділ необхідний для того, щоб переконати клієнтів у перспективності рекомендованого бізнесу і породити довіру до нього, описуючи переваги та особливості пропонованого продукту. В ньому акцентується увага на властивостях продукту, що виокремлюють його з аналогічних товарів, та вигодах (зиску), які (який) може мати клієнт, придбавши його.

Наступні два розділи «Оцінка ринку збуту» і «Конкуренція» за своїм змістом відбивають результати дослідження ринку, тобто охоплюють ідентифікацію власного цільового ринку, обґрунтування місця розміщення бізнесу, визначення власної конкурентної позиції, розрахунок матриці конкурентного профілю з метою об'єктивної оцінки конкурентів, оцінку місткості ринку і можливості власної частки на ньому, прогнозування обсягу річного продажу товару.

Основне завдання розділу « Маркетинг- план» полягає у викладі стратегії виходу свого бізнесу на ринок. Спочатку в ньому фіксується коротка характеристика загальної маркетингової стратегії; потім

висвітлюється вибрана підприємством стратегія ціноутворення. Цей розділ має містити також опис каналів збуту продукції і рекламну програму. У заключній частині розділу висвітлюється, як має бути вирішена проблема сервісу та гарантійного обслуговування продукції, що потребує цього.

У розділі «виробничий план» звичайно виокремлюють такі блоки: основні виробничі операції; машини й устаткування; матеріально-технічні ресурси; виробничі й невиробничі приміщення. Основна увага має бути приділена характеристиці виробничого процесу й організації його здійснення, формуванню матеріально-технічної бази тощо.

Організаційний та юридичний плани є дуже важливими розділами бізнес- плану. Вони містять відповіді на такі блоки питань: організаційна схема управління; потреба бізнесу у різних категоріях персоналу; керівники й основні менеджери підприємства, мотивація і оплата їхньої праці; необхідні підприємству консалтингові послуги; форма власності й організаційно- правова форма бізнесу, що започатковується.

Якщо розроблений бізнес- план передбачає наявність розділу «Оцінка ризику і страхування». В ньому звичайно висвітлюється типи можливих ризиків у бізнесі; способи реагування на загрози бізнесу, якщо вони виникнуть; заходи щодо нейтралізації або мінімізації можливих негативних наслідків; застосування хеджування та страхування у сфері власного бізнесу.

Ключовим розділом бізнес- плану є фінансовий план; особливий інтерес він має для інвесторів, оскільки узагальнює результати всіх попередніх розділів, обґрунтовує загальну потребу бізнесу в інвестиціях, визначає економічну ефективність підприємницького проекту. Фінансовий план включає три основні складові: план доходів і витрат (план прибутків та збитків); план грошових надходжень і виплат (плановий касовий бюджет або план руху готівки); плановий баланс.

На доповнення до плану доходів і витрат інвестори звичайно вимагають провести аналіз і розрахувати точку беззбитковості (детально наведено в практичному завданні 9).

Складання плану грошових надходжень і витрат має на меті:

- визначити періоди, коли бізнесова діяльність може наразитися на дефіцит грошових коштів або їхній надлишок;
- розрахувати, скільки грошей треба позичити на ці періоди;
- зафіксувати, на що вони будуть витрачені;
- з'ясувати, коли вони можуть бути повернені.

Цей план формується на основі показників плану доходів і витрат з урахуванням очікуваних зрушень у надходженнях та виплатах грошових коштів. У певні періоди діяльності підприємства виплати готівки можуть перевищити її надходження або навпаки. В таких випадках вирішується питання про отримання або надання короткострокової позики.

Плановий баланс підприємства - це фінансовий документ, у якому його кошти згруповані, з одного боку, за їхнім складом і розміщенням, а з іншого - за джерелами фінансування на певну дату. Він відображує співвідношення між ресурсами (активами) підприємства та його зобов'язаннями перед кредиторами (пасивами) і власниками частин спільного капіталу (акціонерами).

Заключним розділом бізнес- плану є стратегія фінансування. У ньому підприємець представляє свої міркування щодо:

- джерел і форм отримання фінансових коштів, які необхідні для реалізації підприємницького проекту;
- умов і строків повернення інвесторам вкладеного капіталу і отримання ними очікуваних доходів.

Джерелами і формами отримання фінансових коштів можуть бути комерційні кредити, банківські позики, кошти від продажу облігацій, кошти різноманітних інвестиційних установ, кошти приватних інвесторів. При цьому можливі різні варіанти поєднання акціонерного і позичкового інвестування. Мають бути також чітко визначені умови і порядок отримання фінансових коштів, відсоток плати за кредит або частка участі у прибутку підприємця.

Після завершення розробки всіх визначених заздалегідь розділів бізнес- плану складається резюме, у якому мають бути відображені відмінні риси майбутнього бізнесу, його переваги та основні фінансово- економічні показники. При оформленні готового бізнес-плану резюме розміщують на його початку (першим). Це робиться для того, щоб потенційні інвестори мали можливість швидко прийняти принципове рішення щодо інвестування того чи іншого підприємницького проекту, а вже потім детальніше вивчити весь бізнес- план.

10. Практичне заняття на тему: “Аналіз беззбитковості виробництва і прибутковості галузі рослинництва”

Завдання

Здійснити аналіз і розрахувати точку (норму) беззбитковості виробництва рослинницької продукції.

Для виконання даного завдання необхідно здійснити аналіз і розрахувати точку (норму) беззбитковості, тобто визначити таку ситуацію, за якої загальні доходи від продажу рослинницької продукції повністю покривають (відшкодовують) усі витрати, що пов’язані з її виготовленням і реалізацією.

Норма беззбитковості показує, скільки одиниць продукції необхідно продати, щоб витрати підприємства окупились за рахунок його доходів. Вона може бути розрахована за формулою:

$$H_0 = \frac{ПВ}{(Ц - З_{вц}) \cdot q} \cdot 100, \quad 10.1$$

де q — обсяг реалізації, ц.

На норму беззбитковості й дохідність галузі в цілому впливають чотири фактори: сума постійних витрат, змінні витрати на центнер продукції, ціна реалізації й рівень урожайності. Ступінь впливу цих факторів доцільно визначати за їх зміни на однакову величину, наприклад, на 10 %.

Сільськогосподарське підприємство лише тоді починає одержувати прибуток, коли воно збільшує обсяг продажу продукції рослинництва понад його критичний рівень. Цей прибуток формується вже з першої одиниці приросту продукції в розмірі різниці між ціною і змінними витратами. Тому, підприємство одержуватиме тим більший прибуток, чим більше рослинницької продукції буде реалізовано понад критичний обсяг її продажу, і навпаки.

Якщо у сільськогосподарського підприємства метою є досягнення певного приросту прибутку від реалізації рослинницької продукції, то йому необхідно вирішити питання, скільки додатково продати цієї продукції, щоб досягти необхідної суми прибутку? Це можна визначити за формулою:

$$П = q (Ц - З_{вц}) - ПВ, \quad 10.2$$

де $З_{вц}$ — змінні витрати на 1 ц продукції.

Приріст прибутку $\Delta\P$ визначається як різниця між прибутком при збільшеному обсязі продажу Π_1 і прибутком при досягнутому обсязі продажу продукції рослинництва - Π_0 , тобто $\Delta\P = \Pi_1 - \Pi_0$.

У розгорнутому вигляді ця формула може мати наступний вигляд:

$$\Delta\P = [q_1 \cdot (\Pi - 3_{вц}) - ПВ] - [q_0 \cdot (\Pi - 3_{вц}) - ПВ] \quad 10.3$$

Звідси приріст продажу продукції (Δq), за якого досягається необхідний сільськогосподарському підприємству приріст прибутку від продажу продукції рослинництва, визначаємо за формулою:

$$\Delta q = \frac{\Delta\P}{\Pi - 3_{вц}} \quad 10.4$$

Потрібно мати на увазі й те при визначенні беззбитковості рослинницької продукції, що сільськогосподарськими підприємствами виробляються такі її види, за якими формуються спільні постійні витрати та індивідуально - змінні. Це стосується, насамперед, окремих видів зернових культур - пшениці, ячменю, вівса, жита.

Якщо ж сільськогосподарське підприємство зазнає збитків, то виникає питання, за якого обсягу виробництва (продажу) цих видів продукції потрібно досягти, щоб забезпечити його беззбитковість?

В такому разі критичний обсяг виробництва (продажу) рослинницької продукції в сільськогосподарському підприємстві досягається, коли:

$$\sum_{i=1}^n q_i \cdot (\Pi_i - 3_{вц}) - ПВ_i = 0, \quad 10.5$$

де q_i — обсяг виробництва (продажу) i -го виду продукції; Π_i — ціна реалізації 1 ц i -го виду продукції; $3_{вц}$ — змінні витрати на 1 ц i -го виду продукції; $ПВ_i$ — спільні постійні витрати для i -х видів продукції.

У таблиці 10.1 наведені вихідні дані, необхідні для визначення беззбитковості виробництва рослинницької продукції.

Завдання полягає в тому, щоб визначити нові обсяги виробництва (продажу) цих видів рослинницької продукції q_i^n , за яких досягається беззбитковість виробництва. Оскільки йдеться про три види продукції, в наведеному рівнянні (формула 10.4) є три невідомих. Щоб розв'язати його, необхідно обсяг реалізації одного з видів продукції прийняти за базовий і через нього виразити обсяги виробництва (реалізації) двох інших видів продукції.

10.1. Вихідні дані для визначення беззбитковості виробництва зернових культур

Показники	Види продукції			Разом
	озима пшениця	ячмінь	Овес	
Обсяг виробництва (продажу), ц	10000	4000	2000	16000
Ціна за 1 ц, грн.				X
Грошова виручка від реалізації, тис. грн.				1010
Структура грошової виручки, %				100
Змінні витрати на 1 ц продукції, грн.				X
Змінні витрати на загальний обсяг продажу, тис. грн.				
Постійні витрати, тис. грн.	x	x	x	
Фінансовий результат: прибуток (+), збиток (-), тис. грн.	x	x	x	

Якщо рівняння (10.4) зобразити в розгорнутому для нашого прикладу вигляді з одночасним виразом перших двох видів продукції — озимої пшениці і ячменю через третій вид продукції — овес, одержимо:

$$\left(\frac{q_1}{q_3} \cdot \Pi_1 + \frac{q_2}{q_3} \cdot \Pi_2 + \frac{q_3}{q_3} \cdot \Pi_3 - \frac{q_1}{q_3} \cdot Z_{n1} - \frac{q_2}{q_3} \cdot Z_{n2} - \frac{q_3}{q_3} \cdot Z_{n3} \right) - \text{ПВ} = 0, \quad 10.6$$

де q_i^n — необхідний обсяг виробництва (продажу) окремих видів продукції. Якщо q_3 винести за дужки, а ПВ перенести в праву частину рівняння, матимемо вираз:

$$\frac{1}{q_3} \cdot (q_1 \cdot \Pi_1 + q_2 \cdot \Pi_2 + q_3 \cdot \Pi_3 - q_1 \cdot Z_{n1} - q_2 \cdot Z_{n2} - q_3 \cdot Z_{n3}) = \text{ПВ}. \quad 10.7$$

Звідси:

$$\frac{1}{q_3} = \text{ПВ} : (q_1 \cdot \Pi_1 + q_2 \cdot \Pi_2 + q_3 \cdot \Pi_3 - q_1 \cdot Z_{n1} - q_2 \cdot Z_{n2} - q_3 \cdot Z_{n3}). \quad 10.8$$

Необхідний обсяг виробництва (продажу) окремих видів продукції, за якого досягається беззбитковість, визначається за формулою:

$$q_i^n = \sum_{i=1}^n \frac{1}{q_i} \cdot q_i, \quad 10.9$$

де q_0 — вид продукції, що прийнято за базовий.

Тестові завдання до вивчення та засвоєння дисципліни «Організація і управління виробництвом»

1. Що є основою дисципліни «Організація і управління виробництвом»?

Цілеспрямована праця людини чи розробка та використання найбільш раціональних форм і методів виробництва.

2. Які економічні методи дослідження використовує дисципліна «Організація і управління виробництвом»?

Статистико-економічний.
Методи групувань і статистичні.
Статистико-економічний, розрахунково-конструктивний, монографічний, економіко-математичний, експериментальний, абстрактно-логічний.
Монографічний, абстрактно-логічний, графічний, статистичний.

3. Яка з наведених відповідей найбільше відповідає поняттю „Організація виробництва”?

Організація виробничих процесів в різних галузях сільськогосподарських підприємств.
Раціональне використання виробничих ресурсів сільськогосподарського підприємства..
Раціональна побудова, планування і ефективне ведення с.-г. виробництва в сільськогосподарських підприємствах з метою отримання прибутку.
Підприємницька діяльність, спрямована на виробництво і реалізацію с.-г. продукції

4. Назвіть функції управління:

	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
--	---

5. На чому базуються організаційні методи управління?

	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
--	---

6. В чому полягає головна особливість матричних організаційних структур?

	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
--	---

7. Назвіть основні види підприємництва в Україні:

1	Виробництво (видобування) і переробка.
2	Переробка і надання послуг.
3	Торгівля і обмін.
4	Виробництво, переробка, купівля-продаж товарів, надання послуг, обмін.

8. Дайте визначення поняття "підприємництво":

Самостійна ініціатива, на власний ризик діяльність щодо виробництва продукції, виконання робіт, надання послуг, торгівля з метою одержання прибутку.
Ініціативна господарсько-фінансова діяльність суб'єктів різних форм власності, спрямована на одержання прибутку
Виробництво продукції, виконання робіт надання послуг, купівля, продаж товарів, спрямовані на задоволення особистого інтересу.
Виробництво і реалізація продукції, спрямовані на задоволення особистого інтересу.

9. У якій відповіді наведені головні функції підприємництва?

Ведення фінансів, обліку та матеріально-технічного забезпечення чи ресурсна, організаційна, творча.

10. Визначте основні ознаки підприємницької діяльності?

	Вільний вибір діяльності на добровільних засадах, вибір місця розташування підприємства, фінансування.
	Самостійне формування програми діяльності, залучення до підприємницької діяльності майна і коштів юридичних осіб і громадян, фінансування та інвестування.
	Вибір місця розташування підприємства, вибір форм підприємницької діяльності, фінансування та інвестування.
	Постійна орієнтація на потреби споживачів, вміння об'єднання людей для досягнення підприємницької діяльності, самореалізація власної мети.
	Свобода вибору напрямів і методів, діяльності, самостійність у прийнятті рішень; постійна наявність фактора ризику; орієнтація на досягнення комерційного успіху; інноваційний характер діяльності.

11. Яка з груп сільськогосподарських підприємств за формами власності об'єднує:

1. Приватні	А. Приватне; колективне; комунальне; державне; засноване на змішаній формі власності (на базі об'єднання майна різних форм власності). В. Фермерське господарство, приватне підприємство, господарське товариство. С. Комунальне; державне.
2. Неприватні	
3. Змішані	

12. Які установчі документи необхідні для створення товариства з обмеженою відповідальністю?

	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
--	---

13. Основні принципи планування:

	Самостійність планування, наукова обґрунтованість планів, контроль за виконанням планів.
	Встановлення оптимальної виробничої структури підприємства, розроблення шляхів підвищення продуктивності праці і рентабельності виробництва.
	Наукова обґрунтованість планів, орієнтація на зростання кінцевих позитивних результатів, забезпечення необхідної пропорційності у розвитку виробничих ланок підприємства, поєднання та узгодження перспективного і поточного планування, виявлення провідної ланки планування, контроль за виконанням планів.
	Самостійність планування, врахування взаємодії факторів зовнішнього та внутрішнього підприємницького середовища.

14. Що являє собою бізнес-план?

	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
--	---

15. Які планові документи належать до оперативних планів?

Робочі плани на періоди с.-г. робіт, плани нарядів і ...
--

16. Спеціалізація сільськогосподарських підприємств – це:

... виробничо-фінансової діяльності підприємства на виробництві певних видів (виду) товарної продукції
--

17. Основним показником розмірів сільськогосподарського підприємства є:

... валової продукції підприємства.

18. Агропромислове комбінювання – це:

Об'єднання в єдиному організаційному циклі ...

19. Форми інтеграції агропромислового виробництва:

Горизонтальна, вертикальна і ...

20. Які є форми власності землі в Україні?

..., комунальна, державна.

21. Які види земельних угідь є в сільськогосподарських підприємствах?

Сільськогосподарські і ... угіддя.

22. Назвіть види оцінки землі:

Бонітування, грошова і ...

23. Які системи землеробства застосовують в сільськогосподарських підприємствах?

Паропросапна і плодозмінна чи плодозмінна, паропросапна, контурно-меліоративна, ґрунтозахисна.
--

24. На підставі яких даних здійснюється організація земельної території сільськогосподарського підприємства?

Проведення ґрунтового обстеження ...

25. Які землі були розпайовані в результаті аграрної реформи?

..., передані у колективну власність сільськогосподарським підприємствам.

26. Засоби виробництва – це:

	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
--	---

27. Організаційно-економічні вимоги до системи машин:

	Універсальність, економічність, уніфікація окремих вузлів.
	Взаємоув'язка окремих машин між собою та економічність.
	Відповідність системи машин сучасному рівню техніки, технології і організації виробництва.
	Універсальність, економічність, висока продуктивність, взаємоув'язка окремих машин між собою, відповідність системи машин сучасному рівню техніки, технології і організації виробництва, уніфікація окремих вузлів, наявність нормального робочого місця для механізатора.

28. На основі яких даних визначають потребу сільськогосподарського підприємства в тракторах і робочих машинах?

	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
--	---

29. Дайте визначення поняття трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств.

..., які здатні працювати в сільськогосподарському виробництві.

30. Якими показниками вимірюється сезонність?

	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
--	---

31. Визначте основні принципи раціональної організації:

1. Праці 2. Виробничих процесів	А. Паралельності, пропорційності, комплексності, запасу ресурсів, ефективності.
	В. Науковості, комплексності, пропорційності, економічної ефективності, гуманності.
	С. Пропорційності, синхронності, ритмічності, безперервності, запасу ресурсів.

32. Складові трудового процесу:

Трудовий процес, стадія виробництва, ..., трудовий рух.

33. Перелічте види норм праці:

	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
--	---

34. Норма виробітку – це:

	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
--	---

35. Способи вивчення трудових процесів і затрат робочого часу:

Фотографія (хронографія), ..., фотохронометраж.

36. За якою формулою можна визначити норму виробітку на механізованих польових роботах:

	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
--	---

37. Визначення мотивації праці:

	Свідомий вибір людиною певної лінії поведінки, яка побудована на внутрішніх і зовнішніх факторах – мотивах і стимулах.
	Спонування людей до дії, яке виступає у двох формах – біологічній і соціально-психологічній.
	Процес, спрямований на задоволення людиною своїх фізичних, матеріально-побутових і культурних потреб.
	Спонування людей до активної діяльності, процес свідомого вибору людиною певної лінії поведінки, яка побудована на внутрішніх і зовнішніх факторах - мотивах і стимулах.

38. Хто із перелічених вчених є розробниками наступних теорій мотивації?

1. А. Маслоу	А. Теорії «Z» або близькості, довіри, такту.
2. Д. Макгрегор	В. Система потреб соціальної людини. С. Теорії «X» та «Y».
3. Ф. Херцберг	
4. У. Оучі	

39. Форми оплати праці:

	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
--	---

40. Назвіть складові тарифної системи оплати праці:

	Тарифна сітка, тарифно-кваліфікаційний довідник, тарифні розряди
	Тарифна сітка, тарифна ставка, тарифно-кваліфікаційний довідник;
	Тарифно-кваліфікаційний довідник, тарифний оклад, тарифний розряд;
	Тарифікація, тарифна сітка, тарифна ставка.

41. Додаткова оплата праці сплачується за:

Економію прямих витрат чи досягнення високих врожаїв.

42. Акордна система – це:

Вид оплати праці чи система оплати праці.

43. Які є загальні принципи організації виробничих процесів?

1	Пропорційності, синхронності, ритмічності, безперервності, запасу ресурсів.
2	Паралельності, вузького місця, ритмічності, безперервності, запасу ресурсів.
3	Паралельності, синхронності, ритмічності, безперервності, запасу ресурсів.
4	Оптимальної інтенсивності праці, економії рухів, ритмічності, безперервності, запасу ресурсів.

44. В чому полягає головний економічний зміст сівозмін?

	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
--	---

45. Що є особливістю дискретних виробничих процесів в рослинництві?

Циклічність чи безперервність.

46. Складові ланки галузі овочівництва – це:

Вирощування розсади і овочів у захищеному ґрунті та вирощування овочів у відкритому ґрунті
--

	Вирощування розсади і овочів у захищеному ґрунті, вирощування овочів у відкритому ґрунті та зимове зберігання овочів
	Вирощування розсади і овочів у захищеному ґрунті, вирощування овочів у відкритому ґрунті, часткова переробка овочів, зимове зберігання овочів, насінництво овочевих культур
	Вирощування розсади і овочів у захищеному ґрунті, вирощування овочів у відкритому ґрунті, насінництво овочевих культур
	47. Якими ознаками характеризуються сади інтенсивного типу?
	Рано вступають в пору плодоношення і мають високу крону
	Пізно вступають в пору плодоношення
	Спеціально сформована крона і пізно вступають в пору плодоношення
	Висока крона і загущена посадка
	Загущена посадка, спеціально сформована крона висотою 3-4 м, висока урожайність, ранній вступ в пору плодоношення
	48. Що передбачає баланс кормів?
	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
	49. Що визначає структура стада?
	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
	50. Поняття інвестицій.
	Інвестиції – це вкладення капіталу ...
	51. В чому полягає основний мотив інвестування (вкладання коштів) ?
	Відтворення засобів виробництва чи одержуваний прибуток.
	52. Головний зміст фінансової діяльності аграрного підприємства – це:
	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
	53. Джерела фінансування аграрних підприємств.
	Виручка від реалізації с.-г. продукції чи власні і залучені кошти.
	54. Інноваційна діяльність – це:
	Діяльність, у процесі якої сільськогосподарські підприємства ...
	55. Види інновацій:
	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
	56. Поняття фінансів підприємства:
	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь
	57. З чого сплачується фіксований с.-г. податок?
	З прибутку сільськогосподарських підприємств чи виручки від реалізації свіжої і переробленої с.-г. продукції.
	58. Що є предметом економічного аналізу?
	Виробничі відносини чи господарські процеси.
	59. Про що свідчить показник рентабельності?
	У бланку відповідей впишіть правильну відповідь

60. Коли підприємство отримує:

1. Прибуток	A. Витрати на виробництво продукції перевищують грошові надходження від її реалізації.
2. Збиток	B. Виручка дорівнює собівартості продукції.
3. Беззбиткова діяльність	C. Виручка перевищує витрати на виробництво і реалізацію продукції.

Додатки

Додаток А

ТЕХНОЛОГІЧНА КАРТА ВИРОЩУВАННЯ ЦУКРОВИХ
БУРЯКІВ

Урожайність, ц/га	450
Попередник	Озима пшениця
Рівень ресурсного забезпечення	<u>високий</u>
Клас ґрунтів	4
Група підприємств	II
Дози внесення добрив:	
Органічних, т/га	30
Мінеральних, кг д.р./га	385
в тому числі: - азотних, кг д.р./га	115
- фосфорних, кг д.р./га	135
- калійних, кг д.р./га	135

№ операції	Технологічна операція	Одниця виміру	Обсяг робіт				Склад агрегату		Обслуговуючий персонал		Норма виробітку	Кіткість нормозмін	Витрати праці на обсяг робіт, год.-год.	Тарифна ставка за нормозміну, грн.		Зарплата за весь обсяг робіт, грн.			Витрати палива, кг	
			3	4	5	6	7	8	9	10				11	12	13	14	15	16	17
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	
Основний обробіток ґрунту																				
1.	Лущення суглин на глибину 6-8 см	га	100	T-150К	ДДГ-15	1	1	1	66,2	1,51	10,57	34,30		51,81		51,81	2,9	290,00		
2.	Плоскорізний обробіток на глибину 12-14 см	га	100	T-150	ПФ-5				22	4,55	0,00	39,83		0,00		0,00	6,1	610,00		
3.	Навантаження мінеральних добрив	т	80	ЮМЗ-6Л	ПФ-0,3	1	1	1	109	1,30	9,08	29,87		38,74		38,74	0,57	45,60		
4.	Транспортування мін. добрив	т	80	ЮМЗ-6Л	ДПТС-4-793А	1	1	1	26,60	1,30	9,08	24,12		31,28		31,28	0,81	64,80		
5.	Внесення мінеральних добрив N ₁₀₀ , P ₁₂₀ , K ₁₂₀	га	100	ЮМЗ-6Л	МВУ-900	1	1	1	77,1	1,30	9,08	29,87		38,74		38,74	0,61	61,00		
6.	Навантаження ґною	т	3000	T-156		1	1	1	610	46,30	32,407	34,30		1587,96		1587,96	Р,65	1950,00		
7.	Внесення ґною (30 т/га)	т	3000	T-150К	МГО-12	1	1	1	64,80	46,30	32,407	34,30		1587,96		1587,96	1,05	3150,00		
8.	Оранка на зяб на глибину 30-32 см	га	100	К-701	ПНІА-6-42	1	1	1	10,50	9,52	66,67	39,83		379,33		379,33	19,10	1910,00		
Разом за період											752,63			3715,84		3715,84		8081,40		
Передпосівний обробіток ґрунту та сіява																				
9.	Ранньовесняне боронування	га	100	T-150	СТ-21 ВЗТС-1,0	1	21	1	71,70	1,39	9,76	34,30		47,84		47,84	1,70	170,00		
10.	Підведення води для приготування робочого розчину	т	30	T-150К	МЖ-10	1	1	1	42,10	1,96	13,73	26,55		52,06		52,06	1,03	30,90		

2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	22	13	14	15	16	17	18	19
11.	Приготування розчину, доставка та внесення гербіцидів (Дуал І олд -1,2 л/га, вода 300 л/га)	100	МТЗ-80	ОП-2000-2-01	1	1		51,00	1,96	13,73	39,83		78,10		78,10	1,25	125,00
12.	Передпосівний обробіток ґрунту на глибину загорання насіння	100	ХТЗ-170	Європак Б622-6000	1	1		29,60	3,38	23,65	34,30		115,88		115,88	5,70	570,00
13.	Навантаження насіння для сівби	т	0,3		1	1	1	4,50	5,75	40,23		18,64		107,13			
14.	Транспортування та завантаження сівалок насінням	т	0,3	Т-16	1	1		7,60	5,75	40,23	24,12		138,62		138,62	1,40	0,42
15.	Навантаження мін. добрив	т	10	Т-25А	1	1		109	5,75	40,23	29,87		171,67		171,67	0,57	5,70
16.	Доставка мінеральних добрив та завантаження сівалок	т	10	Т-16	1	1		7,60	5,75	40,23	24,12		138,62		138,62	1,40	14,00
17.	Сівба пунктирним способом на кінцеву густоту з внесенням мінеральних добрив N ₁₅ P ₁₅ K ₁₅ (9-10 насінин на 1 м (3 кг/га, 1,5 п.о.)). Глибина загорання насіння 3-4 см	га	100	МТЗ-8С	"Multi-crop"	1	1	17,40	5,75	40,23	34,30		197,13		197,13	4,10	410,00
18.	Прикочування посівів	га	100	МТЗ-8С	С-11У ЗККШ-6А	1	1	54,7	1,83	12,80	24,12		44,10		44,10	1,8	180,00
										274,81			984,00	107,13	1091,13		2506,02

Додаток за посівами

Розрахунок за період		Додаток за посівами																
19.	Підведення води для приготування робочого розчину	т	30	Т-150К	МЖ-10	1	1		42,10	1,96	13,73	26,55		52,06		52,06	1,03	30,90
20.	Приготування розчину, доставка та внесення гербіцидів (Бетанал-прогрес о.ф. 0,7 л/га, вода 300 л/га)	га	100	МТЗ-8П	ОП-2000-2-01	1	1		51,00	1,96	13,73	39,83		78,10		78,10	1,25	125,00

7	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	22	13	14	15	16	17	18	19
21.	Підвезення води для приготування робочого розчину	т	30	Т-150К	МЖ-10	1	1		42,10	1,96	13,73	26,55		52,06		52,06	1,03	30,90
22.	Приготовання розчину, доставка та внесення інсектицидів (Доза 1,5 л/га Бі-58 40% к.е., вода 300 л/га)	га	100	МТЗ-80	ОП-2000-2-01	1	1		51,00	1,96	13,73	39,83		78,10		78,10	1,25	125,00
23.	Рихлення ґрунту в міжряддях (глибина 4-6 см)	га	100	МТЗ-80	усмк-5,4	1	1		17,60	5,68	39,77	29,87		169,72		169,72	4,40	440,00
24.	Підвезення води для приготування робочого розчину	т	30	Т-150К	МЖ-10	1	1		42,10	1,96	13,73	26,55		52,06		52,06	1,03	30,90
25.	Приготовання розчину, доставка та внесення фунгіцидів (Доза 0,5 л/га Альто супер ЕС, вода 300 л/га)	га	100	МТЗ-80	ОП-2000-2-01	1	1		51,00	1,96	13,73	39,83		78,10		78,10	1,25	125,00
<i>Разом за період</i>											122,13			560,19		560,19		907,70
<i>Збірання врожаю</i>																		
26.	Скошування гічки	га	100	Т-70С	БМ-6	1	1		6,30	15,87	111,11	34,30		544,44		544,44	10,70	1070,00
27.	Збірання коренеплідів	га	100	КС-65-02	ВВУ-1	1	1		7,90	12,66	88,61	39,83		504,18		504,18	20,60	2060,00
28.	Транспортування коренеплідів на край поля	т	4500	ЮМВ-6Л	2ПТС-4-887Б	1	1		47,00	12,66	88,61	24,12		305,32		305,32	1,94	8730,00
29.	Доочистка та навантаження коренеплідів в автомобіль	т	4500		СПС-4,2	1	2		242,00	18,60	390,50	26,55	18,64	493,70	693,22	1186,92	0,19	855,00
30.	Транспортування коренеплідів	т	4500	КАМАЗ-5510		1	1			18,60	130,17							
<i>Разом за період</i>											808,99			1847,64	693,22	2540,86		22725,00
<i>РАЗОМ</i>											1958,55			7107,67	800,35	7908,02		23210,12

Додаток Б
ТЕХНОЛОГІЧНА КАРТА
ВИРОЩУВАННЯ КУКУРУДЗИ НА ЗЕРНО

Урожайність, ц/га	63
Попередник	озима пшениця
<u>Рівень ресурсного забезпечення</u>	<u>Достатній</u>
Клас ґрунтів	4
Група підприємств	II
Дози внесення добрив:	
Органічних, т/га	—
Мінеральних, кг д.р./га	210
в тому числі:	80
- азотних, кг д.р./га	
- фосфорних, кг д.р./га	70
- калійних, кг д.р./га	60

Номер операції	Технологічна операція	Одиниця виміру	Обсяг робіт		Склад агрегату			Обслуговуючий персонал		Норма виробітку	Кількість формозмін	Витрати праці на весь обсяг робіт, год.-год.	Тарифна ставка за нормозміну, грн.		Зарплата за весь обсяг робіт, грн.		Витрати палива, кг							
			5	4	енергомашина	6	марка	7	кількість				8	Механізатори	9	Інші робітники	13	Механізаторам	14	Іншим робітникам	15	Механізаторам	16	Іншим робітникам
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19						
Основні обробки ґрунту																								
1.	Лущення стери на глибину 6-8см	га	100	Т-150К	ЛДП-15	1	1		66,2	1,51	10,57	34,30		51,81		51,81	2,9	290,00						
2.	Прискоріний обробток на глибину 12-14 см	га	100	Т-150	ПГ-5				22	4,55	0,00	34,30		0,00		0,00	6,1	610,00						
3.	Навантаження мін. добрив	т	45	ЮМЗ-6Л	ПФ-0,75	1	1		109,00	1,30	9,08	29,87		38,74		38,74	0,57	25,65						
4.	Транспортування мін. добрив	т	45	ЮМЗ-6Л	2ПТС-4-793А	1	1		26,60	1,30	9,08	24,12		31,28		31,28	0,81	36,45						
5.	Внесення мін. добрив N ₄₅ P ₆₀ K ₆₀	га	100	ЮМЗ-6Л	МВУ-900	1	1		77,1	1,30	9,08	29,87		38,74		38,74	0,61	61,00						
6.	Оранка на зуб (глибина 25-27 см)	га	100	К-701	ПНЯ-6-42	1	1		10,40	9,62	67,31	39,83		382,98		382,98	19,80	1980,00						
Ради за гребля												543,56		543,56			3003,10							
Передосівний обробток ґрунту та сієва																								
7.	Ранньосівне борошування	га	100	Т-150	СТ-21 БЗТС-1,0	1	1		99,3	1,01	7,05	34,30		34,54		34,54	1,5	150,00						
8.	Культивація на глибину 8-10 см	га	100	Т-150	С-11У КДСП-4,0	1	1		45,4	2,20	15,42	34,30		75,55		75,55	3,4	340,00						
9.	Підведення води для приготування робочого розчину	т	30	Т-150К	МЖ-10	1	1		42,10	1,96	13,73	26,55		52,06		52,06	1,03	30,90						

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
10.	Приготування розчину, доставка та внесення гербіцидів (Харіес -1,5 л/га, вода 300 л/га)	га	100	Т-150К	ОП-2000-2-01	1	1		51,00	1,96	13,73	39,83		75 78,10		78,10	1,25	125,00
11.	Передпосівний обробіток ґрунту на глибину заорання насіння (6-8 см)	га	100	ХТЗ-170	АПОГ-6	1	1		20,60	4,85	33,98	34,30		166,50		166,50	6,30	630,00
12.	Навантаження насіння	т	2		вручну			1	4,50	7,41	51,85	18,64			138,07	138,07		
13.	Транспортування та завантаження сім'янок насінням	т	2	Т-16М		1	1		7,3	7,41	51,85	24,12		178,67	0,00	178,67	1,4	2,80
14.	Навантаження мін. добрив	т	6		вручну			1	4,5	7,41	51,85		18,64		138,07	138,07		
15.	Доставка мін. добрив та завантаження сім'янок	т	6	Т-16М		1	1		7,3	7,41	51,85	24,12		178,67		178,67	1,4	8,40
16.	Провшування ліній першого проходу агрегату і відбавка поворотних смуг	га	100		вручну			2		1,00	7,00		18,64		37,28	37,28		
17.	Сівба пунктирним способом з внесенням мінеральних добрив Р ₁₀ (норма 60-70 тис. кг/га, 20 кг/га). Глибина заорання насіння 6-8 см	га	100	МТЗ-8С	СУПН-8	1	1		13,50	7,41	51,85	34,30		254,07		254,07	3,50	350,00
18.	Прикочування посівів	га	100	юнк-6Л	СП-11 ЗКВП-1,4	1 2	1		34,8	2,87	20,11	24,12		69,31		69,31	2,1	210,00
Разом за період											370,27			1087,47	313,43	1400,90		1848,40
Додаток за посівами																		
19.	Боронування	га	100	юнк-6Л	СТ-21 ЗВП-0,6А	1	1		26,8	3,73	26,12	26,55		99,07		99,07	1,8	180,00
20.	Підведення води для приготування робочого розчину	т	30	Т-150К	МЖ-10	1	1		42,10	1,96	13,73	26,55		52,06		52,06	1,03	30,90

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
21.	Приготування розчину, доставка та внесення гербіцидів (Діален-Супер, 1л/га, вода 300 л/га)	га	100	МГЗ-80	ОП-2000-2-01	1			51,00	1,96	13,73	39,83	714-	78,10		78,10\	1,25	125,00
22.	Мікродрилий обробіток на глибину 4-6 см (при необхідності)	га	100	ХТЗ-120	КРН-5,6	1			20,10	4,98	34,83	34,30		170,65		170,65	4,40	440,00
23.	Обстеження посіву і виявлення ураженості шкідниками (За необхідності застосовують обприскування інсектицидами)	га	100		проводить спеціаліст					1,00	7,00							
24.	Підвезення води для приготування робочого розчину	т	30	Т-150К	МЖ-10	1			42,10	1,96	13,73	26,55		52,06		52,06	1,03	30,90
25.	Приготування розчину, доставка та внесення інсектицидів (Карате, 0,2 л/га, вода 300 л/га)	га	100	МГЗ-80	ОП-2000-2-01	1			51,00	1,96	13,73	39,83		78,10		78,10	1,25	125,00
255											<i>122,85</i>			<i>530,03</i>		<i>530,03</i>		<i>931,80</i>
<i>Разом за період</i>																		
<i>Збирання врожаю</i>																		
26.	Збирання кукурузи	га	100	Дон-1500	КМД-6		1		6,10	16,39	114,75	39,83		652,95		652,95	21,30	2130,00
27.	Транспортування зерна	т, км	3150	КАМАЗ -5510		1				16,39	114,75	26,55		435,25		435,25		
28.	Сушіння зерна	т	630		Україна			1	350	1,80	12,60		20,52		36,94	36,94		
29.	Транспортування зерна в склад	т	579,6		У13-ГЛ-50			1	240	2,00	14,00		20,52		41,04	41,04		
<i>Разом за період</i>																		
<i>РАЗОМ</i>											<i>256,11</i>			<i>1088,20</i>	<i>77,98</i>	<i>1166,17</i>		<i>2130,00</i>
											<i>854,35</i>			<i>3249,26</i>	<i>391,40</i>	<i>3640,66</i>		<i>7913,30</i>

Додаток В
ТЕХНОЛОГІЧНА КАРТА ВИРОЩУВАННЯ ОЗИМОЇ
ПШЕНИЦІ

Урожайність, ц/га	40
Попередник	багаторічні трави
Рівень ресурсного забезпечення	<u>задовільний</u>
Клас ґрунтів	4
Група підприємств	II

Дози внесення добрив:	
Органічних, т/га	-
Мінеральних, кг д.р./га	130
в тому числі:	70
- азотних, кг д.р./га	
- фосфорних, кг д.р./га	40
- калійних, кг д.р./га	30

Номер операції	Технологічна операція	Одниця виміру	Обсяг робіт	Склад агрегату			Обслуговуючий персонал		Норма европробитку	Кількість нормозмін	Витрати праці на весь обсяг робіт, год-год.	Зарплата за весь обсяг робіт, грн.				Витрати палива, кг			
				енергозатрата	С.-г. машина	кількість	Механізатори	інші робітники				Механізатори	інші робітники	Механізатори	інші робітники		Механізатори	інші робітники	разом
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
Основний обробіток ґрунту																			
1.	Дискування ґрунту на глибину 8-10 см	га	200	Т-150К	БДВ-6,5	1	1		29,80	6,71	46,98	34,30		230,20		230,20	5,00	1000,00	
2.	Навантаження мін. добрив	т	20	ЮМЗ-6Л	ПЕ-Ф-1А	1	1		109	0,18	1,28	29,87		5,48		5,48	0,65	13,00	
3.	Транспортування мін. добрив	т	20	ЮМЗ-6Л	2ПТС-4793А	1	1		26,60	1,30	9,08	24,12		31,28		31,28	0,81	16,20	
4.	Внесення мін. добрив в дозі %РозКзо	га	100	ЮМЗ-6Л	МВУ-900	1	1		77,1	1,30	9,08	29,87		38,74		38,74	0,61	61,00	
5.	Оранка на глибину 20-22см з приковуванням	з га	100	Т-150	ПДН-5-35 ЭКПШ-6	1	1		6,70	14,93	104,48	39,83		594,48		594,48	15,10	1510,00	
6.	Культивація на глибину 10-12 см	га	100	Т-150	С-МУ КПСЛ-4	1	1		38,50	2,60	18,18	34,30		89,09		89,09	4,20	420,00	
Разом за період											189,08		989,28		989,28		989,28		3020,20
Передпосівний обробіток ґрунту та сівби																			
7.	Передпосівна культивація на глибину заортання насіння (5-6 см)	га	100	Т-150	КПСЛ-4	1	1		35,20	2,84	19,89	34,30		97,44		97,44	3,60	360,00	
8.	Протручування насіння (Вітавакс 200,ФФД-2,5,л/га)	т	20		ПС-10А	1	2		70,20	0,28	3,99	20,52		11,69		11,69			
9.	Навантаження мін. добрив	т	6		вручну	1	1		4,50	5,52	38,67	18,64		102,98		102,98			
10.	Транспортування мін. добрив в поле та заправка сівалок	т	6	Т-16М		1	1		7,30	5,52	38,67	24,12		133,26		133,26	1,40	8,40	
11.	Навантаження насіння	т	20		ЗМ-30	1	1		124,00	5,52	38,67	20,52		113,37		113,37			

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	
12.	Транспортування насіння в поле, т заправка сівалок	20	ГА3-3307	УЗСА-40	1	1	5,52	38,67											
13.	Провішування ліній для їх проходу агрегату і відбійка поворотних смуг	100			вручну	2	1,00	14,00	18,64				18,64		37,28	37,28			
14.	Сівба звичайним рядковим способом з внесенням міл. добрив Ріє (Норма внесення 4,5-5 млн. шт./га (200-250кг/га). Глибина заорання насіння 5-6 см	100	МТЗ-8С1	С3-5,4	1	1	18,10	5,52	38,67	34,30				189,50	189,50	4,30		430,00	
15.	Прикошування посівів	100	С-11У	1	1	1	54,70	1,83	12,80	24,12				44,10	44,10	1,80		180,00	
<i>Разом за період</i>			МТЗ-80	ЗККШ-6А	2+1				244,04					464,30	2,65,33	729,63		978,40	
<i>Дозвої за посівами</i>																			
16.	Відбір монолітів (4 рази, моноліту 50 x 30, глибина 20 см)	шт.	16		вручну			3		1,00	21,00		18,64		55,92	55,92			
17.	Навантаження міл. добрив	т	12		вручну	1	4,50	5,52	38,67	24,12			18,64		102,98	102,98			
18.	Транспортування міл. добрив	т	12	Т-16М		1	7,30	5,52	38,67	24,12				133,26	133,26	1,40		16,80	
19.	Прикореневе підживлення	га	100	МТЗ-80	С3-5,4	1	1	18,10	5,52	38,67	34,30			189,50	189,50	4,30		430,00	
20.	Обстеження посіву і виявлення враженості бур'янами, шкідливими та хворобами (При перевірці економічного порогу шкідливості застосовують обприскування гербіцидами, інсектицидами та фунгіцидами)	га	100		проводить спеціаліст				1,00	7,00									
21.	Підвезення води для приготування робочого розчину	т	30	Т-150К	МЖ-10	1	1	42,10	1,96	13,73	26,55			52,06	52,06	1,03		30,90	
22.	Приготування розчину, доставка та внесення інсектицидів (Данадім 400 к.е. 1 л./га, вода 300 л/га)	га	100	МТЗ-80	ОП-2000-2-01	1	1	51,00	1,96	13,73	39,83			78,10	78,10	1,25		125,00	
<i>Разом за період</i>														452,92	1,58,90	611,82		602,70	

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
Зібрана врожайо																		
23.	Обсудування крйових смуг та прокошування запонк	га	3	Доне-1500					1		9Д	0,33	2,31	39,83	13,13		13,13	41,70
24.	Транспортування зерна з обкосів на тїк	т. км	60	ГАЗ-3307					1			0,33	2,31					
25.	Пряме комбайнування з подрїбненням та розкиданням соломи по полю	га	97	Доне-1500					1		9Д	10,66	74,62	39,83	424,56		424,56	1348,30
26.	Транспортування зерна на тїк	т. км	1940	ГАЗ-3307					1			10,66	74,62					
27.	Очищення та сортування зерна	т	400		ЗАВ-20	1		3			119,00	3,36	70,59	20,52		206,92	206,92	
28.	Сушіння зерна	т	400		Україна-18	1		1			126,00	3,17	22,22	20,52		65,14	65,14	
29.	Транспортування зерна в склад	т	384		УГЗ-П-50	1		1			350,00	1,10	7,68	20,52		22,51	22,51	
Разом за період													254,34	437,69	294,58	732,27	1390,00	
РАЗОМ													858,93	2344,19	718,81	3063,00	5991,30	

Додаток Е

ГАЛУЗЕВА УГОДА

між Міністерством аграрної політики та
продовольства України, галузевими об'єднаннями
підприємств та Профспілкою працівників
агропромислового комплексу України
на 2011 – 2013 роки
(зарєєстровано Міністерством праці та соціальної політики України
від 9 лютого 2011 року № 11)

Розділ I

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Галузева угода (далі - Угода) укладена на 2011-2013 роки.

1.2. Угоду укладено згідно із законодавством України між Міністерством аграрної політики та продовольства України, галузевими об'єднаннями підприємств (додаток 1) (далі – Сторона роботодавців) і Профспілкою працівників АПК України, яка представляє інтереси працівників агропромислового комплексу (далі – Сторони).

Сторони в період дії Угоди спрямовуватимуть зусилля на вирішення першочергових соціально-економічних і трудових завдань в АПК: забезпечення зайнятості населення та скорочення рівня безробіття, удосконалення оплати праці, підвищення рівня номінальної і реальної заробітної плати, забезпечення своєчасності її виплати, покращення умов праці і соціального забезпечення працівників, підвищення ефективності соціального діалогу на всіх рівнях.

Сторони зобов'язуються визнавати і поважати права одна одної, виконувати встановлені в цій Угоді норми, зобов'язання, здійснювати контроль та нести відповідальність за виконання положень Угоди в порядку, визначеному законодавством України і цією Угодою.

1.3. Угода набирає чинності з 1 січня 2011 року і діє до укладення нової або відповідно до прийнятого Сторонами рішення про продовження терміну дії цієї Угоди.

У разі зміни складу, структури, найменування Міністерства аграрної політики та продовольства України, галузевих об'єднань підприємств, від імені яких цю Угоду укладено і підписано, чи Профспілки працівників АПК України чинність Угоди зберігається на весь період, на який її укладено.

1.4. Угода, укладена згідно з чинним законодавством, є нормативно-правовим актом, яким регулюються соціально-економічні і трудові відносини, встановлюються трудові та соціально-економічні норми і мінімальні гарантії для працівників аграрного сектору економіки.

Прийняті в Угоді норми, зобов'язання та домовленості є обов'язковими для виконання Сторонами, що її уклали.

1.5. Положення і норми Угоди є нормами прямої дії і, як мінімальні гарантії, поширюються на всіх юридичних та фізичних осіб - роботодавців, які за основним видом діяльності належать до аграрного сектору економіки, а також на навчально-дослідні й інші

госпрозрахункові підрозділи аграрних закладів освіти і є обов'язковими для дотримання в колективних договорах та при вирішенні питань регулювання соціально-економічних і трудових відносин.

1.6. Жодна із Сторін, що уклали Угоду, не може протягом строку її дії в односторонньому порядку приймати рішення, які встановлюють, змінюють або припиняють дію норм і положень цієї Угоди.

1.7. Зміни і доповнення до цієї Угоди вносяться у зв'язку зі змінами чинного законодавства, Генеральної угоди або за ініціативи однієї із Сторін після проведення переговорів та досягнення домовленостей і підписуються Сторонами не пізніше як через 5 днів після завершення переговорів.

Пропозиції кожної із Сторін щодо внесення змін і доповнень до Угоди повинні розглядатися Сторонами на переговорах протягом 10 днів з дня отримання їх іншою Стороною.

Зміни і доповнення набирають чинності з дня підписання або у визначені в них терміни.

1.8. Роботодавці і виборні органи профспілки підприємств і організацій аграрного сектора економіки незалежно від форм власності і господарювання зобов'язані впродовж місяця після набрання цією Угодою чинності в установленому порядку укласти колективні договори або внести відповідні зміни до чинних колективних договорів і забезпечити реалізацію її норм і положень як мінімальних гарантій.

1.9. Угода не обмежує прав підприємств відповідно до повноважень Сторін встановлювати у колективних договорах вищі та додаткові, порівняно із передбаченими законодавством і цією Угодою, гарантії, соціально-трудова пільги та інші норми.

1.10. Міністерство аграрної політики та продовольства України у триденний термін з дня підписання Угоди, змін і доповнень до неї, подає їх на повідомну реєстрацію. Після реєстрації Міністерство аграрної політики та продовольства України і галузеві об'єднання підприємств протягом 7 днів надсилають Угоду або зміни до неї відповідним регіональним органам та роботодавцям підприємств, а Центральний комітет профспілки працівників АПК України відповідним виборним органам організацій Профспілки.

Розділ II

ВИРОБНИЧІ ВІДНОСИНИ, УЧАСТЬ ПРАЦІВНИКІВ В УПРАВЛІННІ ПІДПРИЄМСТВАМИ

2.1. Міністерство аграрної політики та продовольства України за підтримки Центрального комітету профспілки працівників АПК України домагатимуться спрямування на розвиток сільськогосподарського виробництва не менше 10 відсотків видатків Державного бюджету України на відповідний рік.

2.2. Сторони сприятимуть стабілізації і розвитку агропромислового виробництва, посиленню його ефективності та прибутковості, конкурентоспроможності продукції, забезпеченню належного рівня трудових доходів працівників.

2.3. Міністерство аграрної політики та продовольства України за участю галузевих об'єднань підприємств та ЦК профспілки працівників АПК розроблятиме та вноситиме до відповідних органів державної влади конкретні пропозиції щодо:

- забезпечення паритетних умов ціноутворення, запровадження правових механізмів збалансування міжгалузевих інтересів при формуванні цін на продукцію в різних галузях;

- захисту інтересів вітчизняних товаровиробників на внутрішньому ринку від демпінгового, субсидованого та зростаючого імпорту;

- розробки, запровадження економічних механізмів захисту товаровиробників галузі від недобросовісної конкуренції, посилення боротьби з виробництвом та реалізацією фальсифікованої продукції;

- розширення зовнішніх ринків збуту продукції, забезпечення сприятливих умов для її експорту для доступу продукції АПК на зовнішній ринок;

- перегляду умов зобов'язань, взятих Україною при вступі до СОТ, з метою досягнення більш сприятливих умов для товаровиробників.

2.4. Міністерство аграрної політики та продовольства України, галузеві об'єднання підприємств зобов'язуються :

- сприяти залученню інвестицій у виробництво;

- надавати допомогу в адаптації підприємств до роботи в умовах СОТ;

- вживати заходів щодо: подолання технологічної відсталості та прискорення оновлення основних засобів з метою підвищення конкурентоспроможності підприємств та створення сучасних робочих місць; економічного стимулювання впровадження енергозберігаючих

технологій та розвитку альтернативних видів палива, спрямованих на скорочення споживання традиційних видів енергоносіїв;

- сприяти запровадженню суб'єктами господарювання програм та міжнародних стандартів соціальної відповідальності бізнесу;

- здійснювати економічний аналіз та прогнозування виробництва та попиту на продукцію; розробляти для підприємств рекомендації з цих питань;

- забезпечити регулярне підвищення кваліфікації та навчання керівників і фахівців підприємств на умовах госпрозрахунку;

- забезпечувати періодичність підвищення кваліфікації працівників не рідше ніж один раз на 5 років та загальні витрати коштів на ці цілі відповідно до потреб виробництва та вимог актів законодавства;

- створювати умови та надавати можливість для забезпечення участі представників Профспілки в управлінні підприємствами галузі згідно з чинним законодавством.

Профспілка зобов'язується:

- сприяти розвитку та ефективності виробництва, удосконаленню нормування та підвищення продуктивності праці, запровадженню нової техніки і технологій;

- брати участь через своїх представників в управлінні підприємствами та їх соціальною сферою, організаційних заходах щодо удосконалення управління, підвищення мотивації праці та зацікавлення працівників у збільшенні прибутку;

- інформувати роботодавців про заходи, які проводитимуться Профспілкою і зачіпають інтереси роботодавців;

- проводити роз'яснювальну роботу в колективах щодо діяльності соціальних партнерів, спрямовану на удосконалення виробництва, економічного та соціального стану підприємств і галузі в цілому та збалансування інтересів роботодавців та працівників.

Розділ Ш

ГАРАНТІЇ ПРАЦІВНИКАМ У РАЗІ ЗМІНИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА, ФОРМИ ВЛАСНОСТІ, БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ

Сторона роботодавців зобов'язується:

3.1. Забезпечувати у разі прийняття відповідних рішень участь представників профспілкової організації у роботі комісій з реорганізації та приватизації.

3.2. Враховувати пропозиції виборного органу первинної організації Профспілки щодо передачі з державної у комунальну власність закріпленого за підприємством житлового фонду, об'єктів соціальної інфраструктури.

Не допускати перепрофілювання та ліквідації об'єктів соціально-культурної сфери без згоди виборного органу Профспілки.

3.3. При укладенні договору купівлі-продажу об'єкта приватизації включати до договору зобов'язання щодо:

- збереження та раціонального використання робочих місць;
- збереження соціально-трудогих гарантій та об'єктів соціально-побутового призначення;
- створення безпечних і нешкідливих умов праці.

3.4. Вживати заходів у межах повноважень щодо застосування механізмів відновлення платоспроможності (санації, реструктуризації тощо) підприємств державного сектору економіки, в яких виникли тимчасові труднощі із здійсненням господарської діяльності.

3.5. Гарантувати додержання прав та інтересів працівників, які звільняються у зв'язку з реорганізацією, банкрутством підприємства, зокрема щодо: порядку звільнення, виплати вихідної допомоги, працевлаштування, інших пільг і компенсацій таким працівникам, передбачених чинним законодавством, цією Угодою і колективним договором.

3.6. Забезпечити у випадку ліквідації підприємства (за умови прийняття рішення органом управління) в першочерговому порядку:

- виплату усіх грошових виплат, що належать працівнику від підприємства, та задоволення вимог, що виникли із зобов'язань перед працівниками підприємства (за винятком повернення внесків членів трудового колективу до статутного фонду підприємства та зобов'язань), що виникли внаслідок заподіяння шкоди життю та здоров'ю громадян, згідно з чинним законодавством і колективним договором.

Профспілкова сторона зобов'язується:

3.7. Представляти права та інтереси працівників у відносинах з власником щодо управління підприємством, а також у разі зміни організації праці, форми власності, банкрутства.

3.8. Брати участь у роботі комісії з передприватизаційної підготовки підприємств, реструктуризації, приватизації, передачі об'єктів з державної у комунальну власність.

3.9. Представляти інтереси працівників підприємства в комітеті кредиторів та у випадку проведення процедур банкрутства з правом дорадчого голосу.

Розділ IV

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ПРАЦІВНИКІВ

Міністерство аграрної політики та продовольства України зобов'язується:

4.1. Спільно з Міністерством аграрної політики Автономної Республіки Крим, головними управліннями агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій, галузевими об'єднаннями підприємств:

- проаналізувати стан та перспективи використання трудових ресурсів відповідно до обсягів робіт, удосконалення техніко-технологічного забезпечення аграрного виробництва, норм праці і нормативів чисельності;

- вносити відповідні пропозиції до регіональних програм зайнятості;

- розробити та внести до державної, регіональних програм зайнятості конкретні пропозиції щодо створення альтернативних форм зайнятості в сільській місцевості;

- здійснити конкретні заходи щодо стримування аграрного безробіття;

- надавати консультативну та практичну допомогу жителям сільської місцевості із створення та підвищення економічної ефективності сімейних фермерських і особистих селянських господарств та інших форм самозайнятості.

4.2. Роботодавці зобов'язуються:

У разі необхідності звільнення працівників за ініціативою роботодавця у зв'язку із скороченням чисельності або штату за наявності умов економічного, технологічного, структурного, організаційного характеру (ліквідація, злиття, приєднання, поділ, виділення, перетворення, репрофілювання підприємства, зміни в організації виробництва та праці):

- не пізніше як за три місяці до звільнення подавати виборному органу первинної профспілкової організації (профспілковому представнику) інформацію про причини наступного звільнення, кількість і категорії працівників, які підлягатимуть звільненню, строки проведення звільнення;

- проводити консультації з виборним органом первинної профспілкової організації (профспілковим представником) та визначити заходи щодо запобігання звільненню чи зведення його до мінімуму та пом'якшення несприятливих наслідків звільнення.

У разі виникнення загрози масових звільнень працівників у зв'язку із скороченням (15 і більше відсотків від загальної чисельності) вживати заходів для їх запобігання з урахуванням пропозицій виборного органу первинної організації Профспілки, зокрема:

- обмежувати або не допускати прийняття на роботу нових працівників;

- обмежити надурочні роботи та роботи у вихідні дні;

- запроваджувати режим неповного робочого часу, але не менше половини від норми робочого часу, на термін, що не перевищує шести місяців;

- застосовувати поетапне звільнення у зв'язку із скороченням;

- надавати можливість працівникам для навчання, перенавчання або підвищення кваліфікації;

- протягом строку попередження працівника (за 2 місяці до звільнення) надавати за його бажанням вільний від роботи час для самостійного працевлаштування із збереженням заробітної плати не менше як один робочий день на тиждень;

- звільняти працівника лише за відсутності можливостей переведення його за згодою на іншу роботу, що відповідає його кваліфікації або яку він згодний виконувати.

4.3. Вибірні органи Профспілки зобов'язуються:

- аналізувати інформації роботодавців про наступне звільнення працівників, його причини та проводити переговори і консультації з роботодавцями з цього приводу;

- вносити пропозиції та домагатися від роботодавців здійснення конкретних заходів щодо запобігання вивільненню працівників чи зведенню їх кількості до мінімуму;

- вносити пропозиції до органів державної влади, органів місцевого самоврядування, роботодавців про перенесення термінів, тимчасове припинення або скасування заходів щодо звільнення працівників, які є членами цих первинних профспілкових організацій;

- у разі скорочення чисельності чи штату, застосування режиму неповного робочого часу й інше не давати згоди на збільшення обсягів надурочних робіт, збільшення тривалості робочих змін та ін.;

- вести роз'яснювальну роботу серед працівників щодо їх трудових прав та захисту у разі вивільнення;

- надавати практичну допомогу у відстоюванні трудових прав працівників перед роботодавцями, представляти їх інтереси у судах та державних органах зайнятості;

- здійснювати громадський контроль за дотриманням законодавства про працю та зайнятість.

Розділ V

ТРУДОВІ ВІДНОСИНИ. РЕЖИМ ПРАЦІ І ВІДПОЧИНКУ

Сторони встановили:

5.1. Регулювання трудових і соціально-економічних відносин на галузевому, регіональному, виробничому рівнях здійснюється на засадах рівноправності, гендерної рівності, недопущення дискримінації залежно від статі, національної належності, мови, політичних поглядів, релігійних переконань, соціального і майнового статусу, місця проживання.

5.2. На підприємствах усіх форм власності трудовий договір укладається, як правило, на невизначений термін (безстроковий трудовий договір).

Зміна безстрокового трудового договору на строковий згідно з чинним законодавством не допускається.

Трудовий договір, як правило, укладається в письмовій формі і оформляється наказом.

Трудовий договір вважається укладеним і у випадках, коли наказ не був виданий, але працівник фактично був допущений до роботи.

Трудовий договір на визначений строк (строковий трудовий договір) може укладатися лише у випадках, коли трудові відносини не можуть бути встановлені на невизначений строк з урахуванням характеру наступної роботи, умов її виконання або інтересів працівника та в інших випадках передбачених законодавчими актами.

5.3. Забороняється вимагати, примушувати, схиляти працівників до виконання роботи, що не входить до їх обов'язків і не обумовлена трудовим договором (угодою) без їх згоди та відповідного оформлення і оплати праці згідно з чинним законодавством, цією Угодою і колективним договором.

5.4. Тимчасове переведення працівника на іншу роботу, не обумовлену його трудовим договором, допускається лише за його згоди у випадках і на умовах, передбачених чинним законодавством.

5.5 Нормальна тривалість робочого часу становить 40 годин на тиждень.

Тривалість щоденної роботи в межах робочого тижня повинна бути однаковою.

Колективним договором тривалість щоденної роботи в окремих випадках може бути продовжена до 10 годин, за умови дотримання тижневої тривалості норми робочого часу - 40 годин.

5.6. Скорочений робочий час встановлюється згідно з чинним законодавством для працівників віком від 15 до 18 років, а також зайнятих на роботах з шкідливими умовами праці та у інших випадках, передбачених чинним законодавством.

В колективному договорі може встановлюватися скорочений робочий час для жінок, які мають 3 і більше дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, осіб з сімейними обов'язками (жінок і чоловіків, які самостійно виховують дітей) і інших категорій працівників за рахунок коштів підприємства.

5.7. Неповний робочий час.

Неповний робочий час (день, тиждень) з ініціативи роботодавця може запроваджуватися лише у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці за письмовим попередженням працівників не пізніше як за два місяці.

При цьому тривалість робочого часу не може бути меншою від половини норми робочого, а термін його застосування не повинен перевищувати шести місяців.

Неповний робочий час за ініціативи працівника встановлюється за угодою сторін та в інших випадках, передбачених законодавством.

5.8. Тривалість робочого часу в дні, які передують дням державних або релігійних свят, встановлених чинним законодавством, скорочується на одну годину.

На безперервно діючих підприємствах або видах робіт, де з виробничих причин неможливе зменшення тривалості робочого часу у передсвяткові дні, робота в такий час компенсується наданням додаткового часу відпочинку або за згодою сторін оплачується як надурочна.

5.9. У разі восьмигодинної роботи в нічний час (з 22⁰⁰ до 6⁰⁰) тривалість робочого часу скорочується на 1 годину.

Якщо на нічний час припадає менше ніж вісім годин, тривалість робочого часу скорочується пропорційно.

Ці положення не поширюються на працівників, які працюють за скороченим робочим часом, а також на безперервно працюючих підприємствах або на окремих роботах, де неможливе зменшення робочого часу та на умовах трудового договору, яким передбачена робота в нічний час.

5.10. Основним видом режиму робочого часу є п'ятиденний робочий тиждень з однаковою щоденною тривалістю робочого часу. Він є базовим для обчислення норми тривалості робочого часу при встановленні інших режимів роботи: шестиденного робочого тижня,

підсумованого обліку робочого часу, режиму неповного робочого часу тощо.

Незалежно від режиму роботи, що застосовується на підприємстві, встановлена законодавством і цією Угодою норма тривалості робочого часу (40 годин на тиждень) є обов'язковою.

5.11. У разі, коли робота виконується в дві, три або чотири зміни, працівники, які об'єднані у зміни, чергуються у змінах рівномірно в порядку, встановленому в колективному договорі.

Кожна зміна виконує роботу згідно з графіком змінності, що затверджується на строк не менший за один місяць і доводиться до відома працівників не пізніше як за тиждень до початку місяця, а на строк понад один місяць – за два тижні до їх запровадження.

Встановлення графіків змінності на строк менший як один місяць не допускається.

Залучення працівників на роботу протягом двох змін підряд забороняється чинним законодавством.

Тривалість перерви між змінами не може бути меншою за подвійну тривалість робочої зміни (включаючи час перерви на обід).

5.12. На підприємствах, їх виробничих підрозділах у разі виробничої необхідності може запроваджуватися підсумований облік робочого часу.

Тривалість облікового періоду встановлюється в колективному договорі.

Тривалість робочого часу за обліковий період повинна дорівнювати встановленій нормі робочого часу за цей період.

При підсумованому обліку робочого часу максимальна тривалість щоденної роботи не повинна перевищувати 12 годин, а робочого тижня – 48 годин.

Робота понад нормальну тривалість робочого часу в певні періоди може компенсуватися меншою тривалістю робочого часу в інші періоди або наданням додаткових днів відпочинку в межах облікового періоду.

Умови застосування підсумованого обліку робочого часу, тривалість робочого дня, порядок чергування робочих і вихідних днів визначаються колективним договором.

Графіки виходу на роботу за підсумованим обліком робочого часу затверджуються не менше як на місяць і доводяться до працівників не пізніше як за тиждень до початку місяця, а понад два місяці – за 2 тижні до їх запровадження.

Невиконання норми робочого часу в обліковому періоді допускається лише у разі встановлення неповного робочого часу.

Невідпрацьований з вини роботодавця час до норми тривалості робочого часу в обліковому періоді оплачується як час простою.

Відпрацьований час понад норму тривалості робочого часу в обліковому періоді оплачується як надурочна робота.

5.13. На роботах з особливими умовами і характером праці, різним навантаженням протягом робочого дня робочий час може поділятися на частини з обов'язковим дотриманням встановленої тривалості щоденної роботи.

Поділ робочого дня на частини запроваджується відповідно до колективного договору або за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації.

5.14. Надурочні роботи (понад встановлену норму тривалості робочого часу) можуть застосовуватися лише у випадках, передбачених чинним законодавством, за письмовою згодою працівника та за обов'язковим погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації і не повинні перевищувати 4 години протягом двох днів підряд і 120 годин на рік.

5.15. Тривалість основної щорічної оплачуваної відпустки на підприємствах незалежно від форми власності встановлюється згідно з чинним законодавством і не може бути меншою за 24 календарні дні за відпрацьований робочий рік, який дає право на основну щорічну оплачувану відпустку.

5.16. Працівникам з ненормованим робочим днем обов'язково надається щорічна додаткова оплачувана відпустка тривалістю до 7 календарних днів (орієнтовний перелік посад і професій з ненормованим робочим днем – додаток 7 до цієї Угоди).

Список посад, робіт і професій з ненормованим робочим днем на підприємстві та конкретна тривалість щорічної додаткової відпустки встановлюються в колективному договорі підприємства.

Роботою на умовах ненормованого робочого часу вважається епізодична робота за вказівкою роботодавця або коли без такої вказівки працівник зобов'язаний працювати понад норму робочого часу.

У разі, коли працівник з ненормованим робочим днем залучається до роботи понад норму робочого часу систематично, така робота вважається надурочною і повинна проводитися у дозволених межах і оплачуватися як надурочна.

5.17. Працівники можуть залучатися до роботи у дні, які є для них вихідними, а також у святкові дні лише у випадках та на умовах, передбачених чинним законодавством.

5.18. Щорічні додаткові відпустки за роботу із шкідливими і важкими умовами праці та за особливий характер праці надаються за Списком виробництв, робіт, цехів, професій і посад, зайнятість працівників в яких дає право на щорічні додаткові відпустки за роботу із шкідливими і важкими умовами праці та за особливий характер праці, затвердженими постановою Кабінету Міністрів України.

Конкретну тривалість щорічних додаткових відпусток встановлювати у колективних чи трудових договорах: за роботу із шкідливими і важкими умовами праці залежно від результатів атестації робочих місць та часу зайнятості працівника в цих умовах, а відпусток за особливий характер праці – залежно від часу зайнятості працівника в цих умовах.

5.19. Черговість надання відпусток визначається графіками, які затверджуються роботодавцями за погодженням з виборними органами Профспілки на початок календарного року і доводяться до відома всіх працівників.

5.20. Забороняється ненадання щорічних основної і додаткових відпусток повної тривалості протягом двох років підряд, а також ненадання їх протягом робочого року працівникам віком до 18 років, а також працюючим з шкідливими і важкими умовами праці, чи з особливим характером роботи.

5.21. Щорічна відпустка на вимогу працівника повинна бути перенесена на інший період у разі несвоєчасної виплати роботодавцем середньої заробітної плати за час відпустки та в інших випадках, встановлених чинним законодавством.

Щорічна відпустка за ініціативою роботодавця, як виняток, може бути перенесена на інший період лише за письмової згоди працівника.

5.22. В колективному договорі може встановлюватися надання працівникам додаткової заохочувальної відпустки з частковою або повною оплатою за високі досягнення у праці, за безперервний стаж роботи на даному підприємстві, за виконання громадських обов'язків та визначатися тривалість і умови надання такої відпустки.

5.23. В колективному договорі можуть встановлюватися додаткові і соціальні відпустки, оплачувані за рахунок власних коштів (прибутку) підприємства.

5.24. Відпустки без збереження заробітної плати можуть надаватися у випадках та на умовах, встановлених чинним законодавством і колективним договором.

5.25. Режим роботи встановлюється правилами внутрішнього трудового розпорядку, затвердженими роботодавцем за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації.

Правила не повинні суперечити трудовому законодавству, нормам і положенням Угоди, колективного договору, нормативним актам роботодавця.

Розділ VI

НОРМУВАННЯ І ОПЛАТА ПРАЦІ

Сторони встановили :

6.1. Норми праці – норми виробітку, часу, обслуговування повинні в обов'язковому порядку встановлюватися для всіх робітників відповідно до досягнутого рівня техніки, технології, організації виробництва.

Міністерство аграрної політики та продовольства України зобов'язується:

6.2. Забезпечити розроблення науково обґрунтованих нормативних матеріалів для нормування праці на підприємствах АПК.

6.3. Затвердити програму НДІ "Укראгропромпродуктивність" щодо забезпечення розвитку та підвищення рівня наукових досліджень у сфері нормування праці, створення систем обґрунтованих норм і нормативів праці, науково-методичного забезпечення їх запровадження в галузях АПК.

6.4. Проводити спільно з регіональними науково-дослідними центрами моніторинг запровадження та використання норм і нормативів праці на підприємствах АПК.

Роботодавці зобов'язуються:

6.5. Забезпечити запровадження обґрунтованих норм і нормативів праці відповідно до досягнутих рівня техніки, технологій, організації виробництва і праці.

6.6. Проводити перегляд та заміну норм праці по мірі атестації і раціоналізації робочих місць, впровадження нової техніки, технологій та організаційно-технічних заходів, що забезпечують підвищення продуктивності праці, а також у разі зміни умов, що призвели до зниження продуктивності праці.

6.7. Запровадження нових, перегляд і зміну встановлених норм праці здійснювати за погодженням з виборним органом первинної профспілкової організації та завчасним, не пізніше як за два місяці, повідомленням працівників.

6.8. Завчасно роз'яснювати працівникам причини та умови запровадження нових чи зміни діючих норм праці.

6.9. Проводити консультації з виборним органом первинної профспілкової організації щодо об'єктивності і необхідності запровадження нових і заміну діючих норм та нормативів праці.

Виборні органи Профспілки зобов'язуються:

6.10. Сприяти запровадженню об'єктивних, обґрунтованих норм праці, визначених, виходячи з нормальних умов праці та техніко-технологічних характеристик, організаційно-технічних умов.

6.11. Представляти і захищати права працівників, порушених унаслідок застосування норм праці, які потребують необґрунтованого підвищення інтенсивності праці, що перевищує нормальну.

ОПЛАТА ПРАЦІ

Сторони встановили:

6.12. Фонд оплати праці на госпрозрахункових підприємствах усіх форм власності, а також в навчально-дослідних і інших госпрозрахункових підрозділах аграрних закладів освіти, визначається на умовах, встановлених в колективному договорі.

Частка фонду оплати праці (без нарахувань) у валових (операційних) витратах підприємства не може бути меншою за 30 відсотків.

Фонд оплати праці збільшується відповідно до умов, встановлених в колективному договорі, але не менше як на:

- 1,0 відсоток на кожен відсоток збільшення обсягів виробництва (у випадках збільшення обсягів виробництва за рахунок запровадження нової техніки, технологій, інших технологічних заходів, цей показник може коригуватися в колективному договорі або за узгодженням з виборним органом первинної профспілкової організації);

- 1,3 відсотка на кожен відсоток підвищення індексу цін на споживчі товари і послуги;

- відповідно до підвищення законодавчо встановленої мінімальної заробітної плати та галузевих гарантій оплати праці;

6.13. На госпрозрахункових підприємствах усіх форм власності, а також в навчально-дослідних і інших госпрозрахункових підрозділах аграрних закладів освіти форми і системи оплати праці, тарифні сітки, відрядні розцінки, схеми посадових окладів, перелік, розміри та умови виплати надбавок, доплат, премій, винагород та інших заохочувальних, компенсаційних і гарантійних виплат встановлюються у колективному договорі з дотриманням норм і

гарантій, передбачених чинним законодавством, Генеральною угодою і цією Угодою.

6.14. Роботодавці повинні вжити заходів щодо удосконалення структури заробітної плати. Частка основної (тарифної) заробітної плати у середній не може бути меншою за 70 відсотків.

6.15. Фонд оплати праці в установах і організаціях, що фінансуються з бюджету, формується в межах бюджетних коштів, виділених на оплату праці

та частини доходу, одержаного внаслідок господарської діяльності (спеціального фонду) та інших джерел.

6.16. В установах і організаціях, що фінансуються з бюджету, розміри основної заробітної плати, а також доплати, надбавки та інші виплати, що здійснюються за рахунок бюджетних асигнувань, встановлюються відповідними актами Кабінету Міністрів України.

Обсяг спеціальних коштів на оплату праці, розміри заробітної плати в межах цих коштів визначаються в колективному договорі та кошторисах доходів та витрат згідно з чинним законодавством.

6.17. Мінімальний гарантований розмір тарифної ставки робітника, який виконує просту роботу, що не вимагає кваліфікації на госпрозрахункових підприємствах, а також в навчально-дослідних та інших госпрозрахункових підрозділах аграрних закладів освіти, з 1 січня 2011 року - 1004 гривні за повністю виконану місячну норму праці (обсяг робіт), або 6,04 грн. за годину.

6.18. Мінімальний гарантований розмір тарифної ставки робітника I - го розряду з 1 січня 2011 року 1024 грн. в розрахунку на місяць, або 6,16 грн. за годину.

6.19. Мінімальні гарантовані розміри годинних тарифних ставок робітників та коефіцієнти міжрозрядних співвідношень з 1 січня 2011 року згідно з додатком 2 .

6.20. Мінімальні гарантовані розміри годинних тарифних ставок і місячних окладів робітників наскрізних професій та коефіцієнти міжкваліфікаційних співвідношень з 1 січня 2011 року згідно з додатком 3.

6.21. Мінімальні гарантовані розміри місячних окладів технічних службовців та коефіцієнти міжпосадових співвідношень з 1 січня 2011 року згідно з додатком 4.

6.22. Мінімальні гарантовані розміри посадових окладів керівників, професіоналів і фахівців та коефіцієнти міжпосадових співвідношень з 1 січня 2011 року згідно з додатком 5.

6.23. Розміри посадових окладів керівників, професіоналів і фахівців встановлюються в колективному договорі (схемі посадових

окладів) на основі посадового окладу техника (фахівця) всіх спеціальностей, який не може бути меншим за тарифну ставку робітника третього розряду основного виробництва в розрахунку на місяць.

6.24. Окремим висококваліфікованим робітникам, які зайняті на особливо важливих, відповідальних роботах, в колективних договорах визначаються підвищені тарифні ставки (місячні оклади) за міжрозрядними коефіцієнтами до 2,7 до тарифної ставки робітника першого розряду відповідного виду роботи чи професії.

6.25. При застосуванні відрядної форми оплати праці відрядна розцінка визначається шляхом ділення годинної (денної) тарифної ставки відповідного тарифного розряду на годинну (денну) норму виробітку. Розцінка може визначатися шляхом множення годинної (денної) тарифної ставки відповідного тарифного розряду на встановлену норму часу.

6.26. Класифікація робіт за відповідними тарифними розрядами, віднесення робітників до певних кваліфікаційних розрядів, а керівників (крім керівників підприємств), професіоналів і фахівців – до тарифних кваліфікаційних категорій в обов'язковому порядку здійснюється роботодавцями згідно з довідниками кваліфікаційних характеристик професій працівників і узгоджується з виборним органом первинної профспілкової організації.

6.27. Присвоєння, підвищення та перегляд кваліфікаційних розрядів робітникам та кваліфікаційних категорій професіоналам і фахівцям проводиться згідно з чинним законодавством та Положенням, затвердженим на підприємстві в установленому порядку.

6.28. Перелік, розміри та умови виплати доплат і надбавок до тарифних ставок і посадових окладів працівників встановлюються в колективному договорі з дотриманням гарантій і норм, встановлених у додатку 6 до цієї Угоди та чинним законодавством.

6.29. При застосуванні режиму неповного робочого часу за ініціативи роботодавця оплата праці здійснюється на умовах, встановлених в колективному договорі. При цьому її розмір не може бути меншим за встановлений згідно з трудовим договором.

Роботодавець повинен забезпечити відрахування страхових внесків до державного Пенсійного фонду у розмірі, не меншому за необхідний для зарахування страхового пенсійного стажу працівників.

6.30. При застосуванні неповного робочого часу за ініціативи працівника за угодою між працівником і роботодавцем оплата праці

проводиться пропорційно відпрацьованому часу або залежно від виробітку.

Робота на умовах неповного робочого часу не обмежує будь-яких соціально-трудових прав і пільг, встановлених в колективному договорі.

6.31. При застосуванні скороченого робочого часу для пільгових категорій працівників розмір основної заробітної плати визначається на умовах колективного договору, але не менше від встановленого для відповідної категорії працівника при нормальній тривалості робочого часу.

6.32. Час простою оплачується:

- з вини роботодавця – у розмірі не меншому за дві третини середньої заробітної плати працівника, розрахованих пропорційно до тривалості простою;

- з причин, незалежних від роботодавця і працівника – у розмірі не меншому за дві третини тарифної ставки (окладу), посадового окладу, розрахованих пропорційно до тривалості простою.

Час простою з вини працівника не оплачується.

6.33. Робота в надурочний час оплачується:

- всі години, відпрацьовані понад встановлену норму робочого часу на тиждень, оплачуються в подвійному розмірі тарифної ставки, окладу працівника;

- якщо надурочні роботи складають понад 120 годин на рік, оплата за відпрацьовані понад цю норму години проводиться у потрібному розмірі не пізніше 15 січня наступного року;

- при відрядній формі оплати праці обсяг виконаної в надурочний час роботи оплачується за подвійними відрядними розцінками.

У разі застосування підсумованого обліку робочого часу оплачуються як надурочна робота всі відпрацьовані години понад норму тривалості робочого часу в обліковому періоді.

6.34. Робота у вихідний день, день державного або релігійного свята чи день, який є для працівника вихідним, оплачується працівникам у подвійному розмірі:

- при відрядній формі оплати праці – за подвійними відрядними розцінками;

- при почасовій оплаті праці – у подвійному розмірі встановленої тарифної ставки (окладу).

У разі, якщо робота в день державного або релігійного свята проводиться понад норму робочого часу (у разі відмови працівника

від іншого дня відпочинку), оплата здійснюється як за надурочну роботу.

6.35. При поділі робочого дня на частини тарифна ставка (оклад) збільшується не менше як на 20 відсотків.

6.36. У разі виконання працівниками робіт різної кваліфікації оплата здійснюється за тарифною ставкою (окладом), посадовим окладом вищої кваліфікації.

Таким же чином оплачується виконання працівником робіт, що належать до різних спеціальностей.

Праця працюючих за відрядною формою оплачується за розцінками, визначеними, виходячи з тарифної ставки, що відповідає спеціальності і розряду працівника та норм виробітку (часу), встановленими для робіт, що виконуються.

6.37. Оплата праці у разі невиконання норм праці, трудових обов'язків здійснюється у розмірі:

- не нижчому за середню заробітну плату, розраховану пропорційно до відпрацьованого часу (виконаної роботи), якщо невиконання сталося з вини роботодавця;

- не меншому за дві третини тарифної ставки (окладу) посадового окладу, якщо невиконання сталося з причин, незалежних від роботодавця і від працівника.

У разі невиконання норм праці, невиконання трудових обов'язків з вини працівника оплата здійснюється відповідно до відпрацьованого часу або обсягу фактично виконаної роботи.

6.38. У разі розірвання трудового договору у зв'язку із скороченням чисельності або штату, виходу на пенсію роботодавець зобов'язаний виплатити вихідну допомогу працівникові, який має безперервний стаж роботи на даному підприємстві:

- до п'яти років – у розмірі середньомісячної заробітної плати;
- до десяти років – у розмірі двомісячної середньої заробітної плати;

- понад десять років – у розмірі тримісячної середньої заробітної плати.

У разі розірвання трудового договору у зв'язку з порушенням роботодавцем трудового законодавства, Угоди, колективного або трудового договору вихідна допомога виплачується у розмірі, не меншому за тримісячний середній заробіток.

6.39. У разі направлення працівника на навчання для підвищення кваліфікації з відривом від роботи за ним зберігається місце роботи і середня заробітна плата.

У разі направлення працівника для підвищення кваліфікації без відриву від роботи в іншу місцевість йому відшкодовуються витрати за нормами, встановленими для службових відряджень.

6.40. Мінімальні гарантії оплати праці, встановлені цією Угодою, є обов'язковими для дотримання при визначенні в установленому порядку розмірів заробітної плати всіх категорій працівників, що перебувають у трудових відносинах з юридичними та фізичними особами, діяльність яких за характером основного виробництва відноситься до галузі, незалежно від форми та строку трудового договору.

Норми колективного договору, що допускають оплату праці нижче від норм, визначених цією Угодою, але не нижче від державних норм і гарантій в оплаті праці, можуть застосовуватись лише тимчасово на період подолання фінансових труднощів підприємства терміном не більш як шість місяців.

6.41. Запровадження нових або зміна діючих умов оплати праці, встановлених цією Угодою, а також в колективних договорах підприємств може здійснюватися лише за домовленістю Сторін після внесення у встановленому порядку змін до Угоди, колективного договору.

6.42. У періоди між підвищенням розмірів заробітної плати здійснюється індексація заробітної плати на умовах, встановлених в колективному договорі та відповідно до Закону України "Про індексацію грошових доходів населення".

6.43. Оплата праці працівників підприємств здійснюється в першочерговому порядку. Всі інші платежі здійснюються підприємством після виконання зобов'язань щодо оплати праці.

Заробітна плата виплачується у строки, визначені в колективному договорі, але не рідше як 2 рази на місяць, через проміжок часу, що не перевищує шістнадцяти календарних днів, за місцем роботи працівника та не пізніше семи днів після закінчення періоду, за який здійснюється виплата.

Розмір заробітної плати за першу половину місяця визначається колективним договором, але не менше оплати за фактично відпрацьований час з розрахунку тарифної ставки (посадового окладу) працівника.

Виплата заробітної плати може здійснюватися через установи банків лише за письмовою заявою працівника, з обов'язковою оплатою цих послуг за рахунок роботодавця.

6.44. Заробітна плата на всіх підприємствах незалежно від форм власності виплачується у грошовій формі.

Забороняється виплата заробітної плати у формі боргових зобов'язань, розписок або будь-яких іншої формі.

Як виняток, за бажанням працівників, колективним договором може передбачатися часткова виплата заробітної плати натурою, але не більш як 30 відсотків нарахованої в грошовій формі, за цінами, що не перевищують собівартості продукції.

Порядок формування фонду натуроплати, співвідношення між грошовою і натуральною формами виплати, перелік видів продукції, якою буде виплачуватися (крім заборонених чинним законодавством), ціни для обчислення натуропродукції, терміни виплати натуроплати встановлюються в колективному договорі.

6.45. На підприємствах може здійснюватися продаж продукції, товарів чи надання послуг в рахунок заробітної плати, виключно за бажанням працівника, без жодного примусу за справедливими і розумними цінами, встановленими не з метою одержання прибутку, а в інтересах працівника, на умовах, встановлених в колективному договорі.

6.46. Заробітна плата працівників за період щорічної основної і додаткових відпусток виплачується не пізніше як за 3 дні до її початку.

Працівникам підприємств надається матеріальна допомога на оздоровлення у розмірах та на умовах, встановлених в колективному договорі.

6.47. При звільненні працівника всі належні до виплати суми повинні виплачуватися йому в день звільнення.

Одночасно виплачується компенсація за всі дні невикористаної основної і додаткових відпусток за весь період роботи на підприємстві.

6.48. Роботодавці зобов'язані забезпечити своєчасну і в повному обсязі виплату заробітної плати.

При наявності заборгованості з виплати заробітної плати вжити термінових заходів щодо її погашення.

Забезпечити виплату компенсації втрати частки заробітної плати у зв'язку з порушенням термінів її виплати згідно з чинним законодавством та колективним договором.

Вибірні органи Профспілки зобов'язуються:

6.49. Здійснювати громадський контроль за дотриманням законодавства про оплату праці, дотриманням норм і гарантій оплати праці, встановлених в цій Угоді.

6.50. Інформувати роботодавців про виявлені порушення, вносити подання про їх усунення. Проводити обговорення проблем на

засіданнях виборних органів Профспілки із запрошенням представників роботодавців.

У разі відмови роботодавця усунути порушення або недосягнення згоди у зазначений термін, виборні органи Профспілки будуть домагатися їх усунення всіма передбаченими законодавством засобами.

6.51. Домогтися від відповідних органів державної виконавчої влади здійснення конкретних заходів щодо погашення заборгованості з виплати заробітної плати на економічно неактивних підприємствах та підприємствах-банкрутах.

Розділ VII

УМОВИ ТА ОХОРОНА ПРАЦІ

Сторони домовилися:

7.1.3 метою поліпшення умов праці та зменшення ризиків виробничого травматизму і професійних захворювань, підвищення рівня соціального захисту потерпілих на виробництві в основу роботи покласти неухильне виконання законів України "Про охорону праці" та "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання".

7.2. Визначити, що особливості регулювання робочого часу і часу відпочинку окремих категорій працівників, робота яких безпосередньо пов'язана з обслуговуванням населення та об'єктів підвищеної небезпеки, встановлюються колективними договорами і угодами.

7.3. Домогтися включення до Загальнодержавної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2010-2015 роки розділу щодо розробки та використання заходів по забезпеченню безпечних умов праці в агропромисловому комплексі та безумовного виконання запланованих заходів.

7.4. Підтримувати та заохочувати ініціативи щодо поширення екологічно чистих технологій виробництва аграрної продукції та запроваджувати механізми їх стимулювання.

7.5. Розробити Галузеву програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2010-2015 роки та домогтися її виконання, визначивши як пріоритетні напрями з питань охорони праці:

- опрацювання нормативно-правових актів;

- організація навчань і перевірку знань.

7.6. Здійснювати постійний контроль та періодичний аналіз стану охорони праці, аварійності та травматизму на підприємствах. Розробляти заходи по запобіганню найбільш характерних аварій і нещасних випадків на виробництві, на спільних засіданнях розглядати питання щодо стану охорони праці, вносити пропозиції про підвищення відповідальності керівників за низький рівень контролю за технологічною та трудовою дисципліною.

7.7. З метою забезпечення належного рівня правової підготовки Сторін колективних договорів і угод, здійснення ефективного контролю за додержанням законодавства щодо охорони праці, щорічне організувати для представників власників і Профспілки навчання за місцем роботи.

7.8. Щорічно вносити відповідні пропозиції щодо галузевих страхових тарифів Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві.

7.9. Під час укладення колективних договорів підприємств, установ і організацій усіх форм власності рекомендувати включати до розділу "Охорона праці та здоров'я":

- зобов'язання роботодавця щодо проведення атестації робочих місць за умовами праці відповідно до законодавства;
- перелік робіт, де через умови виробництва працівнику не можна встановити перерву для відпочинку і харчування та передбачати створення можливостей для прийняття їжі працівниками, зайнятих на таких роботах;

7.10. Надавати на запит первинних організацій профспілки інформацію про здійснення заходів на конкретних підприємствах щодо:

- належної організації соціально-побутового забезпечення працівників (організація гарячого харчування, робота санітарно-побутових приміщень);
- проведення згідно із законодавством медичних оглядів працівників та своєчасного і повного виконання рекомендацій заключного акта за результатами періодичного медичного огляду працівників;
- своєчасного проведення атестації робочих місць та надання працівникам пільг і компенсацій за важкі та шкідливі умови праці.

Міністерство аграрної політики та продовольства України зобов'язується:

7.11. Здійснювати методичне керівництво діяльністю підприємств на основі єдиної науково-технічної політики, відомчий контроль за станом охорони праці в галузі.

7.12. Забезпечити функціонування служби охорони праці в Міністерстві аграрної політики та продовольства України, Міністерстві аграрної політики Автономної Республіки Крим, головних, Севастопольському міському, районних управліннях (відділах) сільського господарства і продовольства місцевих державних адміністрацій, господарствах, підприємствах, в установах і в організаціях системи управління міністерства відповідно до вимог Закону України "Про охорону праці". Організувати підготовку та підвищення кваліфікації у вищих учбових закладах керівників служб з питань охорони праці, пожежної безпеки та безпеки дорожнього руху.

7.13. Постійно організовувати навчання і перевірку знань з охорони праці.

7.14. Продовжити проведення галузевого огляду конкурсу стану охорони праці на підприємствах усіх форм власності.

7.15. Включити до навчального плану студентів та слухачів всіх вищих навчальних закладів аграрної освіти України навчальні дисципліни "Основи охорони праці", "Охорона праці в галузі" як нормативні в циклі професійної та практичної підготовки:

"Основи охорони праці" – на 3 курсі (молодший спеціаліст, вищі навчальні заклади I – II рівнів акредитації) та на 4 курсі (бакалавр, вищі навчальні заклади III та IV рівнів акредитації) із загальним обсягом не менше 1,5 кредиту ECTS (54 академічних години);

"Охорона праці в галузі" – на 4 курсі (молодший спеціаліст, вищі навчальні заклади I – II рівнів акредитації) та на 5 курсі (спеціаліст, магістр вищі навчальні заклади III та IV рівнів акредитації) із загальним обсягом не менше 1 кредиту ECTS (36 академічних годин) з 2011 навчального року.

Сторона роботодавців зобов'язується:

7.16. Згідно з вимогами Закону України "Про охорону праці" забезпечити додержання вимог законодавства щодо прав працівників в галузі охорони праці, впровадити на підприємствах усіх форм власності системи управління охороною праці, для чого:

- вжити заходів по кадровому забезпеченню підприємств спеціалістами з охорони праці, підготовки та підвищення їх кваліфікації;

- забезпечити виконання необхідних профілактичних заходів, впроваджувати у виробництво безпечні технології, нову техніку з метою створення здорових та безпечних умов праці і відпочинку;

- забезпечити проведення інструктажу, навчання для працівників, спеціального навчання і перевірки знань на роботах з підвищеною небезпекою, не рідше одного разу на три роки та перевірку знань для посадових осіб.

7.17. Фінансування профілактичної роботи, всіх заходів з охорони праці здійснювати за рахунок наступних джерел:

- для підприємств усіх форм власності, що використовують найману працю - 0,5% від суми реалізованої продукції, для бюджетних організацій - 0,2% від фонду оплати праці (ст.19 Закону України "Про охорону праці");

- за рахунок валових витрат згідно з Переліком засобів та заходів з охорони праці (постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2003 № 994);

- за рахунок амортизаційних відрахувань (ст.8 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємства");

- за рахунок Фонду виробничого розвитку, який формується за рахунок прибутку, що залишається у розпорядженні підприємств.

7.18. Вчасно і в повному обсязі проводити атестацію робочих місць з умов праці. Результати використати для розробки заходів по приведенню виробничого середовища і характеру праці у відповідність із стандартами безпеки праці, санітарними нормами та правилами, а також для встановлення пільг, компенсацій, гарантованих державою (лікувально-профілактичного харчування, скорочення тривалості робочого часу, додаткову оплачувану відпустку, пільгову пенсію, оплату праці у підвищеному розмірі (ст.7 Закону України "Про охорону праці").

7.19. Забезпечити працівників спецодягом, іншими засобами індивідуального захисту.

7.20. Забезпечити фінансування та організувати проведення попереднього (під час прийняття на роботу) і періодичних (протягом трудової діяльності) медичних оглядів працівників, зайнятих на важких роботах, роботах із шкідливими та небезпечними умовами праці або таких, де є потреба у професійному доборі, щорічного медичного огляду.

7.21. Не залучати жінок у дітородному віці до виконання робіт із застосуванням пестицидів чи отрутохімікатів.

7.22. Дотримуватися вимог чинного законодавства про заборону застосування праці неповнолітніх у виробництвах і на роботах з важкими та шкідливими умовами праці.

7.23. Відповідно до Порядку розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві, згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 25.08.04 № 1112 забезпечити повне, якісне і об'єктивне розслідування нещасних випадків на виробництві та профзахворювань, установлення істинних технічних та організаційних причин нещасних випадків. Забезпечити невідкладну передачу до ФСС НВВ необхідних матеріалів щодо нещасних випадків і профзахворювань для здійснення своєчасних страхових виплат.

7.24. Виходячи з фінансових можливостей підприємств, встановлювати пільги, компенсації, які перевищують відповідні нормативи, передбачені законодавством, за рахунок прибутку, а саме додаткові доплати до розміру одноразової допомоги потерпілим, сім'ям загиблих на виробництві.

Вибірні органи Профспілки зобов'язуються:

7.25. Забезпечити здійснення дієвого громадського контролю за дотриманням роботодавцями вимог законодавчих та нормативно-правових актів з охорони праці та положень колективного договору, створення безпечних і нешкідливих умов праці, належного виробничого побуту для працівників та забезпечення їх засобами колективного та індивідуального захисту.

7.26. Здійснювати громадський контроль з делегуванням представників профкомів до складу комісій з проведення на підприємствах, в установах і організаціях атестацій робочих місць.

7.27. Щорічно аналізувати причини виробничого травматизму та профзахворювань за зведеною формою 7-ТНВ, готувати пропозиції щодо вжиття ефективних заходів підвищення рівня безпеки праці.

7.28. Забезпечити відповідні подання до місцевих органів виконавчої влади і місцевого самоврядування та прокуратури в разі систематичного порушення роботодавцем вимог нормативних актів з охорони праці та відмови усунення виявлених порушень.

7.29. Сприяти участі представників профспілкових організацій у здійсненні заходів з організації і проведення періодичних медичних оглядів працівників підприємств, установ і організацій, виконання рекомендацій заключних актів та здійснення закріпленими лікувально-профілактичними закладами оздоровчих заходів,

диспансерного нагляду за виявленими групами хворих та попередження професійних захворювань.

7.30. Брати участь у роботі комісій з розслідування нещасних випадків на виробництві. В разі необхідності вимагати від роботодавця проведення повторного (додаткового) розслідування, визнання нещасних випадків пов'язаних з виробництвом, не допускати безпідставного звинувачення потерпілих, зменшення їм виплати одноразової допомоги.

7.31. Контролювати своєчасність і повноту відшкодування шкоди заподіяної застрахованому ушкодженням його здоров'ю, Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві.

Надавати працівникам правову допомогу з питань законодавства з охорони праці, соціального страхування від нещасних випадків на виробництві; відшкодування шкоди, заподіяної застрахованому.

7.32. Представляти та відстоювати інтереси працівників при вирішенні спірних питань з охорони праці в судових та інших державних органах.

Розділ VIII

СОЦІАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ТА СОЦІАЛЬНІ ГАРАНТІЇ ТА ПІЛЬГИ

Сторони домовилися:

8.1. Встановити, що частина прибутку підприємств, який спрямовується на фінансування соціально-трудових пільг, культурно-оздоровчих заходів, утримання об'єктів соціально-побутового обслуговування та порядок його використання, визначається колективними договорами.

8.2. Сприяти розвитку фізкультурно-спортивної роботи в колективах, залученню до систематичних занять різними формами фізичної культури та масового спорту працівників, членів їх сімей. В межах фінансових можливостей надавати підтримку спортивному товариству "Колос".

8.3. Вживати щороку заходів, спрямованих на проведення оздоровлення і відпочинку дітей із залученням додаткових джерел фінансування, збереження та відновлення роботи дитячих закладів оздоровлення та відпочинку.

8.4. Цією Угодою рекомендується передбачити в колективних договорах додаткові порівняно з чинним законодавством соціально-

трудові пільги, гарантії і компенсації в межах коштів підприємства, що спрямовуються на ці цілі, зокрема:

- встановлення більших, порівняно з чинним законодавством, пільг для сімей працівників, які померли внаслідок травм чи професійних захворювань, пов'язаних з виконанням ними трудових обов'язків на підприємствах, в організаціях незалежно від форм власності;

- здешевлення вартості харчування в їдальнях, буфетах, профілакторіях, дитячих оздоровчих закладах, на часткову компенсацію або допомогу в придбанні продуктів харчування;

- здешевлення вартості утримання дітей в дитячих дошкільних та шкільних закладах;

- надання вищих, порівняно із законодавством, розмірів матеріальної допомоги на поховання, а також багатодітним та малозабезпеченим сім'ям;

- надання додаткових пільг з житлово-побутового обслуговування, виділення за пільговими цінами палива для опалення приватних будинків, будівельних матеріалів на індивідуальне будівництво житла та інше;

- надання матеріальної допомоги, безвідсоткових позик працівникам на будівництво житла;

- надання пільгових путівок на лікування та інших соціально-побутових пільг ветеранам війни та праці, особам, які прирівнюються до учасників Великої Вітчизняної війни, колишнім працівникам, які вийшли на пенсію;

- виділення коштів на здешевлення лікування працівників;

- надання одноразової допомоги молодим сім'ям, а також працівникам, які повернулися на підприємство після демобілізації з армії та інші.

8.5. Відповідно до Закону України "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими народженням та похованням" через комісію із соціального страхування підприємства здійснювати призначення та контроль за правильним нарахуванням і своєчасною виплатою матеріального забезпечення застрахованим (у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, допомоги по вагітності та пологах, при народженні дитини, догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, на поховання) та соціальних послуг (забезпечення оздоровчих заходів).

Розділ ІХ

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ СТУДЕНТІВ АГРАРНИХ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

**Міністерство аграрної політики та продовольства України
зобов'язується:**

9.1. Забезпечувати фінансування витрат:

- на повне утримання студентів із числа дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків та навчаються за денною формою в межах державного замовлення;

- на виплати стипендії студентам денної форми навчання, які навчаються за держзамовленням з середнім балом успішності не нижче "4", а також матеріальної допомоги студентам із малозабезпечених сімей за рахунок економії стипендіального фонду.

9.2. Сприяти організації практичного навчання студентів на договірних засадах між вищими навчальними закладами та сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності, а також залученню їх до сільськогосподарських робіт і спрямуванню частини зароблених коштів чи продукції на поліпшення житло-побутових умов, здешевлення вартості громадського харчування, медичне та культурне обслуговування студентів.

9.3. Координувати створення в аграрних вищих навчальних закладах служб сприяння працевлаштуванню молодих випускників за участю представників роботодавців, служб зайнятості населення, Міністерства аграрної політики Автономної Республіки Крим, головних управлінь агропромислового розвитку обласних, Севастопольської міської та управлінь (відділів) агропромислового розвитку міських державних адміністрацій, студентського самоврядування та профспілки, а також облік направлених на роботу і працевлаштування протягом перших 3-х років після закінчення навчання.

9.4. Проводити протягом року інвентаризацію студентських гуртожитків для підготовки пропозицій щодо покращення їх побутового стану та цільового використання для проживання студентів.

9.5. Встановити, починаючи з 2011 - 2012 навчального року, що навчальні дисципліни "Основи охорони праці", "Охорона праці в галузі" є нормативними в циклі професійної та практичної підготовки і вивчаються всіма студентами аграрних вищих навчальних закладів.

Вибірні органи профспілки зобов'язуються:

9.6. Організовувати в межах фінансових можливостей:

- додаткові матеріальні заохочення для студентів із числа профспілкового активу, дітей-сиріт та малозабезпечених сімей;

- брати участь у проведенні оглядів - конкурсів на створення кращих соціально-побутових умов для студентів, визначенні та нагородженні переможців.

9.7. Спільно із Міністерством аграрної політики та продовольства України, керівництвом вузів брати участь в організації та проведенні Всеукраїнського фестивалю художньої творчості серед колективів аграрних вищих навчальних закладів "Софіївські зорі" та Всеукраїнському зльоті студентів-відмінників "Лідери - ХХІ століття".

Розділ X

СОЦІАЛЬНИЙ ДІАЛОГ

Визнаючи соціальний діалог як загально визнану форму співпраці Міністерства аграрної політики та продовольства, галузевих об'єднань підприємств, роботодавців і Профспілки працівників АПК, на принципах рівноправного партнерства з метою вирішення питань у сфері соціальних, економічних і трудових відносин та вважаючи за необхідне забезпечити його подальший розвиток і ефективність.

Сторони домовилися:

10.1. Соціальний діалог здійснювати у формі обміну інформацією, консультацій, переговорів, узгоджувальних нарад, робочих зустрічей, засідань за круглим столом з питань регулювання соціально-економічних і трудових відносин, проектів законодавчих і нормативних актів, що розробляються Міністерством аграрної політики (іншими галузевими органами державної влади).

10.2. Забезпечувати представництво відповідно до своїх повноважень та відстоювати інтереси підприємств і працівників галузей агропромислового виробництва у органах влади.

10.3. Узгоджувати проекти, пропозиції, що подаються до органів влади, щодо прийняття або внесення змін і доповнень до чинних законодавчих та інших нормативно-правових актів з питань, що є предметом цієї Угоди.

10.4. Надавати можливість представникам сторін брати участь у роботі колегіальних органів, нарад, зустрічей тощо. Інформувати іншу Сторону про необхідність прийняття рішень з питань, що зачіпають соціально-економічні і трудові права та інтереси працівників і е

предметом цієї Угоди, та здійснювати попередні узгодження рішень шляхом офіційних переговорів і консультацій.

10.5. Вивчати, аналізувати та обговорювати на спільних засіданнях колегіальних органів, робочих груп, комісій проблеми регулювання виробничих, соціально-економічних і трудових відносин, приймати спільні рішення та вживати заходів щодо їх реалізації.

10.6. Розробляти рекомендації з питань регулювання соціально-трудових відносин на підприємствах галузей агропромислового виробництва. Надавати організаційну підтримку та методичну допомогу учасникам соціального діалогу на всіх рівнях з питань колективно-договірного регулювання соціально-трудових відносин, укладення регіональних галузевих угод і колективних договорів та забезпечення їх виконання.

10.7. Міністерство аграрної політики та продовольства України, галузеві об'єднання підприємств, їх територіальні органи зобов'язуються регулярно забезпечувати відповідні органи Профспілки на безоплатній основі статистичною, аналітичною та іншою інформацією з питань, що є предметом цієї Угоди, зокрема з результатів виробничої діяльності і соціального розвитку галузей і підприємств, оплати праці, трудових ресурсів і зайнятості, охорони праці та інших.

Розділ XI

ГАРАНТІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФСПЛОК

Сторони домовилися і встановили, що на підставі Закону України "Про профспілки, їх права та гарантії діяльності", інших нормативно-правових актів, Міністерство аграрної політики та продовольства України, об'єднання підприємств в межах своїх повноважень, роботодавці сприятимуть діяльності первинних профспілкових організацій і гарантуватимуть:

11.1. Забезпечення належних умов для діяльності відповідних органів Профспілки і профспілкових організацій. Надання для проведення профспілкової роботи на безоплатній основі приміщень з необхідним обладнанням, зв'язком, опаленням, освітленням, прибиранням та інше. Розміщення профспілкової інформації у приміщеннях, на території підприємства, в доступних для працівників місцях.

11.2. Безоплатне перерахування щомісяця на рахунки профспілкових органів членських профспілкових внесків із заробітної

плати працівників, за наявності їх письмових заяв, одночасно з виплатою заробітної плати. Погашення заборгованості із профспілкових внесків у строки, встановлені в колективному договорі.

11.3. Відраховування коштів профспілковим організаціям підприємств, установ, організацій на культурно-масову, фізкультурну і оздоровчу роботу у розмірах, визначених в колективному договорі, але не менше ніж 0,3 відсотка фонду оплати праці, згідно з законодавством.

11.4. Надання профспілковим організаціям на безоплатній основі будинків, приміщень, споруд для проведення культурно-освітньої, оздоровчої, фізкультурної та спортивної роботи.

11.5. Надання працівникам підприємств, обраних до складу виборних профспілкових органів, можливостей для здійснення своїх повноважень, зокрема вільного від роботи часу із збереженням середньої заробітної плати для участі в роботі виборних профспілкових органів, консультаціях, переговорах, виконання інших громадських обов'язків на умовах, визначених у колективному договорі, але не менше ніж дві години на тиждень, а на час профспілкового навчання - надання додаткової відпустки тривалістю до 6 календарних днів із збереженням середньої заробітної плати за рахунок роботодавця.

11.6. Надання працівникам, обраним до складу виборних органів профспілкової організації, що діє на підприємстві, соціальних пільг та заохочень в обсягах, не нижчих, ніж це передбачено для відповідної категорії працівників підприємства.

11.7. Надання виборним профспілковим працівникам після закінчення їх повноважень попередньої роботи (посади) або іншої рівноцінної роботи (посади) за їх згодою.

11.8. Не допускати звільнення з ініціативи роботодавця, притягнення до дисциплінарної відповідальності, зміни умов трудового договору, оплати праці працівників, які є членами виборних профспілкових органів без попередньої згоди відповідного виборного профспілкового органу згідно з чинним законодавством.

11.9. Не допускати звільнення з ініціативи роботодавця працівників, членів виборних профспілкових органів протягом року після закінчення терміну їх виборних повноважень, крім випадків, передбачених чинним законодавством.

11.10. Забезпечення участі представників роботодавця в заходах профспілкового органу щодо захисту трудових та соціально-економічних прав на його запрошення.

11.11. Надання у п'ятиденний термін безоплатно виборним профспілковим органам інформації з питань, що стосуються трудових, соціально-економічних прав і інтересів працівників, виконання угод і колективних договорів, даних про результати господарської діяльності підприємства та інше.

11.12. Надання представникам виборних профспілкових органів відповідних документів, відомостей, пояснень, що стосуються умов праці, виконання колективного договору, угод, додержання законодавства про працю та соціально-економічних прав працівників, доступу до документів для перевірки розрахунків з оплати праці, державного соціального страхування, використання коштів для соціальних потреб та житлового будівництва.

11.13. Забезпечення безперешкодного відвідування та оглядання членами виборних профспілкових органів робочих місць членів профспілки; перевірки роботи закладів торгівлі і громадського харчування, охорони здоров'я, дитячих закладів, гуртожитків, підприємств побутових послуг та ін., що належать підприємству, установі, організації або їх обслуговують.

11.14. Обов'язковий розгляд пропозицій та подань профспілкових органів з питань соціально-економічних і трудових прав та інтересів найманих працівників за участю представників Профспілки, надання аргументованих відповідей.

11.15. Дотримання прав Профспілки, її організацій і виборних органів, не втручання у статутну діяльність Профспілки, забезпечення норм Конвенції № 87 МОП "Про свободу асоціації та захист прав на організацію" та законодавства України.

11.16. Утримання від дій, які ускладнювали б здійснення Профспілкою своїх функцій і повноважень, перешкождали б виконанню статутних вимог.

11.17. Оперативний розгляд звернень органів або представників Профспілки щодо порушення прав Профспілки, перешкоджання її діяльності та притягнення винних осіб до відповідальності згідно із законодавством.

11.18. Представники власників на вимогу первинної профспілкової організації надаватимуть інформацію щодо відомостей про юридичну особу, ідентичну інформації, яку юридична особа щороку подає державному реєстратору.

Розділ XII КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОНАННЯМ УГОДИ

Сторони домовилися:

12.1. Здійснювати контроль за виконанням Угоди.

12.2. Сприяти приведенню норм та положень регіональних галузевих угод та колективних договорів у відповідність з цією Угодою.

12.3. У двомісячний термін після підписання Угоди затвердити заходи щодо забезпечення її реалізації.

12.4. Стан виконання Угоди розглядати на спільному засіданні колегіальних органів Сторін.

Сторона, яка не забезпечила виконання норм і положень Угоди, в місячний термін вживає заходів щодо їх виконання.

12.5. Вирішувати спірні питання та проблеми, що виникають під час виконання цієї Угоди, шляхом проведення консультацій і переговорів.

12.6. Здійснювати обмін інформацією з питань, які є предметом Угоди.

12.7. Міністерство аграрної політики Автономної Республіки Крим, головні управління агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій, об'єднання підприємств спільно з відповідними виборними органами Профспілки двічі на рік надають інформацію Сторонам, що уклали цю Угоду, про забезпечення її виконання на підприємствах, в установах, організаціях.

12.8. За порушення чи невиконання положень Угоди, ухилення від участі в переговорах, за ненадання своєчасної інформації, необхідної для колективних переговорів і здійснення контролю, представники Сторін несуть відповідальність згідно з чинним законодавством.

Галузеву угоду підписали:

Від	Від	Від	Від
Міністерства аграрної політики та продовольства України	Аграрного союзу України	Асоціації фермерів та приватних землевласників України	Профспілки працівників агропромислового комплексу України
Міністр	Голова	Президент	Голова
М.Присяжнюк	Г.Новіков	М.Миркевич	В.Чепур

"25" січня 2011 року

ЗМІНИ до ГАЛУЗЕВОЇ УГОДИ

між Міністерством аграрної політики та
продовольства України, галузевими об'єднаннями
підприємств та Профспілкою працівників
агропромислового комплексу України
на 2011 – 2013 роки

(зарєєстровано Міністерством соціальної політики України
від 16 березня 2012 року № 11)

Відповідно до статті 14 Закону України "Про колективні договори і угоди" та пункту 1.7 Галузевої угоди між Міністерством аграрної політики та продовольства України, галузевими об'єднаннями підприємств та Профспілкою працівників агропромислового комплексу України на 2011 – 2013 роки (далі – Галузева угода на 2011 – 2013 роки), реєстровий № 11 від 9 лютого 2011 року Міністерства праці та соціальної політики України, Сторони домовилися внести до Галузевої угоди на 2011 – 2013 роки такі зміни:

Розділ VI

Нормування і оплата праці

1. Пункти 6.17 – 6.22 викласти у такій редакції:

6.17. Мінімальний гарантований розмір тарифної ставки робітника, який виконує просту роботу, що не вимагає кваліфікації на госпрозрахункових підприємствах, а також в навчально-дослідних та інших госпрозрахункових підрозділах аграрних закладів освіти, з 1 січня 2012 року – 1134 гривні за повністю виконану місячну норму праці (обсяг робіт), або 6,80 грн за годину.

6.18. Мінімальний гарантований розмір тарифної ставки робітника I – го розряду з 1 січня 2012 року 1157 грн в розрахунку на місяць, або 6,94 грн за годину.

6.19. Мінімальні гарантовані розміри годинних тарифних ставок робітників та коефіцієнти міжрозрядних співвідношень з 1 січня 2012

року згідно з додатком 1 до Змін до Галузевої угоди на 2011 – 2013 роки.

6.20. Мінімальні гарантовані розміри годинних тарифних ставок і місячних окладів робітників наскрізних професій та коефіцієнти міжкваліфікаційних співвідношень з 1 січня 2012 року згідно з додатком 2 до Змін до Галузевої угоди на 2011 – 2013 роки.

6.21. Мінімальні гарантовані розміри місячних окладів технічних службовців та коефіцієнти міжпосадових співвідношень з 1 січня 2012 року згідно з додатком 3 до Змін до Галузевої угоди на 2011 – 2013 роки.

6.22. Мінімальні гарантовані розміри посадових окладів керівників, професіоналів і фахівців та коефіцієнти міжпосадових співвідношень з 1 січня 2012 року згідно з додатком 4 до Змін до Галузевої угоди на 2011 – 2013 роки."

Розділ VII

Умови та охорона праці

2. Пункти 7.1, 7.3, 7.5, 7.12, 7.17, 7.23 викласти у такій редакції:

"7.1. З метою поліпшення умов праці та зменшення ризиків виробничого травматизму і професійних захворювань, підвищення рівня соціального захисту потерпілих на виробництві в основу роботи покласти неухильне виконання законів України "Про охорону праці" та "Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності".

7.3. Домогтися включення до Загальнодержавної цільової соціальної програми поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012-2016 роки розділу щодо розробки та використання заходів по забезпеченню безпечних умов праці в агропромисловому комплексі та безумовного виконання запланованих заходів.

7.5. Розробити Галузеву програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012-2016 роки та домогтися її виконання, визначивши як пріоритетні напрями з питань охорони праці:

- опрацювання нормативно-правових актів;
- організацію навчань і перевірку знань.

7.12. Забезпечити функціонування служби охорони праці в Міністерстві аграрної політики та продовольства України, Міністерстві

аграрної політики та продовольства Автономної Республіки Крим, головних управліннях агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій, Управлінні промисловості, розвитку інфраструктури та агропромислового комплексу Севастопольської міської державної адміністрації, управліннях агропромислового розвитку районних державних адміністрацій, господарствах, на підприємствах, в установах і в організаціях системи управління Мінагрополітики України відповідно до вимог Закону України "Про охорону праці". Організувати підготовку та підвищення кваліфікації у відповідних навчально-методичних закладах керівників служб з питань охорони праці, пожежної безпеки та безпеки дорожнього руху.

7.17. Фінансування профілактичної роботи, всіх заходів з охорони праці здійснювати за рахунок наступних джерел:

- для підприємств усіх форм власності, що використовують найману працю - 0,5% від фонду оплати праці, для бюджетних організацій - 0,2% від фонду оплати праці (ст.19 Закону України "Про охорону праці");

- за рахунок валових витрат згідно з Переліком засобів та заходів з охорони праці, витрати на здійснення та придбання яких включається до витрат (постанова Кабінету Міністрів України від 27.06.2003 № 994);

- за рахунок амортизаційних відрахувань (ст. 8 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємства");

- за рахунок Фонду виробничого розвитку, який формується за рахунок прибутку, що залишається у розпорядженні підприємств.

7.23. Відповідно до Порядку проведення розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1232 забезпечити повне, якісне і об'єктивне розслідування нещасних випадків на виробництві та профзахворювань, установлення істинних технічних та організаційних причин нещасних випадків. Забезпечити невідкладну передачу до ФСС НВВ необхідних матеріалів щодо нещасних випадків і профзахворювань для здійснення своєчасних страхових виплат."

3. Вважати такими, що втратили чинність з 1 січня 2012 року, додатки 2, 3, 4, 5 до Галузевої угоди на 2011 – 2013 роки.

4. Зміни до Галузевої угоди на 2011 – 2013 роки набирають чинність з 1 січня 2012 року.

5. Міністерству аграрної політики та продовольства Автономної Республіки Крим, головним управлінням агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій, Управлінню промисловості, розвитку інфраструктури та агропромислового комплексу Севастопольської міської державної адміністрації, управлінням агропромислового розвитку районних державних адміністрацій, власникам підприємств, уповноваженим органам або особам і виборним органам профспілки працівників АПК вжити заходів щодо забезпечення виконання встановлених в цих Змінах до Галузевої угоди на 2011 - 2013 роки норм і гарантій на підприємствах усіх організаційно-правових форм, які за характером виробництва належать до галузі, згідно з діючим законодавством.

Зміни до Галузевої угоди на 2011 – 2013 роки підписали:

Від	від	Від	Від
Міністерства аграрної політики та продовольства України	Аграрного союзу України	Асоціації фермерів та приватних землевласників України	Профспілки працівників агропромислового комплексу України
Міністр	Голова	Президент	Голова
М.Присяжнюк	Г.Новіков	М.Миркевич	І.Сопелкін

" 01 " березня 2012 року

ЗМІНИ до ГАЛУЗЕВОЇ УГОДИ

між Міністерством аграрної політики та
продовольства України, галузевими об'єднаннями
підприємств та Профспілкою працівників
агропромислового комплексу України
на 2011 – 2013 роки
(zareestrovano Міністерством соціальної політики України
від 15 лютого 2013 року № 9)

Відповідно до статті 14 Закону України "Про колективні договори і угоди" та пункту 1.7 Галузевої угоди між Міністерством аграрної політики та продовольства України, галузевими об'єднаннями підприємств та Профспілкою працівників агропромислового комплексу України на 2011 – 2013 роки (далі – Галузева угода на 2011 – 2013 роки), реєстровий № 11 від 09 лютого 2011 року Міністерства праці та соціальної політики України (із змінами), реєстровий № 11 від 16 березня 2012 року Міністерства соціальної політики України, Сторони домовилися внести до Галузевої угоди на 2011 – 2013 роки такі зміни:

Розділ I

Загальні положення

1. Пункт 1.5 викласти у такій редакції:

"Положення і норми Угоди діють безпосередньо і є обов'язковими для всіх суб'єктів, що перебувають у сфері дії Сторін, які підписали Угоду."

Розділ VI

Нормування і оплата праці

2. Пункти 6.17 – 6.22 викласти у такій редакції:

"6.17. Мінімальний гарантований розмір тарифної ставки робітника, який виконує просту роботу, що не вимагає кваліфікації на госпрозрахункових підприємствах, а також в навчально-дослідних та інших госпрозрахункових підрозділах аграрних закладів освіти:

- з 1 січня 2013 року – 1147 гривні за повністю виконану місячну норму праці (обсяг робіт), або 6,88 грн за годину;

- з 1 грудня 2013 року – 1218 гривні за повністю виконану місячну норму праці (обсяг робіт), або 7,30 грн за годину.

6.18. Мінімальний гарантований розмір тарифної ставки робітника I – го розряду:

- з 1 січня 2013 року 1170 грн в розрахунку на місяць, або 7,01 грн за годину;

- з 1 грудня 2013 року 1242 грн в розрахунку на місяць, або 7,44 грн за годину.

6.19. Мінімальні гарантовані розміри годинних тарифних ставок робітників та коефіцієнти міжрозрядних співвідношень з 1 січня та 1 грудня 2013 року згідно з додатком 1 до Змін до Галузевої угоди на 2011 – 2013 роки.

6.20. Мінімальні гарантовані розміри годинних тарифних ставок і місячних окладів робітників наскрізних професій та коефіцієнти міжкваліфікаційних співвідношень з 1 січня та 1 грудня 2013 року згідно з додатком 2 до Змін до Галузевої угоди на 2011 – 2013 роки.

6.21. Мінімальні гарантовані розміри місячних окладів технічних службовців та коефіцієнти міжпосадових співвідношень з 1 січня та з 1 грудня 2013 року згідно з додатком 3 до Змін до Галузевої угоди на 2011 – 2013 роки.

6.22. Мінімальні гарантовані розміри посадових окладів керівників, професіоналів і фахівців та коефіцієнти міжпосадових співвідношень з 1 січня та з 1 грудня 2013 року згідно з додатком 4 до Змін до Галузевої угоди на 2011 – 2013 роки."

Розділ VII

Умови та охорона праці

3. Пункти 7.5, 7.12, 7.17 викласти у такій редакції:

"7.5. Розробити Галузеву програму поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 2012-2016 роки та домогтися її виконання, визначивши як пріоритетні напрями з питань охорони праці:

- опрацювання відповідних нормативно-правових актів;

- організація проведення семінарів-нарад з питань охорони праці;

- організація проведення науково-дослідних робіт та дослідно-конструкторських розробок, спрямованих на запобігання нещасним випадкам і аваріям на виробництві.

7.12. Забезпечити функціонування служби охорони праці в Міністерстві аграрної політики та продовольства України, Міністерстві аграрної політики та продовольства Автономної Республіки Крим, головних управліннях (департаментів) агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій, Управлінні промисловості, розвитку інфраструктури та агропромислового комплексу Севастопольської міської державної адміністрації, управліннях агропромислового розвитку районних державних адміністрацій, господарствах, на підприємствах, в установах і в організаціях системи управління Мінагрополітики України відповідно до вимог Закону України "Про охорону праці" та Типового положення про службу охорони праці, затвердженого наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці від 15 листопада 2004 року № 255, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 01 грудня 2004 року за № 1526/10125. Організувати підготовку та підвищення кваліфікації у відповідних навчально-методичних закладах посадових осіб служб охорони праці.

7.17. Фінансування профілактичної роботи, всіх заходів з охорони праці здійснювати за рахунок наступних джерел:

- для підприємств усіх форм власності, що використовують найману працю - 0,5 % від фонду оплати праці за попередній рік, для бюджетних організацій - 0,2 % від фонду оплати праці (ст. 19 Закону України "Про охорону праці");

- за рахунок витрат відповідно до ст. 138 Податкового кодексу України та Переліку заходів та засобів з охорони праці, витрати на здійснення та придбання яких включається до витрат, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 27 червня 2003 року № 994;

- за рахунок Фонду виробничого розвитку, який формується за рахунок прибутку, що залишається у розпорядженні підприємств. "

4. Вважати такими, що втратили чинність з 01 січня 2013 року, додатки 1, 2, 3, 4 до Змін до Галузевої угоди на 2011 – 2013 роки, які регламентували відносини Сторін у 2012 році.

5. Зміни до Галузевої угоди на 2011 – 2013 роки набирають чинності з 01 січня 2013 року.

6. Міністерству аграрної політики та продовольства Автономної Республіки Крим, головним управлінням (департаментом) агропромислового розвитку обласних державних адміністрацій, Управлінню промисловості, розвитку інфраструктури та агропромислового комплексу Севастопольської міської державної адміністрації, управлінням агропромислового розвитку районних державних адміністрацій, роботодавцям і виборним органам профспілки працівників АПК вжити заходів щодо забезпечення виконання встановлених в цих Змінах до Галузевої угоди на 2011 - 2013 роки норм і гарантій на підприємствах, які перебувають у сфері дії Сторін, які підписали Угоду.

**Зміни до Галузевої угоди на 2011 – 2013 роки
підписали:**

Від	Від	Від	Від
Міністерства аграрної політики та продовольства України	Аграрного союзу України	Асоціації фермерів та приватних землевласників України	Профспілки працівників агропромислового комплексу України

Міністр

Голова

Президент

Голова

М.Присяжнюк

Г.Новіков

М.Миркевич

І.Сопелкін

31 січня 2013 року

Додаток 1
до Галузевої угоди
на 2011-2013 роки

Список
добровільних галузевих формувань (об'єднань), які входять до
сторони власників при укладенні галузевої угоди між
Міністерством аграрної політики та продовольства України,
галузевими об'єднаннями підприємств та Профспілкою
працівників агропромислового комплексу України
на 2011-2013 роки

1. Державний комітет ветеринарної медицини
2. Державна служба з охорони прав на сорти рослин
3. Аграрний союз України
4. Асоціація фермерів та приватних землевласників України
5. Асоціація "Укрсортнасіннеовоч"
6. Асоціація хмелярів України
7. Корпорація овочівників і картоплярів України
"Укрвовочкартоплепром"
8. Український державний концерн садівництва, виноградарства
та виноробної промисловості "Укрсадвинпром"
9. Державне підприємство "Науково-дослідний, виробничий
агрокомбінат "Пуща-Водиця"
10. Національне об'єднання по племінній справі у тваринництві
"Укрплемоб'єднання"
11. Українська корпорація по виробництву м'яса на промисловій
основі "Тваринпром"
12. Корпорація племінних заводів України "Укрплемзаводи"
13. Асоціація "Союз птахівників України"
14. Асоціація птахівничих підприємств "Птахопром України"
15. Національна асоціація пасічників України "Укрбджолопром"
16. Корпорація "Український шовк"
17. Асоціація "Союз кіннотників України"

18. Українська галузева виробничо-наукова асоціація "М'ясне скотарство"
19. Державне підприємство "Агентство з ідентифікації і реєстрації тварин"
20. Українська господарська асоціація "Укрветсанзавод"
21. Українське державно-кооперативне проектно-вишуквальне та науково-дослідне об'єднання "УкрНДІагропроект"
22. Український науково-дослідний інститут продуктивності агропромислового комплексу "Украгропромпродуктивність"
23. Державне підприємство "Центр інформаційно-аналітичного забезпечення та прогнозування розвитку аграрних навчальних закладів "Агроосвіта"
24. Державне підприємство "Агроспецсервіс"
25. Українська корпорація по виноградарству та виноробній промисловості "Укрвинпром"
26. Українське об'єднання сільського комунального господарства "Укрсількомунгосп"
27. Український державний концерн по матеріально-технічному і сервісному забезпеченню агропромислового комплексу "Украгротехсервіс"

Додаток 2
до змін до Галузевої угоди
на 2011-2013 роки)

Мінімальні гарантовані розміри годинних тарифних ставок окремих категорій робітників сільськогосподарських підприємств та коефіцієнти міжрозрядних співвідношень (грн.) (додаток 1 до змін до Галузевої угоди на 2011-2013 роки)

Категорії працівників	Розряди робіт						K*
	I	II	III	IV	V	VI	
Коефіцієнти міжрозрядних співвідношень	1,00	1,11	1,33	1,55	1,78	2,00	
На ручних роботах в рослинництві та тваринництві	6,40	7,10	8,51	9,92	11,39	12,80	1,00
Трактористи-машиністи							
I група	7,23	8,03	9,62	11,21	12,87	14,46	1,13
II група	8,06	8,95	10,72	12,49	14,35	16,12	1,26
III група	8,90	9,88	11,84	13,80	15,84	17,80	1,39
Робітники, зайняті на ремонтних і будівельних роботах	6,78	7,53	9,02	10,51	12,07	13,56	1,06

* Коефіцієнти співвідношень мінімальних гарантованих розмірів тарифних ставок робітників I розряду

Примітки: 1. Годинні тарифні ставки робітників розраховані, виходячи з середньомісячної норми тривалості робочого часу 166,33 години в 2011 році при 40-годинному робочому тижні та коефіцієнтів міжрозрядних співвідношень.

2. Приклад розрахунку годинної тарифної ставки робітника I розряду: $10640 : 166,33 = 6,40$ гривні;

на ручних роботах в рослинництві та в тваринництві: $6,40 \times 1,00 = 6,40$ гривні;

трактористи-машиністи I групи: $6,40 \times 1,13 = 7,23$ гривні;

трактористи-машиністи II групи: $6,40 \times 1,26 = 8,06$ гривні;
трактористи-машиністи III групи: $6,40 \times 1,39 = 8,90$ гривні;
на ремонтних і будівельних роботах: $6,40 \times 1,06 = 6,78$ гривні.

3. Групи з оплати праці трактористів-машиністів встановлюються в залежності від регіону:

I група – сільгоспідприємства Автономної Республіки Крим (крім гірських і передгірних), Запорізької, Дніпропетровської, Миколаївської, Одеської і Херсонської областей;

II група – сільгоспідприємства Вінницької, Луганської, Донецької, Кіровоградської, Полтавської, Тернопільської, Харківської, Черкаської, Чернівецької (крім гірських і передгірних), лісостепові підприємства Житомирської, Київської, Львівської, Сумської, Хмельницької та Чернігівської областей;

III група – сільгоспідприємства Волинської, Закарпатської, Івано-Франківської, Рівненської областей, гірські і передгірні підприємства Автономної Республіки Крим, Львівської і Чернівецької областей та поліські підприємства Житомирської, Київської, Львівської, Сумської, Хмельницької і Чернігівської областей.

ПЕРЕЛІК
та розміри доплат і надбавок до тарифних ставок
та посадових окладів працівників об'єднань,
підприємств і організацій

Найменування доплат і надбавок	Розміри доплат і надбавок
1	2

Доплати

За суміщення професій,
посад

Доплати одному працівнику максимальними розмірами не обмежуються і визначаються наявністю одержаної економії за тарифними ставками і посадовими окладами суміщуваних посад з урахуванням обсягів додатково виконуваних робіт

За розширення зони
обслуговування або
збільшення обсягу роботи

Доплати одному працівнику максимальними розмірами не обмежуються і визначаються одержаною економією за тарифними ставками і посадовими окладами, при наявності вакансій в штатному розписі з урахуванням обсягів додатково виконуваних робіт

За виконання обов'язків
тимчасово відсутнього
працівника

До 100 відсотків тарифної ставки (окладу) відсутнього працівника, з урахуванням обсягів додатково виконуваних робіт

За роботу у важких і
шкідливих, особливо важких,
особливо шкідливих умовах
праці

За роботу у важких і шкідливих умовах праці – 4,8 та 12 відсотків, за роботу в особливо важких і особливо шкідливих умовах праці – 16, 20 та 24 відсотків тарифної ставки (посадового окладу)

За інтенсивність праці
робітників

12 відсотків тарифної ставки

За роботу в нічний час
(з 22 до 6 годин)

40 відсотків годинної тарифної ставки
(посадового окладу) за кожну годину роботи в
нічний час

За роботу у вечірній
час (з 18 до 22 години)

20 відсотків годинної тарифної ставки
(окладу, посадового окладу) за кожну годину
роботи у вечірню зміну

За керівництво
бригадою (бригадиру, не
звільненому від основної
роботи)

3 чисельністю робітників: до 10 чол. – 15
відсотків, 11 - 25 чол. – 25 відсотків, понад 25
чол. – 40 відсотків тарифної ставки; ланковим,
якщо чисельність ланки перевищує 5 чоловік,
встановлюється доплата в розмірі 50 відсотків
відповідної доплати бригадиру

За ненормований
робочий день для водіїв
легкових автомобілів

25 відсотків місячної тарифної ставки
(окладу)

На період освоєння
нових норм трудових витрат

Підвищення відрядних розцінок на 20
відсотків, підвищення тарифних ставок на 10
відсотків

За науковий ступінь
кандидата, доктора наук

Відповідно 15 і 20 відсотків (посадового
окладу)

Доплати провадяться у разі, коли
діяльність працівника за профілем збігається з
напрямком наукової дисертації

За почесне звання
"заслужений" або спортивне
звання

20 відсотків (посадового окладу, тарифної
ставки)

Доплати провадяться у разі, коли
діяльність працівника за профілем збігається з
почесним або спортивним званням

За відзнаку
Міністерства аграрної
політики України "Знак
пошани"

**15 відсотків посадового окладу
(тарифної ставки)**

Надбавки

За високу професійну
майстерність

**Диференційовані надбавки до тарифних
ставок робітників:**

III розряду – 12 відсотків;

	IV розряду – 16 відсотків;
	V розряду – 20 відсотків;
	VI і більш високих розрядів – 24 відсотки.
За класність водіям	I класу – 25 відсотків тарифної ставки (місячного окладу),
	II класу – 10 відсотків тарифної ставки (місячного окладу)
За класність трактористам-машиністам	I класу – 20 відсотків тарифної ставки;
	II класу – 10 відсотків тарифної ставки
За інтенсивність праці, особливий характер роботи або за високі досягнення в праці	До 50 відсотків посадового окладу
За виконання особливо важливої роботи (на період її виконання)	До 50 відсотків посадового окладу
Примітка:	Зазначені доплати і надбавки встановлюються для працівників госпрозрахункових підприємств
	В установах і організаціях, що фінансуються з бюджету, перелік і розміри зазначених доплат і надбавок встановлюються Кабінетом Міністрів України за погодженням з відповідними профспілками.

СПИСОК

професій та посад працівників з ненормованим робочим днем на підприємствах і в організаціях Міністерства аграрної політики та продовольства України

1. Керівники та їх заступники, головні бухгалтери та їх заступники підприємств, установ та організацій.

2. Начальники, майстри, завідувачі та інші керівники структурних підрозділів, організацій, установ, цехів, відділів, служб, дільниць, виробництв, ферм і ін. та їх заступники.

3. Головні: інженери, економісти, технологи, енергетики, механіки, агрономи, редактори, художники, зоотехніки, конструктори, лікарі ветеринарні, метрологи, лісничі, мисливствознавці, зварники, теплотехніки, винороби, коньячні майстри, пивовари, парфумери, тютюнники, тютюнові майстри, шампаністи, титестери та інші.

4. Провідні: інженери всіх спеціальностей, економісти, конструктори, агрономи, зоотехніки, диспетчери, бухгалтери, агролісомеліоратори, мікробіологи, токсикологи, бактеріологи, мікологи, лікарі ветеринарні технологи, бухгалтери, бухгалтери-ревізори, математики та інші.

5. Інженери всіх спеціальностей, метрологи, економісти, бухгалтери-ревізори, юрисконсультанти, соціологи, психологи, художники, агрономи, ветеринарні лікарі, зоотехніки, мікробіологи, бактеріологи, мікологи, токсикологи, агролісомеліоратори, диспетчери, техніки всіх спеціальностей, фельдшери ветеринарні, мисливствознавці, математики всіх категорій, майстри дільниць, механіки автомобільних колон (гаражів) та інші.

6. Завідувачі: канцелярії, кабінету, центрального складу, машинописного бюро, архіву, господарства, складу, копіювальнорозмножувального бюро, комори, пунктів (заготовчих, приймальних), дитячих садків (дитячих ясел, ясел-садків), бібліотек; товарознавці, касири, інкасатори, стенографістки, експедитори, секретарі-стенографістки, диспетчери з відпуску готової продукції, таксувальники, секретарі навчальних частин, секретарі-друкарки, агенти з постачання, рахівники, креслярі, діловоди, архіваріуси, калькулятори, нарядники, обліковці, табельники, копіювальники, коменданти будинків та інші.

7. Працівники сільського господарства, робочий час яких за характером роботи поділяється на частини невизначеної тривалості.

8. Водії легкових автомобілів.

Додаток 8
до Галузевої угоди
на 2011-2013 роки

ВИТЯГ ІЗ СПИСКУ
виробництв, цехів, професій і посад із шкідливими і
важкими умовами праці, зайнятість працівників на роботах в
яких дає право на щорічну додаткову відпустку
(затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17
листопада 1997 р. № 1290 (із змінами і доповненнями))

Номер позиції	Виробництва, роботи, цехи, професії та посади	Максимальна тривалість щорічної додаткової відпустки за роботу із шкідливими і важкими умовами праці, календарних днів
XXVII. СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО		
Сільськогосподарські роботи		
1.	Оператор заправних станцій та комірник, зайняті зливанням, наливанням, відпусканням та розливанням етилованого бензину	4
2.	Оператор цехів для приготування кормів (у тваринництві, птахівництві)	4
3.	Тваринник, зайнятий доглядом за тваринами на свинокомплексах	7
Креолінові хімічні заводи		
4.	Віварник, зайнятий перевірянням токсичності креоліну на тваринах	4
5.	Зливальник-розливальник, зайнятий:	
	- розливанням, фасуванням та пакуванням креоліну	7

	- розливанням, фасуванням скипидару та дьогтю	4
6.	Майстер та апаратник варіння, які працюють у креоліновому цеху	7
7.	Робітники, зайняті ремонтом бочкотари з-під каніфолі та інших хімікатів	7
	Виробництво солефенотіазинових брикетів	
8.	Майстер, сновні та допоміжні робітники, безпосередньо зайняті у виробництві солефенотіазинових брикетів	7
	Виробництво грени	
9.	Працівники гренажних заводів та племінних шовківницьких станцій, безпосередньо зайняті у виробництві грени	4
	Хмелепереробні виробництва	
10.	Завантажувач-вивантажувач, зайнятий у камері обкурювання (із застосуванням сірчистого газу)	7
11.	Оброблювач харчових продуктів і тари, зайнятий обробкою хмелю сірчистим газом	7
12.	Пресувальник-формувальник харчової продукції, зайнятий пресуванням хмелю після обкурювання сірчистим газом	7
13.	Прибиральник виробничого приміщення, зайнятий тільки у цехах з обкурювання та пресування хмелю	4
14.	Сортувальник у виробництві харчової продукції, зайнятий сортуванням-розбиранням хмелю тільки у цехах, на дільницях з обкурювання та пресування хмелю	4
15.	Транспортувальник, зайнятий у цехах з обкурювання та пресування хмелю	4
	Переробка солодцю	
16.	Робітник, безпосередньо зайнятий переробкою солодцю	7

Продовження додатка 8

ВИТЯГ ІЗ СПИСКУ

виробництва, робіт, професій і посад працівників, робота яких пов'язана з підвищеним нервово-емоційним та інтелектуальним навантаженням або виконується в особливо априродних географічних і геологічних умовах та умовах підвищеного ризику для здоров'я, що дає право на щорічну додаткову відпустку за особливий характер праці
(затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 1997 р. № 1290 (із змінами і доповненнями)

Виробництва, роботи, цехи, професії та посади	Тривалість щорічної додаткової відпустки за особливий характер роботи, календарні днів
1	2
СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО	
Хімічний захист рослин від шкідників та хвороб	
Працівники, безпосередньо зайняті:	
- навантажуванням, розвантажуванням, транспортуванням отрутохімікатів, що застосовуються для боротьби із шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин, а також протруєного зерна;	7
- прийманням, зберіганням, відпусканням отрутохімікатів з бази, складу зберігання у господарстві;	7
- протруєнням насіння сільськогосподарських культур;	7
- обпиленням і обприскуванням рослин, внесенням отрутохімікатів (фумігантів) у ґрунт, наметною	

фумігацією рослин та сільськогосподарської продукції, знезаражуванням рослинної продукції у вакуум-камерах та у трюмах пароплавів, приготуванням отруєних принад, газацією та вологим обробленням амбарно-складських приміщень, обробленням отрутохімікатами теплиць;	7
- обпиленням, обприскуванням і аерозольним обробітком рослин, виконанням аналізів щодо якості застосування пестицидів	7
- проведенням хімічного прополювання бур'янів;	7
- авіаобприскуванням та обпиленням рослин (сигнальник, заправник);	7
- оглядом та експертизою карантинними пунктами та лабораторіями імпоротної сільськогосподарської продукції, обробленої отрутохімікатами;	7
- обліком осередків комах-алергенів	7
Ветеринарна медицина	
Лікар ветеринарної медицини, клінік ветеринарної медицини, фельдшер (технік) ветеринарної медицини, лаборант, препарататор, ветеринарний санітар, які безпосередньо виконують роботи в умовах небезпеки зараження або захворювання на заразні хвороби, а також з догляду та лікування хворих тварин	7
Лікар, фельдшер (технік) ветеринарної медицини, лаборант, оператор, ветеринарний санітар, які проводять патолого-анатомічний розтин трупів тварин та роботу з трупним матеріалом, а також водії спецавтомобілів 3, 2, 1 класів, які перевозять трупи та патологічний матеріал від тварин, які загинули	7
Тваринник з догляду за бруцельозними та туберкульозними тваринами	7

Додаток Є

Ціни на мінеральні добрива (прайс-лист станом на 09.07.2010 року)

<i>Назва добрива</i>	<i>Упаковка</i>	<i>Вагонні норми, т</i>	Станції з якої проводитиметься відвантаження. Завод-виробник	<i>Ціна, грн./т з ПДВ</i>
ПОСТАВКА ВАГОННИМИ НОРМАМИ				
Селітра аміачна, N-34,4%	мішки по 50 кг, біг-бег	64	Україна, ст.. Обарів (Рівне Азот)	1 750+ дост.
Селітра аміачна, N-34,4%	мішки по 50 кг, біг-бег	64	Україна, ст. Черкаси (Черкаси Азот)	1 750+ дост.
Селітра аміачна, N-34,4%	біг-бег	70	Росія, ст.. Бахмач пасаж. (Сврохім, м. Новомосковськ)	1 750+ дост.
Карбамід	мішки по 50 кг	64	Україна, Красногорька (Севродонецьке об'єднання Азот)	2 500+дос т.
Нітроамофоска, N-16%-P16%-K16%	мішки по 50 кг, біг-бег	64	Росія ст.. Канатово м. Кіровоград (м. Росош та м. Дорогобуж)	3 100+дост.
Нітроамофоска, N-7%-P19%-K29+3%S	мішки по 50 кг, біг-бег	64	Білорусія, Голубичі (Гомельський хім. з-д)	3 750+дост.
Діамофоска N-9%-P25%-K25	біг-бег	68	Росія, Конотоп (Воскресенські мін. добрива)	4 000+дос т.
Сульфоамофос N-20%P20%+14%S	мішки по 50 кг, біг-бег	65	Росія, Вольногорськ (Білоріченський з-д мінер. добрив «Сврохім»)	2 900 + дост.
Сульфат амонію	мішки по 50 кг	67,7	Росія, ім. Т. Шевченка (КуйбишевАзот)	1 100+дост.
Вода аміачна	Цистерна	60	Україна, ст.. Черкаси (ЧеркасиАзот)	950+дост.
ПОСТАВКА НЕВАГОННИМИ НОРМАМИ (САМО ВИВІЗ)				
<i>Назва добрива</i>	<i>Упаковка</i>	<i>Склад</i>	<i>Виробництво</i>	<i>Ціна, грн./т з ПДВ</i>
Сульфат амонію	мішок по 50 кг	м. Токмак, м. Кіровоград	Росія, (КуйбишевАзот)	1 200
Сульфоамофос N-20%-P20%+S14%	мішок по 50 кг, біг- бег по 0,5 кг	м. Кіровогра,	Росія, (Білоріченський з-д мінер. добрив «Сврохім»)	3 150
Селітра аміачна, N-34,4%	мішки по 50 кг, біг-бег	м. Кіровогра	Україна (Черкаси Азот)	1 850
Нітроамофоска, N-16%-P16%-K16%	мішки по 50 кг, біг-бег	м. Кіровогра	Росія, (Дорогобуж та Росош)	3 150

Нітроамофоска, N-7%-P19%-K29+3%S	біг-бег	м. Кіровогра	Білорусія (Гомельський хімічний з-д)	3 800
Карбамід	мішки по 50 кг	м. Кіровоград	Україна, (Севєродонецьке об'єднанняАзот)	2 780

Додаток Ж

**Перелік та граничні ціни на техніку та обладнання
вітчизняного виробництва для агропромислового комплексу,
закупівля якої в 2013 році фінансується за рахунок коштів
державного бюджету, через НАК «Укראгролізінг»**

Назва постачальника	Назва машини або обладнання	Вартість, гривень
ТОВ НВП «Херсонський машинобудівний завод»	Зернозбиральні комбайни КЗС-9-1 «Славутич»	1148384
	Зернозбиральні комбайни КЗС-9-2 «Скіф-230А»	1250000
	Кукуруддозбиральні машини КМС-6	145500
	Кукуруддозбиральні машини КМС-6-03	141900
	Кукуруддозбиральні машини КМС-6-18	137400
	Кукуруддозбиральні машини КМС-6-19	141900
	Кукуруддозбиральні машини КМС-8	199500
	Кукуруддозбиральні машини КМС-8-03	199500
	Кукуруддозбиральні машини КМС-8-12	199500
	Кукуруддозбиральні машини КМС-8-15	199500
	Пристосування для збирання соняшнику ПЗС-8-03	114000
	Пристосування для збирання соняшнику ПЗС-8-12	114000
	Пристосування для збирання соняшнику ПЗС-8-15	114000
	Пристосування для збирання соняшнику ПЗС-8-16	114000
	Пристосування для збирання соняшнику ПЗС-8-18	114000
	Пристосування для збирання ріпаку ПЗР-6	44100
	Пристосування для збирання ріпаку ПЗР-6-03	39870
	Пристосування для збирання ріпаку ПЗР-6-03	39870
	Пристосування для збирання ріпаку ПЗР-6-07	44100
	ТОВ НВП “БілоцерківМАЗ”	Зернозбиральні комбайни «КЗС-812СХ»
ТОВ «ХК Інноваційні технології»	Зернозбиральні комбайни КЗС-15 «Сварог» (CSX 7080)	2609140

ТОВ ВП «Агро-Союз»	Жниварки очісуючого типу «Слов'янка УАС-7U»	260840
ПАТ «Харківський тракторний завод ім. С.Орджонікідзе»	Трактори ХТЗ-16131-03-31, колісний (двигун Дойтц) з блоком супутникового моніторингу і комплектом ЗІП	778500
	Трактори ХТЗ-16131-05-31, колісний (двигун Д-260) з блоком супутникового моніторингу і комплектом ЗІП	716430
	Трактори ХТЗ-17221-21-32, колісний (двигун ЯМЗ-236) з блоком супутникового моніторингу, кондиціонером і комплектом ЗІП	653580
	Трактори ХТЗ-17221-09-32, колісний (двигун ЯМЗ-236) з блоком супутникового моніторингу, кондиціонером і комплектом ЗІП	642000
	Трактори ХТЗ-17221-32, колісний (двигун ЯМЗ-236) з блоком супутникового моніторингу, кондиціонером і комплектом ЗІП	606840
	Трактори ХТЗ-17021-01-32, колісний (двигун Дойтц) з блоком супутникового моніторингу, кондиціонером і комплектом ЗІП	676200
	Трактори ХТЗ-17221-19-32, колісний (двигун Д-260) з блоком супутникового моніторингу, кондиціонером і комплектом ЗІП	647460
	Трактори ХТЗ-181-32, гусеничний (двигун ЯМЗ-238) з блоком супутникового моніторингу, кондиціонером і комплектом ЗІП	651300
ТОВ «Слобожанська промислова компанія»	Трактори ХТЗ-150К-09-25-32, колісний (двигун ЯМЗ-236) з блоком супутникового моніторингу, кондиціонером і комплектом ЗІП	597600
	Трактори ХТА-200-10 з кондиціонером	554220
	Трактори ХТА-200-10 з кондиціонером та встановленим обладнанням супутникового моніторингу Fleet Management System	559220
	Трактори ХТА-220-10 з кондиціонером	562656
	Трактори ХТА-220-10 з кондиціонером та встановленим обладнанням супутникового моніторингу Fleet Management System	567656
	Трактори ХТА-250-10 з кондиціонером	600402
	Трактори ХТА-250-10 з кондиціонером та встановленим обладнанням супутникового	605402

	моніторингу Fleet Management System		
ВАТ "Борекс"	Екскаватори-навантажувачі Борекс-2201	405000	
	Екскаватори-навантажувачі Борекс-3106	550080	
	Навантажувачі фронтальні Борекс-2171	70020	
ТОВ НВП «БілоцерківМАЗ»	Кормозбиральні комбайни КРП-2,0 „Рось-2”	73438	
	Агрегати ґрунтообробні:		
	АГ-1,8-20	24163	
	АГ-2,1-20	27319	
	АГ-2,4-20	29980	
	АГ-2,7-20	31209	
	АГ-3,0-20	37337	
	АГ-3,3-20	41252	
	Універсальні дискові агрегати:		
	УДА-2,4-20	61135	
	УДА-3,1-20	69724	
	УДА-3,8-20	96387	
	УДА-4,5-20	104391	
	УДА-5,2-20	127201	
	УДА-6,1-20	148526	
	Культиватори КН-2,8-12	24133	
	Культиватори КН-3,8-12	29792	
	Глибкорозпушувачі ГР-1,8-45	32985	
	Глибкорозпушувачі ГР-2,5-45	33871	
	Глибкорозпушувачі ГР-3,4-45	47315	
	Глибкорозпушувачі ГР-4,3-45	59231	
	Мульчувачі польові ПН-2,0	38353	
	Мульчувачі польові ПН-4,0	82500	
	Диско-чизелі ДИЧ-3,1	115107	
	Ущільнювачі ґрунту причіпні УГП-6,0	80028	
	ПАТ «Уманьфермаш»	агрегати комбіновані АП-6	105300
		борони дискові БДВ-3	64200
борони дискові БДВ-4,2-01		131100	
борони дискові БДВ-7		117600	
борони дискові БДШ-8,2		195000	
борони пружинні БП-12-01		78600	
Культиватори парові КПП-8		84300	
Культиватори парові КПП-8		115500	
Культиватори парові КПП-14,8		324000	
Культиватори просапні рослинопідживлювачі КПП-5,6		65400	
Універсальні міжрядні Культиватори УСМК-5,4		65400	
котки КЗК-6		58800	
котки КЗК-6-01		63900	
котки КЗК-9,2		81060	
котки КЗК-10		121200	

	котки КЗК-12,5	147900
	лушильники дискові ЛДВ-2,4	35400
	лушильники дискові ЛДВ-4	126000
	лушильники дискові ЛДВ-6	217500
	лушильники дискові ЛДГ-5М	72600
	лушильники дискові ЛДГ-10М	100500
	лушильники дискові ЛДГ-15М	166800
	Напівпричепи НТС-5	65520
	Напівпричепи НТС-5-01	86700
	Напівпричепи НТС-10	150900
	агрегати для перевезення води АПВ-3	42060
	агрегати для перевезення води АПВ-6	80250
	агрегати для перевезення води АПВ-10	117840
	Агрегати для внесення аміачної води АВА-8	177600
	Комбайни змішування та роздавання кормів КРК-11	216000
ПАТ «Галєщина машзавод»	Культиватори ККП-6,0	115740
	Культиватори КШН-5,6	87384
	Культиватори КПН-8,2	126000
	Культиватори КПН-12	282000
	борони глибокого рихлення БГР-4,2	141240
	борони глибокого рихлення БГР-6,7	197760
	борони пружинні БПН-12	65280
	борони БПН-24	125250
	котки КДН-6	60480
	котки КДН-10	109800
	Транспортери скребкові ТСГ-2Б	53844
	Транспортери скребкові ТСГ-3Б	46596
	Транспортери скребкові ТСН-160	49980
	агрегати чизельні АЧН-3,0	40800
агрегати чизельні АЧН-4,2	58320	
ТОВ ВП «Агро-Союз»	Сівалки " АГРО-СОЮЗ" Turbosem II 19-60	1560500
	сівалки «HORSH АГРО-СОЮЗ» АТД 9.35	1282500
	сівалки «HORSH АГРО-СОЮЗ» АТД 11.35	1444000
	сівалки «HORSH АГРО-СОЮЗ» АТД 18.35	2293300
	Сівалки «Агро-Союз» MD 19-40	1169000
	Культиватори "АГРО-СОЮЗ" АСК 18.30	976500
	Культиватори "АГРО-СОЮЗ" АСК 12.30	630000
	Культиватори "АГРО-СОЮЗ" АСК 9.30	523300
	Ангари швидкого зведення багатощільового призначення АС-4	47040
	Ангари швидкого зведення багатощільового призначення АС-6 (соціальний)	79199
	Ангар з тентовим покриттям шириною 9м та довжиною 5м без основи	30203
Окрема секція довжиною 2,5м до ангару	6637	

	Ангар з тентовим покриттям шириною 9м та довжиною 5м з основою на шпалах	34104
	Окрема (додаткова) секція довжиною 2,5м до ангару з основою на шпалах	7426
	Ангар з тентовим покриттям шириною 9м та довжиною 5м з основою на стійках	38717
	Окрема (додаткова) секція довжиною 2,5м до ангару з основою на стійках	8070
	Ангар з тентовим покриттям шириною 9м та довжиною 5м з основою на рамі	43807
	Окрема (додаткова) секція довжиною 2,5м до ангару з основою на рамі	9769
	Ангар з тентовим покриттям шириною 11,6 та довжиною 4,2м без основи	30659
	Окрема (додаткова) секція довжиною 2,1м до ангару	6853
	Ангар з тентовим покриттям шириною 11,6м та довжиною 4,2м з основою на шпалах	34467
	Окрема (додаткова) секція довжиною 2,1м до ангару з основою на шпалах	7708
	Ангар з тентовим покриттям шириною 11,6м та довжиною 4,2м з основою на стійках	39254
	Окрема (додаткова) секція довжиною 2,1м до ангару з основою на стійках	8298
	Ангар з тентовим покриттям шириною 11,6м та довжиною 4,2м з основою на рамі	44416
	Окрема секція довжиною 2,1м до ангару на рамі	9977
	Ангар з тентовим покриттям шириною 17м та довжиною 9м	134236
	Окрема (додаткова) секція довжиною 3м до ангару	20440
	Ангар з тентовим покриттям шириною 22м та довжиною 8м	246616
	Окрема (додаткова) секція довжиною 4м до ангару	38621
	Комплект для зашивання бічної поверхні ангара з профлиста площею 1м.кв.	194
	Комплект для зашивання бічної поверхні ангара дошкою 30мм площею 1м.кв.	110
	Комплект для зашивання бічної поверхні ангара з тенту площею 1м.кв.	75
ПАТ «Червона Зірка»	Сівалки СЗ-3,6А	84564
	Сівалки СЗ-3,6А-04	87342
	Сівалки СЗТ-3,6А	103836
	Сівалки СЗТ-5,4 без транспортного пристрою	186624

	Сівалки СЗ-5,4 без транспортного пристрою	153936
	Сівалки СЗ-5,4-04 без транспортного пристрою	162132
	Сівалки СЗ-5,4-06 без транспортного пристрою	164208
	Сівалки СЗП-3,6Б	99354
	Комплект прикочуючих котків СЗП-01.000	23568
	Зерновий комплекс Сіріус-10	636876
	Транспорт. пристрій ОЗШ-06.000-01	14958
	Сівалки УПС-6-02 з інформаційним пристроєм «Факт»	91194
	Сівалки УПС-8-02 з інформаційним пристроєм «Факт»	116388
	Сівалки УПС-12 з інформаційним пристроєм «Факт»	159726
	Сівалки Вега-8 з інформаційним пристроєм «Факт»	241062
	Дискові борони БДН-2400	35820
	Дискові борони БДП-3200	76080
	Культиватори КРНВ-4,2-04	36050
	Культиватори КРНВ-5,6-02	51520
	Культиватори КРНВ-5,6-04	47050
	Культиватори КПС-8	71244
	Культиватори КПСН-4 з гумовими колесами	25818
	Культиватори КПСП-4 з гумовими колесами	26394
ТОВ Краснянське СП “Агромаш”	Агрегати комбіновані АК-6	150000
	Борони дискові БДВП-2,5	49000
	Борони дискові БДВП-3,0	78143
	Борони дискові БДВП-3,0-01	88000
	Борони дискові БДВП-3,6	90031
	Борони дискові БДВП-3,8	111000
	Борони дискові БДВП-4,2	126142
	Борони дискові БДВП-4,2-01	162300
	Борони дискові БДВП-5,5	172000
	Борони дискові БДВП-6,3	179600
	Борони дискові БДВП-7,2	189268
	Борони дискові БДЛП-4,0	48100
	Борони дискові БДЛП-8,0	153103
	Борони дискові навісні БДН-1,5	10000
	Борони дискові навісні БДН-2,0	15500
	Борони дискові навісні БДН-2,0С	30000
	Борони дискові навісні БДН-2,5С	35000
	Луцильники дискові ЛД-8	93000
	Луцильники дискові ЛД-14	160200
	Чизелі глибокорозпушувачі ЧГ-40	98121
	Чизелі глибокорозпушувачі ЧГ-40-01	43504

	Чизелі глибокорозпушувачі ЧГ-40-02	74827
	Культиватори К-4,3	67271
	Культиватори К-8,3	150456
	Культиватори К-9,3	160266
	Культиватори К-11	215502
	Зерносушарки ЗСШ-1500 рід/паливо	398000
	Зерносушарки ЗСШ-1500 газ	415000
	Зерносушарки ЗСШ-2000 рід/паливо	450000
	Зерносушарки ЗСШ-2000 газ	472000
	Зерносушарки ЗСШ-3000 рід/паливо	495000
	Зерносушарки ЗСШ-3000 газ	530000
	Зерносушарки ЗСШ-4000 рід/паливо	731240
	Зерносушарки ЗСШ-4000 газ	771240
	Зерносушарки ЗСШ-5000 рід/паливо	910000
	Зерносушарки ЗСШ-5000 газ	938000
ТОВ ОЗСМ «Агротех»	Борони з пружинним зубом БЗП-15,2	80200
	Борони з пружинним зубом БЗП-24,5	116000
	Метальник зерна самопересувний МЗС-120	88200
	Метальник зерна самопересувний МЗС-170	95000
ПАТ Завод «Фрегат»	Дощувальні машини "Фрегат"	
	ДМУ-А-199-28	248 170
	ДМУ-А-199-28****	284 350
	ДМУ-А-229-32	279 185
	ДМУ-А-229-32****	320 534
	ДМУ-А-253-38	310 200
	ДМУ-А-253-38****	356 718
	ДМУ-А-283-45	341 216
	ДМУ-А-283-45****	392 902
	ДМУ-А-308-55	372 231
	ДМУ-А-308-55****	429 086
	ДМУ-А-308-30	372 231
	ДМУ-А-337-65	403 247
	ДМУ-А-337-65****	465 270
	ДМУ-А-337-45	403 247
	ДМУ-А-362-50	4340262
	ДМУ-А-392-50	465 277
	ДМУ-А-417-55	496 293
	ДМУ-Б-379-75	438 479
	ДМУ-Б-379-75****	515 776
	ДМУ-Б-409-80	470 021
	ДМУ-Б-409-80****	553 750
	ДМУ-Б-434-90	501 564
	ДМУ-Б-434-90****	591 724
	ДМУ-Б-463-90	533 106
	ДМУ-Б-463-90****	629 699
	ДМУ-Б-463-60	533 106

	ДМУ-Б-488-90	564 649
	ДМУ-Б-488-90****	667 673
	ДМУ-Б-488-65	564 649
	ДМУ-Б-518-90	596 191
	ДМУ-Б-518-90****	705 647
	ДМУ-Б-542-90	627 733
	ДМУ-Б-542-90****	743 621
	ДМУ-Б-572-90	659 276
	ДМУ-Б-572-90****	781 595
	ДМУ-Бнм379-50	439 003
	ДМУ-Бнм409-57	474 062
	ДМУ-Бнм434-63	509 121
	ДМУ-Бнм463-72	544 180
	ДМФ-К-А3-203-36	392 010
	ДМФ-К-А4-263-46	491 353
	ДМФ-К-А5-323-57	590 696
	ДМФ-К-А6-383-67	690 039
	ДМФ-К-А7-443-77	789 382
	ДМФ-К-А8-503-88	888 726
	ДМФ-К-А9-563-90	988 069
	ДМФ-К-А10-622-90	1 087 412
	ДМФ-К-Б6-348-61	687 525
	ДМФ-К-Б7-396-69	783 640
	ДМФ-К-Б8-444-78	879 756
	ДМФ-К-Б9-492-86	975 871
	ДМФ-К-Б10-541-94	1 071 986
	ДМФ-Ф-А3-203-75	457 412
	ДМФ-Ф-А4-263-75	546 763
	ДМФ-Ф-А5-323-75	636 114
	ДМФ-Ф-А6-383-75	725 464
	ДМФ-Ф-А7-443-75	863 559
	ДМФ-Ф-А8-503-75	952 910
	ДМФ-Ф-А9-563-75	1 042 261
	ДМФ-Ф-А10-622-75	1 131 612
	ДМФ-Е-А3-203-75	492 549
	ДМФ-Е-А4-263-75	581 900
	ДМФ-Е-А5-323-75	671 251
	ДМФ-Е-А6-383-75	760 602
	ДМФ-Е-А7-443-75	849 952
	ДМФ-Е-А8-503-75	939 303
	ДМФ-Е-А9-563-75	1 028 654
	ДМФ-Е-А10-622-75	1 118 005
ТзДВ "Львівський завод фрезерних верстатів	Комбінатори ЛК-4	96385
	Комбінатори ЛК-6	157745
ТОВ	Агрегати комбіновані передпосівні	196458

«Завод Красилівмаш»	напівнавісні АКПН-6	
	Агрегати комбіновані передпосівні напівнавісні АКПН-8	260448
	Подрібнювачі рослинних решток ПРН-4,5	129804
ПАТ ВО "Восход"	Культиватори КПС-4ПН	18800
	Культиватори КПС-4ПП	19327
	Культиватори КПС-4ПМ	62876
	Культиватори КПС-8П	54337
	Культиватори КПС-8ПМ	134558
	Культиватори КПС-9ПМ	187000
	Культиватори КПС-12ПМ 3 секції	201894
	Культиватори КПС-12ПМ 5 секції	248160
	Культиватори КПС-16ПМ	303600
	Борони навісні БН-2,4	26806
	Борони навісні БН-3,2	44339
	Борони причіпні БП-2,4	58500
	Борони причіпні БП-3,2	71610
	Борони причіпні БП-4	102375
	Борони причіпні БП-6	140829
	Котки К-6	45504
	Агрегати глибоко розпушувачі АГР-2,4	44100
Агрегати глибоко розпушувачі АГР-3,4	52920	
ТОВ ВП «Інтеграротек»	Плуги:	
	ПО-3	105000
	ПО-4	149500
	ПО-5	177400
	ПО-7 (П)	455500
	ПО-7 (Б)	418100
	ПО-8 (П)	464400
	ПО-8 (Б)	435200
	Косарки-мульчувачі:	
	МК-250	75220
	МК-300	91420
	МК-400	139580
	Комбіновані агрегати передпосівного обробітку ґрунту АПОГ-6,1	154000
	Комбіновані агрегати передпосівного обробітку ґрунту АПОГ -8,3	197500
	Посівні комплекси «Степ-Д»	1046000
Посівні комплекси «Степ-К»	1100000	
ПП "Українська аграрна техніка"	Агрегати ґрунтообробні комбіновані АПК-7,5 «Партнер»	498000
ПрАТ «Сімферопольський ремонтно-механічний	Борони дискові «Лада»:	
	БДВПА-2,2	43100
	БДВПА-4,2	130030

завод»	БДВПА-6,6	190000
	БДВПА-4,2М	275000
	БДВПА-4,2М.01	350000
	БДВПА-4,2М.03	430000
ПАТ «Богуславська Сільгосптехніка»	Обприскувачі ОПК-2000 (базова)	89000
	Обприскувачі ОПК-2000 (з бортовим комп'ютером)	152413
	Обприскувачі ОПК-2000 (з системою осадження крапель)	236000
ПАТ «Феодосійський механічний завод»	Прес-підбирачі «Обрій» ПР-245	381720
	Прес-підбирачі «Обрій» ПР-445	474020
ВАТ «Брацлав»	Доїльні установки з молокопроводом УДМ-200	241133
	Доїльні установки для доїння в бідон УДБ-100	46378
	Стійлове обладнання для корів ОСК-25	37613
	Установки для індивідуального доїння УІД-10	5931
	Кормозмішувачі для роздачі кормів КПС-8	180000
	Кормозмішувачі для роздачі кормів КПС-9	187260
	Кормозмішувачі для роздачі кормів КПС-12	208770
	Доїльні установки УДЕ-16, (вартість умовн. місяця)	33082
	Обладнання для утримання дійного стада ОДС, (вартість умовного місяця)	34183
	Комплект обладнання для безприв'язного утримання корів СС, (вартість умовного місяця)	4026
ПАТ «Завод Ніжинсільмаш»	Комплект обладнання типу ОКН для утримання курей-несучок з автоматизованим та механізованим збором яєць, видаленням посліду, завантаженням та роздачею корму, з системою клімат контролю, вартість умовного місяця	67,95
	Комплект обладнання типу ОАРМ для вирощування ремонтного молодняку курей-несучок з автоматизованим та механізованим видаленням посліду, завантаженням та роздачею корму з системою клімат контролю,	45,65
	Комплект обладнання типу ОПБ-2 для підлогового вирощування бройлерів з автоматизованим та механізованим напуванням, завантаженням та роздачею корму, з системою клімат контролю, вартість умовного місяця	29,61

	Комплект обладнання типу ОКБП для утримання батьківського поголів'я курей з автоматизованим та механізованим збором яєць, видаленням посліду, завантаженням та роздачею корму, з системою клімат контролю, вартість умовного місця	124,41
	Комплект обладнання типу ОКП для утримання перепелів з автоматизованим та механізованим збором яєць, завантаженням та роздачею корму, з системою клімат контролю, вартість умовного місця	34,70
	Бункер ЗСК-Ф-10А.00.010-03	70386
	Бункер ЗСК-Ф-15.00.010-11	121773
	Завантажувач сухих кормів ЗКП-8А.00.000	173160
ТОВ ВО «Техна»	Комплекти обладнання для утримання маточного поголів'я свиней СТС (запліднення) (вартість одного умовного місця)	8026,77
	комплекти обладнання для утримання маточного поголів'я свиней СТС (запліднення) без системи видалення гною (вартість одного умовного місця)	5214,33
	Комплекти обладнання для утримання підсосних свиноматок з поросятами СТМ (вартість 1 ум. м.)	20507,41
	Комплекти обладнання для утримання підсосних свиноматок з поросятами СТМ без системи видалення гною (вартість одного умовного місця)	15609,15
	Комплекти обладнання для дорощування та відгодівлі свиней СТО (дорощування) (вартість одного умовного місця)	1085,68
	Комплекти обладнання для дорощування та відгодівлі свиней СТО (дорощування) без системи видалення гною (вартість одного умовного місця)	654,94
	Комплекти обладнання для дорощування та відгодівлі свиней СТО (відгодівля) (вартість одного умовного місця)	1851,2
	Комплекти обладнання для дорощування та відгодівлі свиней СТО (відгодівля) без системи видалення гною (вартість одного умовного місця)	824,34
	Комплект обладнання для утримання курей-несучок ТБК без системи освітлення та вентиляції (вартість одного ум. місця)	62,94
Комплект обладнання для утримання курей-	78,71	

	несучок ТБК з системою освітлення та вентиляції (вартість одного ум. місяця)	
	Комплекти обладнання для вирощування ремонтного молодняку ТБЦ без системи освітлення, опалення та вентиляції (варт. ум. місяця)	50,95
	Комплекти обладнання для вирощування ремонтного молодняку ТБЦ з системами освітлення, опалення та вентиляції (вартість умовного місяця)	67,36
	Комплекти обладнання для вирощування бройлерів ТББ без систем освітлення, опалення та вентиляції (вартість одного умовного місяця)	65,78
	Комплекти обладнання для вирощування бройлерів ТББ з системами освітлення, опалення та вентиляції (вартість одного умовного місяця)	86,69
ТОВ «Агрікон-Київ» (ТОВ «Агрікон-Будінвест»)	Станки для опоросу СДО в комплекті з системою кормороздачі, створення мікроклімату і гноєвидалення	24109
	в тому числі:	1609
	система кормороздачі:	3433
	система створення мікроклімату:	11122
	система гноєвидалення:	
	Станки для дорощування СДП в комплекті з системою кормороздачі, створення мікроклімату і гноєвидалення	2002
	в тому числі:	83
	система кормороздачі:	323
	система створення мікроклімату:	1112
	система гноєвидалення:	
	Станки для групового утримання свиноматок СДСГ в комплекті з системою кормороздачі, створення мікроклімату і гноєвидалення	2756
	в тому числі:	286
система кормороздачі:	226	
система створення мікроклімату:	1658	
система гноєвидалення:		
Станки для індивідуального утримання свиноматок СДФС в комплекті з системою кормороздачі, створення мікроклімату і гноєвидалення	6580	
в тому числі:	865	
система кормороздачі:	863	
система створення мікроклімату:	3159	
система гноєвидалення:		

	Станки для групового утримання молодняка на відгодівлі СДВ в комплекті з системою кормороздачі, створення мікроклімату і гноєвидалення в тому числі: система кормороздачі: система створення мікроклімату: система гноєвидалення:	2520 77 225 1791
Коростенська виправної колонії № 71	Зернокидачі ЗМ-60А	47400
Дочірнє підприємство ВАТ «Вібросепаратор» «ВС-Партнер»	Сепаратори вібровідцентрові зернові Р8-БЦСМ-25	89746
	Сепаратори вібровідцентрові зернові Р8-БЦСМ-50-01	187447
	Елеватори ковшові зернові ЕКЗ-50-01	52850
	Комплекси очисно-сушильно-зберігальні КОСЗ-2000	4153215
	Комплекси зерноочисні КЗ-50	526762
	Зернохочища ЗХП-6,69-500	357913
	Скальператори барабанні А1-БЗ2-0-01	27086
	Зернокидачі самопересувні ЗМ-90М	72814
	Зернокидачі самопересувні ЗМ-110	79089
ПрАТ «Калинівський машзавод»	Печі хлібопекарські А2-ХПК-50	2170436
	Станція циркуляційної мийки КМЗ-СЦМ-25/4	1951476
ТОВ "І.С.К. Виробництво" (ТОВ «І.С.К. Інжиніринг»)	Лінії гранулювання ГТЛ-304К	1033920
	Лінії гранулювання ГТЛ-304Д	843600
	Лінії гранулювання ГТЛ-420К	1294050
	Лінії гранулювання ГТЛ-500К	1528230
	Лінії гранулювання ГТЛ-500Д	1608450
	Лінії гранулювання ГТЛ-520К	1969860
	Лінії гранулювання ГТЛ-520Д	1830960
	Лінії гранулювання ГТЛ-630К	2415300
	Лінії гранулювання ГТЛ-630Д	2332390
	Лінії гранулювання ГТЛ-700К	2975490
	Комплекси сушильного типу:	
	ГТСК-06/4 (зі сталі конструкційної вуглецевої звичайної якості)	1082100
	ГТСК-06/4 (з корозійностійкої сталі)	1404900
	ГТСК-06/8 (зі сталі конструкт. вуглецевої звичайної якості)	1380750
	ГТСК-06/8 (з корозійностійкої сталі)	1879380
	ГТСК-08/7 (зі сталі конструкційної вуглецевої звичайної якості)	1730550
	ГТСК-08/7 (з корозійностійкої сталі)	2454690
	ГТСК-08/10 (зі сталі конструкційної	1948050

	вуглецевої звичайної якості)	
	ГТСК-08/10 (з корозійностійкої сталі)	2992050
	ГТСК-1,4/10 (зі сталі конструкційної вуглецевої звичайної якості)	2628240
	ГТСК-1,4/10 (з корозійностійкої сталі)	4041570
	ГТСК-1,7/12 (зі сталі конструкційної вуглецевої звичайної якості)	3276750
	ГТСК-1,7/12 (з корозійностійкої сталі)	5131800

Додаток 3

Орієнтовні відпускні ціни на засоби захисту рослин (станом на 2012 р)

Назва препарату	Виробник	Тара	Норма, л, кг/га,г	Ціна,\$/л,кг (без ПДВ)
Гербіциди				
Агіл 100, к.е.	Мактешим	5л	0,6-1,2	27,26
Агрітокс 50% в.р.	Нуфарм	10л	0,5-2,0	8,60
Аденго 46,5%, к.с.	Байер	5л	0,44-0,50	142,80
Аксіал 045 ЕС	Сингента	5л	1,00	35,53
Арамо 45, к.е.	БАСФ	10л	1,2-2,3	17,10
Ачіба 50% к.е.	Байер	5л	1,0-3,0	17,85
Ацетоган 900 к.е.	Мактешим	20л	1,5-3,0	8,88
Базагран 48% в.р.	БАСФ	20л	1,5-4,0	12,46
Базагран М, в.р.	БАСФ	5л	2,0-3,0	8,89
Базис, 75 в.г.	Дюпон	0,25кг	0,02-0,025	1086,30
Банвел 4S 480 SL	Сингента	5л	0,15-0,8	29,57
Баста 150	Байер	10л	1,0-2,0	21,42
Бетанал Експерт 27% к.е.	Байер	5л, 15л	1,0	33,92
Бетанал Макс Про	Байер	5л	1,25	29,75
Бурефен Супер, 32%, к.е.	Байер	10л	1,0-3,0	22,61
Бутізан 400, к.с.	БАСФ	5л	1,75-2,5	25,01
Бутізан Авант, с.е.	БАСФ	5л	1,5-2,5	35,11
Бутізан Стар	БАСФ	5л	1,75-2,5	31,93
Вензар 80 з.п.	Дюпон	1 кг	0,25	54,00
Віктор 480 SC? К.с.	Сингента	5л	1,0	23,05
Галера Супер 364 SL, в.р.	Сингента	5л	0,20-0,30	114,07
Гезагард 500 FW, к.с.	Сингента	5л, 200л	2,0-5,0	14,34/13,81
Голтікс 700 к.с.	Мактешим	5л	2,0	40,90
Гранстар Голд 75 в.г.	Дюпон	0,35кг	0,015-0,035	322,00
Гродил Макс 375OD, м.д.	Байер	1л	0,09-0,11	114,24
Дербі 175 SC с.к.	Сингента	500мл	0,05-0,07	195,39
Діален Супер, 46,4% в.р.к.	Сингента	10л	0,5-1,5	12,56
Діанат 48% в.р.	БАСФ	10л	0,15-0,80	16,39

Дуал Голд, 96% к.е.	Сингента	5л, 200л	1,0-1,6	28,64/27,46
Експрес 75 в.г.	Дюпон	0,5кг	0,03-0,05	372,30
Елюміс 105 OD, о.д.	Сингента	20л	1,3-2,0	51,06
Еллай супер 70 в.г.	Дюпон	0,150кг	0,015	372,00
Ерроу 120 к.е.	Мактешим	5л	0,4-1,8	17,04
Естерон, к.е.	Сингента	20л	0,6-0,8	11,28
Євро-лайтнінг 48% в.р.	БАСФ	10л	1,0-1,2	39,73
Зенкор Ліквід 600 к.с.	Байер	5л	0,3-1,1	48,79
Калібр 75 в.г.	Дюпон	0,12; 0,50	0,03-0,06	224,50
Каллісто 480 SC к.с.	Сингента	5л	0,2-0,25	141,77
Карібу, 50 з.п.	Дюпон	0,150кг	0,03	679,00
Карібу Екстра, т.т.	Дюпон	Уп на 40га	0,28	1295,00
Клінік 36% в.к.	Нуфарм	20л	2,0-4,0	8,63
Контактвін, к.е	Мактешим	5л	1,5-2,0	16,36
Комманд, 48% к.е.	ФМС	5л	0,15-0,20	109,43
Космік, 48% в.р.	Аріста	20л	3,0-5,0	6,80
Ланцелот 450 WG, в.г.	Сингента	0,5кг	0,033	261,70
Ларен Про, 60 з.п.	Дюпон	0,05кг	0,008-0,01	325,00
Лінтур 70 WG в.г.	Сингента	1кг	0,12-0,15	79,30
Лонтрел 300, в.р.	Сингента	5л	0,1-1,0	71,38
Лонтрел Гранд, 75% в.г.	Сингента	2кг	0,1-0,2	147,34
Люмакс 537,5 SE	Сингента	20л	3,5-4,0	16,52
МайсГер Пауер	Байер	5л	1,25	45,22
Інсектициди				
Актара 240 SC, к.е.	Сингента	250мл	0,06-0,15	210,52
Актара 25 WG, в.г.	Сингента	25г/40г	0,06-0,14	204,80/212,25
Арриво 25% к.е.	ФМС	5л	0,1-0,16	18,39
Белт 480 SC, к.с.	Байер	1л	0,04-0,10	238,00
БІ-58 новий, 40% к.е.	БАСФ	1л, 10л	0,8-3,0	10,35/9,86
Біскайя, м.д.	Байер	5л	0,2-0,3	60,69
Вертімек 018 к.е.	Сингента	1л	0,5-1,5	119,60
Воліам Флексі 300 к.с.	Сингента	1л	0,3-0,5	185,40
Данадім стаб., к.е.	Самміт Агро	1л/10л	0,5-6,0	9,3/8,8
Деціс f-Люкс 25 к.е.	Байер	5л	0,3	20,83
Деціс Профі 25 в.г.	Байер	0,6кг	0,03-0,1	113,05

Дурсбан 480 ЕС к.е.	Сингента	5л	1,5-2,5	16,43
Назва препарату	Виробник	Тара	Норма, л,кг/га,т	Ціна,\$/л,кг (без ПДВ)
Енвідор	Байер	1л	0,3-0,5	130,90
Енжіо 247 SC к.с.	Сингента	5л	0,18	99,15
Золон, к.е.	Самміт Агро	1л/5л	0,8-4,0	21,5/20,4
Каліпсо 48% к.с.	Байер	1л	0,1-0,25	134,47
Карате Зеон 050 CS м.к.с.	Сингента	1л; 5л	0,1-0,2	34,38/32,47
Коннект, к.с.	Байер	5л	0,4-0,5	23,80
Фунгіциди				
Абакус 35, мк.е.	БАСФ	10л	1,25-1,75	23,15
Авіатор	Байер	5л	0,6-0,8	71,40
Аканто Плюс 28 к.с.	Дюпон	5л	0,1-0,5	63,25
Акробат Топ, в.г.	БАСФ	1кг		28,09
Акробат МЦ 69%з.п.	БАСФ	1кг	2,0-3,0	18,86
Альєтг, 80% з.п.	Байер	1кг	1,2-5,0	23,80
Альто Супер, 33% к.е.	Сингента	20л	0,4-0,5	47,22
Амістар Екстра 280 SC к.с.	Сингента	5л	0,5-0,7	58,51
Амістар Тріо 255 ЕС к.е.	Сингента	5л	1,0	44,95
Антракол 70%, с.п.	Байер	15кг	1,5	14,28
Белліс, в.г.	БАСФ	1 кг	0,8	59,69
Вареон 520 к.е.	Дюпон	5л	0,6-1,0	47,00
Делан 700 ВГ, 70%	БАСФ	1кг	0,5-1,0	48,03
Дерозал, 50% к.с.	Байер	5л	0,3-1,5	19,64
Дітан М-45 з.п.	Сингента	25 кг	2,0-3,0	9,57
Імпакт 25 SC, к.с.	Кемінова	5л	0,25-0,50	27,00
Інфініто 68,7% к.с.	Байер	5л	1,2-1,6	36,89
Капало, с.е.	БАСФ	5л	1,0-1,5	31,28
Карамба 60%, в.р.	БАСФ	5л	0,75-1,25	31,34
Карамба Турбо, р.к.	БАСФ	5л		39,31
Квадріс 250 SC к.с.	Сингента	1л	0,6-0,8	74,37
Квадріс Топ 325 SC к.с.	Сингента	5л	0,75-1,0	95,45
Консенто	Байер	5л	1,5-2,0	30,94
Коронет	Байер	5л	0,5-0,8	49,98
Косайд 2000	Дюпон	5кг	1,5-2,5	15,30

Кумулус ДФ,80%	БАСФ	15кг	3,6-6,0	2,45
Купроксат к.с.	Нуфарм	25л	3,0-5,0	8,63
Курзат М	Дюпон	1кг; 10кг	2,0-2,5	20,40
Курзат Р, 44% з.п.	Дюпон	1кг	2,5-3,0	19,75/18,90
Медісон	Байер	5л	0,7-0,9	49,98
Мелоді Дуо 66,8 в.п.	Байер	5кг	2,0-2,5	30,94
Мерпан 80 в.г.	Мактешим	1кг; 5кг	1,9-2,5	12,78/12,26
Натіво	Байер	1кг, 2кг	0,16-0,35	135,66
Протруйники				
Апрон XL 350 ES т.к.с.	Сингента	5л; 20л	2,0-3,0	186,81/185,42
Гаучо 70% з.п.	Байер	20кг		151,13
Кінто Дуо, к.с.	БАСФ	5л	2,0-2,5	16,61
Круїзер 350 FS т.к.с.	Сингента	20л; 200л	0,3-15,0	207,86/194,89
Круїзер 600 FS т.к.с.	Сингента	20л; 200л		340,70/323,67
Круїзер OSR 322 FS	Сингента	5л	15кг/1т	230,78
Ламардор 40% т.к.с.	Байер	1л	0,15-0,20	148,75
Ламардор Про, т.к.с.	Байер	5л	0,5-0,6	71,40
Максим 025 FS т.к.с.	Сингента	5л; 200л	0,75-1,5	26,28/23,66
Максим XL 035 FS т.к.с.	Сингента	5л; 200л	1,0-6,0	47,73/41,97
Максим Стар 025 FS т.к.с.	Сингента	5л	1,5-2,0	26,00
Регулятори росту				
Стабілан 750 SL, в.р.	Нуфарм	10л	0,75-2,0	4,38
Меквалан	Симонис	15л		4,71
Етрел	Байер	5л	2,5-3,5	23,80
Регаліс, в.г.	БАСФ	1 кг	2,5	135,01
Терпал	БАСФ	5л	1,0-2,5	17,59
Хлормекват-хлорид, 75%	БАСФ	10л	1,5	4,14
Церон	Байер	5л	0,5-1,0	24,99
Десиканти				
Баста 150	Байер	10л	1,0-2,0	21,42
Реглон Еа 200 SL	Сингента			13,66
Реглон Супер 150 SL в.р.к.	Сингента	10л	2,0-3,0	12,50
Фуміганти				
Фосміній, табл.	Нертус	1кг	1-3табл	14,88

Гербіциди				
МайсТер, 62% в.г.	Байер	3кг	0,15	287,98
Марафон. к.с.	БАСФ	10л	4,00	8,81
Мерлін, 75% в.г.	Байер	0,5кг	0,13	299,88
Метронам 700 SC	Сингента	5л	5,0-6,0	55,63
Мілагро 040 SC к.с.	Сингента	5л	1,0-1,25	41,01
Мушкет 2% в.г.	Байер	0,6кг	0,05-0,06	95,20
Нопасаран+Метолат	БАСФ	10л+10л	1,0-1,2	391,63
Нортрон 500 SC	Байер	15л	1,0-2,0	26,18
Паллас 45 OD, о.д.	Сингента	5л	0,4	88,52
Пендіган 330, к.е.	Мактешим	10л	3,0-6,0	9,37
Пік 75 WG, в.г.	Сингента	0,1кг	0,015-0,020	548,12
Піонер 900, к.е.	Сімоніс	20л	1,5-3,0	9,44
Піраміні Стар к.с.	БАСФ	5л	2,5-5,0	19,51
Піраміні Турбо, 52% к.с.	БАСФ	10л	2,0-5,0	15,49
Пойнтер 75 в.г.	Дюпон	0,5кг	0,015-0,025	293,00
Примекстра Голд 500 SC к.с.	TZ Сингента	20л,100л	4,0-4,5	13,54/13,14
Примекстра Голд 720 SC к.с.	Сингента	20л;200л	2,5-3,5	14,26/13,18
Пріма, 45,9% с.е.	Сингента	5л	0,4-0,6	17,09
Прометрекс, к.с.	Мактешим	5л	3,0	11,76
Пропоніт 720 к.е.	Аріста	10л	2,0-3,0	12,00
Пульсар 40	БАСФ	10л	0,75-1,0	43,15
Пума Супер 7,5% м.в.с.	Байер	10л	1,00	34,51
Райфл 25 в.г.	Дюпон	0,5 кг	0,04-0,05	605,00
Раундап Екстра	Монсанто	20л	1,5-4,0	7,80
Раундап Макс	Монсанто	20л	1,6-2,4	8,30
Рейсер, к.е.	Мактешим	5л	2,0-3,0	21,30
Сальса 75 з.п.	Дюпон	0,150кг	0,025	1255,00
Селект, 120 к.е.	Аріста	5л	0,4-1,8	26,00
Серто Плюс, в.г	БАСФ	0,8 кг	0,15-0,20	60,10
Старане Преміум 330	Сингента	5л	0,3-0,5	37,17
Стеллар	БАСФ	5л	1,0-1,25	35,38
Стомп, 33% к.е.	БАСФ	10л	3,0-6,0	8,95
Султан 50 к.с.	Мактешим	5л	1,5-2,5	30,67
Тарга-супер, к.е.	Самміт-Агро	20л	1,0-3,0	16,80
Таск 64 в.г.	Дюпон	0,684кг	0,307-0,384	114,25
Тітус, 25 в.г.	Дюпон	0,05;0,5кг	0,04-0,05	685/665

Тітус Екстра	Дюпон	0,25	0,04-0,05	710,00
Топланц 240	Симонис	1л	0,2-0,8	35,19
Тореро, к.е.	Мактешим	5л	2,00	28,97
Тотріл 22,5% к.е.	Байер	5л	1,5-3,0	34,51
Трофі, 90% к.е.	Сингента	20л	1,5-2,5	12,44
Трофлан 480 ЕС к.е.	Сингента	20л	3,0-5,0	10,60
Ураган Форте 500 SL в.р.	Сингента	5л/20л	1,5-2,0	10,82/11,67
Ураган Форте 500 SL в.р.	Сингента	200л	1,5-2,0	10,82
Фронт'єр Оптіма, к.е	БАСФ	5л	0,8-1,4	27,45
Фуроре супер,69% м.в.е	Байер	5л	0,8-2,0	15,47
Фюзілад Форте 150 ЕС к.е.	Сингента	5л; 20л	0,5-2,0	30,93/26,99
Хармоні 75, в.г.	Дюпон	0,1кг	0,006-0,02	510,00
Харнес, 90% к.е.	Монсанто	20л	1,5-3,0	10,30
Чейзер-П, к.с.	Мактешим	10л	2,5-3,0	11,93
Центуріон, 25,4% к.е.	Аріста	1л	0,2-0,8	52,67
Інсектициди				
Конфідор, 20% в.р.к.	Байер	0,5л	0,15-0,6	55,93
Кораген 20 к.с.	Дюпон	1л;5л	0,06-0,17	289/284
Ланнат 20 р.к.	Дюпон	1л;5л	0,8-1,2	19,38/18,11
Люфокс 105 ЕС к.е.	Сингента	5л	1,0	45,15
Масай р.п.	БАСФ	0,1 кг	0,4-0,6	154,30
Моспілан, р.п.	Самміт-Агро	0,05;0,40	0,15-0,50	130,00
Матч 050 ЕС к.е.	Сингента	5л	1,0	41,35
Номолт, к.с.	БАСФ	1л	0,15-0,75	53,38
Нупрід 200 к.с.	Нуфарм	0,5л	0,2-0,25	38,75
Нурел Д, 55% к.е.	Сингента	5л	0,75-1,5	18,85
Протеус 11% м.д.	Байер	5л	0,5-0,75	38,08
Регент 20G, г	БАСФ	10 кг	5,0-10,0	11,70
Спінтор 240 SC, к.с.	Сингента	1л	0,2-0,5	230,96
Суперкіл 440 к.е.	Агріфар	5л/20л	0,6-1,5	16,10/15,31
Талстар 10% к.е.	ФМС	5л	0,2-0,6	61,30
Фастак, 10% к.е.	БАСФ	1л	0,10-0,25	20,73
Форс 1,5 G	Сингента	20кг	4,5-12,0	10,02
Фюрі, 10% в.е.	ФМС	5л	0,07-0,3	28,91

Фунгіциди

Осіріс Стар, к.е.	БАСФ	10л	0,75-1,5	41,14
Піктор, к.с.	БАСФ	1л	0,5	103,58
Полірам ДФ, 70% в.г.	БАСФ	10кг	1,2-2,5	11,81
Превікур Енерджі	Байер	1л	2,5	38,08
Пропульс	Байер	5л	0,9-1,0	66,64
Ревус 250 SC к.с.	Сингента	1л, 5л	0,5-0,6	93,27/87,45
Ревус Топ 500 SC к.с.	Сингента	1л, 5л	0,5-0,7	136,62/127,47
Рекс Дуо, 49,7% к.е.	БАСФ	10л	0,4-0,6	33,59
Ридоміл Голд МЦ, 68% в.г.	Сингента	1кг; 5кг	2,5	26,99/23,67
Світч 62,5 WG в.г.	Сингента	1кг	0,75-1,0	175,41
Скала	Байер	1л,5л	0,75-2,4	32,73/33,32
Сетар 375 SC к.с.	Сингента	5л	0,3-0,5	113,49
Скальпель 250 к.с.	Аріста	5л	0,5	23,00
Скор, 25% к.е.	Сингента	1л	0,15-0,4	137,02
Солігор	Байер	5л	0,7-1,0	44,74
Талендо 20 к.е.	Дюпон	1л	0,2	109,00
Стробі 50% в.г.	БАСФ	0,2кг	0,2-0,3	155,06
Танос 50, в.г.	Дюпон	0,4кг;2кг	0,6	75/72
Тельдор 50% в.г.	Байер	5кг	0,8-1,0	79,73
Тілмор	Байер	5л	0,75-1,5	38,08
Таліус 20 к.е.	Дюпон	1л	0,15-0,25	109,00
Тілт 250 ЕС к.е.	Сингента	5л, 200л	0,5	36,66/33,66
Тіовіт Джет 80 WG в.г.	Сингента	20кг	3,0-8,0	3,38
Терсел 16% в.д.г.	БАСФ	1кг	2,0-2,5	18,00
Топаз 100 ЕС к.е.	Сингента	1л;5л	0,125-0,4	59,78/57,19
Фалькон, 46% к.е.	Байер	5л	0,6	36,89
Флексіті 30% к.с.	БАСФ	1л	0,15-0,25	66,58
Флінт Стар	Байер	0,5л,5л	0,4-0,5	67,83/64,26
Фолікур 25% к.е.	Байер	5л	0,4-1,0	33,32
Хорус 75 WG в.г.	Сингента	1кг	0,2-0,75	130,12
Чемпіон 77% з.п.	Нуфарм	10кг	1,5-3,0	13,73
Ширлан 500 SC к.с.	Сингента	1л; 5л	0,3-0,4	117,16/104,99
Протруйники				
Максим Форте 050 FS т.к.с.	Сингента	20л	1,5-2,0	32,15
Нупрід 600 к.с.	Нуфарм	5л	3,0-12,0	79,06

Престиж 29% т.к.с.	Байер	1л;5л	1,0	53,55/52,36
Раксіл Ультра 120 т.к.с.	Байер	5л	0,2-0,25	29,75
Селест Топ 312,5 FS т.к.с.	Сингента	5л	1,3-1,5	110,78
Семафор 20% ФС	ФМС	1л	2,0-2,5	128,36
Сертікор 050 FS т.к.с.	Сингента	5л	0,75-1,0	22,88
Систіва, т.н.	БАСФ	10л	0,5-1,5	127,50
Февер 300 FS, т.к.с.	Байер	1л	0,2-0,9	154,70
Форс 200 CS с.к.	Сингента	20л	2-6мл/п.о.	445,41
Юнта Квадро	Байер	5л	1,5-1,6	101,15
Поверхнево-активні речовини (ПАР) та інші				
Біопауер	Байер	5л	1,0	5,36
Кодасайд 950 м.е.	Дюпон	5л	1,5-2,5	6,60
Меро	Байер	5л	0,2-0,4	10,71
Метолат	БАСФ	5л		3,51
Оптимайз (за упак)	БАСФ	1x12,58л	2,8л/т	547,01
Оптимайз пульс (упак)	БАСФ	1x11,54л	3,28л/т	227,43
Сайд Кік	Сингента	5л		11,18
Тренд 90	Дюпон	5л	0,2-0,3	8,30
Склеювачі для ріпаку				
Споднам	Нуфарм	5л	0,6	12,50
Рапсол	Нертус	5л	0,6	12,70
Родентициди				
Стрілець (порошок)	Нертус	10кг	0,015-0,06	15,49
Шторм	БАСФ	1кг		7,96

Додаток І

Постійні ціни 2010 року на сільськогосподарську продукцію для розрахунку індексу обсягу сільськогосподарського виробництва

	Постійні ціни 2010 року
Продукція рослинництва	
Зернові і зернобобові культури, грн. за 1 ц	
Пшениця (озима і яра)	102,75
Кукурудза на зерно	107,27
Рис	210,69
Ячмінь (озимий і ярий)	95,40
Жито (озиме і яре)	91,19
Овес	88,41
Просо	100,48
Гречка	357,69
Сорго на зерно	112,78
Суміш колосових й інші зернові культури	93,75
Горох	106,23
Квасоля	747,51
Сочевиця	587,08
Вика і викові суміші на зерно	233,38
Люпин на зерно (солодкий і гіркий)	534,53
Інші зернобобові культури	140,28
Солома озима і яра, полова	8,17
Технічні культури, грн. за 1 ц	
Соняшник на зерно	284,21
Соя	236,29
Насіння льону-довгунця	212,86
Насіння льону-кудряшу	72,57
Насіння конопель	74,58
Насіння конопель південних	139,52
Гірчиця	215,72
Рицина	538,41
Рижій	932,56

Ріпак озимий	276,39
Кольза (ріпак ярий)	284,57
Мак олійний	1400,85
Інші олійні культури	651,53
Цукрові буряки (фабричні)	39,14
Тютюн	2265,90
Махорка	622,68
Цикорій	58,62
Хміль	3722,51
Волокно льону-довгунця	358,34
Волокно конопель	191,43
Стебло конопель південних	55,35
Інші прядильні культури	93,86
Лікарські рослини	628,58
Ефіроолійні культури	115,65
Маточники цукрових буряків	34,35
Насіння цукрових буряків	5245,08
Саджанці хмелю, грн. за 1000 шт.	91,26
Саджанці троянди (ефіроолійної), грн.. за 1000 шт.	501,19
Черешки лаванди, грн. за 1000 шт.	160,20
Черешки хмелю, грн. за 1000 шт.	112,65
Картопля і овоче-баштанні культури, грн. за 1 ц	
Картопля	100,76
Овочі закритого ґрунту	648,39
Капуста всяка	150,52
Огірки	182,11
Помідори	179,38
Буряки столові	122,74
Морква столова	182,30
Цибуля ріпчаста	185,76
Часник	809,25
Інші овочі	318,95
Продовольчі баштанні культури	54,37
Маточники дворічних овочевих культур	80,32
Насіння овочевих культур	4906,71
Насіння зеленого горошку	98,10

Цибуля сіянка	557,16
Насіння продовольчих баштаних культур	5138,97
Гриби культивовані	1056,11
Плодоягідні культури, грн. за 1 ц	
Зерняткові (яблука, груші та ін.)	201,69
Кісточкові (слива, вишня та ін.)	392,33
Горіхоплідні (волоські горіхи, мигдаль та ін.)	814,62
Субтропічні (хурма, інжир та ін.)	1645,27
Ягоди культурні (суниця, малина та ін.)	950,26
Виноград	225,18
Саджанці плодови, грн. за 1000 шт.	11396,65
Саджанці ягідні, грн. за 1000 шт.	2349,56
Саджанці винограду, грн. за 1000 шт.	13324,54
Інший посадковий матеріал, грн. за 1000 шт.	29,97
Кормові культури, грн. за 1 ц	
Кормові коренеплоди	26,54
Цукрові буряки на годівлю худоби	34,42
Кормові баштаних культур	7,78
Силосні культури (без кукурудзи)	6,48
Кукурудза на силос, зелений корм, сінаж	9,37
Стебла кукурудзи, зібрані в повній стиглості	8,02
Сіно однорічних трав	21,14
Сіно багаторічних трав	17,11
Трави на зелений корм, сінаж, трав'яне борошно, силос та одержання гранул і брикетів	3,81
Гичка коренеплодів	2,03
Сіно з культурних пасовищ	19,35
Зелена маса з культурних пасовищ на зелений корм, сінаж, силос, трав'яне борошно та одержання гранул і брикетів	4,82
Сіно з сіножатей	11,52
Зелена маса з сіножатей на зелений корм, сінаж, силос, трав'яне борошно та одержання гранул і брикетів	1,25
Зелена маса, згодована шляхом випасу	2,17
Інші кормові культури	6,03
Маточники кормових коренеплодів	70,13
Насіння кормових коренеплодів	3972,81
Насіння кормових баштаних культур	1349,91

Насіння однорічних трав	222,54
Насіння багаторічних трав	500,99
Вирощування молодих багаторічних насаджень, грн. за 1 га	
Сади	
Площа закладки нових садів	2937,01
Площа молодих насаджень за рік	1735,77
Ягідники	
Площа закладки ягідників	7220,65
Площа молодих ягідників за рік	4115,76
Виноградники	
Площа закладки виноградників	5712,79
Площа молодих насаджень винограду за рік	3159,19
Хміль	
Площа закладки хмелю	6371,70
Площа молодих насаджень хмелю за рік	3377,40
Ефіроолійні культури	
Площа закладки ефіроолійних культур	8491,01
Площа молодих насаджень ефіроолійних культур за рік	4508,60
Квіткова розсада	
Квіткова розсада	3097,25
Інший посадковий квітковий матеріал (цибулини, бульби тощо)	
Саджанці квіткових насаджень	5244,50
Саджанці декоративних насаджень	10823,69
Рослини в горщиках, ящиках тощо	14300,93
Троянда	
Троянда	5250,46
Гвоздика	
Гвоздика	1296,17
Інші квіти	
Інші квіти	2202,22
Насіння квітів, грн. за 1 ц	
Насіння квітів, грн. за 1 ц	33702,94
Посіви люпину на зелене добриво, грн. за 1 га	
Посіви люпину на зелене добриво, грн. за 1 га	415,81
Незавершене виробництво в рослинництві, грн. за 1 га	
Виробництво озимих культур	1017,47
Виробництво ярових культур	502,46
Продукція тваринництва	
Приплід, приріст великої рогатої худоби, грн. за 1 ц	1164,16
Молоко коров'яче і буйволине, грн. за 1 ц	248,66
Приплід, приріст свиней, грн. за 1 ц	1273,46

Приплід, приріст овець та кіз, грн. за 1 ц	1120,86
Молоко овече і козяче, грн. за 1 ц	455,85
Каракульські шкурки і смушок, грн. за 1 штуку	12,65
Вовна овеча, грн... за 1 ц	410,14
Вовна козяча, грн. за 1 ц	730,78
М'ясо коней (у живій вазі), грн. за 1 ц	605,55
Молоко кобиляче, грн. за 1 ц	836,97
Гній, грн. за 1 ц	1,83
Поголів'я кролів, грн. за 1 голову	25,98
М'ясо кролів (у забійній вазі), грн. за 1 ц	1734,51
Шкурки кролів, грн. за 1 штуку	2,28
Реалізація молодняка хутрових звірів для племінних цілей, грн. за 1 голову	
Норка	347,60
Лисиця	290,62
Нутрія	118,79
Песець	411,83
Інші звірі	219,28
Шкури молодняка хутрових звірів (сирі), грн. за 1 штуку	
Норки	244,99
Ондатри	59,83
Лисиці	179,39
Нутрії	48,42
Песця	249,51
Інших звірів	152,11
М'ясо хутрового звіра (на корм звірям), грн. за 1 ц	73,30
Приплід, приріст птиці, грн. за 1 ц	890,13
Яйця, грн. за тис. шт.	465,34
Бджолосім'я, грн...	792,07
Мед, грн. за 1 ц	2513,54
Віск, грн. за 1 ц	3071,81
Кокони, грн. за 1 ц	3264,76
Грена, грн. за 1 кг	3065,49

Додаток К

Форма № 1

СПОСТЕРЕЖНИЙ ЛИСТ № _____
хронографії робочого дня на механізованих роботах
від “ _____ ” _____ 200- р.

Вид роботи: Місце спостереження:

Оброблювана культура Область

Спостерігач Район

_____ Господарство

_____ Сівозміна _____ поле _____

№	Виконавці				Час роботи	Год.	Хв.
	ПІБ	Спеціальність, клас	Стаж роботи	Вік			
1							
2							
3							
4							

Характеристика агрегату

Склад агрегату				Продуктивність	
Трактор		Причіпні машини		Змінна фактична норма виробітку	
Марка	Назва і марка	Кількість машин в агрегаті	Ширина захвату		Розрахункова норма виробітку
			констру ктивна	робоча	

Характеристика транспортно-погрузочних засобів	Витрати пального:
Назва машини	Норма витрати, кг/га _____
Марка	Фактичні витрати _____
Склад виконавців:	Наявність пального в баку, кг _____
1.	Дозаправлень, кг _____
2.	Залишок в кінці зміни, кг _____
3.	Використано за зміну, кг _____
Характеристика участку:	
Довжина загону	
Ширина загону	
Рельєф	
Грунт	
Вологість ґрунту	
Агрофон	

№ П.п	Елементи процесу в послідовності їх виконання (що робить робітник)	Шифр	Поточний час			Тривалість			При-мітка
			год.	хв.	сек.	хв.	сек.	№ Гола	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
	Початок спостереження		7	00	00				
	Тех.огляд трактора		7	00	00				
1	Запуск двигуна		7	07	10				
2	Переїзд до заправки і заправка		7	27	00				
3	Змащення		7	30	30				
4	Агрегування		7	34	50				
5	Переїзд до місця роботи		7	43	20				
6	Засипка насіння		7	51	40				
7	Сівба		8	10	10				
8	Поворот		8	10	50				
9	Сівба		8	20	50				
10	Поворот		8	22	00				
11	Засипка насіння		8	30	30				
12	Сівба		8	38	00				
13	Поворот		8	39	00				
14	Сівба		8	47	10				
15	Поворот		8	48	00				
16	Зупинка		8	51	30				Очистка борін
17	Сівба		9	00	00				
18	Поворот		9	00	50				
19	Засипка насіння		9	10	00				
20	Сівба		9	18	00				
21	Поворот		9	19	10				
22	Сівба		9	27	30				
23	Поворот		9	28	20				
24	Засипка насіння		9	35	50				
25	Сівба		9	38	40				
26	Зупинка		9	49	00				Регулювання сівалок
27	Сівба		9	54	00				
28	Поворот		9	54	40				
29	Сівба		10	02	20				
30	Засипка насіння		10	08	30				
31	Сівба		10	16	30				
32	Поворот		10	17	10				
33	Зупинка		10	29	10				Очистка сошників
34	Сівба		10	37	20				
35	Засипка насіння		10	42	40				

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
36	Сівба		10	50	50				
37	Поворот		10	51	40				
37	Поворот		11	00	10				
38	Сівба		11	00	10				
39	Поворот		П	00	50				
40	Засипка насіння		11	06	10				
41	Сівба		11	14	00				
42	Зупинка		11	20	50				Очистка борін
43	Поворот		11	21	50				
	Перерва на обід		12	20	00				
44	Сівба		12	24	40				
45	Зупинка		12	39	50				Поломка сошників ремонт
46	Сівба		12	47	50				
47	Засипка насіння		12	56	20				
48	Сівба		13	04	30				
49	Поворот		13	05	00				
50	Сівба		13	13	20				
51	Зупинка		13	16	30				Закріплення борін
52	Сівба		13	21	00				
53	Поворот		13	21	40				
54	Засипка насіння		13	27	50				
55	Сівба		13	35	30				
56	Поворот		13	36	зо				
57	Зупинка		13	52	зо				Перевірка норми висіву
58	Сівба		14	00	зо				
59	Поворот		14	01	10				
60	Засипка насіння		14	04	20				
61	Сівба		14	08	зо				
62	Зупинка		14	18	50				Ремонт сівалок
63	Сівба		14	24	40				
64	Поворот		14	25	20				
65	Сівба		14	33	00				
66	Поворот		14	33	50-				
67	Зупинка		14	39	40				Очистка сошників
68	Засипка насіння		14	44	20				
69	Сівба		14	52	20				
70	Здача агрегату другій зміні		15	00	00				

Зведення
затрат часу по елементах процесу спостереження

№ від _____ року

Класифікація затрат	Кількість випадків	Час		Класифікація затрат робочого часу	Кількість випадків	Час	
		в.	%			в.	%
1. Робота				1. Простой			
Підготовчо-заключні роботи:				Простой по технічних причинах трактора			
Приєм-здача агрегату				Причпних машин			
Тех. огляд за агрегатом роботи				ВСЬОГО			
Заправка				2. Простой по організаційним причинам			
Переїзди в загін і назад							
ВСЬОГО				ВСЬОГО			
2. Основна робота				3. Простой по вини виконавців			
Посів							
ВСЬОГО				ВСЬОГО			
3. Допоміжна робота				РАЗОМ ПРОСТОЇВ			
Повороти				4. Перерви в роботі:			
Засипка насіння				Обідня			
ВСЬОГО				Інші			
4. Обслуговування агрегату під час роботи							
ВСЬОГО				ВСЬОГО			
ВСЬОГО ЧАСУ РОБОТИ				ВСЬОГО ЧАСУ В НАРЯДІ			

Додаток А

Етапи розвитку спеціального режиму управління ПДВ у галузі сільськогосподарства

Етап	Нормативний акт	Механізм дії спеціального
І етап (1997-2008 рр.)	<p>Закон України «Про податок на додану вартість» від 23.12.1997 р. №770</p> <p>Постанова Кабінету Міністрів України «Про Порядок нарахування, виплати і використання коштів, спрямованих для виплати догаші сільськогосподарським товаровиробникам за поставлені ними переробним підприємствам молоко та м'ясо в живій вазі» від 12 травня 1999 року</p> <p>Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лютого 1999 р. №271, якою затверджено «Порядок акумуляції та використання коштів, які нараховуються сільськогосподарськими товаровиробниками – платниками податку на додану вартість щодо операцій з продажу товарів (робіт, послуг) власного виробництва, включаючи продукцію (крім підкаціаних товарів), виготовлену на давальницьких умовах із власної сільськогосподарської сировини»</p>	<p>Запроваджена ставка податку у розмірі 0% на операції з продажу переробним підприємствам молока та м'яса живою масою сільськогосподарськими товаровиробниками всіх форм власності.</p> <p>Сума ПДВ, що повинна сплачуватися до бюджету переробними підприємствами за реалізовані ними молоко та молочну продукцію, м'ясо та м'ясопродукти, у повному обсязі спрямовувалася виключно для виплати догаші сільськогосподарським товаровиробникам за продані ними переробним підприємствам молоко і м'ясо живою масою</p> <p>Суми податку, перераховані сільськогосподарськими виробниками на окремий рахунок, використовувалися ними для придбання матеріально-технічних ресурсів виробничого призначення</p>
II етап 2008-2015 рр.	<p>Закон України «Про податок на додану вартість» від 23.12.1997 р. №770,</p> <p>Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI</p>	<p>Сума ПДВ, нарахована сільськогосподарським підприємством на вартість поставлених ним сільськогосподарських товарів (послуг), не підлягає сплаті до бюджету та повністю залишається у розпорядженні такого сільськогосподарського підприємства для відшкодування суми податку, сплаченої (нарахованої) постачальнику на вартість виробничих факторів, а за наявності записку такої суми податку – для інших виробничих цілей.</p>
III етап 2016 р.	<p>Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI</p>	<p>Позитивна різниця між сумою податкових зобов'язань звітного (податкового) періоду та сумою податкового кредиту звітного (податкового) періоду, визначена:</p> <p>а) за операціями із сільськогосподарськими товарами/послугами (крім операцій із зерновими і технічними культурами та операцій з продукцією тваринництва) підлягає перерахуванню;</p> <p>б) за операціями з операціями з зерновими і технічними культурами підлягає перерахуванню:</p> <p>до державного бюджету – у розмірі 50 %, на спеціальні рахунки, відкриті сільськогосподарським підприємствам – суб'єктам спеціального режиму оподаткування в установах банків та/або в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, – у розмірі 50 %;</p> <p>в) за операціями з операціями з зерновими і технічними культурами підлягає перерахуванню:</p> <p>до державного бюджету – у розмірі 85 %, на спеціальні рахунки, відкриті сільськогосподарським підприємствам – суб'єктам спеціального режиму оподаткування в установах банків та/або в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, – у розмірі 15 %;</p> <p>до державного бюджету – у розмірі 20 %, на спеціальні рахунки, відкриті сільськогосподарським підприємствам – суб'єктам спеціального режиму оподаткування в установах банків та/або в органах, що здійснюють казначейське обслуговування бюджетних коштів, – у розмірі 80 %</p>

ЗМІСТ

Вступ.....	3
Теоретичні відомості з дисципліни «Організація і управління виробництвом».....	5
Тема 1. Організаційні основи виробництва.....	5
Тема 2. Планування виробництва в аграрному формуванні.....	23
Тема 3. Спеціалізація, концентрація і агропромислове комбінування сільськогосподарського виробництва.....	41
Тема 4. Організація використання земельних ресурсів в аграрних формуваннях.....	62
Тема 5. Трудові ресурси аграрних формувань та організація їх раціонального використання.....	78
Тема 6. Організація використання засобів виробництва в аграрних формуваннях.....	88
Тема 7. Нормування праці в рослинницьких галузях.....	111
Тема 8. Організація рослинницьких галузей.....	122
Тема 9. Організація і оцінка господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.....	136
Семінарські і практичні заняття.....	165
1. Семінарське заняття на тему: “Організація підприємницької діяльності в сільськогосподарських підприємствах”.....	165
2. Семінарське заняття на тему: “Управління підприємствами”.....	192
3. Семінарське заняття на тему: “Мотивація трудової діяльності”.....	200
4. Практичне заняття на тему: “Земельні угіддя та організація їх використання в сільськогосподарських підприємствах”.....	205
5. Практичне заняття на тему: “Планування урожайності і валових зборів продукції рослинництва”.....	210
6. Практичне заняття на тему: “Складання технологічних карт вирощування сільськогосподарських культур”.....	217
7. Практичне заняття на тему: “Нормування праці на механізованих польових роботах”.....	220
8. Практичне завдання на тему: “Оплата праці в рослинництві”.....	226
9. Практичне завдання на тему: “Методика складання бізнес-плану розвитку сільськогосподарського підприємства”.....	229
10. Практичне завдання на тему: “Аналіз беззбитковості виробництва і прибутковості галузі рослинництва”.....	238
Тестові завдання.....	241
Додатки.....	248
Зміст.....	349

Навчальне видання

Єрмаков Олександр Юхимович
Вакараш Віктор Михайлович
Останчук Анатолій Дмитрович
Гаврилюк Іван Петрович

Організація і управління виробництвом

Навчальний посібник

для студентів вищих аграрних навчальних закладів, які навчаються за освітньо-професійними програмами підготовки бакалаврів з напрямів “Агрономія” і “Землевпорядкування та кадастр”

Підписано до друку 27.09.16
Ум. друк. арк. 20,4
Наклад 300 прим.

Формат 60x84\16
Обл.-вид.арк. 20,3
Зам. № 8720

Видавець і виготовлювач Національний університет
біоресурсів і природокористування України,
вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4097 від 17.06.2011.

У навчальному посібнику „Організація і управління виробництвом ” відповідно до програми курсу викладено теоретичні, методолого-методичні основи дисципліни та практичні завдання з організації і управління виробничою підприємницькою діяльністю в сільськогосподарських підприємствах.

Для студентів, аспірантів та викладачів вищих навчальних закладів, фахівців національного господарства України.

